

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Agnė Tonkūnaitė-Thiemann

**SOCIALINĖS NELYGYBĖS PROFILIAI RYTŲ IR VIDURIO
EUROPOS VALSTYBĖSE**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2013

Disertacija rengta 2007-2012 m. Vilniaus Universitete.

Mokslinis vadovas: prof. dr. Arūnas Poviliūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija - 05 S).

Konsultantas: prof. dr. Jochen Roose (Laisvasis Berlyno Universitetas, socialiniai mokslai, sociologija - 05 S).

TURINYS

ĮVADAS.....	11
1 SOCIALINĖ NELYGYBĖ IR JOS MATAVIMAS.....	21
1.1 Socialinės nelygybės samprata	21
1.1.1 Socialinės nelygybės teorijų apžvalga	21
1.1.2 Socialinės nelygybės sąvoka.....	30
1.2 Socialinės nelygybės visuomenėje matavimas	39
1.2.1 Faktinė socialinė nelygybė: matavimo būdai ir situacija Rytų ir Vidurio Europos šalyse.....	40
1.2.2 Suvokiama socialinė nelygybė: visuomenės nuomonės tyrimai ..	48
2 SOCIALINĖS NELYGYBĖS SUVOKIMĄ FORMUOJANTYS VEIKSNIAI	53
2.1 Teorinių prieigų, aiškinančių visuomenės nuomonę lemiančius veiksnius, apžvalga	53
2.2 Visuomenės nuomonę formuojančių veiksnių lygmenys	57
2.2.1 Individualus (mikro) lygmens veiksnių įtaka visuomenės nuomonei	58
2.2.1.1 Asmeninio intereso principas	58
2.2.1.2 Individualios savybės ir socialinis – ekonominis statusas....	60
2.2.1.3 Ideologinės – vertybinės nuostatos ir požiūris į gerovės valstybę, paskirstymą ir socialinę nelygybę	64
2.2.2 Nacionalinio (makro) lygmens veiksnių įtaka visuomenės nuomonei	65
2.2.2.1 Makroekonominių veiksnių įtaka gyventojų nuomonei apie gerovės valstybę.....	65
2.2.2.2 Istorinis, politinis, socialinis ir ekonominis kontekstas tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse.....	67

2.2.2.3	Institucinis požiūris: gerovės valstybės režimai ir gyventojų nuomonė	73
2.2.2.4	Kolektyvinis interesas: solidarumas ir socialinio teisingumo principai	78
3	TYRIMO METODIKA	81
3.1	Kiekybinio tyrimo metodika.....	85
3.2	Kokybinio tyrimo metodika.....	91
4	SOCIALINĖS NELYGYBĖS SUVOKIMAS RYTŲ IR VIDURIO EUROPOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIU	96
4.1	Politinio, ekonominio ir socialinio konteksto vertinimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse.....	96
4.2	Socialinės nelygybės vertinimą Rytų ir Vidurio Europos šalyse lemiančių veiksnių analizė.....	103
4.2.1	Bendrojo Rytų ir Vidurio Europos šalių modelio sudarymo principai	104
4.2.2	Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Estijoje	113
4.2.3	Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Latvijoje... ..	116
4.2.4	Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Lietuvoje.. ..	118
4.2.5	Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Lenkijoje.. ..	120
4.2.6	Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Čekijoje.... ..	122
4.2.7	Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Vengrijoje	125
4.2.8	Socialinės nelygybės vertinimą Rytų ir Vidurio Europoje lemiančių veiksnių analizės apibendrinimas	127
4.3	Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse.....	133
4.3.1	Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse	133
4.3.2	Socialinės nelygybės dimensijos Estijoje	150
4.3.3	Socialinės nelygybės dimensijos Latvijoje.....	155
4.3.4	Socialinės nelygybės dimensijos Lietuvoje	163

4.3.5	Socialinės nelygybės dimensijos Lenkijoje	167
4.3.6	Socialinės nelygybės dimensijos Vengrijoje	174
4.3.7	Socialinės nelygybės dimensijos Čekijoje.....	178
4.3.8	Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse: apibendrinimas.....	182
5	IŠVADOS.....	188
	LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	193
	PRIEDAI.....	216
1	priedas. Lakeno indikatoriai socialiniai aprėpčiai matuoti	216
2	priedas. Kiekybinio tyrimo anketa.....	218
3	Priedas. Kokybinio interviu gairės	275
4	priedas. Informantų socialinės-demografinės charakteristikos	277
5	priedas. Regresinė analizė: kintamųjų reikšmių pasiskirstymas	278
6	priedas. Regresijos modelių sudarymo prielaidos ir tikimo duomenims tikrinimas	284
7	priedas. Faktoriaus analizės lentelės.....	291

LENTELIŲ SĄRAŠAS

Lentelė 1. Paskirstymo sistemos visuomenėje pagal H. Lengfeldą (2007).....	22
Lentelė 2. Pagrindinės vertinamos gėrybės ir resursai stratifikacijos sistemoje	32
Lentelė 3. Socialinės nelygybės pavyzdžiai ir jų struktūros lygiai.....	38
Lentelė 4. Tiriama veiksniai socialinės nelygybės lygio vertinime: teorinio ir empirinio modelių palyginimas	88
Lentelė 5. Socialinės nelygybės lygio šalyje vertinimas	96
Lentelė 6. Demokratijos šalyje vertinimas	97
Lentelė 7. Rinkos ekonomikos veikimo vertinimas	99
Lentelė 8. Korupcijos paplitimo vertinimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse	100
Lentelė 9. Pajamų skirtumų vertinimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse (proc.)	101
Lentelė 10. Pensijų ir išmokų pakankamumo vertinimas.....	102
Lentelė 11. Kintamųjų pradiname empiriniame tyrimo modelyje apibūdinimas	105
Lentelė 12. Priklausomo bei nepriklausomų kintamųjų koreliacinė matrica (Spirmeno koreliacijos koeficientai).....	107
Lentelė 13. Nominalių regresorių ryšys su priklausomu kintamuoju ($\alpha=0,05$)	108
Lentelė 14. Modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha=0,05$).....	109
Lentelė 15. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$).....	110
Lentelė 16. Modelio gerumo testų rezultatai	110
Lentelė 17. Modelio determinacijos koeficientai	111
Lentelė 18. Bendro Rytų ir Vidurio Europos šalių modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=5166)	112
Lentelė 19. Estijos modelio determinacijos koeficientai	114
Lentelė 20. Estijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=736)	114
Lentelė 21. Latvijos modelio determinacijos koeficientai.....	116

Lentelė 22. Latvijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=661).....	116
Lentelė 23. Lietuvos modelio determinacijos koeficientai.....	118
Lentelė 24. Lietuvos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=871).....	119
Lentelė 25. Lenkijos modelio determinacijos koeficientai.....	120
Lentelė 26. Lenkijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=1189).....	121
Lentelė 27. Čekijos modelio determinacijos koeficientai	123
Lentelė 28. Čekijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=814)	123
Lentelė 29. Vengrijos modelio determinacijos koeficientai	125
Lentelė 30. Vengrijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=895).....	125
Lentelė 31. Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Rytų ir Vidurio Europos šalyse (ranginės logistinės regresijos modelių įverčiai)	128
Lentelė 32. Klausimai socialinės nelygybės dimensijoms nustatyti	134
Lentelė 33. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus	137
Lentelė 34. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos*	138
Lentelė 35. Pradinių kintamųjų bendrumai	139
Lentelė 36. Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse pasuktoje (rotuotoje) komponenčių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	142
Lentelė 37. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Estija).....	150
Lentelė 38. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Estija)	151
Lentelė 39. Socialinės nelygybės dimensijos Estijoje pasuktoje (rotuotoje) komponenčių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	153
Lentelė 40. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Latvija)	155
Lentelė 41. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (automatiškai išskiriant faktorius) (Latvija)	156

Lentelė 42. Socialinės nelygybės dimensijos Latvijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	158
Lentelė 43. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (išskiriant penkis faktorius) (Latvija)	159
Lentelė 44. Socialinės nelygybės dimensijos Latvijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (penkių faktorių išskyrimas)	161
Lentelė 45. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Lietuva)	163
Lentelė 46. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Lietuva) .	164
Lentelė 47. Socialinės nelygybės dimensijos Lietuvoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	166
Lentelė 48. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Lenkija)	168
Lentelė 49. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (automatinis faktorių išskyrimas, Lenkija)	168
Lentelė 50. Socialinės nelygybės dimensijos Lenkijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	170
Lentelė 51. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos, išskiriant penkis faktorius (Lenkija).....	171
Lentelė 52. Socialinės nelygybės dimensijos Lenkijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (penkių faktorių išskyrimas)	173
Lentelė 53. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Vengrija).....	174
Lentelė 54. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Vengrija)	175
Lentelė 55. Socialinės nelygybės dimensijos Vengrijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	177
Lentelė 56. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Čekija)	178
Lentelė 57. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Čekija)...	179
Lentelė 58. Socialinės nelygybės dimensijos Čekijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)	181

PAVEIKSLŲ SARAŠAS

Paveikslas 1. Socialinės nelygybės formavimo priežastys	37
Paveikslas 2. GINI koeficiento ir Lorenzo kreivės ryšys	41
Paveikslas 3. Gini koeficientas (SILC) (2011 m.)	42
Paveikslas 4. Pajamų nelygybės pasiskirstymas (diferenciacijos koeficientas, S80/S20) (SILC) (2011 m.)	42
Paveikslas 5. GINI koeficiento (SILC) dinamika Rytų ir Vidurio Europos šalyse (2011 m.)	42
Paveikslas 6. Pajamų nelygybės pasiskirstymo (diferenciacijos koeficiento) dinamika Rytų ir Vidurio Europos šalyse (2011 m.)	42
Paveikslas 7. Žmonės skurdo rizikoje arba atskirtyje, proc. nuo gyventojų skaičiaus 2005-2011 m. laikotarpiu*	44
Paveikslas 8. Žmonės skurdo rizikoje arba atskirtyje, proc. nuo gyventojų skaičiaus (2011 m.)*	44
Paveikslas 9. Skurdo rizikos lygis Rytų ir Vidurio Europos valstybėse 2005-2011 m.*	45
Paveikslas 10. Skurdo rizikos lygis, pagal lytį* (2011 m.)	46
Paveikslas 11. Skurdo rizikos lygis, pagal amžių* (2011 m.)	46
Paveikslas 12. Žmogaus raidos ir koreguotas nelygybės žmogaus raidos indeksas 2011 m.	48
Paveikslas 13. Teorinis modelis: mikro ir makro veiksniai, turintys įtakos individų požiūriams	80
Paveikslas 14. Empirinio tyrimo loginė schema	83
Paveikslas 15. Pradinis empirinio tyrimo modelis	90
Paveikslas 16. Socialinės nelygybės lygmens ir bendro šalies konteksto vertinimai Rytų ir Vidurio Europos šalyse	103
Paveikslas 17. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Rytų ir Vidurio Europos šalyse (bendras modelis)	113
Paveikslas 18. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Estijoje	115

Paveikslas 19. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Latvijoje	117
Paveikslas 20. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Lietuvoje	119
Paveikslas 21. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Lenkijoje	122
Paveikslas 22. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Čekijoje	124
Paveikslas 23. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Vengrijoje	126
Paveikslas 24. Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse (bendras modelis).....	183
Paveikslas 25. Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse	185

ĮVADAS

Socialinė nelygybė – kiekvieno istorinio laikotarpio bei kiekvienos visuomenės dalis. Socialinė nelygybė – plati ir daugiamatė sąvoka, kurią apibrėždami įvairūs autoriai akcentuoja skirtingus šio reiškinių aspektus – netolygų resursų pasiskirstymą visuomenėje, socialinės padėties skirtumus, skirtingą galių santykį. Apjungdami visus socialinę nelygybę atspindinčius aspektus, socialinę nelygybę galėtume apibrėžti kaip ilgalaikę, struktūruotą ribotą galimybę naudotis resursais bei ribotą prieigą prie socialinės pozicijos, susijusios su nelygia galia arba įtaka, bei dėl to atsiradusį ilgalaikį gyvenimo galimybių apribojimą (arba atvirkščiai, dėl ilgalaikės ir struktūruotos prieigos prie tam tikrų resursų (gėrybių) ir su galia ir įtaka susijusios socialinės pozicijos, atsiradę nuolatiniai gyvenimo galimybių privalumai) (Kreckel 2004: 17; Rössel 2009: 37-52; Mau ir Verwiebe 2009: 176-178; Hradil 1987: 128). Socialinė nelygybė sociologiniu požiūriu – visuomenėje egzistuojančios socialinės tvarkos, kaip socialiai neteisingos, suvokimas, tai yra, visuomenėje vyraujantis požiūris į resursų paskirstymą, socialinių padėčių bei egzistuojančių galių santykių skirtumus. Apibendrinant, socialinę nelygybę galime suvokti kaip įvairių nelygybių „komplektą“, apimančią pajamų nelygybę, gerovės nelygybę, nelygybę darbo rinkoje (segmentuojant pagal lytį, etninę grupę ir kt.), gerovės statusą, turimus įgūdžius ir žinias, sveikatos nelygybę, būsto nelygybę (Eurequal 2007).

Socialinės nelygybės tyrimai dažniausiai remiasi socialinės struktūros analize ir jais siekiama atsakyti, kodėl visuomenėje egzistuoja sisteminiai socialinių grupių skirtumai (pavyzdžiui, valdžios, materialinių vertybių, teisių, pareigų, privilegijų, prestižo), ar šie skirtumai lemia (gali lemti) socialinės nelygybės formavimąsi tiriamoje visuomenėje ir kodėl skirtumus lemiantys veiksniai toje visuomenėje egzistuoja. Įvairūs mokslininkai socialinės nelygybės reiškinį tiria remdamiesi skirtingais požiūriais: funkcionalistai grindžia stratifikacijos, ir tuo pačiu socialinės nelygybės, egzistavimo poreikį visuomenėje, pabrėždami skirtingus asmens gabumus ir pastangas

(pavyzdžiui, E. Durkheimas, T. Parsonsas, J., H. Goldthorpe'as, K. Hope'as, Davis ir Moore'as, Mayntzas, Solga ir kiti); marksistai ir neomarksistai stratifikaciją visuomenėje aiškina remdamiesi ekonominiu pagrindu, tai yra, skirtingą galią turinčių klasių ir kapitalo egzistavimu ir klasių kova visuomenėje (pavyzdžiui, K. Marxas ir F. Engelsas, E.O. Wrightas, P.Bourdieu); remiantis Weberio požiūriu, įtraukiamos ne tik klasių egzistavimo ekonominės sąlygos, bet ir kultūros, vertybių, politikos ir gyvenimo supratimas (M. Weberis, R. Kreckelis, F.Parkinas, J.H. Goldhorpe'as ir kiti autoriai) (Nesbit 2006). Socialinės nelygybės fenomenas taip pat nagrinėjamas pasitelkiant socialinės aplinkos, gyvenimo padėties ir būdo koncepcijas (pavyzdžiui, S.Hradilas, M.Vesteris) bei gyvenimo kelio teorijas (pavyzdžiui, M.Kohli, K.L.Mayeris, W.Mülleris, H.Krügeris) (Solga et. al. 2009).

Socialinę nelygybę taip pat galima tyrinėti pasitelkiant visuomenės nuomonę, tai yra, kaip visuomenę suvokia, joje vykstančius procesus interpretuoja ir vertina visuomenės nariai. Visuomenės savybės, tokios kaip klasių struktūra ar galių pasiskirstymas, veikia ir individualų lygmenį – ne tik sukuriant skirtingas gyvenimo galimybes, bet ir suformuojant skirtingas socialinių sąlygų interpretacijas. Teisingumo, esamo ir teisingo atlygio paskirstymo, galios ir nelygybės suvokimas – tai praeityje vykusių ir esamų galių kovos rezultatas (Svallfors 1993b: 87). Empiriniuose tyrimuose keliamas klausimas, kaip individai suvokia ir paaiškina visuomenėje egzistuojančią socialinę nelygybę – ar paskirstymas rinkoje teisingas, suvokiamas kaip apdovanojimas už jėgas ir talentą; ar neteisingas ir vertinamas kaip išnaudojimo ir priespaudos rezultatas. Šiais socialiniais tyrimais siekiama rasti atsakymą, kaip visuomenės požiūris į tiriamą reiškinį skiriasi skirtingose visuomenės grupėse ar skirtingose šalyse. Socialinės nelygybės suvokimą ir vertinimą visuomenėje tyrinėjantys mokslininkai (pavyzdžiui, Svallfors 1993a, 1993b; Arts ir Gelissen 2001; Gelissen 2008, 2000; Blekesaune ir Quadagno 2003; Blekesaune 2007; Breznau 2010, Dallinger 2010; Jaeger 2006a, 2006b, 2009; Jacoby 2006; Jakobsen 2011 ir kiti) ieško paaiškinimų, kokie veiksniai turi įtakos visuomenės nuomonei apie socialinę nelygybę, valstybės vaidmenį

perskirstant resursus ir valstybės atsakomybę socialinių rizikų atvejais. Šiuos visuomenės nuomonei įtaką darančius veiksnius galime skirstyti į du lygmenis: individualų, kuomet nuomonę apie socialinę nelygybę lemia asmeninis (*angl. self-interest*) interesas, pagrįstas nauda, ir individo padėtis visuomenėje, kuri apibūdinama pasitelkus socialines ir demografines charakteristikas, taip pat individo vertybes bei politinius ir ideologinius įsitikinimus. Makro lygmens veiksniams galima priskirti kolektyvinį interesą, šalies socialinį, ekonominį ir politinį kontekstą ir gerovės valstybės režimus. Taigi, visuomenės nuomonės tyrimų pagalba galima suvokti, kaip šalies gyventojai vertina socialinę nelygybę, koks jos pobūdis (ir palyginti kelių valstybių rezultatus), o šalyje vykdomai socialinei politikai šių tyrimų rezultatai tampa svarbūs, kuomet gyventojai mato ypatingai didelę socialinę nelygybę ir tai sieja su rinkos ir demokratinių institucijų veikimu šalyje. Kitaip tariant, faktiškai egzistuojanti socialinė nelygybė gali būti mažiau svarbi rinkai ir demokratijai, nei gyventojų vertinimas, kad nelygybė šalyje yra pernelyg didelė, o už tai atsakingos rinkos ir demokratinės institucijos (Loveless ir Whitefield 2011).

Šiame disertaciniame darbe nagrinėjamas Rytų ir Vidurio Europos šalių – Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos – gyventojų požiūris į socialinę nelygybę. Pasirinktos šalys suformuoja dvi grupes – tai Baltijos šalys ir Višegrado grupės šalys (išskyrus Slovakiją, kurios tarp tiriamų šalių nebuvo). Tiriamos šalys priskiriamos pokomunistinių šalių grupei, išsiskiriančia tam tikrais panašumais. 1989 m., žlugus komunizmui ir šalims išsivadavus iš ilgametės socialistinės – komunistinės priespaudos, Rytų ir Vidurio Europos valstybės susidūrė su daugeliu politinių, ekonominių ir socialinių iššūkių. Šalyse buvo kuriama demokratija, imamasi politinių, ekonominių ir socialinių reformų. Rytų ir Vidurio Europos gyventojai išgyveno transformacijos laikotarpį – sistemų kaitą, Vakarų Europos šalių pavyzdžiu buvo kuriamos gerovės valstybės – socialinės apsaugos institucinės ir organizacinės struktūros, pasižyminčios socialinių išlaidų augimu ir viešojo sektoriaus vaidmens socialinėje ir ekonominėje visuomenių struktūroje plėtra. Vėliau sekė integracija ir įstojimas į Europos Sąjungą (toliau – ES) 2004

metais, sąlygojęs dideles teises, ekonomines, socialines ir kitas reformas šalyse narėse.

Dabartiniu metu naujosios ES šalys patiria didelę ES politikos priemonių įtaką valstybių – narių vykdomoms politikoms, politiniams procesams ir institucijoms bei yra priverstos spręsti visoms Europos šalims bendrus globalizacijos, darbo rinkos kaitos, lėtėjančio ekonomikos augimo, visuomenės senėjimo, migracijos bei kitus iššūkius. Kita vertus, Rytų ir Vidurio Europos šalys yra skirtingos istorine praeitimi, savitos kultūra, kaimyninių šalių įtaka, šalyse skirtingai veikia demokratija, jos skiriasi ir socialiniais ir ekonominiais plėtros rodikliais. Galime kelti prielaidą, kad minėti veiksniai taip pat turėjo įtakos Rytų ir Vidurio Europos gyventojų požiūrių formavimuisi ir skirtingam socialinės nelygybės suvokimui.

Disertacijos tema Lietuvoje ir užsienyje atlikti tyrimai

Šiuolaikinėje sociologijoje socialinės nelygybės reiškinys tiriamas ne tik pasitelkiant klasikines stratifikacijos teorijas, bet ir vertinant globalizacijos įtaką tradicinei visuomenės struktūros kaitai, socialinės nelygybės kaitą europeizacijos ir globalizacijos kontekste, taip pat – socialinės nelygybės vertinimą ir sampratą šiuolaikinėse visuomenėse. Lietuvoje socialinės nelygybės reiškinys dažniausiai analizuojamas visuomenės struktūros arba socialinės politikos analizės kontekste, nagrinėjami atskiri socialinės nelygybės kaip fenomeno aspektai. Lietuvoje įvairiais socialinio teisingumo ir socialinės nelygybės klausimų aspektais domisi ir socialinius tyrimus atlieka sociologijos, socialinio darbo, ekonomikos ir politologijos sričių mokslininkai: pavyzdžiui, pajamų nelygybę tyrinėja D.Skučienė (2008), Lazutka (2003), R. Lazutka ir A.Poviliūnas (2009); socialinę nelygybę, socialinę atskirtį, socialinę įtrauktį, skurdą – A.Guogis (2004), M. Taljūnaitė (2004), Brazienė ir Gudinskienė (2004), A. Poviliūnas (2007), R.Lazutka (2007a, 2007b); socialinius pokyčius ir gerovę visuomenėje – D. Skučienė (2010), A. Dobryninas, B. Gruževskis, V. Gaidys, A. Poviliūnas, M.P. Šaulauskas, V. Skapcevičius (2000), R.Lazutka ir V.Ivaškaitė-Tamošiūnė (2009), B. Gruževskis ir A. Guogis (2010),

Butkevičienė (2012), Morkevičius ir Norkus (2012) ir kiti. Nors visuomenės nuomonės tyrimai Lietuvoje atliekami per dvidešimt nepriklausomybės metų (Gaidys 2009), tačiau gyventojų požiūris į gerovės valstybės vaidmenį, joje vykstančius procesus ir socialinę nelygybę dar yra ganėtinai nauja mokslinių tyrinėjimų sritis (Butkevičienė 2012; Tonkūnaitė 2011), pirma, dėl ribotų valstybės skiriamų lėšų ir akademinų institucijų išteklių tokio pobūdžio tyrimams (Morkevičius ir Norkus 2012: 30), antra, Lietuva, kaip ir kai kurios kitos Rytų ir Vidurio Europos valstybės, palyginti neseniai ėmė dalyvauti Europos socialinio tyrimo, Tarptautinės socialinio tyrimo programos ir kitose tarptautiniu mastu vykdomose apklausoje (Morkevičius ir Norkus 2012: 38; ISSP internetinė svetainė, ESS internetinė svetainė). Labiausiai domimasi politikų reitingu, piliečių, kaip rinkėjų, elgesiu, tiriamas pasitikėjimas valstybės institucijomis ar projektų įgyvendinimo efektyvumu (Gaidys 2009). Rinkėjų politines nuostatas tyrinėja R. Žiliukaitė ir A. Ramonaitė (Žiliukaitė 2010; Žiliukaitė ir Ramonaitė 2009; Ramonaitė ir Žiliukaitė 2009; Ramonaitė 2010). Socialinėmis politinėmis vertybėmis, vertybių kaita visuomenėje domisi R. Žiliukaitė (2008, 2007a, 2007b), A. Ramonaitė tiria požiūrį demokratiją, gerovę (Ramonaitė 2005).

Tuo tarpu Vakarų Europoje ir JAV požiūrio į socialinę nelygybę tyrimai yra išplėtoti ir apima įvairius reiškinių aspektus, pavyzdžiui, tiriama tiek individualių savybių (socialinių – demografinių charakteristikų) įtaka socialinės nelygybės vertinimui (pavyzdžiui, Muuri 2010; Jaeger 2009; Gelissen 2000; Blekesaune ir Quadagno 2003; Sihvo ir Uusitalo 1995; Svallfors 1995, 1996 ir kt.), tiek gerovės režimų įtaka valstybės vaidmens ir atsakomybės socialinėje srityje vertinimui (Esping-Andersen 1990; Svallfors 1997; Larsen 2008; Jakobsen 2011; Arts ir Gelissen 2001 ir kiti), taip pat – kiek visuomenė toleruoja egzistuojančią socialinę nelygybę (Sachweh ir Olafsdottir 2012), kaip skirtingose visuomenėse suvokiama socialinė nelygybė ir kokie požiūriai į socialinę nelygybę dominuoja visuomenėje (Rückert 2008, Hadler 2007; Jacobs 2006; Delhey 2001; Mau 1997a, 1997b; Haller 1988), kaip vertinamas valstybės vaidmuo paskirstant gerovę (Nüchter et al. 2010).

Užsienio šalių moksliniai darbai ir lyginamieji empiriniai tyrimai atliekami remiantis tarptautinėmis duomenų bazėmis (pavyzdžiui, Europos Socialiniu tyrimu, Eurobarometru, Europos vertybių tyrimu, Tarptautine socialinių tyrimų programa ir kita). Socialinės nelygybės srityje tyrimus atlieka įvairūs socialinių tyrimų institutai Europoje, pavyzdžiui, Humboldt Center for Social and Political Research, Leibniz ir GESIS (Vokietija), TARKI (Vengrija), ESRI (Airija) bei įvairūs universitetų mokslinių tyrimų centrai. Lietuva, kaip ir kitomis Rytų ir Vidurio Europos šalimis, palyginamuosiuose, požiūrio į gerovės valstybę, socialinę nelygybę, tyrimuose, imta domėtis palyginti neseniai – 2007-aisiais metais atlikta pirmoji, trylika Rytų ir Vidurio Europos šalių apimanti reprezentatyvi gyventojų apklausa, kuri atlikta EUREQUAL („*Social Inequality and Why it Matters for the Economic and Democratic Development of Europe and its Citizens: Post-Communist Central and Eastern Europe in Comparative Perspective*“) projekto vykdymo metu. Projektas finansuotas Europos Komisijos lėšomis, įgyvendinant ES 6-ąją rėminę bendrąją mokslinių tyrimų programą. Projekto iniciatorius – Oksfordo Universitetas (Didžioji Britanija) ir partneriai – 13 Rytų ir Vidurio Europos šalių (Baltarusijos, Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Vengrijos, Latvijos, Lietuvos, Moldovos, Lenkijos, Rumunijos, Rusijos, Slovakijos ir Ukrainos) universitetų ir mokslinių tyrimo centrų, tarp jų – ir Vilniaus Universiteto Sociologijos katedra. Šio tyrimo metu surinkti duomenys buvo naudojami rengiant šį disertacinį darbą.

Darbo tikslas – ištirti, kokie veiksniai turi įtakos gyventojų nuomonei vertinant socialinę nelygybę ir nustatyti Rytų ir Vidurio Europos šalyse egzistuojančius požiūrius į socialinę nelygybę.

Darbo objektas – Rytų ir Vidurio Europos šalių – Lietuvos, Latvijos, Estijos, Lenkijos, Čekijos, Vengrijos – gyventojų nuomonės apie socialinę nelygybę.

Darbo uždaviniai:

1. Remiantis mokslinės literatūros analize apibrėžti socialinės nelygybės sampratas ir socialinės nelygybės matavimo visuomenėje būdus;

2. Remiantis mokslinės literatūros ir užsienio šalių empirinių tyrimų rezultatų analize apibūdinti socialinės nelygybės suvokimą visuomenėje formuojančius veiksnius;
3. Nustatyti, kokie veiksniai Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų tarpe turi įtakos socialinės nelygybės lygio šalyje vertinimui;
4. Remiantis gyvenimo galimybių ir požiūrių į pajamų skirtumus vertinimu, nustatyti, kokios socialinės nelygybės dimensijos vyrauja Rytų ir Vidurio Europos valstybėse;
5. Atlikti socialinės nelygybės suvokimo Vidurio ir Rytų Europos valstybėse empirinį įvertinimą, remiantis kiekybiniais ir kokybiniais tyrimo metodais.

Disertacijoje ginami teiginiai:

1. Rytų ir Vidurio Europos šalyse pereinamuoju ir integracijos į ES laikotarpiu vykę politiniai, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai turėjo įtakos gyventojų požiūrių apie socialinę nelygybę formavimuisi. Tikėtina, kad socialinės nelygybės masto šalyje vertinimas yra glaudžiai susijęs su bendruoju šalies konteksto (demokratijos, rinkos ekonomikos, pajamų skirtumų, korupcijos paplitimo, gyvenimo sąlygų) vertinimu.
2. Socialinės nelygybės paplitimo vertinimas yra susijęs su individualia asmens situacija ir gali būti paaiškinamas remiantis individualiu interesu – manytina, kad socialinės nelygybės paplitimo vertinimas yra susijęs su asmens socialine padėtimi.
3. Socialinė nelygybė – daugiамatis reiškinys, kurio dimensijos skirtingai reiškiasi įvairiose Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse. Remiantis gyvenimo galimybių ir požiūrio į pajamų skirtumus ir perskirstymą, vertinimu, galima nustatyti Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse vyraujančius požiūrius į socialinę nelygybę.

Siekiant įgyvendinti darbe iškeltą tikslą ir uždavinius, atlikta mokslinės literatūros analizė, siekiant apibrėžti teorinę socialinės nelygybės sampratą,

atskleisti socialinės nelygybės visuomenėje matavimo būdus bei apibrėžti veiksnius, turinčius įtakos gyventojų požiūriui į socialinę nelygybę visuomenėje. Kitų autorių ir organizacijų tyrimų apžvalga pasitelkiama siekiant empiriškai įvertinti socialinės nelygybės reiškinio aspektus šių dienų Europos kontekste. Siekiant įgyvendinti darbe iškeltą tikslą ir uždavinius, taip pat taikomi šie *tyrimo metodai*:

- Kiekybinis tyrimas – reprezentatyvios Rytų ir Vidurio Europos gyventojų apklausos duomenų analizė – leidžia atskleisti Rytų ir Vidurio Europos valstybėse vyraujančią požiūrį į socialinę nelygybę, tai yra, šį požiūrį lemiančius veiksnius ir socialinės nelygybės dimensijas.
- Kokybinis tyrimas pasitelktas siekiant papildyti kiekybinio tyrimo rezultatus ir labiau atskleisti galimybių gyvenime svarbą, remiantis migrantų, kilusių iš Rytų ir Vidurio Europos, gyvenimo ir darbo Vakarų Europos gerovės valstybėje (Vokietijoje) patirtimi.

Mokslinis darbo naujumas

Mokslinis darbo naujumas pasireiškia tuo, kad remiantis teorinėmis prielaidomis ir derinant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus (reprezentatyvios gyventojų apklausos Rytų ir Vidurio Europos valstybėse duomenų analize bei savarankiškai atliktu kokybiniu migrantų, gyvenančių Vokietijoje, tyrimu), išskirti požiūriai į socialinę nelygybę, dominuojantys Rytų ir Vidurio Europos šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos) visuomenėse. Šiame darbe taip pat identifikuojami veiksniai, turintys įtakos gyventojų socialinės nelygybės lygmens suvokimui tikslinėse Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Kaip minėta, pasirinktos tyrimui šalys dar yra mažai tyrinėtos, ir ypač, atliekant tokio pobūdžio tyrimus.

Šis mokslinis darbas sudaro prielaidas suformuluoti rekomendacijas socialinės politikos formuotojams ir praktikams, kuriantiems ir įgyvendinantiems socialinę politiką Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Remiantis gyventojų požiūriu, galima išvelgti egzistuojančių sistemų ir įgyvendinamų politikos priemonių vertinimus. Empiriniu tyrimu identifikuoti veiksniai,

darantys įtaką gyventojų socialinės nelygybės vertinimui bei šalyse dominuojantys požiūriai į socialinę nelygybę, sudarys galimybes efektyviau valdyti socialinės politikos sprendimų diegimą praktikoje.

Teorinė ir praktinė darbo reikšmė

Disertacijos teorinė reikšmė pasireiškia tuo, kad atlikta teorinė ir lyginamoji empirinių duomenų analizė apie socialinės nelygybės suvokimą Rytų ir Vidurio Europos šalyse (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Lenkijoje, Vengrijoje ir Čekijoje) leidžia papildyti šios srities mokslines diskusijas ir tyrinėjimus apie Rytų ir Vidurio Europos gyventojų nuomonei įtaką darančius veiksnius.

Disertacijos medžiaga ir išvados papildo ekspertines žinias apie Lietuvoje ir kitose Rytų ir Vidurio Europos šalyse egzistuojančią socialinę nelygybę ir šiose visuomenėse vyraujančius požiūrius.

Darbo praktinė reikšmė sietina su praktiniu disertacinio darbo rezultatų panaudojimo galimybe:

- Disertacijos medžiaga, atliktos analizės ir apibendrinimai gali būti panaudoti tobulinant Lietuvos bei kitų Rytų ir Vidurio Europos šalių socialines politikas, rengiant su tema susijusius strateginius dokumentus, koncepcijas ir kita.
- Disertacijos medžiaga gali būti naudinga atliekant empirinius tyrimus socialinės nelygybės ir socialinio teisingumo sampratos visuomenėse tyrimus.
- Šios disertacijos metu atlikto tyrimo pavyzdžiu gali būti atlikti analogiški tyrimai tiek kitoms EUREQUAL duomenų bazėje įtrauktoms šalims (pavyzdžiui, tiek Rusijai, Ukrainai, Moldovai ar Ukrainai, tiek naujosioms ES šalims Rumunijai ir Bulgarijai), tiek panaudojant kitas tyrimų duomenų bazines, tokiu būdu išplečiant suvokimo apie socialinės nelygybės vertinimą lauką.
- Šios disertacijos medžiaga gali būti naudinga akademinėi bendruomenei, ypač besidominčiais socialinės nelygybės tematika.

Darbo struktūra

Disertacijos struktūrą sudaro įvadas, keturios pagrindinės dalys, išvados ir literatūros sąrašas. Darbo pabaigoje pateikiami priedai.

Pirmoje darbo dalyje nagrinėjamos socialinės nelygybės teorijos ir samprata bei aptariami socialinės nelygybės matavimo visuomenėje būdai. Vienas jų – visuomenės nuomonės tyrimai, atkleidžiantis galimybę įvertinti vyraujančias socialinės nelygybės sampratas ir veiksnius, turinčius įtakos požiūriui į socialinę nelygybę.

Antroji darbo dalis skirta socialinės nelygybės suvokimą formuojančių veiksnių analizei. Šioje dalyje, remiantis užsienio šalyse atliktų empirinių tyrimų rezultatų analize, atskleidžiami mikro ir makro veiksniai, turintys įtakos gyventojų nuomonei vertinant gerovės valstybę, tai yra, valstybės vaidmenį, pajamų paskirstymą, socialinės nelygybės suvokimą. Šioje dalyje taip pat analizuojamas visuomenės nuomonei įtakos turintis tiriamų Rytų ir Vidurio Europos šalių politinis, socialinis ir ekonominis kontekstas, gerovės valstybių formavimosi veiksniai ir gerovės tipai, išsivystę Rytų ir Vidurio Europos šalyse.

Trečiojoje darbo dalyje pristatoma tyrimo metodika, naudoti kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai, aptariami taikytų metodų privalumai ir trūkumai bei problemos, su kuriomis susidurta tyrimo metu.

Ketvirtoji darbo dalis skirta atliktų tyrimų rezultatų pristatymui, analizei ir apibendrinimui – čia pateikiami Rytų ir Vidurio Europos gyventojų bendros šalies – politinės, ekonominės ir socialinės – situacijos vertinimai, regresijos modelių pagalba nustatytų socialinės nelygybės paplitimo suvokimui įtakos turinčių veiksnių analizė bei faktorinės analizės ir migrantų iš Rytų ir Vidurio Europos patirties analizės pagalba atskleistos vyraujančios socialinės nelygybės dimensijos tiriamose šalyse. Gauti tyrimo rezultatai leidžia suformuoti Rytų ir Vidurio Europos šalyse dominuojančių požiūrių į socialinę nelygybę tendencijas.

Darbo pabaigoje suformuluojamos darbo išvados, pateikiamas naudotų literatūros šaltinių sąrašas bei priedai.

1 SOCIALINĖ NELYGYBĖ IR JOS MATAVIMAS

1.1 Socialinės nelygybės samprata

1.1.1 Socialinės nelygybės teorijų apžvalga

Socialinė nelygybė – neatskiriama kiekvienos visuomenės socialinės struktūros dalis. Visuomenės socialinių santykių pagrindas – tai resursų (arba vertingų gėrybių) (pavyzdžiui, kapitalo, galios, išsilavinimo, pajamų) perskirstymas, atskleidžiantis socialinių grupių visuomenėje skirtumus ir iš resursų paskirstymo kylančius privalumus ir trūkumus. Resursai visuomenėje yra riboti ir jie visuomenės narių tarpe paprastai paskirstomi netolygiai (Hradil 2008: 113). Paskirstymas vyksta per įvairias sistemas. H. Lengfeldas (2007) išskiria tris sistemas, per kurias vyksta paskirstymas visuomenėje – tai šeima, gerovės valstybė ir organizacija, kuri suvokiama kaip socialinis vienetas, kuriame darbu sukuriamos ribotos gėrybės ir sukaupiama socialinė galia. Šios sistemos paremtos naryste – tai yra, tik esant ilgalaikiu ir tenkinant formalias priklausymo sistemai taisykles, nariu, galima pasinaudoti atitinkamoje sistemoje esančiomis gėrybėmis. Mokslininkas prie šių sistemų nepriskiria rinkos, argumentuodamas tuo, kad rinkoje neegzistuoja socialus narystės kriterijus bei rinka neturi abipusio įsipareigojimo, kuris solidarių mainų pagrindu egzistuoja šeimoje, o taip pat per pasiektą rezultatą organizacijose, o gerovės valstybėje – per piliečių teises ir pareigas (Lengfeld 2007: 85-107). Tuo tarpu G. Esping-Andersen savo gerovės režimų teorijoje rinką, valstybę ir šeimą įvardina kaip tris gerovės paskirstymo mechanizmus (Esping-Andersen 1990: 21-22; Butler ir Watt 2007: 101-104). Kita vertus, kiekviena paskirstymo sistema kuria skirtingas gėrybes ir vadovaujasi skirtingais paskirstymo principais, o dėl šių sistemų poveikio kuriasi tam tikros nelygybės (Lentelė 1).

Lentelė 1. Paskirstymo sistemos visuomenėje pagal H. Lengfeldą (2007)

	ŠEIMA	ORGANIZACIJA	GEROVĖS VALSTYBĖ
Gėrybių rūšis	Reprodukcinės gėrybės (pavyzdžiui, maistas, būstas) Piniginės išmokos Kultūrinis kapitalas (švietimas)	Pajamos Mobilumo galimybės Švietimas Prestižas Galia	Socialinė apsauga Infrastruktūra Piniginės išmokos
Paskirstymo principas	Poreikis Lygybė	Proporcionalumas, išskyrus prievartinės narystės organizacijas: → psichiatrijos klinikos, kalėjimai: vienodo elgesio principas, → Pramonės ir prekybos rūmai: lygybės principas, → Ligonių kasos: poreikio principas	Poreikis Proporcionalumas Lygybė
Nelygybės mechanizmai	Socialinė kilmė (tėvų išsilavinimas ir profesija, paveldėtas turtas)	Hierarchinė sistema ir padėtis joje Organizacijos dydis	Mokesčių sistema Socialinės apsaugos ir darbo įstatymai

Šaltinis: sudaryta autorės pagal H. Lengfeldą (2007: 85-107)

Įvairiose socialinę nelygybę nagrinėjančiose teorijose skirtingai aiškinama, kaip vyksta resursų paskirstymas visuomenėje ir kodėl įvairios socialinės grupės susiduria su šio paskirstymo privalumais ir trūkumais, tai yra, kaip visuomenėje vystosi socialinė nelygybė. Žmonės, kaip socialinių grupių nariai, socialiniuose santykiuose užima tam tikrą poziciją, tai yra, kiekvienas turi savo vietą visuomenės institucijose (pavyzdžiui, darbo rinkoje, švietimo sistemoje, šeimoje, religijoje, valstybėje), kurių kiekviena turi savo tikslus, sukuria tam tikrus lūkesčius visuomenėje ir valdo tam tikrus resursus. Tikslai ir resursai nepriklauso nuo socialinę poziciją užimančių individų, tačiau skirtingą socialinę poziciją užimantiems individams, nepriklausomai nuo jų individualių savybių, yra keliami tam tikri elgesio reikalavimai ir sudaromos tam tikros galimybių struktūros (Solga et al. 2009). Socialinės struktūros analize ir nelygybės tyrimais siekiama atskleisti, kiek iš šios situacijos kylantys skirtumai

ir nelygybės yra susijusios su socialine pozicija. Tuo tarpu socialinę nelygybę apibrėžiame kaip situaciją, kuomet žmonės priklauso skirtingoms socialinėms pozicijoms, o socialinė pozicija yra sistematiškai susijusi su tam tikrais veikimo (*vok. Handlungs*) ir gyvenimo sąlygų privalumais ir trūkumais (Solga et al. 2009: 15).

Nors socialinės nelygybės tematika nagrinėjama daugelio mokslininkų darbuose, tačiau nėra vienos bendros sociologijos teorijos, paaiškinančios socialinės nelygybės reiškinių tiek teoriniame lygmenyje, tiek apimančios empirinius socialinės nelygybės tyrimus (Schwinn 2007: 5-13). Tradiciškai socialinė nelygybė nagrinėjama funkcionalistiniu požiūriu ir remiantis konfliktų teorija.

Remiantis funkcionalistiniu požiūriu, bandoma pagrįsti socialinės nelygybės poreikį visuomenėje, akcentuojant galimybių lygybę, atsirandančią per sąžiningai sukurtą konkurenciją, o ne socialinę kilmę ar kokį kitą tam tikrai grupei priskiriamą bruožą, leidžiančius visuomenėje užimti patrauklias, bet ribotas pozicijas (Solga et al. 2009: 22). Funkcionalistinė paradigma, išvystyta sociologų A. Comte, H. Spencerio ir E. Diurkheimo bei antropologų A. Radcliffe-Brown'o ir B. Malinowski'o darbuose, visuomenę mato kaip savo poreikius tenkinančią sistemą. Norint, kad sistema egzistuotų, poreikiai turi būti patenkinti; o poreikiams patenkinti egzistuoja skirtingos tarpusavyje susijusios sritys – ekonomika, religija ir šeima; kurios prisideda prie bendro sėkmingo visuomenės kaip sistemos funkcionavimo. Santykinai stabilioje socialinėje sistemoje šios dalys tampa viena nuo kitos priklausomos, pavyzdžiui, keičiantis šalies ekonominei sistemai, keisis ir šeimos modelis (Vanfossen 1979: 23). Funkcionalistai (pavyzdžiui, T. Parsonas, K. Davis ir W. E. Moore) visuomenės tvarką grindė atskirų socialinių sistemų tarpusavio sąveika, vykstančia konsensuso pagrindu, o visuomenės stratifikacijos poreikį aiškino tvarkos ir bendrų veiksmų visuomenėje koordinavimo poreikiu (Vanfossen 1979: 24; Mikutavičienė 2009: 15; Scott 2012: 44-53). Vieno žymiausių funkcionalistų paradigmos atstovo T. Parsonso teigimu, socialinė stratifikacija remiasi individų ir vaidmenų rangavimu pagal visuomenėje

egzistuojančias bendras vertybes ir visuomenėje galioja apdovanojimo – bausmės principas: vertybių sistemos standartus atitinkantys žmonės yra apdovanojami, neatitinkantys – baudžiami. Tokiu būdu visuomenės stratifikacijoje vertybių ir nelygybės sąsaja yra labai glaudi. Pavyzdžiui, T. Parsonso pavyzdys apie JAV visuomenę atskleidžia, kad šioje šalyje ypatingai vertinami pasiekimo tikslai ir produktyvus ekonominis aktyvumas, kas reiškia, kad svarbiausios vertybės šios visuomenės nariams – pinigai ir reputacija. Taip pat svarbus mokslas, nes jis susijęs su technologijomis, ir universitetai – nes jie ruošia mokslininkus; o galimybių lygybė gauti sveikatos priežiūros paslaugas ir išsilavinimą – taip pat svarbios, nes maksimizuoja gamybinius pasiekimus (Parsons 1953; Vanfossen 1979). T. Parsonso teigimu, ypač Vakarų visuomenėse, socialinės stratifikacijos struktūroje svarbus individo profesinis užsiėmimas, kuris parodo asmens įgūdžius ir kompetencijas hierarchijoje bei lyderystę ir autoritetą organizacijoje (Vanfossen 1979; Parsons 1964: 326-327). Stratifikacija egzistuoja, nes visuomenės nariai save ir savo vaidmenis vertina ir ranguoja pagal visuomenėje bendrai egzistuojančias vertybes, o tai skatina prestižo atsiradimą hierarchijoje. Kiti funkcionalistinio požiūrio atstovai, pavyzdžiui K. Davis ir W. E. Moore, teigė, kad norint palaikyti visuomenės egzistavimą, būtinas darbo pasidalinimas, tačiau ne visos pozicijos ir vaidmenys reikalauja vienodo talento ir motyvacijos; be to, visuomenėms susiduriant su darbo jėgos trūkumu, svarbu motyvuoti aukštesnę kvalifikaciją turinčius asmenis užimti svarbesnes pozicijas, o visus kitus – gerai atlikti savo darbą (Vanfossen 1979; Davis ir Moore 1945). Šiame kontekste atsiranda nelygus apdovanojimų paskirstymas. Funkcionalistų požiūriu, kiekvienoje visuomenėje egzistuoja institucionalizuota nelygybė (Vanfossen 1979; Parsons 1953; Davis ir Moore 1945: 242-243).

Kita tradicinė teorija, kuria aiškinama socialinė nelygybė – tai konfliktų teorija. Konfliktų teorijos atstovų manymu, visuomenė – tai nuolatinių konfliktų ir visuomenėje egzistuojančių grupių nesutarimų sistema; o visuomenės stratifikacija – tai dviejų interesų grupių – dominuojančios ir išnaudojamųjų – kovos pasekmė, ir palaikoma galios savininkų tam, kad

išlaikytų ir padidintų savo įtaką visuomenėje (Vanfossen 1979: 33). Remiantis konfliktų teorija, klasės atsiranda kovos dėl dominavimo metu, kuomet tam tikros grupės kovos arba paveldėjimo metu gauna pakankamai ekonominių ir politinių resursų, kad galėtų išlaikyti privilegijuotą poziciją. Žmogaus elgesys paaiškinamas individualiu savanaudiškumu, pasireiškiančiu materialiam grėsmių ir prievartos pasaulyje (Vanfossen 1979: 33-34). Žymiausi konfliktinės teorijos atstovai – K.Marxas ir M.Weberis.

K.Marxo pagrindinė idėja – konfliktai tarp proletariato (darbininkų) ir kapitalistų (buržuazijos) yra pagrindinis modernios visuomenės bruožas, atskleidžiantis šios visuomenės esmę ir leidžiantis nuspėti istorinį vystymąsi, tai yra – visuomenės savidestrukciją ir išsivystymą į naują ekonominę formą. K.Marxas, aiškindamas kapitalistinės visuomenės funkcionavimą, naudojo klasės sąvoką siekdamas apibūdinti dviejų grupių (išnaudotojų ir išnaudojamųjų) kovą, o klasę apibūdino kaip grupę žmonių, atliekančių panašius vaidmenis gamybiniame procese ir siejamų tiek panašių problemų, tiek panašių interesų (Vanfossen 1979: 35; Solga et al. 2009: 25-26). Pasak K.Marxo, pagrindiniai kapitalistinio verslo elementai – tai kapitalas (kurį sudaro turtas, pinigai, mašinos, gamyklos), kurį galima naudoti tolimesnio turto kūrimui, bei samdomas darbas, kuris susijęs su nuosavų pragyvenimo priemonių neturinčiais darbininkais. Darbą suteikia kapitalo savininkai (Giddens 2005: 28-29). Taigi, priklausymą aukštesnei (valdančiųjų) klasei apsprendžia turimas turtas – gamybos priemonės, o pagrindinis socialinės nelygybės atsiradimo visuomenėje mechanizmas – išnaudojimas. Išnaudojimas – tai skirtumas tarp darbininkų sukurtos ir jų individualiai gaunamos (atlygio) vertės (Marx ir Engels 1971[1890]; Vanfossen 1979: 37; Solga et al. 2009: 26-27). Dominuojanti visuomenėje grupė (valdančioji klasė) naudojasi įvairiomis institucijomis – valstybės, filosofijos, religijos, švietimo – privilegijomis tam, kad užtikrintų savo dominavimą visuomenėje; valstybė yra įrankis savo turtui ir interesams užtikrinti (Vanfossen 1979: 37-39). Išnaudotojų ir išnaudojamųjų nesutarimai pasireiškia klasių kova, kuri gali sąlygoti revoliuciją, kai santykinai

visuomenėje keičiami kardinaliai (Marx ir Engels 1971[1890]; Vanfossen 1979: 39; Mikutavičienė 2009: 13-14; Giddens 2005: 29).

Siekiant suvokti visuomenės stratifikaciją ir jos įtaką socialinės nelygybės formavimuisi, taip pat naudojamosi M. Weberio klasių paradigma. M. Weberis, remdamasis K. Marxo idėjomis, išskyrė tris stratifikacijos šaltinius: ekonominę klasę, socialinį statusą ir politinę galią. Ekonominės klasės atsiranda iš nelygaus ekonominių galių paskirstymo. Statuso nelygybė remiasi prestižo išskirtinumu – tai yra, panašų prestižą turintys individai sudaro grupes, o šios statusu paremtos grupės išsivysto ne tiek dėl prieigos prie gamybos priemonių, kiek dėl vartotojo elgesio ir gyvenimo būdo, kurie yra nulemti individo pajamų. Gyvenimo būdą lemia individualūs interesai, susiję su vertybėmis ir išsilavinimu. Skirtingo statuso grupės ima išskirti kitas, neatitinkančių jų interesų ir vertybių. M. Weberis, priešingai nei K. Marxas, teigė, kad statuso grupės egzistuoja ne kovos, o konkurencijos pagrindu. Galios nelygybė egzistuoja tuomet, kai grupės geba daryti įtaką norėdamos patenkinti savo interesus. Galia, anot M. Weberio, atsiranda arba iš ekonominės kontrolės ar monopolinės pozicijos, arba iš valdžios galios, kuomet turima teisė reikalauti paklusnumo (Vanfossen 1979: 39-43). M. Weberio manymu, žmonės gali užimti skirtingą padėtį socialinėje klasėje ir turėti skirtingas galimybes gauti darbą, uždirbti, vystyti įgūdžius, gauti išsimokslinimą ir valdyti turtą; didesnis dėmesys skiriamas kultūrinei aplinkai, nei santykiui į nuosavybę ir gamybos priemonių kontrolę (Mikutavičienė 2009: 14). Taigi, socialinė nelygybė, anot M. Weberio, yra „gyvenimo šansų“ – galimybių (*vok. Lebenschancen*) skirtumai, priklausantys nuo socialinių sąlygų (Morkevičius ir Norkus 2012: 42).

K. Marxo teorijos, visuomenę apibrėžiančią per dviejų klasių egzistavimą ir jų konfliktą, kritikoje išsivystė neomarksistinės teorijos (pavyzdžiui, E. O. Wright, P. Bourdieu), kuriose teigiama, kad nors ekonominio elgesio svarba ir išnaudojimu kuriami nelygybės mechanizmai išlieka, tačiau ne tik gamybos priemonės nulemia tam tikrą ekonominę poziciją visuomenėje. P. Bourdieu visuomenės struktūros aiškinime egzistuoja trys

pagrindinės sąvokos: habitus, kapitalas ir laukas (Solga et al. 2009: 28-29; Mikutavičienė 2009: 16-17). Pasak P.Bourdieu, habitus yra sudarytas iš asmens dispozicijų (polinkių, įgūdžių, įsitikinimų) rinkinio, kuris lemia subjektą veikti tam tikru būdu. Dispozicijos – tai žmonių veiksmų motyvacijos pagrindas, tačiau jos nėra nulemtos vien habitus, o atsiranda atitinkamo habitus ir socialinio lauko, apibrėžiamo kaip visuma struktūrizuotų padėčių ir socialinių ryšių, sankirtoje (Bourdieu 1983; Mikutavičienė 2009: 16-17). P. Bourdieu teigimu, laukas – tai kovos vieta, kurioje kiekvienas veikėjas siekia savo tam tikros galios išraiškos, panaudodamas turimą kapitalą (Mikutavičienė 2009: 16-17). Mokslininkas išskiria šias kapitalo formas – ekonominį (tai pajamos, turtas), kultūrinį ir socialinį kapitalą (tai turimi ryšiai, pažinčių ratas, kilmingumo titulas) (Solga et al. 2009: 28-29; Bourdieu 1983; Bourdieu ir Wacquant 2003). Kultūrinis kapitalas tapatinamas su individų ar jų grupių galia (gebėjimais), kurie leidžia jiems užimti aukštesnę padėtį visuomenėje. P. Bourdieu teigimu, kultūrinis kapitalas egzistuoja trimis formomis: įsikūnijusiu pavidalu, tampriai susijusi su žmogaus esybe (tai idėjos, nuostatos, žinios, tam tikras elgesys ir pan.) ir naudojamu pasiekti praktinių tikslų; nešališku objektyviu pavidalu (kultūros vertybių (meno kūrinių, paveikslų), knygų nuosavybė) ir institucionalizuota forma (pavyzdžiui, akademinis titulas) (Bourdieu 1993: 243–244; Bourdieu 1983; Solga et al. 2009: 28-31; Pruskus 2005: 51). Bourdieu taip pat išskiria simbolinį kapitalą, kuris skirtingose visuomenėse pasireiškia skirtingai – jis yra reikšmingas tik tam tikroje situacijoje ir priklauso nuo lauko, kuriame funkcionuoja. Visos kapitalo formos gali tapti simbolinėmis, tai įgyta galia prieš kitus lauko dalyvius, prestižas ir susikurta reputacija (Bourdieu ir Wacquant 2003). Taigi, Bourdieu klasės sąvoka apima ir kitus veiksnius (lytis, rasė, kilmė, gyvenamoji vieta, išsilavinimas bei amžius) (Nesbit 2006; Mikutavičienė 2009: 16-17).

Socialinės nelygybės fenomenas taip pat nagrinėjamas ir kitose visuomenės stratifikacijos teorijose (pavyzdžiui, R.Dahrendorfo, U.Becko, J.H. Goldhorpe), tiek pasitelkiant socialinės aplinkos, gyvenimo padėties ir būdo koncepcijas (pavyzdžiui, S.Hradilas, M.Vesteris) bei gyvenimo kelio teorijas

(pavyzdžiui, M.Kohli, K.L.Mayeris, W.Mülleris, H.Krügeris) (Solga et. al. 2009). Pavyzdžiui, S.Hradilo apibūdintas padėties koncepto aiškinimas apjungia ekonominius ir neekonominius socialinės nelygybės determinantus (lemiančius veiksnius) ir dimensijas, siekiant teisingesnės daugiamatės nelygybės struktūros visuomenėje. Šio mokslininko nagrinėjama socialinės padėties sąvoka apima objektyvias veiksmo (*vok. Handlung*s) sąlygų struktūras ir resursus (determinantus), o socialinės nelygybės sampratą sieja su nevienodomis galimybėmis gyvenime (Solga et al. 2009: 38). S.Hradilas apibrėžia socialinę nelygybę kaip visuomenėje sukurtas ir santykinai ilgalaikes veiksmo (*vok. Handlung*s) aplinkybes, kurios tam tikriems visuomenės nariams suteikia didesnę nei kitiems pasitenkinimą bendrai priimtais gyvenimo tikslais (Hradil 1987). Socialinės sąlygos, kurios lemia nevienodas galimybes pasiekti visuomenėje pripažintus gyvenimo tikslus, gali būti objektyvios ir subjektyvios. Objektyvios yra tos nelygybės, kurios atspindi realiai egzistuojančias galimybes gyvenimo tikslams pasiekti (pavyzdžiui, tik tas gali leisti pinigus, kas jų turi). Subjektyvios galimybės gyvenime – tai vidinės nuostatos ir požiūriai bei individo elgesio būdas. S.Hradilas įvardina tris visuomenėje pripažintus gyvenimo tikslų aspektus – tai ekonominis, gerovės ir socialinis, kurie atspindi skirtingus žmonių poreikius ir apima skirtingas socialinės nelygybės, tai yra, gyvenimo sąlygų, dimensijas. Šis dimensijų kompleksas padeda atskleisti pilnesnę visuomenės vaizdą, nes gyvenimo galimybių įvertinimu grįsta visuomenės analizė apima ne tik ekonominius, su darbo santykiais susijusius, bet ir rūpinimosi visuomenine gerove bei individualaus aktyvumo aspektus. S.Hradilas pabrėžia, kad ne konkreti viena situacija gyvenime, o tik įvairių gyvenimo ir veiksmo aplinkybių visuma individams sukuria galimybes gyvenimo tikslų pasiekimui, o šios aplinkybes susijusios ne tik su ekonominėmis ar profesinėmis, bet ir socialinėmis bei gerovės aplinkybėmis. Taipogi, skirtingos gyvenimo aplinkybės turi skirtingą svarbą individams (S. Hradilas šias gyvenimo aplinkybes įvardina kaip dominuojančias (pirmines), svarbias (antrines) ir nesvarbias). Veiksmo kontekstas, kuriame palyginus geros arba blogos galimybės patenkina

visuotinai pripažintus poreikius, įvardinamas kaip socialinė padėtis (*vok. Soziale Lage*) (Hradil 1987: 139-170). Gyvenimo būdas (*vok. Lebensstile*) apibrėžiamas kaip vertybinės orientacijos, nuostatų ir požiūrių, skonių skirtumų visuma, kuri atspindi santykinai stabilų kasdieninio gyvenimo modelį bei siejasi su kultūrine individų dauguma. Tuo tarpu socialinė aplinka (*vok. Soziale Milieus*) susijusi su grupe žmonių, kurie yra panašūs savo gyvenimo būdu, požiūriu į gyvenimą ir gyvenimo tikslais ir taip sukuria (subkultūrinį) vienetą visuomenėje. Skirtingi gyvenimo būdai ir socialinių aplinkų tipologijos atspindi susiskaldymą socialinėje tikrovėje (Solga et al. 2009: 38-39).

Socialinė nelygybė – daugiamatis ir sudėtingas reiškinys, jam paaiškinti gali būti pasitelkti keli integruoti teoriniai požiūriai. Įvairių teorinių požiūrių integravimas, prasidėjęs 1980-aisiais, plačiai paplitęs ir dabartiniu metu. Sociologijos teorijų sinteze atliekama palyginti siaura teorinių idėjų integracija ir nėra siekiama išvystyti išsamią, visas sociologijos teorijas apimančią ir apibendrinančią teoriją. Be to, ši sintezė gali jungti ne tik įvairias teorijas, bet ir kelias mokslo kryptis apimančią analizę (Ritzer 1996: 225-227). G. Ritzeris (1996) išskiria dvi mikro ir makro integracijos kryptis: pirma, mikro ir makro veiksmus nagrinėjančių teorijų integravimas, antra, teorijos vystymas, kuri socialinėje analizėje sietų mikro ir makro lygmenis (Ritzer 1996: 491-494). G. Ritzeris pabrėžia, kad sociologų tarpe nėra vieningos nuomonės, kas apibrėžiama kaip mikro ir makro lygmenys, todėl empirinė integracija nėra lengva. Mokslininko teigimu, sumaištis įneša skirtingos mokslininkų mikro ir makro lygmens sampratos, todėl tyrėjams svarbu juos apsibrėžti tiek empiriškai, tiek analitiškai (Ritzer 1996: 493-494). Taigi, teorinių požiūrių sintezė sudaro prielaidas giliau ir įvairiapusiškiau ištirti socialinės nelygybės formavimąsi visuomenėje. R. Dahrendorf (1959) teigia, kad funkcionalistinio ir konfliktų teorijos požiūrių derinimas papildo vienas kitą, nes kiekvienoje visuomenėje egzistuoja tiek funkcionalizmo, tiek konflikto, o pasirinkti vieną iš jų galima tik specifinių problemų interpretavimui (Vanfossen 1979: 50-51). B.E. Vanfossen (1979: 51) teigia, kad praktikoje būta nemažai bandymų apjungti šiuos du teorinius požiūrius į vieną, žymiausias – G. Lenski (1966)

pasiūlytas integruojantis modelis. G. Lenski teigimu, socialinis gyvenimas yra svarbus ne tik išgyvenimui, bet ir skirtas pasiekti maksimalų žmogaus norų ir troškimų pasitenkinimą. Tačiau tai nereiškia, kad žmonės yra altruistiški santykiuose su kitais, ypač – galios ir prestižo atveju. Jei žmonės turi priimti sprendimą, susijusį su savo arba kitų interesais, jie pasirenka savus interesus, tačiau šį faktą yra linkę nuslėpti tiek nuo savęs, tiek nuo aplinkinių. Savanaudiškumas susijęs su žmonių norais ir ribotais resursais visuomenėje, todėl visuomenėje kyla kova dėl apdovanojimų. Kita vertus, kiekvienas individas yra nevienodai apdovanotas gamtos įvairiais bruožais ir gabumais, kurie yra reikalingais šioje kovoje, tačiau individualūs skirtumai nėra pirminė nelygybės priežastis. Nors G. Lenski pabrėžia galią ir kovą, tačiau pažymi, kad išgyvenimas visuomenėje priklauso nuo individų bendradarbiavimo (Vanfossen 1979: 50-51).

Šiame darbe, vertinant Rytų ir Vidurio Europos gyventojų požiūrį į egzistuojančią socialinę nelygbę gimtosiose šalyse, laikomasi požiūrio, kad kelių teorinių požiūrių – konfliktų teorijos ir funkcionalizmo – derinimas geriausiai padeda paaiškinti požiūriams įtaką darančius veiksnius, socialinėje analizėje integruojant mikro ir makro lygmenis galima geriau suvokti Rytų ir Vidurio Europos valstybėse egzistuojančius požiūrius į socialinę nelygbę. Siekiant nustatyti Rytų ir Vidurio Europoje vyraujančias socialinės nelygybės dimensijas, remiamasi S.Hradilo apibrėžta gyvenimo koncepto samprata.

1.1.2 Socialinės nelygybės sąvoka

Nors dabartiniame pasaulyje laikytina, kad gimdami visi žmonės yra lygūs, tačiau žmonės yra “nelygūs” įvairiais aspektais. R. Dahrendorf (Dahrendorf 1974) išskiria keturias nelygybės formas: pirma, natūralius išvaizdos, charakterio ir pomėgių skirtumus; antra, skirtingus protinius, talento ir jėgos gebėjimus, kurie iš dalies yra natūralūs (nulemti genetikos), ir iš dalies įtakoti socialinių veiksnių (pavyzdžiui, paramos ir skatinimo šeimoje); trečia, socialinį lygiavėčių profesinių pozicijų visuomenėje diferencijavimą ir,

ketvirta, socialinius sluoksnius, į kuriuos visuomenės nariai patenka pagal turimą turtą ir prestižą (hierarchiniai rangai). Tačiau rasti vienareikšmišką atsakymą į klausimą, kas laikytina pozityviai vertinamais skirtumais, o kas – nelygybe, nelengva. Socialinė nelygybė – viena iš dažniausiai nagrinėjamų temų sociologijoje. Remiantis S. Hradilu (2001), galima išskirti tokius socialinės nelygybės sąvokos aspektus:

- Socialinė nelygybė yra susijusi su tam tikromis gėrybėmis, kurios visuomenėje laikomos vertingomis. Kuo daugiau tokių gėrybių turi žmogus, tuo jo gyvenimo sąlygos palankesnės, tuo jis yra geresnėje pozicijoje kitų visuomenės narių atžvilgiu ir yra labiau vertinamas nei kiti visuomenės nariai. Tam tikros gėrybės laikomos vertingomis, nes visuomenėje egzistuoja pageidaujamų vertybių idėjos, pavyzdžiui, gerovė, saugumas, sveikata, individuali autonomija. Siekiamas „geras gyvenimas“ realizuojamas per turimas gėrybes (pavyzdžiui, pinigus, sveikas darbo sąlygas, užtikrintą darbo vietą ir pan.). Jeigu šios gėrybės nepadedą pasiekti tam tikrų gyvenimo sąlygų visuomenėje, imama kalbėti apie socialinės nelygybės apraiškas visuomenėje (Hradil 2001: 28).
- Socialinės nelygybės sąvoka apima įsivaizdavimą, kaip *vertingos gėrybės* visuomenėje turėtų būti paskirstytos, tokiu būdu galima suvokti, kas yra nelygus paskirstymas. Nelygybės samprata turi du aspektus – tai absoliuti ir reliatyvi nelygybė. Absoliuti nelygybė egzistuoja tada, kuomet vienas visuomenės narys turi daugiau vertingų gėrybių (pavyzdžiui, pinigų, išsilavinimą patvirtinančių diplomų) nei kitas. Reliatyvi nelygybė susijusi su tam tikrais paskirstymo kriterijais, pavyzdžiui, pagal darbo rezultatą, poreikį, amžių. Sociologijos terminologijoje sąvoka „socialinė nelygybė“ atsiranda kalbant apie vertingas gėrybes, kurios nėra absoliučiai vienodai paskirstomos (pavyzdžiui, skirtingas darbo užmokestis inžinieriui ir pagalbiniam darbuotojui). Šiuo atveju socialinės nelygybės samprata siejasi su socialinio teisingumo suvokimu (Hradil 2001: 28-29).

- Socialinės nelygybės sąvoka apima tik tas „vertingas gėrybes“, kurios, priklausomai nuo visuomenės narių užimamos socialinės pozicijos, yra reguliariai nelygiai paskirstomos. Pavyzdžiui, socialinė nelygybė atsiranda tuomet, kai pajamų ir galios skirtumai siejami su asmens profesine pozicija (Hradil 2001: 29).

Svarbu pabrėžti, kad į socialinės nelygybės sąvoką nepatenka natūralios, individualios, momentinės ar atsitiktinės nelygybės (Hradil 2001; Solga et al. 2009); kalbant apie socialinę nelygybę turima omenyje ilgalaikiai ir reguliariūs tam tikroms grupėms galiojantys privalumai, o kitoms – tam tikra diskriminacija perskirstant „gėrybes“. Apibendrinant, socialinę nelygybę galima apibrėžti kaip ilgalaikę, struktūruotą ribotą galimybę naudotis „vertingomis gėrybėmis“ (tai yra, resursais) bei ribotą prieigą prie socialinės pozicijos, susijusios su nelygia galia arba įtaka, bei dėl to atsiradusį ilgalaikį gyvenimo galimybių apribojimą (arba atvirkščiai, dėl ilgalaikės ir struktūruotos prieigos prie „gėrybių“ ir su galia ir įtaka susijusios socialinės pozicijos, atsiradę nuolatiniai gyvenimo galimybių privalumai) (Kreckel 2004: 17; Rössel 2009: 37-52; Mau ir Verwiebe 2009: 176-178; Hradil 1987: 128). Gėrybes, remiantis Grusky (1994: 3-5) sudaryta gėrybių ir jas analizuojančių mokslininkų klasifikacija, galima suskirstyti į šias grupes: ekonomines, politines, kultūrinės, socialines, garbės, pilietines ir žmogiškąsias (Lentelė 2). Apibendrintos gėrybių grupės – tai skirtingų stratifikacijos sistemų analizės pagrindas.

Lentelė 2. Pagrindinės vertinamos gėrybės ir resursai stratifikacijos sistemoje

Gėrybių (resursų) grupė	Gėrybių pavyzdžiai	Sritį tyrinėjantys mokslininkai
Ekonominė	Žemės, ūkio, gamyklų, verslo, žmonių (pavyzdžiui, vergų), darbo jėgos (pavyzdžiui, baudžiauninkų) nuosavybė	Karlas Marxas, Erikas O. Wrightas
Politinė	Valdžia namų ūkyje (pavyzdžiui, namų ūkio galva), valdžia darbo vietoje (pavyzdžiui, vadovas), partijos ir visuomenės autoritetas (pavyzdžiui, įstatymų leidėjas), charizmatinis lyderis	Maxas Weberis, Ralfas Dahrendorfas
Kultūrinė	Aukšto statuso vartojimo įpročiai, „geros manieros“, privilegijuotųjų gyvenimo stilius	Pierre Bourdieu, Paul DiMaggio

Gėrybių (resursų) grupė	Gėrybių pavyzdžiai	Sritį tyrinėjantys mokslininkai
Socialinė	Prieiga prie aukšto statuso socialinių tinklų, socialiniai ryšiai, narystė asociacijose, klubuose, sąjungose	W.Lloydas Warneris, James Colemanas
Garbės	Prestižas, „gera reputacija“, garbė, skaitymasis ir menkinimas, etnis ir religinis tyrumas	Edwardas Shilsas, Donaldas Treimanas
Pilietinė	Teisė į nuosavybę, sandėrį, frančizę, narystė rinkiminiame sambūryje, asociacijų ir kalbos laisvė	T.H. Marshallas, Rogersas Brubakeris
Žmogiškoji	Įgūdžiai, patirtis, mokymai darbo vietoje, formalus švietimas, žinios	Kaare Svalastoga, Gary Beckeris

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis D. Grusky (1994: 4)

Analizuojant socialinės nelygybės sąvoką, svarbu išskirti ir aptarti keturias socialinės nelygybės struktūros sritis (Solga et al. 2009; Hradil 2001) – socialinę nelygybę lemiančius veiksniai, dimensijas, priežastis ir padarinius.

- **Socialinę nelygybę lemiantys veiksniai** (*angl. determinants*) – tai asmenys apibūdinantys socialiniai bruožai (pavyzdžiui, lytis, išsilavinimo lygis, socialinė kilmė), kurie nulemia priklausymą tam tikrai socialinei grupei, o pastaroji turi įtakos tam tikroms gyvenimo sąlygoms. Socialiniai bruožai (vadinami socialinėmis kategorijomis) skirstomi į priskirtus (*angl. ascribed*) ir pasiektus (*angl. achieved*). Priskirti bruožai, dažnai susiję su biologinėmis individo charakteristikomis (pavyzdžiui, lytis, amžius, negalia) arba ne nuo individo priklausančiais veiksniais (pavyzdžiui, socialinė ir regioninė kilmė) yra pastovūs ir nepaveikiami, tuo tarpu gyvenimo eigoje pasiekti (įgyti) bruožai (pavyzdžiui, išsilavinimas, specialybė, šeiminis statusas) atsiranda per žmogaus veiklą ir iš esmės yra kintantys. Socialiniai bruožai tampa socialinę nelygybę lemiančiais veiksniais tik tada, kai jie nusako tam tikras socialines kategorijas, kuriomis remiantis asmenys priskiriami tam tikrai socialinei grupei visuomenėje: priskirtų bruožų atveju, pavyzdžiui, lytis, negalia, tampa socialinėmis kategorijomis šiuos bruožus apibrėžiant visuomeniname, bet ne biologiniame, kontekste; o įgytų bruožų atveju, pavyzdžiui, išsilavinimas, socialinė kategorija tampa per visuomenėje egzistuojančias švietimo įgijimo procedūras.

▪ **Socialinės nelygybės dimensijos** (angl. *dimensions*) – tai asmeniniai arba struktūruoti veiksniai, per kuriuos pasireiškia nelygios žmones charakterizuojančios gyvenimo ir veikimo (vok. *Handlungs*) sąlygos (Huinink ir Schröder 2008: 108). Pagrindines socialinės nelygybės dimensijas sudaro pajamos, materialinė gerovė, galia, prestižas, išsilavinimas, gyvenimo sąlygos, darbo santykiai, sveikatos ir kitos gyvenimo sąlygos. Socialinės nelygybės dimensija gali tapti kitos nelygybės lemiančiu veiksnium (pavyzdžiui, socialinė kilmė gali lemti švietimo nelygybę (dimensija), o pastaroji gali tapti pajamų nelygybės darbo rinkoje lemiančiu veiksnium), tačiau priskirti bruožai (pavyzdžiui, lytis) niekada patys savaime negali tapti socialinės nelygybės dimensijomis (Solga et al. 2009: 18-19). Socialinė nelygybė – tai daugiadimensinė ir kompleksinė kategorija, kurią atspindi įvairūs socialiniai indikatoriai (Bock-Rosenthal 2006: 206-207):

- Elito struktūra: atstumo iki dominuojančiųjų laipsnis, tai yra – homogeniškumas, stabilumas laiko atžvilgiu.
- Prieiga prie elito: socialinė elito kilmė, viešumas, prieigos būdas (pavyzdžiui, per rinkimus, pareigas, konkurencijos būdu).
- Kultūrinė nelygybė: bendrasis ir profesinis išsilavinimas, prieiga prie informacijos ir kultūros gėrybių.
- Gamybinė nelygybė: gamybinė, turto, galimybės taupyti nelygybė; skirtinga prieiga prie skirtingų rinkų (darbo rinkos, kapitalo rinkos); darbo skirtingas vertinimas (skirtingos bruto pajamos).
- Darbo nelygybė: darbo situacija, vieta hierarchijoje, autonomija, fizinis ir psichinis apkrovimas, kvalifikacijos potencialas.
- Paskirstymo nelygybė: pajamų perskirstymas, ne piniginių gėrybių ir perlaidų perskirstymas, pagal namų ūkių dydį ir sudėtį.
- Prieiga prie viešųjų gėrybių: naudojimas kultūriniais pasiūlymais, atsižvelgiant į gyvenamąją vietą, informacijos laipsnį ir kita.
- Simbolinė nelygybė: nevienodas prestižas, turimos profesijos prestižas.
- Socialinės integracijos laipsnis: socialinių ryšių, išskyrus darbinius kontaktus, laipsnis ir intensyvumas.

- Normatyvi nelygė: normos ir vertybių orientacija, auklėjimo skirtumai, darbo kultūra, politinis sąmoningumas ir kita.
- Politinė nelygė: interesų atstovavimo galimybė per organizacijas ir asociacijas, galimybė gauti teisę politinės įtakos darymui.
- Nelygės tvirtumas: aukščiau išvardintų statuso dimensijų sąsaja, keleriopa skriauda, pavyzdžiui, pajamų atžvilgiu, bedarbystė, socialinė izoliacija ir kita.

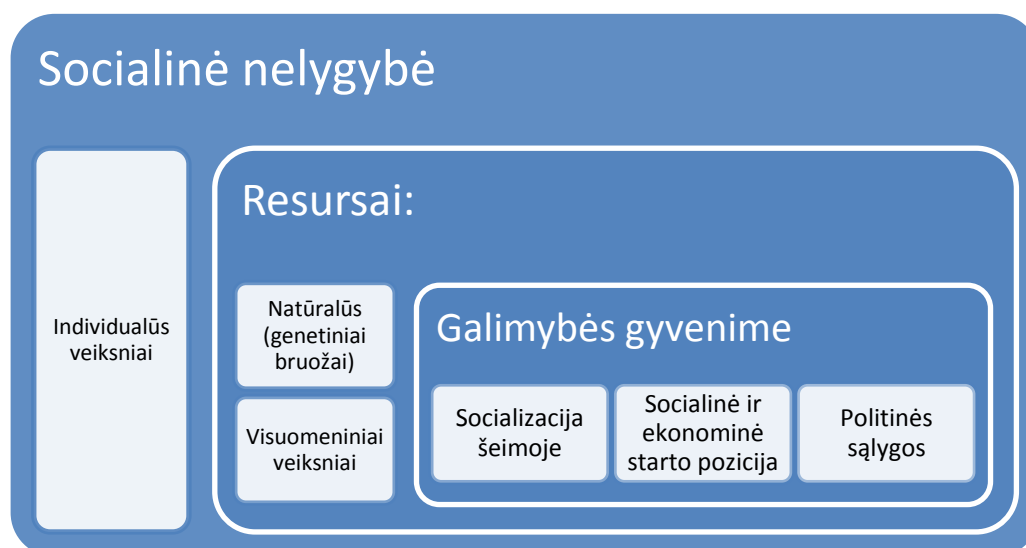
Kaip minėta, socialinės nelygės dimensijos susijusios su galimybėmis gyvenime. Mokslinėje literatūroje bandoma jas sistemiškai klasifikuoti, kiekvienai sričiai priskiriant atitinkamas dimensijas. Remiantis S. Hradilo (1987) socialinės nelygės dimensijų klasifikacija, išskiriamos trys grupės, atspindinčios skirtingas galimybių (sąlygų) gyvenime sritis – tai ekonominė, gerovės ir socialinė dimensijos. Ekonominės gyvenimo sąlygas ir su jomis susijusių gyvenimo tikslų (gerovės, sėkmės, galios) siekimą apibūdina tokios dimensijos kaip pajamos, materialus turtas, formalus išsilavinimas, profesijos prestižas, formali galia. Su gerove susijusius gyvenimo tikslus (tai yra, saugumas, sveikata, mažesnis darbo krūvis, dalyvavimas visuomeniniame gyvenime) atspindi bedarbystės ir skurdo rizika, socialinis saugumas, darbo, laisvalaikio ir gyvenimo sąlygos, demokratinės institucijos. Socialinius gyvenimo tikslus (integraciją, savirealizaciją, emancipaciją) apibūdina socialiniai ryšiai, socialiniai vaidmenys, patiriama diskriminacija ar turimos privilegijos (Hradil 1987: 129-130). Huinink ir Schröder (2008: 108-109), remdamiesi minėta mokslininko S. Hradilo (1987) klasifikacija, gyvenimo tikslų klasifikacijoje papildomai išskiria emancipacijos dimensiją, kuri nusako autonomijos ir savęs realizacijos tikslus, ir yra apibūdinama socialinio vaidmens, savarankiško sprendimo ir visuomeninio dalyvavimo bruožais.

Užsienio šalių mokslininkai (pavyzdžiui, Rückert 2008; Delhey 2001; Jacobs 2006; Mau 1997a, 1997b; Haller 1988) empiriniais tyrimais, kuriuose pasitelkiami teiginiai, susiję su požiūriu, kokie veiksniai padeda kažką gyvenime pasiekti, taip pat požiūriu į pajamų skirtumus visuomenėje, nustatė, kokie požiūriai į socialinę nelygę egzistuoja Vakarų Europos ir kai kuriose

transformacijos šalyse. Tyrinėdamas transformacijos šalis (Bulgariją, Lenkiją, Slovakiją, Slovėniją, Čekiją ir Vengriją) Delhey (2001) išskiria keturis pagrindinius šiose šalyse vyraujančius požiūrius į socialinę nelygybę (Delhey 2001: 168-170) – tai egalitaristinį, meritokratinį, askriptyvinį ir funkcionalistinį. Egalitaristinę sampratą apibūdina nuostatos, susijusios su siekimu lygiai paskirstyti gerovę visuomenėje. Meritokratinė samprata pabrėžia idėją, kad individualūs bruožai (pavyzdžiui, geras išsilavinimas, ambicijos, darbštumas) lemia socialinį iškilimą visuomenėje. Askriptyvistinę sampratą apibūdina nuostatos, kurios per nepotizmą ir kitais su pasiekimais nesusijusiais bruožais, nusako tam tikrą statusą. Funkcionalistinę sampratą apibūdina lūkesčiai, kad apdovanojimas už rezultatus (pasiekimus) visuomenėje daro teigiamą įtaką ir yra reikalingas. Šį požiūrį gali atspindėti pajamų skirtumų šalyje vertinimas ir pajamų skirtumų, kaip motyvacijos kažko siekti gyvenime, poreikis visuomenėje (Delhey 2001: 168-170; Jacobs 2006: 100-104). Jacobs (2006) tiriamoje šalių grupėje (Albanija, Bulgarija, Čekija, Estija, Rytų Vokietija, Vengrija, Lenkija, Rumunija, Rusija, Slovakija ir Slovėnija) išskiriamos šešios socialinės nelygybės sampratos – meritokratinė, askriptyvinė, funkcionalistinė, nepotizmo, lygus paskirstymo ir galimybių lygybės sampratos. Mau (1997), tyrinėdamas Vakarų Europos šalis (Švediją, Didžiąją Britaniją ir Vokietiją), analizuoja jose vyraujančias egalitaraus etatizmo, meritokratinę ir funkcionalistinę (pozityvaus nelygybės vertinimo) socialinės nelygybės sampratas. Rückert (2008), tyrinėdama Vokietiją, Didžiąją Britaniją, Vengriją ir Švediją išskiria ir analizuoja keturias šiose visuomenėse vyraujančias socialinės nelygybės interpretacijas – egalitarinę, meritokratinę, socialinio kapitalo ir funkcionalistines sampratas. Šiame darbe, siekiant išskirti tiriamose šalyse vyraujančius požiūrius į socialinę nelygybę, buvo remiamasi minėtų mokslininkų patirtimi.

▪ **Socialinės nelygybės priežastys** – tai socialiniai procesai (arba mechanizmai), per kuriuos vyksta priskyrimas tam tikroms socialinėms kategorijoms, lemiančioms privalumus ir trūkumus gyvenimo srityse (dimensijos). Per šiuos procesus atsiranda socialinė nelygybė visuomenėje.

Individualūs bruožai (išsilavinimas, lytis, amžius, profesija, etninė grupė) lemiamais socialinės nelygybės veiksniais tampa tik tada, kuomet per socialinius mechanizmus atsiranda sisteminiai privalumai ir trūkumai (kaip socialinės nelygybės dimensijos) (Solga et al. 2009). Socialinės nelygybės priežastys – kompleksinės ir įvairios. Socialinė nelygybės atsiradimą sąlygoja du veiksniai: turimi resursai, tai yra tai, ką turi individas ir ko jis negali pakeisti, ir individualūs veiksmai, susiję su individo valia, pavyzdžiui, darbštumu, motyvacija, atliekamo darbo rezultatu ir pan. (Ebert 2010: 354). Resursai, kuriais gali naudotis individas, taip pat atsiranda dviem būdais – arba yra įgimti (pavyzdžiui, gabumai, talentas, individualios asmenybės stiprybės ir silpnybės, tam tikri gebėjimai ar bendra sveikatos būklė ir pan.), arba nulemti visuomeninių veiksnių – galimybių gyvenime. Galimybės gyvenime savo ruožtu lemia tokie veiksniai kaip socializacija šeimoje, ir jos eigoje suformuota asmenybė ir įgytas gebėjimas siekti užsibrėžto tikslo; ekonominė ir socialinė „starto“ pozicija, tai yra, tėvų turimos pajamos, turtas ir tėvų įgytas išsilavinimas; bei politinės sąlygos, nusakančios bendrą valstybės ir institucijų įtaką individo galimybėms gyvenime (pavyzdžiui, švietimo sistema, socialinės gerovės valstybės tipas ir pan.) (Ebert 2010: 354-355) (Paveikslas 1).

Paveikslas 1. Socialinės nelygybės formavimo priežastys

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis T. Ebertu (2010: 355)

▪ *Socialinės nelygybės padariniai* atskleidžia socialiai struktūruotų privalumų ir trūkumų pasekmes ir yra susiję su kitomis gyvenimo sąlygų nelygybėmis – socialiniais mentaliteto skirtumais, kasdieniais elgesio būdais, pasireiškiančiais socialinės nelygybės dimensijomis. Ar tam tikras reiškinys yra socialinės nelygybės dimensija ar padarinys, lemia tyrėjo pasirinktas teorinis požiūris (pavyzdžiui, ar pajamų nelygybė yra dimensija ar padarinys, gali nuspręsti pats tyrėjas, remdamasi pasirinktu teoriniu požiūriu).

Aptartus socialinės nelygybės struktūros lygius ir jų sąsajas galima iliustruoti keliais praktiniais pavyzdžiais, pateiktais 3 lentelėje (Lentelė 3).

Lentelė 3. Socialinės nelygybės pavyzdžiai ir jų struktūros lygiai

Lemiantys veiksniai	Mechanizmų pavyzdžiai	Dimensija	Padariniai
Priskirti bruožai			
Lytis	Statistinė diskriminacija	Nelygi prieiga prie vadovaujančių darbo pozicijų	Pajamų nelygybė
Klasė	Išnaudojimas (→Marxas ir Engelsas)	Pajamų nelygybė	Gyvenimo būdas
Socialinė kilmė	Kultūrinis kapitalas (→Bourdieu)	Švietimo nelygybė	Nevienoda nedarbo rizika
Igyti bruožai			
Išsilavinimas	Nuo turimo išsilavinimo priklausanti prieiga prie darbo vietų	Nelygios pajamos	Nevienoda skurdo ir sveikatos rizika
Igyta profesija	Rinkos segmentų ir galimybių monopolizavimas (→Weberis, →Parkinas)	Nevienoda nedarbo rizika	Nevienoda skurdo ir sveikatos rizika

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis H. Solga, J. Powel'iu ir P. Bergeriu (ed.) (2009: 21)

Taigi, socialinės nelygybės sąvoka yra plati, apimanti įvairias nelygybių formas, trukdančias asmenims pilnai ir lygiaverčiai dalyvauti visuomenėje. EUREQUAL projekto metu vykdytame tyrime socialinė nelygybė apibrėžta kaip įvairių nelygybių „komplektas“, apimantis pajamų nelygybę, gerovės nelygybę, nelygybę darbo rinkoje (segmentuojant pagal lytį, etninę grupę ir

kt.), gerovės statusą, turimus įgūdžius ir žinias, sveikatos nelygybę, būsto nelygybę. Šis nelygybių „komplektas“ – tai privalumų ir trūkumų struktūra individų ir jų šeimų gyvenimo galimybėse ir gyvenimo išdavose (pavyzdžiui, sveikata, laimė, pajamos, gerovė, socialinės ir kultūrinės galimybės ir kita); o šios galimybės yra suformuotos pagal individo socialinę ir ekonominę padėtį ir tapatumus (situaciją darbo rinkoje, socialinę klasę, išsilavinimą, lytį, etninę grupę, amžių, pilietybę ir kita), taip pat pagal svarbius paskirstymo mechanizmus (socialinius tinklus, korupciją, valstybės institucijas ir vykdomas politikas) bei pagal nacionalines charakteristikas (ekonominį ir politinį vystymąsi) (Binelli, Loveless ir Whitefield 2012).

1.2 Socialinės nelygybės visuomenėje matavimas

Šio skyriaus tikslas – aptarti socialinės nelygybės matavimo būdus. Kalbant apie nelygybės matavimą visuomenėje, turima omenyje du būdai: pirma, tai faktinė nelygybė visuomenėje (skirtingas išteklių pasiskirstymas visuomenėje), išreiškiamą įvairiais ekonominiais matais ir indeksais; antra, suvokiama nelygybė, tai yra, kaip visuomenės nariai (šalies gyventojai) suvokia ir vertina šalyje egzistuojančią socialinę nelygybę, santykį tarp įvairių visuomenėje egzistuojančių grupių. Faktinis nelygybės matavimas leidžia įvertinti esamą socialinės nelygybės situaciją šalyje (pavyzdžiui, išteklių pasiskirstymą, prieigą prie socialinių paslaugų ir kita), tačiau lyginamuosiuose socialiniuose tyrimuose naudojami ir ES institucijų rekomenduojami šalių palyginimui taikomi indeksai dažniausiai apima vieną nelygybės aspektą. Populiariausi ir tarptautiniuose palyginimuose taikomi – ekonominę (pajamų) nelygybę atspindintys indeksai, taip pat žmogaus raidą atspindintis indeksas. Suvokiamos nelygybės tyrimas leidžia įvertinti šalyje egzistuojančią socialinę diferenciaciją ir gyventojų elgesį bei požiūrius socialinės nelygybės visuomenėje atžvilgiu. Suvokiamos nelygybės vertinimas gaunamas pasitelkiant visuomenės nuomonės tyrimus (reprezentatyvias gyventojų apklausas). Kai kurie socialiniai tyrimai (pavyzdžiui, Murthi ir Tiongson 2008;

Lübker 2004; Suhrcke 2001) apjungia šiuos du matavimo požiūrius ir ieško sąsajų tarp suvokiamos socialinės nelygybės ir faktinės pajamų nelygybės visuomenėje.

1.2.1 Faktinė socialinė nelygybė: matavimo būdai ir situacija Rytų ir Vidurio Europos šalyse

Matuojant faktinę nelygybę visuomenėje, dažniausiai remiamasi ekonominiais matais ir indeksais, atspindinčiais nelygų pajamų pasiskirstymą visuomenėje. Literatūroje dažniausiai minimi šie faktinės nelygybės matavimo būdai: imties (sklaidos) rodiklis (*angl. range*), diferenciacijos koeficientai, Gini koeficientas ir Lorenzo kreivė, bendrosios entropijos rodikliai ir Atkinsono indeksas (Skučienė 2008; Atkinson 1970; PROVIDE Project Technical Paper 2003; Heshmati 2004; Allison 1978; Rothschild 1973; Sen 1976; Cowell 1998; Jenkins ir Kerm 2008; EAPN žinynas 2007 ir kiti).

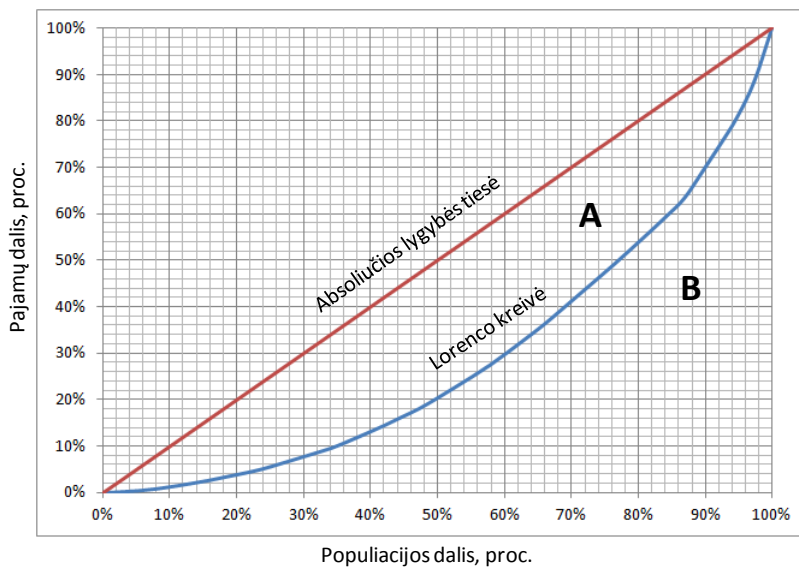
Imties (sklaidos) rodiklis – vienas paprasčiausių nelygybės matavimo indikatorių, nusakantis pajamų sklaidą: jeigu visų žmonių pajamos yra vienodos, egzistuoja visiška lygybė ($R=0$); jeigu vienas žmogus uždirba visas pajamas, o kiti žmonės 0 – visiška nelygybė ($R=n$, kur n – populiacijos dydis). Dažnai yra skaičiuojami deciliniai, kvartiliniai ir kvintiliniai diferenciacijos koeficientai: visus populiacijos dalyvius padalinus į penkias ar dešimt lygių dalių pagal suteiktus rangus atitinkamai pajamoms didėjančia tvarka, galima stebėti, kokio dydžio pajamomis disponuoja 10 proc. ar 20 proc. turtingiausiųjų ar neturtingiausiųjų visuomenės narių (Skučienė 2008).

Diferenciacijos koeficientas – $S80/S20$ santykis (*angl. income quintile share ratio*) yra santykis, 20 proc. šalies daugiausiai uždirbančių gyventojų pajamas palyginus su 20 proc. šalies mažiausiai uždirbančių gyventojų gaunamomis pajamomis. Kuo didesnis santykis, tuo didesnė nelygybė.

Gini koeficientas, kuris yra plačiai naudojamos atliekant tarptautinius palyginimus. Jo dydis kinta nuo 0 (visiška lygybė) iki 1 (visiška nelygybė). Kuo šis rodiklis didesnis, tuo nelygybė gilesnė (laikoma, kad jei Gini

koeficientas daugiau už 0,3, tuomet šalyje egzistuoja esminių pasiskirstymo netolygumų). Gini koeficientas apskaičiuojamas iš Lorenzo kreivės.

Lorenzo kreivė, kuria vaizduojama, kokią sukauptų išlaidų / pajamų dalį gauna namų ūkiai / asmenys, išrikiuoti eilėje nuo mažiausių iki didžiausių išlaidų. Jei išlaidos pasiskirsčiusios tolygiai, Lorenzo kreivė tampa 45 laipsnių kampo įstrižaine – absoliučios lygybės linija. Didėjant pasiskirstymo netolygumui, Lorenzo kreivė vis labiau tolsta nuo šios įstrižainės.

Gini ir Lorenzo kreivė yra susiję nelygybės rodikliai. Pagal schemą kairėje,

Gini = A/(A+B) (Lorenzo kreivės apibrėžti plotai).

Lorenzo kreivė vaizdžiai parodo pajamų nelygybę.

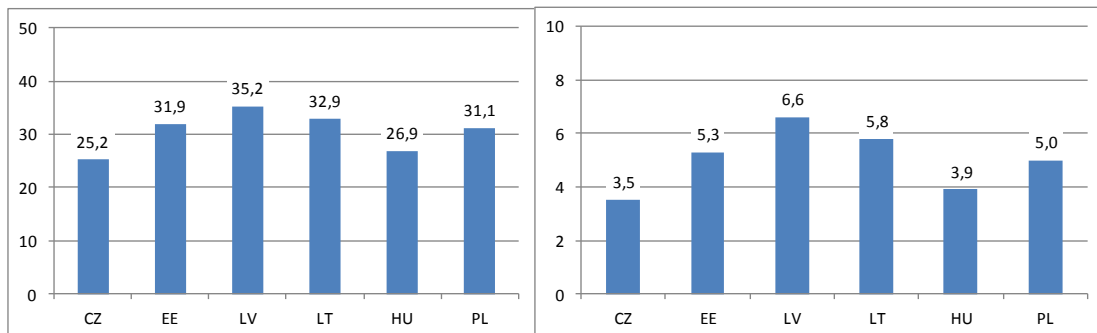
Paveikslas 2. GINI koeficiento ir Lorenzo kreivės ryšys

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip minėta, praktikoje dažniausiai naudojami Gini ir diferenciacijos koeficientai (pavyzdžiui, Eurostat, OECD statistinėse duomenų bazėse).

Pavyzdžiui, lyginant Rytų ir Vidurio Europos šalis (Estiją, Latviją, Lietuvą, Lenkiją, Čekiją ir Vengriją) matyti, kad netolygiausiai pajamos pasiskirsčiusios Latvijoje ir Lietuvoje – 2011 m. Eurostat duomenimis, Gini koeficientas Latvijoje siekė 35,2 proc., Lietuvoje – 32,9 proc. Gini koeficientas aukštas taip pat ir Estijoje bei Lenkijoje, atitinkamai 31,9 ir 31,1 proc., mažiausias – Čekijoje ir Vengrijoje (atitinkamai 25,2 proc. ir 26,9 proc.) (Paveikslas 3). Diferenciacijos koeficientas atspindi analogišką netolygią pajamų pasiskirstymo situaciją nagrinėjamose šalyse (Paveikslas 4) –

didžiausias diferenciacijos koeficientas Latvijoje ir Lietuvoje, mažiausias – Čekijoje ir Vengrijoje.

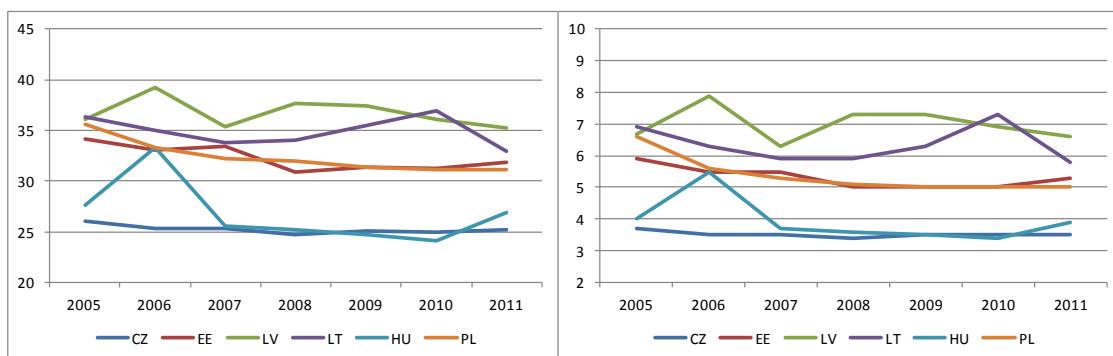
Paveikslas 3. Gini koeficientas (SILC) (2011 m.)

Paveikslas 4. Pajamų nelygybės pasiskirstymas (diferenciacijos koeficientas, S80/S20) (SILC) (2011 m.)

Šaltinis: Eurostat

Šaltinis: Eurostat

Gini ir pajamų nelygybės pasiskirstymo dinamika (Paveikslas 5 ir Paveikslas 6) leidžia įvertinti pajamų nelygybės kitimą Rytų ir Vidurio Europos šalyse ir stebėti vykstančius pokyčius. Gini ir diferenciacijos koeficientai 2005-2011 m. laikotarpiu buvo didžiausi Latvijoje ir Lietuvoje, o mažiausi – Čekijoje ir Vengrijoje, nors svyravimų šalies viduje nagrinėjamu laikotarpiu būta.

Paveikslas 5. GINI koeficiento (SILC) dinamika Rytų ir Vidurio Europos šalyse (2011 m.)

Paveikslas 6. Pajamų nelygybės pasiskirstymo (diferenciacijos koeficiento) dinamika Rytų ir Vidurio Europos šalyse (2011 m.)

Šaltinis: Eurostat

Šaltinis: Eurostat

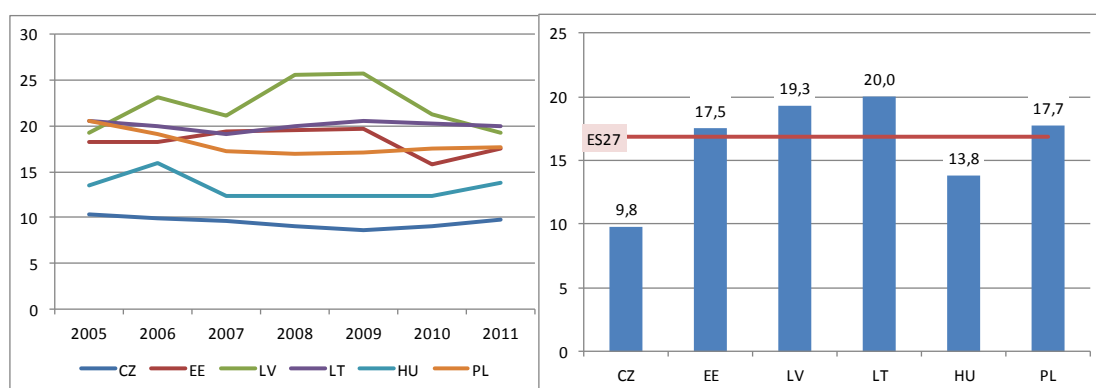
Pavyzdžiui, Gini koeficientas 2005 m. Lietuvoje didžiausias lyginant su kitomis nagrinėjamomis šalimis, iki 2007 m. stebimas šio rodiklio mažėjimas, tačiau vėliau matome GINI koeficiento augimą Lietuvoje, 2011 m. – jau sumažėjusį GINI koeficientą. Estijoje matoma šių koeficientų mažėjimo tendencija iki 2008 metų, vėliau GINI koeficientas nežymiai šioje šalyje auga. Eurostat duomenys taip pat rodo, kad Vengrija 2006 m. susidūrė su staigiu, tiek Gini, tiek diferenciacijos koeficiento išaugimu, o 2007 m. – šių rodiklių staigiu sumažėjimu.

Gini koeficiento reikšmės yra jautresnės pajamų pasiskirstymui pajamų sklaidos (visuomenės) viduryje, o ne jos kraštuose. Todėl Gini koeficientas turėtų būti papildomas kitais nelygybės rodikliais, jautriais nelygybės pokyčiams sklaidos pradžioje ir pabaigoje. Tokie rodikliai gali būti Bendrosios Entropijos rodikliai.

Bendrosios entropijos (angl. GE – General Entropy) rodikliai naudoja nelygybės jautrumo koeficientą, siekiant nustatyti nelygybės pokyčius žemesnių ar aukštesnių pajamų funkcijos dalyse. GE vertės svyruoja nuo 0 iki begalybės: 0 reiškia absoliučią lygybę ir “begalybė” reiškia absoliučią nelygybę. Šie indeksai patrauklūs savo analitinėmis savybėmis, tai yra, galima nustatyti, jei pajamų nelygybė didėja tam tikrame laikotarpyje, ar ji didėjo dėl pokyčių pajamų pasiskirstyme tarp atitinkamų populiacijos pogrupių, ar dėl atitinkamų pajamų šaltinių pasiskirstymo. Dažniausiai naudojami bendrosios entropijos indeksai: Theil–T indeksas, vidurinis logaritminio nuokrypio indeksas (angl. mean log deviation) (dar vadinamas Theil - L indeksu).

Atkinsono indeksas parodo santykinius socialinės gerovės nuostolius, susijusius su atitinkamu pajamų nelygybės laipsniu (rizika gauti mažesnes pajamas, lyginant su situacija, jei tos pačios pajamos būtų paskirstytos lygiai). Pagrindinis Atkinsono indekso bruožas – epsilės parametras, kuris sąlygoja tiek pajamų nelygybės nepageidaujamo laipsnį, tiek pajamų skirtumą, kurie yra priimtini žemiausiuose pajamų pasiskirstymo kraštuose, laipsnį. Epsilės didėjimas rodo didesnę pajamų nelygybės nepageidaujamo laipsnį (Skučienė 2008).

Minėti rodikliai yra susiję su ekonomine (pajamų) nelygybe šalyje. Paskutiniaisiais dešimtmečiais ypač išaugo susidomėjimas nelygybės ir skurdo matavimu, o ypač politiniame ES lygmenyje siekiam nelygybės mažinimo, šių reiškinų analizė tampa svarbi platesniame kontekste, apimant ne tik ekonominį aspektą, bet ir kitas gyvenimo sritis, jas palyginant įvairių šalių tarpe. Siekis mažinti socialinę nelygybę ir skurdą atsispindi Lisabonos strategijoje numatytuose tiksluose siekti labiau socialiai apręptos Europos. Šiems tikslams matuoti (bei palyginti ES šalis tarpusavyje) buvo nustatyti 18 *socialinės aprėpties rodiklių* (vadinamų Lakeno indikatoriais, visuotinai ES lygmenyje priimtais 2001 m. gruodžio mėn.), apimančių keturias sritis: piniginių skurdą, užimtumą, sveikatą ir išsilavinimą (pavyzdžiui, skurdo rizikos lygis, pajamų pasiskirstymo nelygybė, skurdo rizikos gylis, Gini koeficientas, regioninė sanglauda, ilgalaikio nedarbo lygis, 18-24 m. amžiaus gyventojai, baigę tik pradinę ar pagrindinę mokyklą ir nesimokantys, tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė, sveikatos būklė ir kt.). Šie rodikliai (jų pilnas sąrašas pateikiamas 1 Priede) – aprašomojo pobūdžio, leidžiantys stebėti esamą situaciją ir sekti dinamiką ES šalyse. Pasitelkiant Eurostat duomenis apie Rytų ir Vidurio Europos šalis, galima pateikti kelis šių rodiklių pavyzdžius.

Paveikslas 7. Žmonės skurdo rizikoje arba atskirtyje, proc. nuo gyventojų skaičiaus 2005-2011 m. laikotarpiu*

Šaltinis: Eurostat

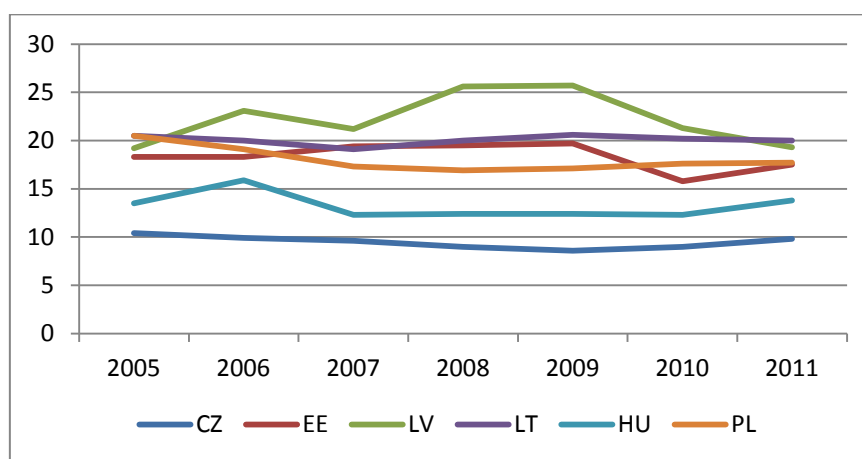
*po socialinių išmokų, prilyginama 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos.

Paveikslas 8. Žmonės skurdo rizikoje arba atskirtyje, proc. nuo gyventojų skaičiaus (2011 m.)*

Šaltinis: Eurostat

Pavyzdžiui, tarpusavyje palyginus Rytų ir Vidurio Europos šalių skurdo rizikos rodiklius matome, kad daugiausia skurdo rizikoje ir socialinėje atskirtyje gyvenančių žmonių (proc. nuo šalies gyventojų skaičiaus) 2005-2011 metų laikotarpiu buvo Latvijoje (2011 m. – Lietuvoje), mažiausiai – Čekijoje, taip pat ir Estijoje (Paveikslas 7). Remiantis Eurostat duomenimis, 2011 metais skurdo rizikoje ir socialinėje atskirtyje gyvenančių žmonių Lietuvoje ir Latvijoje, lyginant su kitomis šalimis, buvo daugiausia – atitinkamai 20 proc. ir 19,3 proc. (po socialinių išmokų). Lenkijoje ir Estijoje kiek mažiau – atitinkamai 17,7 proc. ir 17,5 proc. Čekija ir Vengrija – tos šalys, kuriose skurdo rizikoje ir socialinėje atskirtyje gyvenančių asmenų skaičius mažiausias – Čekijoje 9,8 proc. ir Vengrijoje 13,8 proc. ir kuriose šis rodiklis neviršija ES vidurkio (Paveikslas 8).

Stebint nagrinėjamų šalių skurdo rizikos lygio dinamiką (Paveikslas 9) matyti, kad didžiausias skurdo rizikos lygis Latvijoje, išskyrus 2005 m., kuomet didžiausias skurdo rizikos rodiklis buvo Lenkijoje, ir 2011 m., kuomet šis rodiklis buvo aukščiausias Lietuvoje. Mažiausias skurdo rizikos lygis 2005-2011 m. laikotarpiu stebimas Čekijoje ir Vengrijoje.

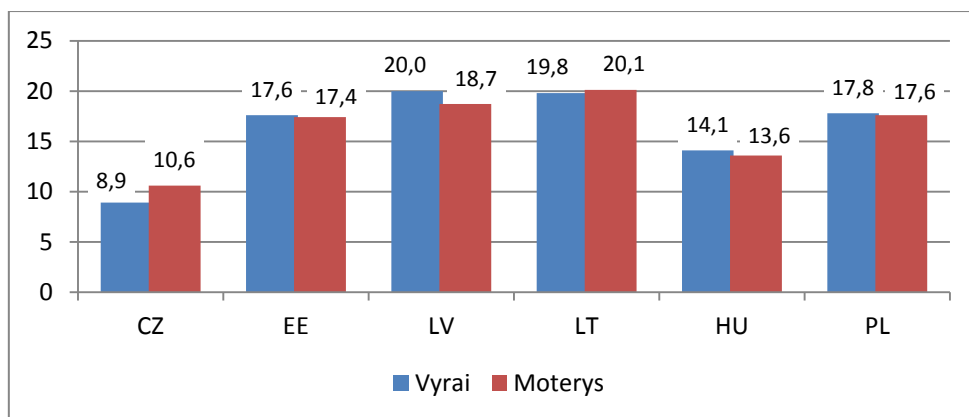

Paveikslas 9. Skurdo rizikos lygis Rytų ir Vidurio Europos valstybėse 2005-2011 m.*

Šaltinis: Eurostat

* Po socialinių išmokų, prilyginama 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos.

Tiek tarp moterų, tiek tarp vyrų 2011 m. skurdo rizikos lygis buvo didžiausias Lietuvoje ir Latvijoje, Lietuvoje – skurdo rizikos lygis buvo aukštesnis tarp moterų (Paveikslas 10).

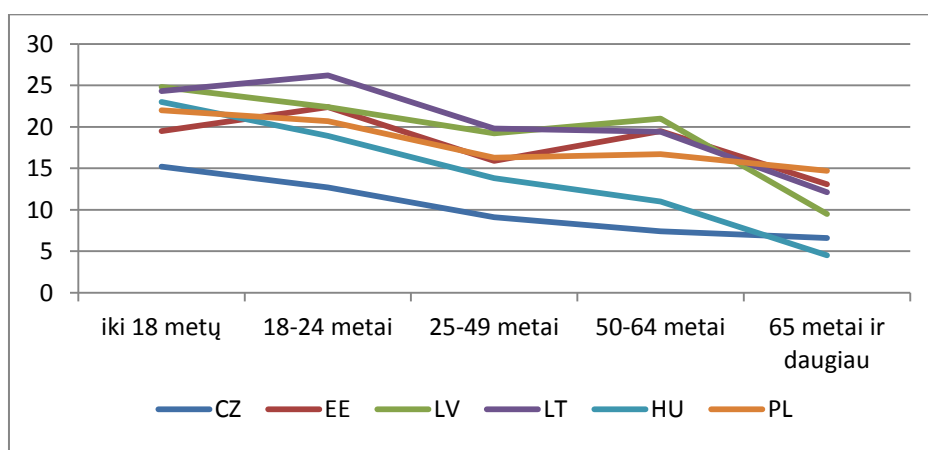

Paveikslas 10. Skurdo rizikos lygis, pagal lytį* (2011 m.)

Šaltinis: Eurostat

* Po socialinių išmokų, prilyginama 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos.

Tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse skurdo rizikos lygis 2011 m. buvo didesnis jaunesnių žmonių (iki 18 metų) tarpe, vyresnių žmonių tarpe – mažesnis. Baltijos šalyse, lyginant su kitomis šalimis, skurdo rizikos lygis aukštesnis tarp 50-64 metų amžiaus grupėje, o pačių vyriausių (65 metai ir daugiau) skurdo rizikos lygis didžiausias tarp Lenkijos ir Estijos gyventojų (Paveikslas 11).

Paveikslas 11. Skurdo rizikos lygis, pagal amžių* (2011 m.)

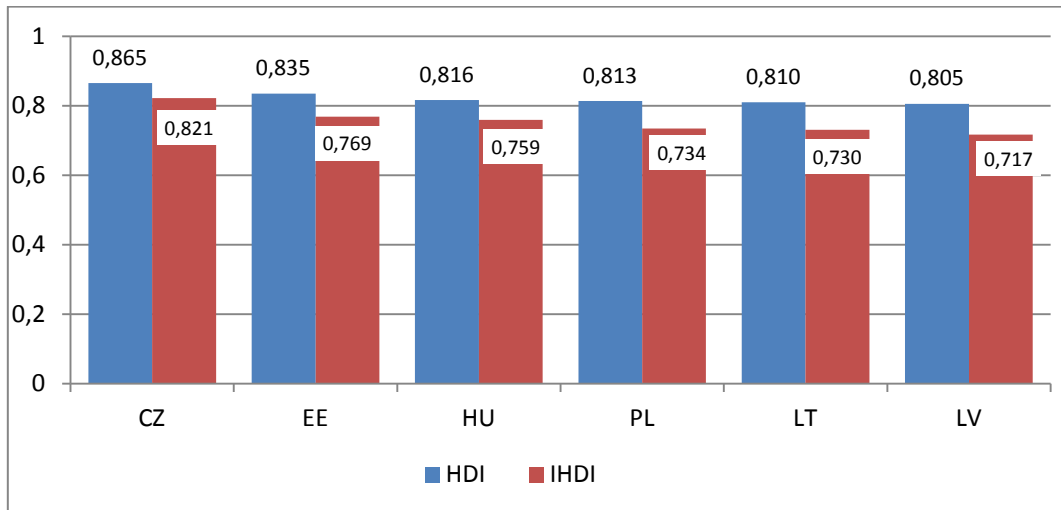
Šaltinis: Eurostat

* Po socialinių išmokų, prilyginama 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų medianos.

Nors ekonominiai nelygybės matavimai yra plačiausiai paplitę ES lygmenyje, tačiau mokslinėje literatūroje randama ir kitų nelygybės visuomenėje matavimo būdų, pavyzdžiui, įvairių *indeksų, atspindinčių santyki tarp pajamų nelygybės ir išsilavinimo, santyki tarp pajamų, nedarbo ir laimės, ryši tarp pajamų nelygybės ir sveikatos, santyki tarp gerovės ir augimo nelygybės* (Heshmati 2004).

Vienas plačiausiai naudojamų indeksų, leidžiančių nustatyti socialines gyvenimo sąlygas valstybėje – *žmogaus socialinės raidos indeksas (angl. Human Development Index, HDI)*. Tai bendras indeksas, kuriuo matuojama visų pasaulio valstybių gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė, raštingumo lygis, švietimo ir pragyvenimo lygis. Šio indekso pagalba galima nustatyti valstybės išsivystymo lygį ir matuoti vykdomų politikų įtaką gyvenimo kokybei (UNDP, internetinė svetainė). Nuo indekso sukūrinimo 1990 metais (jo autoriai – Nobelio premijos laureatas indas Amartya Sen ir pakistaniecis Mahbub ul Haq (padedant anglams Gustav Ranis bei Meghnad Desai), jis naudojamas Jungtinių Tautų vystymo programoje (*angl. United Nations Development Programme*), rengiant ataskaitas apie žmogaus raidą įvairiose pasaulio šalyse. 2010 metais pradėtas skaičiuoti *nelygybe koreguotas HDI indeksas (angl. Inequality-adjusted HDI, IHDI)*. Šis indeksas – tai žmogaus raidos visuomenėje, kurioje susiduriama su socialine nelygybe, matas. Esant tobulai lygybei, IHDI yra lygus HDI, tačiau didėjant nelygybei – tampa mažesniu už HDI. Taigi, tokiu būdu nelygybe koreguotas žmogaus raidos indeksas yra faktinis žmogaus raidos indeksas, kadangi pastarasis atspindi potencialią žmogaus raidą tik nesant socialinei nelygybei (UNDP, internetinė svetainė).

Tarpusavyje palyginus tiriamų šalių žmogaus raidos indeksą ir nelygybe koreguotą žmogaus raidos indeksą (2011 m. Jungtinių Tautų Vystymo Programos duomenys), matyti, kad didžiausias šių dviejų indeksų atotrūkis – Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje (Paveikslas 12). Šiose šalyse nelygybe koreguotas raidos indeksas tiriamųjų šalių grupėje yra mažiausias.

Paveikslas 12. Žmogaus raidos ir koreguotas nelygybės žmogaus raidos indeksas 2011 m.

Šaltinis: Jungtinių tautų plėtros programa

EUREQUAL projekto įgyvendinimo pabaigoje taip pat pasiūlytas *daugiadimensinis gyventojų suvokiamos socialinės nelygybės indeksas*, apimantis šias sritis: individų pajamas, nuosavybę, santaupas, nedarbo pašalpas, būsto situaciją, sveikatą, prieigą prie sveikatos apsaugos sistemos, prieigą prie švietimo ir kultūrinių gėrybių (Binelli, Loveless ir Whitefield 2012).

1.2.2 Suvokiama socialinė nelygybė: visuomenės nuomonės tyrimai

Demokratinėse visuomenėse domimasi visuomenės nuomone, tiek siekiant įvertinti šalyje priimamus politinius sprendimus ir įgyvendinamą įvairių sričių politiką, tiek siekiant suvokti, kokiomis nuotaikomis gyvena visuomenė, ir atitinkamai priimti tam tikrus politinius sprendimus (Ellis ir Faricy 2011). Susidomėjimas visuomenės nuomonės tyrimais kilo JAV; jau XX a. 3-iajame dešimtmetyje bandoma apibrėžti visuomenės nuomonės sąvoką – tai „<...> kelių individų situacija, kurioje asmenys išreiškia save arba gali būti kviečiami išreikšti save kaip teikiantis pirmenybę ar pritarimą (arba nepalankumą ar prieštaravimą) tam tikroms apibrėžtomis aplinkybėms,

asmeniui arba paplitusios svarbos pasiūlymui“ (Allport 1937: 23). Tuo metu JAV taip pat imami vykdyti socialiniai tyrimai, siekiantys ištirti gyventojų požiūrį į valstybės teikiamas socialinės gerovės programas, būstą, išsilavinimą, sveikatos apsaugą ir įvairius šalies viduje vykstančius procesus. 1930-aisiais ir 1940-aisiais JAV atliktos pirmosios nacionalinės gyventojų apklausos, kuriose įtraukti klausimai apie paramą socialinės gerovės sričiai (Shapiro ir Young 1989). Vakarų Europoje susidomėjimas visuomenės nuomone apie socialinės gerovės valstybių vykdomą politiką atsiranda po II-ojo Pasaulinio karo kuriantis socialinės gerovės valstybėms. Šiuo laikotarpiu (iki 1980-ųjų) Vakarų Europoje sparčiai auga valstybės teikiamos socialinės paslaugos ir išmokos, plečiasi socialinės sritys, kuriose valstybė imasi atsakomybės (Dunajevs 2009), tačiau ženklaus susidomėjimo visuomenės nuomone dar nėra: nėra plačiai atliekami socialiniai tyrimai, siekiantys išsiaiškinti gyventojų požiūrį į socialinės gerovės valstybėse vykdomas programas, į apklausas nėra įtraukiamas platus su socialine gerove susijusių klausimų spektras (Shapiro ir Young 1989). Tuo tarpu JAV kai kurios studijos analizuoja gyventojų nuomonę apie valstybės vaidmenį teikiant visuomeninės gerovės, medicininės priežiūros paslaugas, užtikrinant socialinę apsaugą, minimalias pajamas vargšams ir užimtumą (Shapiro ir Young 1989). Mokslinėje literatūroje išskiriami du reikšmingi šio laikotarpio mėginimai ištirti visuomenės nuomonę socialinės politikos ir gerovės valstybės klausimais (Coughlin 1980: 10-15):

- Cambell, Converse, Miller ir Stokes studija „The American Voter“ (Cambell et. al. 1960), atlikta remiantis 1956-ųjų metų Nacionalinio rinkimų tyrimo duomenimis. Studijoje buvo sukurta „vidinė socialinės gerovės skalė“, skirta įvertinti valstybės vaidmenį penkiose vidaus politikos srityse, pavadintose „socialinė gerovė“: švietime, medicininėje priežiūroje, garantuojant užimtumą, nediskriminaciją darbo rinkoje ir būstą. Tačiau „socialinės gerovės“ sąvoka nebuvo nei aiškiai apibrėžta (konceptualizuota), nei įtraukti visi su šia sąvoka susiję aspektai.
- Nuomonės tyrimų korporacijos (*angl. Opinion Research Corporation, ORC*) „požiūrio į valstybę“ (*angl. government*) skalė, kuri iš esmės

buvo panaši į Cambell at al. sukurtą, tačiau apimanti skirtingus aspektus. Respondentų buvo klausama, kiek valstybė turėtų įsitraukti valdant pagrindines industrijas, kontroliuojant didelių kompanijų pelnus, teikiant sveikatos draudimą, garantuojant darbą, visiems, galintiems dirbti, garantuojant kainas ūkiui bei teikiant finansinę pagalbą valstybiniam ir vietiniam švietimui. Šie elementai suformavo Gutmano skalę, svyruojančią nuo mažiausio visuomenės pritarimo valstybės kontrolei pramonėje iki didžiausio pritarimo paramos švietimo srityje.

Mokslinis susidomėjimas visuomenės nuomone apie gerovės valstybės vykdomą politiką išauga pasibaigus taip vadinamam auksiniam gerovės valstybės amžiui (tai 1945 – 1980 m. laikotarpis, kurio metu vystėsi Vakarų Europos šalių gerovės valstybės, augo socialinių programų skaičius), kuomet gerovės valstybės susiduria su nedarbo ir infliacijos augimu, menku ekonominiu augimu bei įmokų socialinei apsaugai padidėjimu (Gelissen 2000). Taigi, XX a. 8-ajame dešimtmetyje susidomėjimas visuomenės nuomone vyksta ne tik nacionaliniu lygmeniu, bet ir tarptautiniame kontekste pradedama lyginti skirtingų valstybių gyventojų požiūrius į socialinę gerovę, gerovės režimų įtaką visuomenėms. Vakarų Europoje ir JAV besikuriančių socialinių tyrimų tarptautinių programų tyrimų laukas plečiasi – daugėja tyrimuose dalyvaujančių šalių skaičius, tiriamos temos tampa įvairesnės. Mokslinėje literatūroje dažniausiai cituojamos ir naudojamos šių socialinių tyrimų programų, vykdomų ir dabartiniu metu, duomenimis (pavyzdžiui, Svallfors 1997; Kluegel et al. 1995; Jakobsen 2011):

- tęstinė, kasmetinė Tarptautinė socialinių tyrimų programa (*angl. ISSP, International Social Survey Programme*), išsivysčiusi XX a. 7-8 dešimtmetyje iš to meto stiprių tyrimo centrų Vokietijoje ir JAV, ir šiuo metu jungianti 48 šalis; tarptautiniu mastu tiria gyventojų požiūrį į valstybės vaidmenį, socialinę nelygybę, šeimą ir vaidmenis šeimoje, religiją, pilietiškumą, sveikatą, gamtos apsaugą ir kitus visuomenei svarbius klausimus. Lietuva šios programos tyrimus pradėjo vykdyti

2010 m., Kauno Technologijos Universitetui tapus Tarptautinės socialinių tyrimų programos nariu.

- Bendrasis socialinis tyrimas (*angl. GSS, The General Social Survey*), vykdytas 1972-2006 metų laikotarpiu ir tiriantis socialinius pokyčius augančioje ir įvairiapusiškoje JAV visuomenėje.
- Europos socialinis tyrimas (*angl. European Social Survey*), vykdomas nuo 2001 m., siekiant išsiaiškinti Europos institucijų ir požiūrių, nuostatų ir elgesio santykį skirtingose populiacijose. Tyrimas longitudinalinis, atliekamas daugiau nei 30 šalių. Lietuvoje šį tyrimą nuo 2008 m. organizuoja ir koordinuoja Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDa).
- Eurobarometras, 1973 m. Europos Komisijos sukurtas visuomenės nuomonės stebėjimo įrankis, skirtas visuomenės nuomonės tyrimams šalyse narėse.
- Europos vertybių tyrimas (*angl. European Value Study*), tarptautinė longitudinalinė studija, kurios tyrimo objektas – pagrindinės žmogiškosios vertybės. Šis tyrimas pradėtas 1981-aisiais dešimtyje Vakarų Europos šalių, kartojant kas devynerius metus; tyrimo dalyvių – šalių – skaičius augo ir 2008-aisiais Europos vertybių tyrime dalyvavo jau 47 Europos šalys (regionai), apklausta apie 70 tūkst. asmenų. Šio tyrimo metu tiriama europiečių nuomonė apie gyvenimą, darbą, religiją, politiką ir visuomenę. Lietuva šiame tyrime dalyvauja nuo 1990 metų, ją atstovauja VU Filosofijos fakulteto Sociologijos katedra.
- Pasaulio vertybių tyrimas (*angl. World Value Survey*), kuriam pradžia davė jau minėtas Europos vertybių tyrimas, taip pat pradėtas vykdyti XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžioje keturiolikoje pasaulio šalių.

Visuomenės nuomone socialinės nelygybės, socialinio teisingumo klausimais domimasi įgyvendinant tarptautinius tyrimo projektus, pavyzdžiui:

- Tarptautinis socialinio teisingumo projektas (*angl. ISJP, International Social Justice Project*), vykdytas 1991, 1996, 2000 ir 2006 m. Šiuo

tyrimu buvo tirta visuomenės nuomonė apie socialinį, ekonominį ir politinį teisingumą.

- EUREQUAL projektas (*angl. „Social Inequality and Why it Matters for the Economic and Democratic Development of Europe and its Citizens: Post-Communist Central and Eastern Europe in Comparative Perspective“*), įgyvendintas 2007 m. trylikoje Rytų ir Vidurio Europos šalių. Projekto metu tirta gyventojų nuomonė apie socialinę nelygybę, valstybės vaidmenį, bei požiūrį į demokratiją ir rinkos ekonomiką.

Minėtose tyrimų duomenų bazėse esančia informacija paremtos analizės leidžia plačiau ir giliau suvokti gerovės valstybės vertinimus, glūdinčius skirtingose visuomenėse. Dabartiniuose socialiniuose tyrimuose ir moksliniuose darbuose nagrinėjama ne tik visuomenės nuomonė socialinės gerovės politikos, socialinės nelygybės ar socialinio teisingumo atžvilgiu, tačiau ieškoma atsakymų, kokių būdu bendrasis šalies kontekstas lemia vienokią ar kitokią gyventojų nuomonę, kokie veiksniai turi įtakos valstybės socialinės gerovės politikos, valstybės vaidmens rinkos ekonomikoje vertinimui (Gelissen 2000; Svallfors 1993; Coughlin 1980).

2 SOCIALINĖS NELYGYBĖS SUVOKIMĄ FORMUOJANTYS VEIKSNIAI

Šio skyriaus tikslas – remiantis užsienio šalyse atliktų mokslinių tyrimų rezultatais pagrįsti, kokie veiksniai turi įtakos gyventojų požiūriams vertinant socialinę nelygybę, valstybės vaidmenį vykdant gerovės politikas bei paskirstymą. Šioje darbo dalyje taip pat analizuojama, kokie specifiniai veiksniai galėtų lemti Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų nuomonę apie socialinę nelygybę gimtosiose šalyse.

2.1 Teorinių prieigų, aiškinančių visuomenės nuomonę lemiančius veiksnius, apžvalga

Žmogaus elgesio motyvai aiškinami įvairiose mokslo kryptyse. Atsakymų į klausimą, kodėl žmonės vienaip ar kitaip elgiasi ir galvoja, ieškoma psichologijos, ekonomikos ir sociologijos teorijose. Apibendrinant mokslinę literatūrą, nagrinėjančią individų požiūrį į gerovės valstybę, paskirstymą ir socialinę nelygybę, galima išskirti pagrindines teorines prieigas, kuriomis remiantis bandoma paaiškinti žmogaus elgesį (kartu ir nuomonę) lemiančias jėgas.

Klasikinis žmogaus elgesio motyvų paaiškinimas siejamas su Adamo Smitho teorija (1776), teigiančia, kad negalima tikėtis, jog žmonės padės vieni kitiems skatinami tik geros valios – už teikiamos pagalbos slepiasi savanaudiškas motyvas. Ekonominėse teorijose diskutuojama, kad individų siekis maksimizuoti asmeninę ekonominę naudą yra pagrindinis elgesio motyvas; žmogus yra utilitarus, racionalus individualistas, savo veiksmais siekiantis tik asmeninės naudos; kiekvienas gyvenimo sprendimas priimamas remiantis tik ekonominiais principais (Becker 1976; Etzioni 1988; Kangas 1997). Toks ekonomikos moksluose apibrėžtas žmogus vadinamas *homo oeconomicus* – ekonominis žmogus, kuris nuolat siekia kuo didesnės asmeninės naudos, nori turėti kuo daugiau resursų savo troškimų patenkinimui

bei puoselėja racionalius, grįstus apskaičiavimais lūkesčius (Norkus 1996:14-15; Lindenberg 1990). Šia teorine prieiga remiamasi gerovės valstybių tyrimuose (pavyzdžiui, Muuri 2010; Breznau 2010; Blekesaune 2007; Blekesaune ir Quadagno 2003 ir kiti), kuriuose per individualią naudą siekiama pagrįsti skirtingų šalių gyventojų požiūrių skirtumus į valstybės vaidmenį paskirstyme. Asmeninio intereso principas (*angl. self-interest*) arba grupės / klasės interesas šiuose tyrimuose laikomas svarbiausiu kriterijumi, siekiant paaiškinti socialinės politikos preferencijas. Tokių empirinių tyrimų rezultatai rodo, kad visuomenėje remiamos tokios gerovės valstybėje vykdomos socialinės politikos priemonės, iš kurių gali turėti naudos (dabar arba ateityje) suinteresuoti gyventojai. Tačiau A. Smithas kelia ir altruizmo idėją, išsakydamas mintį, kad nepaisant to, kiek žmonės yra savanaudiški, jie rūpinasi vienas kito laime ir gerove. Ši konfliktinė, apjungianti savanaudiškumą su altruizmu, mintis – svarbiausia mokslų, nagrinėjančių žmogaus elgesį, tema, siekianti atrasti moralinio veiksmo ir asmeninės naudos ryšį (Kangas 1997).

Po ekonominio žmogaus modelio, kaip neatsižvelgiančio į kultūros poveikį visuomenei ir asmenybei, kritikos išsivysčiusiame sociologijos moksle kuriamas sociologinio žmogaus elgesio aiškinimas (Norkus 1996: 15). Sociologinis žmogus – tai socializuotas, atliekantis tam tikrus socialinius vaidmenis, kuriems keliami normatyviai lūkesčiai, atspindintys visuomenėje institucionalizuotas vertybes, bei sankcionuotas žmogus (Norkus 1996: 15-16). Sankcionavimas pasireiškia žmogaus viduje jam interiorizavus (įvidujinus) normatyvinius lūkesčius, o už visuomenės normų pažeidimą patiriant sąžinės graužimą; išorinės sankcijos pasireiškia visuomenės nuomonės reakcija ir susidūrimu su šalyje galiojančia teisės sistema (Norkus 1996: 16). Taigi, neekonominius žmogaus elgesio (ir juo išreiškiamas požiūris, nuomonė) motyvus nagrinėjant sociologiniame diskurse, pabrėžiama, kad žmogaus elgesį lemia socialinės normos ir bendro gėrio troškimas. Vietoj savo savanaudiškų tikslų įgyvendinimo ir ekonominės naudos siekimo, žmonės laikosi visuomenėje priimtų socialinių susitarimų ir normų; todėl tam tikras elgesys

gali būti ir ekonomiškai neracionalus (Kangas 1997; Monroe 1994). Vertybiniu požiūriu pagrįsta socialinė politika skirta padėti mažiau sėkmingiems ir persikirstymo būdu siekianti sumažinti nelygybes tarp skirtingų socialinių grupių. Vertybiniu požiūriu besiremiančiuose visuomenės nuomonės apie gerovės valstybę tyrimuose žmonių nuomonių skirtumai apie valstybės vaidmenį, požiūrį į socialinę nelygybę ir socialinio teisingumo suvokimą aiškinami remiantis skirtingomis vertybinėmis, ideologinėmis nuostatomis (pavyzdžiui, Gelissen 2008; Blekesaune ir Quadagno 2003; Jacoby 2006).

Mokslinėje literatūroje keliamos diskusijos, kad žmogaus poelgio motyvai nėra vienareikšmiai, jų požiūrių negalima paaiškinti remiantis tik ekonomine, ar tik sociologine perspektyva; tikėtina, kad praktikoje žmogaus veiksmams įtakos turi tiek savanaudiškumo motyvai, tiek moraliniai principai ir vertybės (Kangas 1997). Kita vertus, nors vyrauja nuomonė, kad žmonių pasirinkimai ir preferencijos yra gana stabilios ir suderinamos tarpusavyje, tačiau ši mintis gali klaidinti, nes tiek savanaudiškos, tiek bendro gėrio vertybine samprata paremtos preferencijos gali būti viena kitai prieštaraujančios (Kangas 1997). Nuomonės nuoseklumą ir stabilumą nagrinėja racionalaus pasirinkimo teorijos šalininkai, kurie teigia, kad žmonės geba atlikti kaštų – naudos (*angl. cost / benefit*) santykio analizę ir racionaliai pasirinkti, kuri išreikšta nuomonės alternatyva padės įgyvendinti jiems palankią socialinės politikos programą, kaip bus persikirstytos pajamos valstybėje ar turės įtakos jiems naudingo sprendimo politiniame lygmenyje priėmimui (Kangas 1997; Tversky ir Kahneman 1986; Petukienė, Tijūnaitienė ir Raipa 2007). Remiantis ekonominiu požiūriu, racionalus preferencijų pasirinkimas susijęs su savanaudiškumo ir individualios naudos principu, todėl nuomonės gali būti tiek stabilios, tiek kintančios. Tuo tarpu moralinė ir vertybinė dimensija, pabrėžiama sociologiniame požiūryje, lemia didesnę nuomonių stabilumą (Kangas 1997; Miller 1992; Etzioni 2000). Kita vertus, nuomonių kaita skirtingose situacijose aiškinama ir informacijos trūkumu apgalvotam sprendimo priėmimui. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad dėl nepakankamo žinių bagažo ir situacijos suvokimo, žmonių nuomonę labiau

lemia jausmai ir intuicija, nei racionalumas ir kaštų – naudos apsvarstymas (Kangas 1997; Marini 1992).

Visuomenės nuomonės skirtumai taip pat aiškinami remiantis institucionalizmo idėja. Institucionalizmo teorijos požiūriu, visuomenės nuomonei įtakos turi šalies institucinis kontekstas, kuomet per tam tikrą politinę ideologiją ar per organizaciniame kontekste susiformavusią kultūrą ir vertybes, taip pat vystosi ir visuomenės nuomonė (Scott 2001, Breznau 2010). Remiantis šiuo požiūriu, empiriniuose tyrimuose nagrinėjama, kiek gerovės valstybių režimai turi įtakos gyventojų nuomonei apie valstybės vaidmenį gerovės paskirstyme (pavyzdžiui, Svallfors 1993a, 1993b, 1997; Jaeger 2009; Jakobsen 2011).

Medijų kultūra taip pat turi įtakos visuomenės nuomonės formavimuisi, o kitų asmenų ir grupių įtaka požiūriams, vertybėms ir savęs suvokimui yra viena iš sociologijos teorijose nagrinjamų temų (Woelfel ir Haller 1971: 74-75). Daugelyje, dar 1900-1940 m. laikotarpiu atliktų, tyrimų apie medijų poveikį, šios buvo suprantamos kaip įtakinga nuomonės ir elgesio formavimo priemonė (Černevičiūtė 2011: 75). Įtaka, kuri kyla iš *kito individuo* požiūrių, įsitikinimų ar patirčių sampratos, vadinama beasmene, o „kitas“ šiame kontekste yra suvokiamas ne kaip artimos aplinkos žmogus (draugas, pažįstamas) ar asmeniškai daroma įtaka, bet kaip anoniminis „kitas“, neturintis nieko bendro su asmens pažįstamų ratu (Mutz 1992: 90). Žinios apie anoniminių „kitų“ požiūrius, įsitikinimus ar patirtis gaunama per tarpinę informaciją (medijas) (Mutz 1992: 90). Taigi, visuomenės nuomonė gali turėti įtakos konkretaus individo požiūrio formavimuisi, nes visuomenės nuomonė egzistuoja kaip duodanti tam tikrą užuominą kaip elgtis (pavyzdžiui, rinkėjo elgesys rinkimų metu) ar kokios nuomonės laikytis tam tikrais klausimais, o užuominos ėmimas – tai motyvuotas noras sekti gerai informuotų ir patikimų „kitų“ nuomone (Mutz 1992: 97).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad žmogaus veiksmai yra kompleksinis ir nenuspėjamas fenomenas, kurio negalima paaiškinti remiantis tik ekonominiu ar sociologiniu diskursais, ar remiantis racionalaus pasirinkimo

prieiga. Individo nuomonę lemia tiek emocijos, tiek situacija, tiek esantis kontekstas (Kangas 1997), todėl ją tiriant svarbu analizuoti įvairias alternatyvas ir aspektus. Literatūroje taip pat pabrėžiama, kad nuomonių skirtumus taip pat gali lemti ir klausimo suformulavimo būdas bei konkreti apklausos situacija (Kangas 1997; Papadakis 1992). Šiame darbe nekliamas tikslas paaiškinti Rytų ir Vidurio Europos gyventojų nuomonę remiantis kuria nors viena iš išdėstytų teorinių prieigų, tačiau siekiama aptarti galimus veiksnius, darančius poveikį socialinės nelygybės visuomenėje vertinimui.

2.2 Visuomenės nuomonę formuojančių veiksnių lygmenys

Skirtingos visuomenės grupės gerovės valstybėje vykstančius procesus, taip pat socialinę nelygybę, suvokia, interpretuoja ir vertina skirtingai. Nors nuomonė apie tam tikrą reiškinį atsiranda vertinant esamą realybę, tačiau požiūrių formavimasis – sudėtingas procesas, apjungiantis tiek asmens gebėjimą interpretuoti ir jo ideologinį priklausomumą, tiek asmeninį interesą. Skirtingi visuomeniniai veiksniai ir šalies socialinis, ekonominis ir politinis kontekstas (pavyzdžiui, šalyje veikiančios politinės partijos ar interesų organizacijos, esama šalies ekonominė situacija, vykdoma socialinė politika ir kita) bei istoriniai šalies įvykiai taip pat turi įtakos požiūrio į socialinę nelygybę formavimuisi (Svallfors 1993a, 1993b; Gelissen 2008). Svallfors (1993b: 88) teigia, kad normatyvinis socialinės nelygybės sampratos pamatas glūdi dar socialinėje ir politinėje individo socializacijoje. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad visuomenės požiūriai į gerovės valstybės vykdomą politiką nėra vien individualaus lygio reiškinys, bet ir kolektyvinis fenomenas, atskleidžiantis skirtingų tautų (šalių) požiūrį.

Remiantis visuomenės nuomonės formavimosi teorijomis, užsienio šalių socialinių mokslų tyrimuose nagrinėjama, kad požiūrių į socialinę nelygybę, socialinį teisingumą, paskirstymą ir gerovės valstybės vaidmenį formavimuisi įtakos turi individualūs veiksniai (socio-ekonominės charakteristikos) (pavyzdžiui, Muuri 2010; Gelissen 2008), makroekonominiai veiksniai

(pavyzdžiui, Kam and Nam 2008; Blekesaune 2007), socialinės gerovės režimai valstybėje (pavyzdžiui, Jakobsen 2011; Svallfors 1993, 1997). Siekiant įvertinti požiūrių gerovės valstybės atžvilgiu skirtumus, svarbu atsižvelgti ir į skirtingų šalių kontekstą, vyraujančią lygybės sampratą tiriamoje kultūroje ar suvokiamą valstybės vaidmenį paskirstyme (Dallinger 2010). Nuomonei apie socialinės gerovės vykdomas politikas įtakos taip pat turi šalies ekonominė situacija (Dallinger 2010; Kam ir Nam 2008).

Apibendrinant akademiniam lygmenyje vykstančias diskusijas, galime teigti, kad visuomenės požiūrio formavimasis – tiek individualaus, tiek nacionalinio lygio fenomenas (Gelissen 2008; Blekesaune ir Quadagno 2003, Jaeger 2006a, 2006b, 2007, 2009 ir kiti) ir požiūrius formuojančius veiksnius galima suskirstyti į du lygmenis – tai individualus (mikro) lygmuo ir nacionalinis (makro) lygmuo. Individualus lygmuo siejamas su asmeninio intereso principu ir ideologinėmis preferencijomis (Hasenfeld ir Rafferty 1989; Blekesaune ir Quadagno 2003), individualiomis savybėmis ir socialiniu – ekonominiu statusu bei socialinėmis vertybėmis (Dallinger 2010). Nacionalinis lygmuo susijęs su institucine gerovės valstybės struktūra, istoriniu, socialiniu, ekonominiu ir politiniu šalies kontekstu, makroekonominiais veiksniais.

Tolesniuose skyriuose detaliai aptariama kiekviena iš šių veiksmų grupių.

2.2.1 Individualus (mikro) lygmens veiksmų įtaka visuomenės nuomonei

2.2.1.1 Asmeninio intereso principas

Asmeninio intereso principas (*angl. self-interest*) – vienas iš veiksmų, kuo paprastai aiškinama individų parama gerovės valstybėje vykdomai socialinei politikai. Asmeninis interesas byloja, kad gerovės valstybės teikiamų pašalpų gavėjai ar įvairių socialinių programų dalyviai, socialinės rizikos asmenys, yra pozityviau nusiteikę socialinės gerovės valstybės teikiamų išmokų ar paslaugų atžvilgiu, nei tie, kurie jų negauna ir nepatenka į galimai

išmokas galėsiančių gauti asmenų ratą (Hasenfeld ir Rafferty 1989; Blekesaune ir Quadagno 2003). Kitaip tariant, šis principas grindžiamas racionalumu ir ekonomine nauda individui. Remiantis tuo pačiu principu, galima būtų teigti, kad senyvo amžiaus asmenys linkę pritarti socialinei politikai, susijusiai su jų amžiaus grupe ir sveikatos apsauga, jauni žmonės – paslaugoms šeimai ir vaikams bei užimtumo politikai. Šiuo atveju, visuomenėje galima konfliktinė situacija tarp didesnius mokesčius mokančių ir neketinančių pasinaudoti socialinės gerovės politikos priemonėmis, bei tų, kurių indėlis į valstybės biudžetą yra mažas, tačiau tikimybė naudotis socialinės politikos priemonėmis – didelė. Taip pat logiška būtų manyti, kad turtingesni, priklausantys aukštesniam sluoksniui, palankiau vertina egzistuojančią nelygybę, nes mažiau kreipia dėmesį į paskirstymą ir yra labiau linkę pagrįsti nelygybės būtinumą, norėdami sukurti paskatas kažko siekti įvairiose gyvenimo srityse (Svallfors 1993a).

Sociologijoje asmeninio intereso principas aiškinamas kitaip nei jis apibrėžiamas ekonomikoje. Manytina, kad individo veiksmus sąlygoja ne tik ekonominės paskatos, bet ir žmogaus socialinė prigimtis ir socialinėje aplinkoje egzistuojančios taisyklės (Muuri 2010; Breznau 2010). Taigi, asmenys nepaisys ekonominio intereso, jei egzistuojančios normos ir socialinės taisyklės tam prieštarauja. Kita vertus, remiantis tik intereso principu negalima paaiškinti asmens elgesio motyvų, taip pat svarbu yra atsižvelgti į situacijas, kuriose individo elgesys tampa reikšmingas ir atsižvelgti į vaidmenis, nusakančius skirtingus interesus (Kangas 1997; Muuri 2010). Sihvo ir Uusitalo (1995) išskyrė keturias svarbias naudos rūšis, kuriomis galima paaiškinti individo požiūrį ir elgesį tam tikrose situacijose. Pirma, suvoktų rizikų (pavyzdžiui, nedarbas) paplitimas turi įtakos nuomonei. Antra, žmonės gerovės valstybėje mato naudą kaip paslaugų ir išmokų (*angl. transfers*) vartotojai. Tai yra, naudojantys daugiau (pavyzdžiui, moterys, pensininkai, studentai, bedarbiai) linkę labiau vertinti gerovės valstybę, nei šiomis paslaugomis iš viso ar mažai besinaudojantys (Muuri 2010; Jaeger 2006; Papadakis 1992; Svallfors 1999). Trečia, socialinėje gerovės valstybėje nauda gali būti matoma per

mokesčių mokėtojų vaidmenį: daugiau mokesčių mokantys (tai yra, aukštesniam socialiniam sluoksniui priklausantys) yra labiau kritiški gerovės valstybės atžvilgiu nei tie, kurie mokesčių į valstybės biudžetą įneša mažiau. Ketvirta, darbuotojo nauda, kuri reiškia, kad dirbantieji valstybiniame sektoriuje palankiau vertina gerovės valstybę, nes tiesiogiai per užimtumą šiame sektoriuje gauna naudą sau. Sihvo ir Uusitalo (1995) taip pat pastebi, kad tam tikros grupės naudą gauna netiesiogiai, asmeniškai nesinaudodamos paslaugomis (pavyzdžiui, tėvai, savo vaikų priežiūrą patikėdami vaikų darželiams).

Kita vertus, mokslinėje literatūroje randama ir argumentų, prieštaraujančių asmeninio intereso principui kaip ekonominei naudai socialinės gerovės tyrimuose. Pavyzdžiui, Muuri (2010) atliktas tyrimas Suomijoje iš dalies paneigia diskusijas, kad socialinių paslaugų gavėjai geriau vertina ir yra pozityviau nusiteikę socialinių pašalpų atžvilgiu. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad socialinių paslaugų gavėjai yra labiau kritiški socialinių paslaugų atžvilgiu, nei jomis nesinaudojantys. Autorius tai paaiškina didėjančiu klientų lūkesčių augimu ir orientacija į klientą.

2.2.1.2 Individualios savybės ir socialinis – ekonominis statusas

Individualių savybių poveikis visuomenės nuomonei apie gerovės valstybėje vykdomą socialinę politiką ir egzistuojančią socialinę nelygybę gali būti analizuojamas dviem aspektais: viena vertus, remiantis utilitarine perspektyva, kuomet akcentuojamas asmeninio intereso principas, grindžiamas pozicijos socialinėje struktūroje ir požiūrių sąsaja. Kita vertus – ideologine perspektyva, kuomet santykis tarp pozicijos stratifikacijos struktūroje ir požiūrių į valstybės vaidmenį, grindžiamas žmonių ideologine pozicija (Oorschot 2002). Viena iš tradicinių visuomenės nuostatų gerovės valstybės tyrimo alternatyvų – atskleisti, kokią įtaką individualios savybės turi visuomenės nuomonei apie valstybės vaidmenį, paskirstymą ir socialinės nelygybės suvokimą. Šių tyrimų atveju (pavyzdžiui, Breznau 2010; Muuri

2010; Jaeger 2009; Blekesaune 2007 ir kt.) socialinės – ekonominės charakteristikos laikomos indikatoriais, nusakančiais individų savanaudiškumą socialinės gerovės valstybės vykdomų politikų ir paskirstymo atžvilgiu. Kita vertus, individualios charakteristikos gali būti laikomos politinės ideologijos, kurios rėmuose vykdomos gerovės valstybės politikos, indikatoriais (Blekesaune 2007; Sears et.al. 1980; Hasenfeld ir Rafferty 1989; Andress ir Heien 2001). Taigi, individualios savybės lemia tam tikras preferencijas tiek socialinės gerovės valstybėje vykdomų politikų, tiek politinės ideologijos šalyje atžvilgiu.

Požiūrį į gerovės valstybės vykdomas politikas, socialinės nelygybės sampratą visuomenėje tyrinėjančių mokslininkų (pavyzdžiui, Muuri 2010; Svallfors 1997; Gelissen 2008) teigimu, **priklausymas tam tikrai klasei** yra reikšmingas veiksnys, lemiantys nuomonę apie gerovės valstybę. Muuri (2010) teigia, kad gerovės valstybės vykdomas politikas labiausiai remia darbininkų klasę, mažiausiai – aukštesnioji klasė ir „*petty bourgeoisie*“, o tuo tarpu vidurinioji klasė vertindama gerovės valstybę laikosi vidurio (Muuri 2010: 186). Analogiškai rezultatai atsispindi ir kitų mokslininkų atliktuose tyrimuose (pavyzdžiui, Jaeger 2009; Svallfors 1997), patvirtinančiuose, kad paskirstymui valstybėje labiau pritaria dirbantys fizinį bei kvalifikuotą ir nekvalifikuotą darbą turintys dirbančiosios klasės atstovai. Tokios nuomonės aiškinamos individualių resursų (pavyzdžiui, pajamų, išsilavinimo, kvalifikacijos), socialinių rizikų (pavyzdžiui, nedarbo, ligos, skurdo) ir pozicijos darbo rinkoje sąsaja. Vadovų lygmens ir kvalifikuoti darbuotojai geba labiau išsilaikyti ir prisitaikyti rinkoje tiek dėl savo darbo pobūdžio, tiek dėl turimų ryšių; savarankiškai dirbantys linkę prieštarauti valstybės intervencijoms, o nekvalifikuoti darbuotojai – labiau joms pritarti (Gelissen 2008; Kluegel ir Miyano 1995; Svallfors 1997).

Moksliniais tyrimais taip pat įrodyta, kad **lytis** taip pat turi įtakos nuomonei apie gerovės valstybės vykdomas politikas (pavyzdžiui, Muuri 2010; Gelissen 2008; Sihvo ir Uusitalo 1995; Svallfors 1995, 1996, 1999; Blekesaune ir Quadagno 2003; Jaeger 2009; Dallinger 2010; Chapman 1985 ir kt.).

Moterys yra labiau linkusios pritarti gerovės valstybėje vykdomoms politikoms ir valstybės atsakomybės socialinės gerovės srityje nei vyrai. Ši situacija gali būti aiškinama remiantis tiek individualaus intereso principu, tiek ideologine – vertybine pozicija. Viena vertus, moterys susiduria su didesne socialine rizika (bedarbyste, skyrybomis, buvimas vieniša motina) ir dažniau naudojami socialinės gerovės paslaugomis. Kita vertus, moterims labiau priimtinos rūpinimosi ir abipusės atsakomybės vertybės, kurios lemia pritarimą valstybės vaidmeniui užtikrinant socialinę gerovę (Oorschot 2002). Svallfors (1997) teigimu, moterys labiau nei vyrai pritaria paskirstymui bei pajamų skirtumo mažinimui šalyje nepaisant jų užimamos socialinės klasės ir pozicijos darbo rinkoje.

Amžiaus veiksnys visuomenės nuomonei prieštaringas. Viena vertus, teigiama, kad vyresnio amžiaus žmonės pozityviau vertina gerovės valstybėje vykdomas politikas: vyresnio amžiaus žmonės labiau pritaria paskirstymui (pavyzdžiui, Jaeger 2006, 2009), labiau valstybės išlaidoms pensijoms nei švietimui (Ponza et al. 1988) bei vertina visuomenėje esant daugiau socialinės nelygybės nei jaunesni asmenys (Loveless ir Whitefield 2011). Jaunesnių asmenų nepritarimą valstybės atsakomybei socialinėje srityje galima paaiškinti ne tik asmeninio intereso principu, bet ir skirtingomis vertybėmis, nei vyresnioji karta (Oorschot 2002). Kita vertus, tam tikrų empirinių tyrimų rezultatais atskleista (pavyzdžiui, Sihvo ir Uusitalo 1995; Svallfors 1995, 1996; Muuri 2010), kad paskirstymui labiau pritaria jaunesni nei vyresni asmenys. Tokią nuomonę galima paaiškinti jaunesnių asmenų individualiu interesu, paremtu didesne bedarbystės rizika.

Išsilavinimo lygis taip pat yra vienas iš veiksnių, turinčių įtakos valstybės vaidmens socialinėje politikoje ir požiūriui į socialinę nelygybę vertinimui. Įvairūs tyrimai (Muuri 2010; Jaeger 2009; Gelissen 2000; Hasenfeld ir Rafferty 1989) rodo, kad aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys, nepaisant fakto, ar jie yra socialinių paslaugų gavėjai ar ne, bei jų pajamų lygio, socialinės gerovės valstybės politiką ir paskirstymą vertina pozityviau. Remiantis Hasenfeld ir Rafferty (1989) galima teigti, kad demokratinėmis

vertybėmis grįsta socializacija (matuojama formalaus švietimo institucijoje praleistais metais) lemia didesnę pritarimą socialinei lygybei ir socialinėms teisėms, ir kartu – pozityvesnę vertinimą gerovės valstybėje vykdomos socialinės politikos atžvilgiu.

Aukštesnes *pajamas* gaunantys asmenys mažiau remia pasiskirstymą valstybėje nei gaunantys žemesnes pajamas (Jaeger 2009; Gelissen 2008; Oorschot 2002), nes aukštesnės pajamos užtikrina saugumą, nėra priklausomumo nuo valstybės.

Religingumas (ir bažnyčios lankymas) taip pat vienas iš kriterijų, turinčių įtakos visuomenės nuomonei. Manoma, kad religingesni (dažniau lankantys bažnyčią) asmenys, puoselėjantys krikščioniškas vertybes padėti artimui, yra linkę pritarti gerovės valstybės vaidmeniui socialinės politikos srityje (Oorschot 2002). Kita vertus, mokslinėse diskusijose randama ir priešingų nuomonių, teigiančių, kad religingi asmenys prieštarauja valstybės vaidmeniui paskirstyme, ir kartu pabrėžiančių, kad religija yra svarbus įtakos gyventojų nuomonei veiksnys gerovės tyrimuose (Stegmueller 2010, Stegmueller ir kiti 2012).

Nors naudojimas *socialinės apsaugos priemonėmis* laikytinas vienu iš kriterijų, pabrėžiančių didesnę pritarimą socialinei gerovei valstybėje (Oorschot 2002), tačiau kaip jau minėta, kai kurių empirinių tyrimų (pavyzdžiui, Muuri 2010) rezultatai paneigia šią sąsają.

Apibendrinant socialinių – demografinių charakteristikų įtaką individų nuomonei apie socialinės gerovės valstybę ir jos vykdomas politikas, matyti, kad vykdomas socialinės gerovės politikas, paskirstymą valstybėje labiau palaiko žemesnei socialinei klasei priklausantys asmenys, labiau moterys, aukštesnę išsilavinimo lygį turintys individai, taip pat mažesnes pajamas gaunantys ir religingesni asmenys. Amžiaus kriterijus, nors ir turi įtakos, tačiau ši įtaka yra skirtinga ir priklauso nuo to, kokiai amžiaus ar socialinei grupei yra skirta tam tikra socialinės gerovės programa. Buvimas socialinės politikos priemonių naudotoju taip pat nėra vienareikšmis veiksnys, lemiantis didesnę palaikymą gerovės valstybės vykdomoms politikoms.

2.2.1.3 Ideologinės – vertybinės nuostatos ir požiūris į gerovės valstybę, paskirstymą ir socialinę nelygybę

Mokslinėje literatūroje nagrinėjama, kad požiūris į gerovės valstybės vykdomą socialinę politiką gali priklausyti nuo asmens ideologinių įsitikinimų, politinės orientacijos ir kultūros sampratos (Jaeger 2006b; Blekesaune ir Quadagno 2003; Roller 1994; Andress ir Heien 2001, Oorschot 2000; Feldman ir Zaller 1992). Šis argumentas grindžiamas tuo, kad požiūriai į gerovės valstybę slypi bendroje vertybių sistemoje, susijusioje su prideramu individo, valstybės ir kitų institucijų santykiu (Feldmann ir Zaller 1992; Blekesaune ir Quadagno 2003). Socialinės nelygybės egzistavimas visuomenėje gali būti vertinamas įvairiai: kaip būtinas, siekiant skatinti sunkiai dirbti ir investuoti į žmogiškąjį kapitalą; atlygio skirtumai gali būti suvokiami kaip galių kovos rezultatas ir skirtingų veikėjų mėginimai įgyvendinti savo interesus; socialinės nelygybės suvokimas gali būti siejamas su skirtingomis politinėmis pozicijomis (Svallfors 1993b). Visuomenės nuomonei apie socialinės gerovės politiką taip pat įtakos turi grupiniu požiūriu pagrįstas suvokimas (etnocentrizmas), išankstinės nuostatos ir nuomonė, kurios visuomenės grupės yra „nusipelnusios“, suvokimas apie tam tikros gautos socialinės politikos srityje vykdomos programos efektyvumą bei bendro pobūdžio vertinimas apie skurdo priežastis ir pasekmes (Feldman ir Steenbergen 2001; Gilens 2001; Kam ir Nam 2008).

Empiriniai tyrimai patvirtina, kad individų požiūris į gerovės valstybės vykdomą politiką yra ganėtinai pastovus ir susijęs su jų ideologiniais įsitikinimais (Jaeger 2006a, 2006b; Hasenfeld ir Rafferty 1989; Jacoby 2006; Gelissen 2000). Pritarimą ar prieštaravimą gerovės valstybėje vykdomai politikai lemia prieštaraujančios individų vertybės ir požiūriai, kurie mokslinėje literatūroje apibūdinami kaip pasiekimai ir lygybė (Lipset 1963), ekonominis individualizmas ir socialinė lygybė, demokratija ir kapitalizmas (Feldman 1988; Feldman ir Zaller 1992), egalitarinė ideologija (Blekesaune ir Quadagno 2003; Andress ir Heien 2001), postmaterialistinės vertybės

(Inglehart ir Welzel 2005; Welzel ir Inglehart 2008; Gelissen 2000), įsitikinimai apie socialinį teisingumą ir socialinį mobilumą (Linos ir West 2003), subjektyvi kairė – dešinė politinė kryptis (Arts ir Gelissen; 2001 Gelissen 2008; Bean ir Papadakis 1998).

Politinė kryptis, atspindinti ideologinį – vertybinį požiūrį ir paprastai matuojama kairės – dešinės skalėje, taip pat turi įtakos požiūriui apie gerovės valstybę ir socialinės nelygybės suvokimui visuomenėje. Kuo dešinesnės arba konservatyvesnės politinės pažiūros (tiek rinkos teisingumo, tiek ekonominio individualizmo atžvilgiu), tuo mažesnis pritarimas gerovės valstybei vykdomai politikai. Kairiosios politinės pažiūros išreiškia pasitikėjimą gerovės valstybe mažinant socialinę nelygybę ir skatinant socialinę integraciją visuomenėje (Gelissen 2008).

Pritarimui gerovės valstybės vykdomoms politikoms įtakos turi įsitikinimai, kad visi piliečiai turi pagrindines socialines teises, tame tarpe ir priimtina ekonominės gerovės ir apsaugos lygį bei teisę gyventi pagal vyraujančius socialinius standartus. Prieštaravimą gerovės valstybės vykdomoms politikoms lemia ekonominio individualizmo samprata, nusakanti kiekvieno individo atsakomybę savo asmeninei gerovei, kuri yra sunkaus darbo rezultatas. Remiantis šiuo požiūriu, tikimasi, kad piliečiai būtų ekonomiškai nepriklausomi. Gerovės valstybė, suteikdama socialines garantijas, paslaugas ar išmokas, pažeidžia šį principą, tokiu būdu atleisdama piliečius nuo jų ekonominės atsakomybės ir skatindama netinkamą elgesį tarp pašalpų gavėjų (Blekesaune 2007).

2.2.2 Nacionalinio (makro) lygmens veiksnių įtaka visuomenės nuomonei

2.2.2.1 Makroekonominių veiksnių įtaka gyventojų nuomonei apie gerovės valstybę

Mokslinėje literatūroje keliamas klausimas, kokią įtaką visuomenės nuomonei apie socialinę gerovę, socialinę nelygybę ir paskirstymą valstybėje

turi šalies ekonominės sąlygos, ir išskiriamos dvi nuomonių grupės. Viena vertus, visuomenės parama paskirstymui gali sumažėti ekonominio nuosmukio ir dėl to sumažėjusio darbo užmokesčio atveju. Tai siejama su savanaudiškumo principu ir vertybine perspektyva. Kita vertus, šalies ekonominio klestėjimo laikotarpiu pritarimas pajamų perskirstymui taip pat gali būti menkas, nes sumažėja valstybės teikiamos socialinės apsaugos poreikis (Dallinger 2010; Kam ir Nam 2008). Pirmuoju, ekonominio nuosmukio atveju, padidėja santykinė pajamų dalis, kurią gyventojai turi skirti mokesčiams gerovės valstybei, ir todėl gali kilti nepasitenkinimas ir pasipriešinimas aukštiesiems mokesčiams ypač garantuotas darbo vietas turinčių visuomenės narių tarpe, kuomet norima kompensacijos už negautas pajamas (Dallinger 2010; Sihvo ir Uusitalo 1995; Andress ir Heien 2001). Atitinkamai, ekonominio klestėjimo laikotarpiu, pritarimas paskirstymui gali būti toleruotinas, nes darbo užmokesčio augimas kompensuoja socialinės gerovės tikslams skirtų mokesčių našta.

Tačiau galimas ir atvirkštinis ryšys tarp ekonominės gerovės ir pritarimo paskirstymui. Kai kurių mokslininkų (Blekesaune 2007; Kam ir Nam 2008) manymu, ekonominio klestėjimo laikotarpiu visuomenės pritarimas paskirstymui turėtų mažėti, kadangi visuomenei reikalinga mažesnė socialinė apsauga. Šalies ekonominio augimo metu paprastai mažėja nedarbas ir auga pajamos. Pajamų perskirstymas tampa mažiau reikšmingas, pasikliaujama dalyvavimu darbo rinkoje. Tuo tarpu šalies ekonominio nuosmukio laikotarpiu, didėjant nedarbu ir skurdui, poreikis perskirstymui ir valstybės vaidmens svarba socialinės apsaugos srityje gali išaugti (Blekesaune 2007; Dallinger 2010; Kam ir Nam 2008).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad šalies makroekonominės sąlygos nėra lemiantis gyventojų nuomonės gerovės valstybės atžvilgiu veiksnys, tačiau jos turi įtakos visuomenėje vyraujančiai socialinės nelygybės, valstybės vaidmens ir paskirstymo sampratai.

2.2.2.2 Istorinis, politinis, socialinis ir ekonominis kontekstas tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse

Gyventojų nuomonės formavimuisi makro lygmenyje įtakos turi ne tik makroekonominė šalies situacija, bet ir istorinis, socialinis, ekonominis ir politinis šalies kontekstas (Kam ir Nam 2008). Todėl, siekiant iširti, kokia socialinės nelygybės samprata vyrauja Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, svarbu suvokti tiriamų šalių kontekstą.

XX a. pab. – XXI a. pradžia laikoma reikšmingu laikotarpiu Rytų ir Vidurio Europos šalims: žlugus komunistiniam režimui ir išsivadavusios iš penkis dešimtmečius trukusios okupacinės priespaudos, šios šalys išgyveno transformacijos laikotarpį, kurio metu keitėsi ir kūrėsi naujos politinės, ekonominės ir socialinės sistemos. Galima teigti, kad Rytų ir Vidurio Europos šalys nuo 1989 m. išgyveno „trigubą“ pereinamąjį laikotarpį: nuo komunistinės diktatūros į pliuralistinę demokratiją, nuo centralizuotos administruojamos į rinkos ekonomiką ir nuo sovietinės imperialistinės hegemonijos į visiškai nepriklausomą valstybingumą (Bideleux ir Jeffries 1998; Gerner ir Hedlund 1993; Bungus 1998; Pickles ir Smith 1998; Csaba 1995; Kolodko 2000; Sokol 2001; Norkus 2008).

Regione vyko politinės reformos, kurių tikslas – sugriauti vienos partijos valdomą politiką nepaliekant galimybės sugrįžti buvusiam režimui ir atkurti (sukurti) nacionalines valstybes bei demokratinę visuomenę. Anot Z. Norkaus (Norkus 2008: 427-441), dauguma pokomunistinių šalių „neturėjo arba beveik neturėjo gyvenimo demokratijos sąlygomis patirties“. Rytų ir Vidurio Europoje taip pat reikėjo sukurti kapitalistinę ekonominę santvarką, tai yra – pereiti nuo centralizuotos planinės ekonomikos prie kapitalistinės rinkos ekonomikos. Įvairūs literatūros šaltiniai pabrėžia, kad Rytų ir Vidurio Europoje vykusios ekonominės reformos turėjo neoliberalų pobūdį (Norkus 2008; Sokol 2001; Dunford ir Smith 2000), vyko radikalioms reformoms, vadinamos „šoko terapija“, kuomet Rytų ir Vidurio Europos šalys staigiai stengėsi pasiekti Vakarų Europos gerovės lygį ir sukurti su šiomis šalimis palyginamas

ekonomines sistemas (Norkus 2008; Gerber ir Hout 1998; Sachs 1990). Anot Z. Norkaus (Norkus 2008), pagrindinė „šoko terapijos“, dar vadinamos „didžiuoju šuoliu“ į rinkos ekonomiką idėja – pasinaudojant „nepaprastos politikos“ laikotarpio sąlygomis, per kuo trumpesnę laiką įgyvendinti kuo daugiau ir kuo gilesnių reformų. Rytų ir Vidurio Europos šalims tai reiškė naujos teisinės sistemos, naujų, tarptautinės teisės normas atitinkančių įstatymų sukūrimą, privatizacijos procesus, privačios ekonominės veiklos atsiradimą ir kita. Be to, transformacijos procesus Rytų ir Vidurio Europoje lydėjo ženklus ekonominis nuosmukis (Norkus 2008).

Rytų ir Vidurio Europos valstybės susidūrė su dar vienu svarbiu iššūkiu – socialinės politikos formavimu. Socialinė politika – tai valstybės instrumentas, kuriant visuomenės gerovę, atsižvelgiant į žmogaus teises ir visuomenės poreikius (Vaidelytė 2007). Žlugus komunizmui, Rytų ir Vidurio Europos šalys, remdamosi Vakarų Europos šalių patirtimi, ėmė kurti socialinės gerovės sistemas – iki tol egzistavusi „socialinės valstybės“ samprata buvo neigiamai priimama gerovės valstybės kūrimo kontekste (Schubert et al. 2009: 17-35). Rytų ir Vidurio Europos valstybėse okupaciniu laikotarpiu egzistavusi socialinės gerovės sistema skatino naudotis teikiamomis socialinės apsaugos sistemos privilegijomis ir nekreipė dėmesio į asmens įgalinimą savo gerovei didinti. Praktiniame gyvenime tai reiškė, kad baigus studijas bus gaunamas paskyrimas dirbti, suteiktas būstas, pasirūpinta senyvo amžiaus ir sergančiais asmenimis ir kita. Egzistavusioje sistemoje asmeninė iniciatyva buvo nereikalinga – už viską buvo atsakinga valstybė. Kita vertus, asmeninės iniciatyvos nuslopinimas ir išugdytas atsakomybės perdavimas valstybei visais socialinio gyvenimo atvejais negalėjo nepalikti pėdsakų gyventojų sąmonėje. Kartu keitėsi ir patys žmonės, jų išvaizda, elgesys, nuostatos ir požiūriai, pereidami tris svarbius istorinius laikotarpius – socialistinį režimą, nacionalinės valstybės atkūrimą ir integraciją į ES (Vonderau 2010: 57-60).

Modernių visuomenių atsiradimas lėmė naujos socialinės tvarkos per makro struktūras sukūrimą, o šios struktūros savo ruožtu sudarė prielaidas tam tikrų subjektyvumo formų (*angl. forms of personhood*) atsiradimui. Taigi,

tokios modernios, politinės – ekonominės sistemos funkcionavimui svarbiausia buvo „sukonstruoti“ šiose sistemose gebančius orientuotis ir veikti individus (Vonderau 2010: 59). Transformacija į rinkos ekonomiką ir vykstantys politiniai, socialiniai – ekonominiai pokyčiai negalėjo neturėti įtakos Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų požiūriui į valstybės vaidmenį, rinkos ekonomiką, demokratiją ir socialinę nelygybę kaitai. Anot Vonderau (2010: 125), svarbiausias pokomunistinės transformacijos ideologinis projektas – suformuoti neoliberalų ir save patį reguliuojantį (valdantį) stereotipinį homo europaeus, atspindintį įvaizdžio, gyvenimo ir identiteto modelį, orientuotą į Vakarų Europos politinę ideologiją, atvirą Europą, transnacionalines rinkas ir kapitalo srautus. Taip transformacijos metu radosi sėkmingas Rytų europietis, savo išvaizda ir materialine aplinka parodantis neoliberalią laisvoje rinkoje sėkmingai turimą poziciją. Antropologės Vonderau atliktas lauko tyrimas apie gyvenimą „Naujoje Europoje“ atskleidė, kad radikalus savo kūno ir materialinės aplinkos pasikeitimas žymi „savęs“ transformaciją ir taip atitolstama nuo individo praeities, kuri kolektyvinėje sąmonėje yra susijusi su konkrečiu „kūniškumu“ ir daiktiškumu (Vonderau 2010: 213). Kita vertus, mokslininkė pažymi, kad daiktai gali turėti įtakos žmogaus socialinei pozicijai (*angl. objects making subjects*). Kita vertus, Vonderau (ten pat) kelia klausimą, kiek radosi sėkmingų ir kiek „nesėkmingų“ Rytų ir Vidurio europiečių, nes su nauju turtu kūrėsi ir naujas skurdas, naujos socialinės nelygybės. Integracijos į ES procese stiprėjo konkurencija darbo rinkoje, kilo naujų kompetencijų ir kvalifikacijų poreikis. Šie pokyčiai tapo iššūkiu ypač vyresnio amžiaus žmonėms. Integracijos proceso „pralaimėtojais“ buvo laikomi dirbantys žemės ūkyje, bedarbiai, darbininkai ir amatininkai, „laimėtojais“ – tokių profesijų atstovai kaip gydytojai, architektai, vadovai, valstybės tarnautojai pareigūnai. Vyko pokyčiai ne tik darbo rinkoje, bet ir vartojime, keitėsi gyvenimo sąlygos, Rytų ir Vidurio Europos gyventojai tapo mobilūs ES darbo rinkoje (Mau ir Verwiebe 2009: 255-263). Taigi, transformacinis kontekstas ir nauji socialinės gerovės valstybėje bruožai turėjo įtakos tiek socialinio teisingumo sampratos kaitai, tiek socialinės nelygybės suvokimui ir vertinimui visuomenėje (Jacobs

2006: 97; Gerhards 2005), tačiau skirtingose Rytų ir Vidurio Europos šalyse vystėsi skirtingai.

Pagrindiniai pereinamojo laikotarpio pokyčiai Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje

Pereinamoju laikotarpiu vykę pokyčiai *Estijoje* suformavo liberalią ekonominę politiką, kurioje pagrindinis valstybės dėmesys skiriamas ekonominiam vystymuisi, o žmogaus raida liko nuošalyje (Kaljula et al. 2007). 1990-ųjų metų pradžioje *Estijoje*, vykdant radikalias reformas, ekonominis augimas buvo suprantamas kaip svarbiausias sėkmės indikatorius; visuomenėje ėmė dominuoti individualistinės vertybės, išreiškiančios individualią atsakomybę už savo gerovę ir sėkmę visuomenėje (Kaljula et al. 2007). Nors nepriklausomybės pradžioje šalyje bedarbystė buvo didelė, tačiau bedarbio pašalpos – minimalios, tokiu būdu skatinant žmonių aktyvumą darbo rinkoje, verslumą ir išlikimą. Liberalioje ekonominėje politikoje socialdemokratinis valstybės modelis buvo vertinamas skeptiškai, motyvuojant nepakankama *Estijos* gerove Skandinavijos gerovės pavyzdžiu sukurti gerovės sistemą šalyje (Kaljula et al. 2007).

Su nepriklausomybės atgavimu *Latvijos* visuomenė susiskaldė į dvi politines – etnines dalis – latvius ir šalyje gyvenusius rusus. Ideologiniame lygmenyje tai reiškė, kad latviai palaikė dešiniąją politinę kryptį (liberalus ir centristus – konservatorius), o rusiškoji visuomenės dalis – kairuosius (socialistus, komunistus) (Busule et al. 2007). Šiame kontekste „socialistinės“ idėjos buvo laikomos pro-rusiškos orientacijos ženklu ir nepriimtinos didžiajai visuomenės daliai. Taigi, etnis šalies susiskirstymas paaiškina faktą, kodėl pereinamoju laikotarpiu sumažėjęs gyvenimo lygis ir išaugęs nedarbas, neskatino egalitarinių idėjų, klestėjusių sovietiniu-komunistiniu laikotarpiu, sugrįžimo į visuomenę; nuo nepriklausomybės pradžios *Latvijos* valdžioje buvo dešinėsios centristų partijos (Busule et al. 2007).

Lietuva, kaip ir kitos Rytų ir Vidurio šalys, pereinamoju laikotarpiu susidūrė su išaugusiu nedarbu, aukšta infliacija ir sumažėjusiu gyvenimo lygiu.

Nors siekiant spręsti socialines problemas visuomenėje buvo kuriama socialinė politika, tačiau ji, kaip ir kitose Baltijos šalyse, nebuvo laikoma šalies prioritetu. Svarbiausias dėmesys valstybėje buvo skiriamas rinkos ekonomikos sukūrimui ir politinės nepriklausomybės stiprinimui tikintis, kad socialines problemas išspręš funkcionuoti pradėjusi rinkos ekonomika (Aidukaitė 2009b). Socialinės nelygybės visuomenėje mažinimas politiniu tikslu tapo kiek vėliau, 2006-2008 metų Vyriausybės programoje minimas tarp svarbiausių tikslų valstybėje (Liubsiene et al. 2007).

Pereinamuoju laikotarpiu *Lenkijoje* vykdytos ekonominės reformos padalino šalį į tris, pagal pajamų šaltinį besiskiriančias, grupes: dirbančius įprastinį apmokamą darbą, dirbančius „privačiai“ rinkoje ir gyvenančius iš socialinės paramos (Podemski et al. 2007). Vykdytos reformos šalyje lėmė ypatingai didelį nedarbą – jei komunistiniu laikotarpiu bedarbio pašalpos ir perkvalifikavimas buvo garantuojamas visiems be išimties gyventojams, tai 1991-1992 metais priimti įstatymai griežtai apribojo pašalpas bedarbiams: jos buvo mokamos ne ilgiau nei 12 mėnesių, nemokamos tiems, kas niekada nedirbo, o išmokos dydis priklausė nuo praėjusio ketvirčio gautų darbinių pajamų dydžio. Šie pokyčiai taip pat padidino benamių ir skurstančių skaičių šalyje (Siemienska ir Domaradzka 2009: 378-379). Lenkijos visuomenėje taip pat vyko socio-profesiniai pokyčiai – mažėjo ūkininkų, daugėjo prekybos darbuotojų, įmonių savininkų ir administracijos darbuotojų; didėjo socialinė nelygybė, ypač ryškūs tapo pajamų skirtumai (Podemski et al. 2007). 1990-ųjų viduryje Lenkijoje norėta institucionalizuoti „viduriniąją klasę“, išduodant pažymėjimus jos patvirtinimui. Tačiau tuo metu vykdytos sociologinės apklausos atskleidė, kad nors žmonės save vidurinei klasei priskirdavo, tačiau Lenkijos visuomenę matė kaip sudarytą iš nedidelės grupės elito ir vargšų (Podemski et al. 2007). Kita vertus, Lenkijos socialinės gerovės sistemoje vis dar jaučiamas komunistinės socialinės sistemos bruožai, kliudydami sukurti modernią gerovės sistemą; trūksta ilgalaikių strategijų socialinės politikos srityje; verčiau mokamos piniginės išmokos, nei teikiamos socialinės paslaugos (Siemienska ir Domaradzka 2009).

Čekijos gerovės sistema iki 2004-ųjų metų apibūdinama kaip garantuojanti didelę apsaugą, jokio skurdo ir lygybę visuomenėje. Po 2004-ųjų, koalicijoje pradėjus vadovauti socialdemokratams, situacija kito – pradėti taikyti įvairesni pagalbos teikimo būdai, be to, skatinama didesnė potencialaus socialinės gerovės sistemos kliento atsakomybė už savo situaciją (Ripka ir Mareš 2009). Tiek sovietinis palikimas, tiek privatizacijos procesai pereinamuoju laikotarpiu lėmė, kad Čekijoje egzistuoja (Tucek 2007): egalitarizmas, pasireiškiantis nežymiu pajamų skirtumu tarp kvalifikuotų darbininkų ir vidurinėsios klasės darbuotojų, turinčių aukštąjį (universitetinį) išsilavinimą; aukšto statuso tankumas, ypač – aukštąjį (universitetinį) išsilavinimą turintys ekspertai su žmogiškaisiais resursais susijusiose srityse (pavyzdžiui, politikai, pareigūnai, vadovai, finansų ir draudimo sektorių darbuotojai, žiniasklaidos, laisvalaikio pramogų, informacinių technologijų bei sparčiai besivystančioje industrijoje: automobilių gamybos, energijos sektoriuose, metalų ir mineralų gamyboje); taip pat – stiprėjantis meritokratinis principas visuomenėje. Didėjančios pajamos, turtas ir galia (ypač vadovų, bankininkų, politikų, verslininkų tarpe) lėmė didelį atotrūkį tarp mažų ir didelių pajamų visuomenėje, tokiu būdu pranokstant minėtą nuopelnų principą. Ši situacija sudarė pagrindą elito visuomenėje formavimuisi. Kita vertus, pereinamuoju laikotarpiu išryškėjo skurstantys gyventojai, į jų tarpą pateko ir kvalifikuoti, bet nepopuliarių ekonomikos sektorių, darbuotojai bei ilgalaikiai bedarbiai. Vertindami valstybės atsakomybę individualios gerovės užtikrinimo srityje, trečdalis Čekijos gyventojų linkę prisiimti asmeninę atsakomybę už savo ir savo šeimos gerovę, ketvirtadalis atsakomybę už šią sritį priskiria valstybei, likusieji mano, kad tai tiek individo, tiek valstybės atsakomybė (Tucek 2007). Politinėje kairės – dešinės skalėje čekai visą pereinamąjį laikotarpį yra gana pastovūs – daugiausia pasirenka centrinę poziciją (Tucek 2007).

1990-ųjų pradžioje *Vengrija* taip pat susidūrė su išaugusia socialine nelygybe visuomenėje ir pirmaisiais pereinamojo laikotarpio metais socialinių problemų sprendimas nebuvo laikyta prioritetine valstybės darbo kryptimi;

priešingai, manyta, kad perėjimas į neoliberalią rinką yra būtinas, o atsiradusi pajamų nelygė ir išaugęs skurdas – natūrali pasekmė (Fodor 2007). Pirmoji demokratiškai išrinkta vyriausybė Vengrijoje apibūdinama kaip konservatyvi – krikščioniška, turinti nacionalistinių bruožų. Vėliau vyriausybę keitė socialistai ir laisvieji demokratai, pabrėždami socialdemokratinės vertybes visuomenėje – solidarumą, socialinės nelygės mažinimą ir socialiniu draudimu grįstas bei universalias politikos priemones. Trečioji, konservatorių – krikščionių vyriausybė, į socialinę politiką įnešė neoliberalių idėjų. 2002 ir 2006 metais valdžioje laisvųjų socialistų demokratų koalicija, savo ideologiją grindžianti socialdemokratinėmis ir neoliberaliomis vertybėmis (Tausz 2009). Nors politinės ideologijos pereinamuoju laikotarpiu Vengrijoje kito, tačiau ją galima apibūdinti kaip egalitarinę visuomenę – visuomenės apklausos rodo, kad didžioji dalis gyventojų savo ekonominę situaciją vertina esančia panašia su kitų gyventojų šalyje (Fodor 2007). Be to, socialinis statusas visuomenėje siejamas su individualia situacija, tai yra, skurdo priežastimis vengrai laiko asmenines ir vidines savybes (pavyzdžiui, ambicijų trūkumą) ir reikiamų gebėjimų trūkumą (Fodor 2007).

2.2.2.3 Institucinis požiūris: gerovės valstybės režimai ir gyventojų nuomonė

Remiantis instituciniu požiūriu teigtina, kad institucijos, kurias galima apibrėžti kaip taisyklių, papročių ir praktikų sąveiką, išreikštą per šalies socialinės apsaugos sistemą ir šeimos teisę, turi įtakos visuomenės nuomonės formavimuisi per normų sukūrimo ir įdiegimo visuomenėje funkcijas (Jakobsen 2011: 325; Ervasti et al. 2008; Mau 2004; Mau et. al. 2008; Scott 2001; Breznau 2010). Nacionalinių institucijų įtaka visuomenės nuomonei yra įrodyta ir empiriniais tyrimais, pavyzdžiui, 24 šalyse atlikta Blekesaune ir Quadano (2003) studija atskleidė, kad politikos vertinimai susiję su nacionalinėmis institucijomis; Esping-Anderseno (1990), Svallforso (1997) ir Larseno (2008) atlikti tyrimai rodo, kad nacionalinis institucinis kontekstas lemia požiūrio į paskirstymo politiką vertinimus; Jakobseno (2011), Arts ir

Gelisseno (2001), Gelisseno (2000) ir kiti tyrimai rodo, kad skirtinguose gerovės režimuose egzistuoja skirtingas požiūris į gerovės valstybę, paskirstymą, teisingumo ir socialinės nelygybės sampratą. Mokslininkai taip pat pripažįsta, kad tiek institucijos turi įtakos individams, tiek individų nuomonės, vertinimai ir ideologija veikia institucijas (Breznau 2010; Mau 2004; Blekesaune ir Quadagno 2003; Page ir Shapiro 1983).

Gerovės valstybės įtaka visuomenės nuomonei pasireiškia per ugdymo ir švietimo įstaigas, kuriose individai mokomi gerbti tam tikras vertybes, laikytis tam tikrų visuomenėje priimtų normų ir taisyklių, tai pat per sąlytį su visuomenėje veikiančiomis institucijomis ar valdžioje esančiomis politinėmis partijomis, atitinkamomis priemonėmis skleidžiančiomis savo ideologiją ir taip formuojančiomis socialinę ir politinę motyvaciją (Jakobsen 2011: 325). Taigi, gerovės režimai veikia gyvenimo sąlygas, socialinės stratifikacijos procesus ir visuomenės nuomonę per šalyje veikiančias institucijas ir jose apibrėžtą tvarką (Jaeger 2009; Jakobsen 2011). Skirtingos nacionalinės aplinkos gali būti apjungtos į tam tikras grupes – gerovės režimus. Keliamas klausimas, kaip skirtingi gerovės režimai daro poveikį visuomenės nuomonei apie gerovės valstybės vaidmenį, kaip skirtinguose gerovės režimuose yra suvokiama socialinė nelygybė ar kaip vertinamas pajamų paskirstymas.

Nors mokslinėje literatūroje „gerovės valstybės“ modeliai klasifikuojami įvairiai, tačiau gerovės valstybių tyrimuose, tiriant visuomenės požiūrį į valstybės vaidmenį, paskirstymą ir socialinės nelygybės sampratą, dažniausiai remiamasi klasikine G. Esping-Anderseno (1990) gerovės valstybių tipologija. Ši gerovės režimų klasifikacija paremta dviem dimensijomis – dekomodifikacijos laipsniu ir stratifikacijos, kuri sąlygojama skirtingų režimų, rūšimi. Dekomodifikacija atsiranda, anot G. Esping-Anderseno, kai paslauga suteikiama kaip teisė, ir kai asmuo gali pragyventi be pasiklojimo rinka (Esping-Andersen 1990: 21-22). Stratifikacija remiasi paskirstymo intensyvumu ir solidarumo universalumo lygiu, kuris priskiriamas gerovės valstybei. G. Esping-Anderseno išskirti trys idealūs modeliai – Skandinaviškasis arba socialdemokratinis universalusis gerovės valstybės

modelis, Bismarko (Kontinentinės Europos modelis) arba konservatyvusis gerovės modelis ir liberalusis gerovės valstybės modelis – skiriasi požiūriu, kaip paskirstoma gerovės atsakomybė tarp gerovės produkcijos veiksnių: rinkos, šeimos ir valstybės (Esping-Andersen 2002). Socialdemokratinio modelio valstybėse siekiama labai ambicingų tikslų socialinės politikos srityje – socialinė apsauga apima beveik visas socialines rizikas, vyrauja aukšto laipsnio universalizmas. Siekiant išlyginti gyventojų galimybes gerovei pasiekti, taikomas platus pajamų perskirstymas, įvairioms socialinėms grupėms teikiant socialines pašalpas ir aukštos kokybės socialines paslaugas. Socialdemokratinis režimas užtikrina aukštą dekomodifikaciją, tai yra, nepriklausomai nuo dalyvavimo rinkoje, galimybę išlaikyti socialiai priimtina gyvenimo standartą (Esping-Andersen 1990: 37; Jaeger 2006; Smalskys 2005; Butler ir Watt 2007: 103). Konservatyviame modelyje laikomasi nuostatos, kad socialinė politika, orientuota į motyvacinius ir lygiaverčius visuomeninius santykius, yra esminis ekonominės ir politinės tvarkos elementas, padedantis kelti darbo našumą, skatinti darbuotojus kelti kvalifikaciją, siekti socialinio stabilumo ir pusiausvyros tarp darbo ir kapitalo (Smalskys 2005). Šis modelis pasižymi mažesniu nei socialdemokratiniam modelyje dekomodifikacijos laipsniu. Remiantis stipriomis korporatyvistinėmis tradicijomis ir konservativizmo ideologija, socialinės apsaugos teikimas susijęs su dalyvavimu darbo rinkoje, o šeimos politika grindžiama labiau piniginėmis išmokomis, nei paslaugomis šeimai, tokiu būdu akcentuojant tradicinį moters vaidmenį ir atitolinant moteris nuo dalyvavimo darbo rinkoje (Butler ir Watt 2007: 103). Liberaliojo modelio valstybėse didelis vaidmuo tenka rinkai, o valstybės vaidmuo socialinėje srityje yra minimalus. Valstybė rūpinasi tik tomis gyventojų grupėmis, kurios pačios negali savimi pasirūpinti. Dekomodifikacijos laipsnis šio tipo gerovės valstybėje yra žemiausias, lyginant su kitais idealiais modeliais.

Gerovės režimai gali būti suvokiami kaip institucijos, atliekančios socialinę ir kultūros formavimo funkciją visuomenėje, kuriančios formalias gerovės valstybės sistemas, kurios kartu turi įtakos ir tam tikrų normų

įdiegimui bei visuomenės nuomonės apie socialinės gerovės valstybėje vykdomas politikas, pajamų paskirstymą ir socialinio solidarumo sampratą formavimui (Jaeger 2009; Mau 2004; Arts ir Gelissen 2001). Art ir Gelissen (2001) apibūdino, kokia koncepcija, turinti įtakos požiūrių formavimuisi visuomenėje, glūdi kiekviename gerovės režime. Liberalioje gerovės valstybėje lygybė suprantama kaip lygios galimybės ir individualus teisingumas (*angl. equity*). Lygios galimybės reiškia, kad socialinės pozicijos yra atviros visiems, o individualus teisingumas suvokiamas kaip kiekvieno individuali atsakomybė už savo gerovę ir įvertinimas rinkoje vyksta pagal pasiekimus ir pastangas. Tokioje socialinėje politikoje, valstybė nenoriai teikia gerovės paslaugas esantiems bėdoje, o piniginės išmokos skiriamos tik patiems vargingiausiems. Šis tipas pasižymi žemu horizontaliu ir vertikaliu solidarumu ir žemu pajamų perskirstymu (Arts ir Gelissen 2001: 286; Jaeger 2012: 49). Konservatyviame tipe lygybė (*angl. equity*) sukuriama per kooperatyvų paskirstymą. Konservatyviose gerovės valstybėse visuomenės yra segmentuotos, vyrauja aiški skirtingų klasių ir statusų hierarchija. Gerovės valstybės institucijos pabrėžia funkcinę hierarchijos svarbą visuomenei ir yra skirtos išlaikyti statusų skirtumą. Gerovės paskirstymas ir solidarumas yra labiau horizontalus nei vertikalus. Dekomodifikacijos laipsnis priklauso nuo pozicijos darbo rinkoje ir šeimoje (šėimos maitintojo modelis) (Arts ir Gelissen 2001: 286; Jaeger 2012: 49). Socialdemokratinis gerovės režimo tipas pabrėžia universalų solidarumą ir egalitarizmą, kuris reiškia rezultatų lygybę. Valstybė šiuo atveju atlieka moralinę funkciją ir prisiima visišką atsakomybę socialinės gerovės srityje, užtikrindama minimalų gyvenimo standartą, suteikdama pilietybę ir užkirsdama kelią socialinės atskirties atsiradimui. Šis tipas pasižymi aukštu dekomodifikacijos laipsniu, aukštais socialinės apsaugos standartais, dosniomis išmokomis. Teikiamos garantijos nėra susijusios su individualiu įnašu į gerovės valstybę (Arts ir Gelissen 2001: 286; Esping-Andersen 1990), todėl socialdemokratinio gerovės režimo valstybėse socialinė nelygybė yra žema, o liberaliose ir taip pat posocialistinėse valstybėse resursų paskirstymas yra netolygus. Konservatyvaus tipo socialinės gerovės valstybėse

tam tikrose grupėse gali pasireikšti vidutiniškai stipri nelygybė (Mau ir Verwiebe 2009: 178).

G. Esping-Anderseno (1990) trijų idealių tipų klasifikacija apima tik pažengusias Vakarų Europos valstybes, mokslinėje literatūroje gausu bandymų tobulinti ir išplėsti G. Esping-Anderseno pasiūlytą klasifikaciją, įtraukiant didesnę šalių spektrą, kartu ir Rytų ir Vidurio Europos šalis (pavyzdžiui, Aidukaitė 2009b; Deacon 2000; Fenger 2005; Arts ir Gelissen 2002; Castles ir Mitchell 1993 ir kiti), kurios transformaciniu laikotarpiu, remdamosi Vakarų Europos šalių patirtimi, ėmė kurti socialinės gerovės sistemas. Rytų ir Vidurio Europos šalių studijose ir mokslinėje literatūroje buvusias komunistinio režimo šalis bandoma klasifikuoti tiek taikant tradicinę G. Esping-Anderseno klasifikaciją, kurioje šie režimai vystomi toliau, tiek imamasi bandymų atrasti naują klasifikavimo būdą ir keliamos tezės, kad sukurti socialinės gerovės režimai yra nepriklausomi ir nusako skirtingus socio-politinius sprendimus. Vieni autoriai teigia, kad egzistuoja vienas bendras Rytų ir Vidurio Europos socialinės gerovės arba po-komunistinis modelis, kiti – Rytų ir Vidurio Europos šalis priskiria skirtingiems socialinės gerovės tipams. J. Aidukaitė (2011), apibendrinama mokslinėje literatūroje vykstančias diskusijas, išskiria keturias nuomonių grupes. Pirmoji grupė, anot J. Aidukaitės, atspindi nuomonę, kad nėra bendro Rytų Europos ar po-komunistinio modelio, bet gerovės režimai šiose šalyse vystėsi viena iš G. Esping-Andersen (Esping-Andersen 1996) išskirtų gerovės modelių krypčių ir gali būti priskiriami vienam iš klasikinių tipų. Mokslininkai (Deacon 1992; Esping-Andersen 1996; Ferge 1997, 2001), kurie remiasi šia idėja, teigia, kad gerovės valstybės Rytų ir Vidurio Europoje vystėsi link liberalaus gerovės tipo, ir šiuo metu jos turi tiek liberalaus, tiek korporatyvaus – konservatyvaus gerovės valstybės režimų bruožų. Tačiau J. Aidukaitė pabrėžia, kad dabartiniai socialinės politikos tyrimai rodo, kad šiose šalyse liberalus tipas nebuvo išvystytas (Cerami 2005; Haggard ir Kaufman 2008; Aidukaite 2011). Antrąją nuomonę atstovaujantys mokslininkai (Bazant ir Schubert 2009; Kangas 1999; Manning 2004), pasak J. Aidukaitės, atspindi institucinių skirtumų idėją, tačiau neatsižvelgia į socialinį

– ekonominį šalių kontekstą, kuriame įgyvendinama socialinė politika ir rezultatai, gaunami šios politikos priemonėmis (Aidukaite 2011: 216). Trečioji mokslininkų grupė (Bohle 2007; Lendvai 2008) pabrėžia tarp Rytų ir Vidurio Europos šalių egzistuojančius skirtumus ir išskiria šalių pogrupius, remiantis socialiniais – ekonominiais indikatoriais ir gerovės valstybės kuriamais rezultatais. Ketvirtoji grupė (Aidukaite 2009a, 2009b; Cerami 2005; Fenger 2007), kurią apibrėžia Aidukaite (Aidukaite 2011), laikosi nuomonės, kad Rytų ir Vidurio Europos valstybės turi daug bendrų istorinių, institucinių, socialinių – ekonominių savybių, todėl jas galima sugrupuoti į vieną idealų tipinį pokomunistinį gerovės režimą, kuriame akcentuojamos šių šalių gerovės valstybių rezultatai, socialinės – ekonominės sąlygos, socialinės apsaugos institucijų institucinės charakteristikos, europeizacijos ir globalizacijos įtaka, politinio elito idėjos ir interesai bei istorinė socialinės politikos reikšmė (Aidukaite 2011).

2.2.2.4 Kolektyvinis interesas: solidarumas ir socialinio teisingumo principai

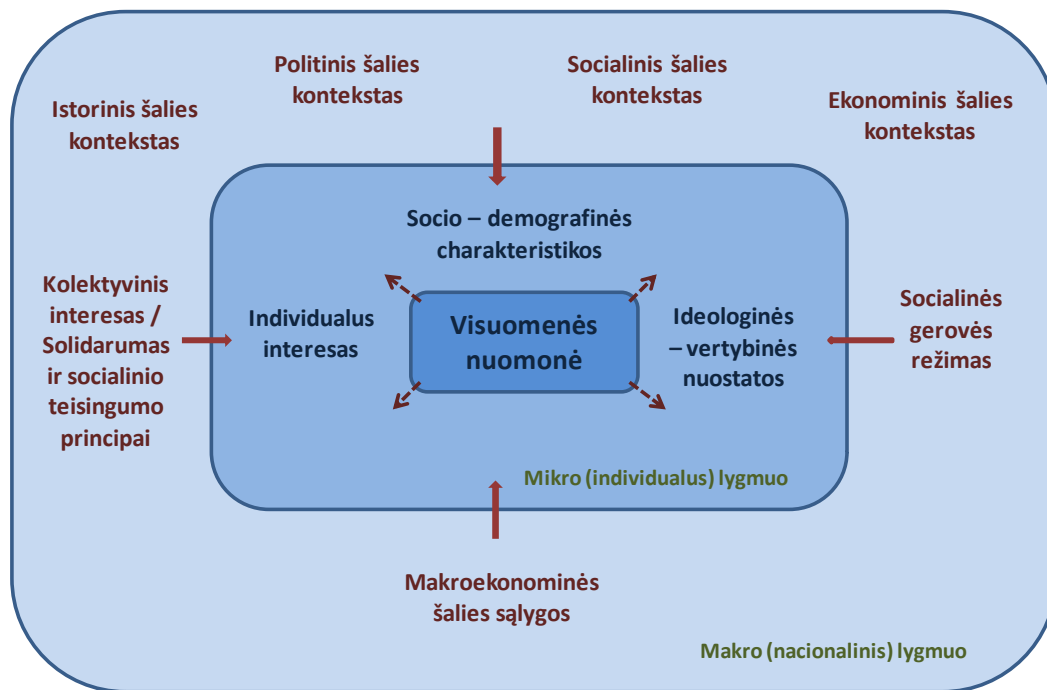
Gerovės režimai apima ne tik formalizuotą socialinės politikos sąrangą, bet ir institucionalizuotą kolektyvinį solidarumą ir socialinio teisingumo sampratą. Solidarumo ir socialinio teisingumo principų samprata yra istoriškai ir kultūriškai įsitvirtinusi gerovės valstybės institucijose, formuojančiose visuomenės nuomonę ir individualias vertybes (Jaeger 2006:159; Mau 2004; Rothstein 1998). Institucijų nustatytoje sistemoje individai sprendžia, kas yra „normalu“ ar priimtina, kokioms gyventojų grupėms turėtų būti skiriamas dėmesys ir pagalba (Jaeger 2006; Svallfors 2003), tai yra – koks solidarumas ir kokios socialinio teisingumo taisyklės egzistuoja.

Solidarumą, remiantis W. v. Oorschot ir A. Komter (1998) atlikta solidarumo sampratos sociologijos teorijose analize, galima apibrėžti kaip kolektyvinį interesą – bendrai suvokiamą naudą (kad kiekvienas reikalingas savo gyvenimo galimybėms įgyvendinti) ir bendrą identitetą (abipusius priklausomybės ir atsakomybės jausmus). Solidarumas gali būti vertikalus,

reiškiantis, kad pajamų perskirstymas vyksta remiantis principu „stiprus padeda silpnam“, arba horizontalus, kuomet kolektyvinei gerovei tiek „stiprus“, tiek „silpnas“ prisideda pasidalindamas rizikomis. Visuomeninis solidarumas auga, kuomet „stiprusis“ daugiau remia „silpnąjį“ ir kai abu prisideda prie bendro intereso (Arts ir Gelissen 2001: 285).

Socialinio teisingumo principai, nusakantys teisę gauti socialinę pagalbą plačiąja prasme ir šios pagalbos objektą yra gausiai vardijami ir plačiai aptarti mokslinėje literatūroje (Arts ir Gelissen 2001; Jasso ir Wegener 1997; Deutsch 1975), tačiau galima išskirti tris svarbiausius – teisingumą (*angl. equity*), lygybę (*angl. equality*) ir poreikį (*angl. need*). Nors kiekviena gerovės valstybė per socialinės politikos priemones rūpinasi įvairiomis socialinės rizikos grupėmis, tačiau visuomenės nuomonė, grindžiama joje įsitvirtinusiomis solidarumo ir socialinio teisingumo principais, kokios socialinės grupės nusipelno gerovės valstybės pagalbos, gali būti skirtinga. Empirinių tyrimų (Oorschot 2006, 2000) rezultatai atskleidžia, kad labiausiai nusipelnčius pagalbai visuomenė laiko pagyvenusius, sergančius ir neįgalius asmenis, taip pat bedarbius. Mažiausiai Europos gyventojai solidarūs imigrantų atžvilgiu.

Apibendrinant atliktą individualaus (mikro) ir nacionalinio (makro) lygmens veiksnių, turinčių įtakos visuomenės nuomonei apie socialinę nelygybę, gerovės valstybės vaidmenį ir vykdomas politikas, analizę, šių veiksnių sąsają galima pavaizduoti toliau pateikta schema (Paveikslas 13). Užsienio šalių mokslininkų tyrimų analizė atskleidė, kad individualiame (mikro) lygmenyje visuomenės nuomonei įtakos turi socialinės – demografinės charakteristikos, ideologinės – vertybinės nuostatos ir individualus interesas, kuriuo remiantis galima aiškinti tam tikras nuomones ir požiūrius. Nacionaliniame (makro) lygmenyje visuomenės nuomonei įtakos turi šalies istorinis, politinis, socialinis, ekonominis kontekstas, socialinės gerovės režimas, makroekonominės šalies sąlygos bei kolektyvinis interesas ir visuomenės solidarumas ir joje vyraujantis socialinio teisingumo suvokimas.

Paveikslas 13. Teorinis modelis: mikro ir makro veiksniai, turintys įtakos individų požiūriams

Šaltinis: sudaryta autorės

3 TYRIMO METODIKA

Nepaisant kiekybinių ir kokybinių tyrimų metodinių skirtumų tyrimo koncepcijoje, atrankoje, duomenų rinkime ir analizėje, socialiniuose moksluose vis dažniau pasitelkiami abu metodai tiriant daugiadimensinius socialinius reiškinius. Mišrūs metodai (bent vienas kiekybinis, ir bent vienas kokybinis tyrimo metodas) naudojami lyginamuosiuose tyrimuose, siekiant atskleisti gyventojų požiūrį į gerovės valstybę ir paaiškinti tarp skirtingų šalių atsirandančius skirtumus (Goerres ir Prinzen 2012). Taikant skirtingus metodus, socialinis reiškinys tiriamas iš skirtingų perspektyvų, ir abiejų tyrimų rezultatai leidžia giliau ir išsamiau pažvelgti į analizuojamą reiškinį, gauti pilnesnį tiriamo reiškinio vaizdą bei validžias ir patikimas tyrimo išvadas (Goerres ir Prinzen 2012; Brannen (ed.) 2008). Siekiant įgyvendinti iškeltą disertacinio darbo tikslą ir uždavinius buvo taikomi kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai:

- Kiekybinių duomenų analizė (reprezentatyvios Rytų ir Vidurio Europos gyventojų apklausos duomenys). Šis kiekybinis tyrimas buvo atliktas EUREQUAL („*Social Inequality and Why it Matters for the Economic and Democratic Development of Europe and its Citizens: Post-Communist Central and Eastern Europe in Comparative Perspective*“) projekto metu. Projektas finansuotas Europos Komisijos lėšomis, įgyvendinant ES 6-ąją rėminę bendrąją mokslinių tyrimų programą. Projekto iniciatorius – Oksfordo Universitetas (Didžioji Britanija) ir partneriai – 13 Rytų ir Vidurio Europos šalių (Baltarusijos, Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Vengrijos, Latvijos, Lietuvos, Moldovos, Lenkijos, Rumunijos, Rusijos, Slovakijos ir Ukrainos) universitetų ir mokslinių tyrimo centrų, tarp jų – ir Vilniaus Universiteto Sociologijos katedra. Darbo autorė naudojosi EUREQUAL tyrimo duomenų baze.
- Kokybinis tyrimas pasitelktas siekiant papildyti kiekybinio tyrimo rezultatus – per migrantų, kilusių iš Rytų ir Vidurio Europos, darbo ir gyvenimo patirtį, atskleisti gimtosiose šalyse vyraujančias socialinės nelygybės dimensijas. Kokybinio tyrimo pagrindas – 2007 m. Rytų ir Vidurio

Europoje atliktos reprezentatyvios gyventojų apklausos kiekybinis tyrimas. Pusiaus struktūruotų interviu gairės sudarytos naudojantis šio kiekybinio tyrimo klausimyną, o kokybinio tyrimo metodas pasirinktas siekiant papildyti turimus kiekybinius apklausos duomenis. Kokybinis tyrimas buvo atliktas darbo autorei stažuojantis Berlyno Laisvajame universitete Sociologijos institute 2010/2011 m.m. (Berlyno Parlamento stipendijų programa). Autorės atliktas kokybinis tyrimo tikslas – atskleisti migrantų, kilusių iš Rytų ir Vidurio Europos šalių, gimtosios šalies visuomenėje vykstančių socialinių reiškinių – socialinės apsaugos, valstybės ir piliečio santykio bei visuomenės integracijos – vertinimą. Iš viso buvo atlikta penkiolika pusiau struktūruotų kokybinių interviu, o šiame darbe naudojami tik tie interviu rezultatai, kurie susiję su informantų patirtimi, kas jiems buvo svarbu siekiant savo tikslų gyvenime.

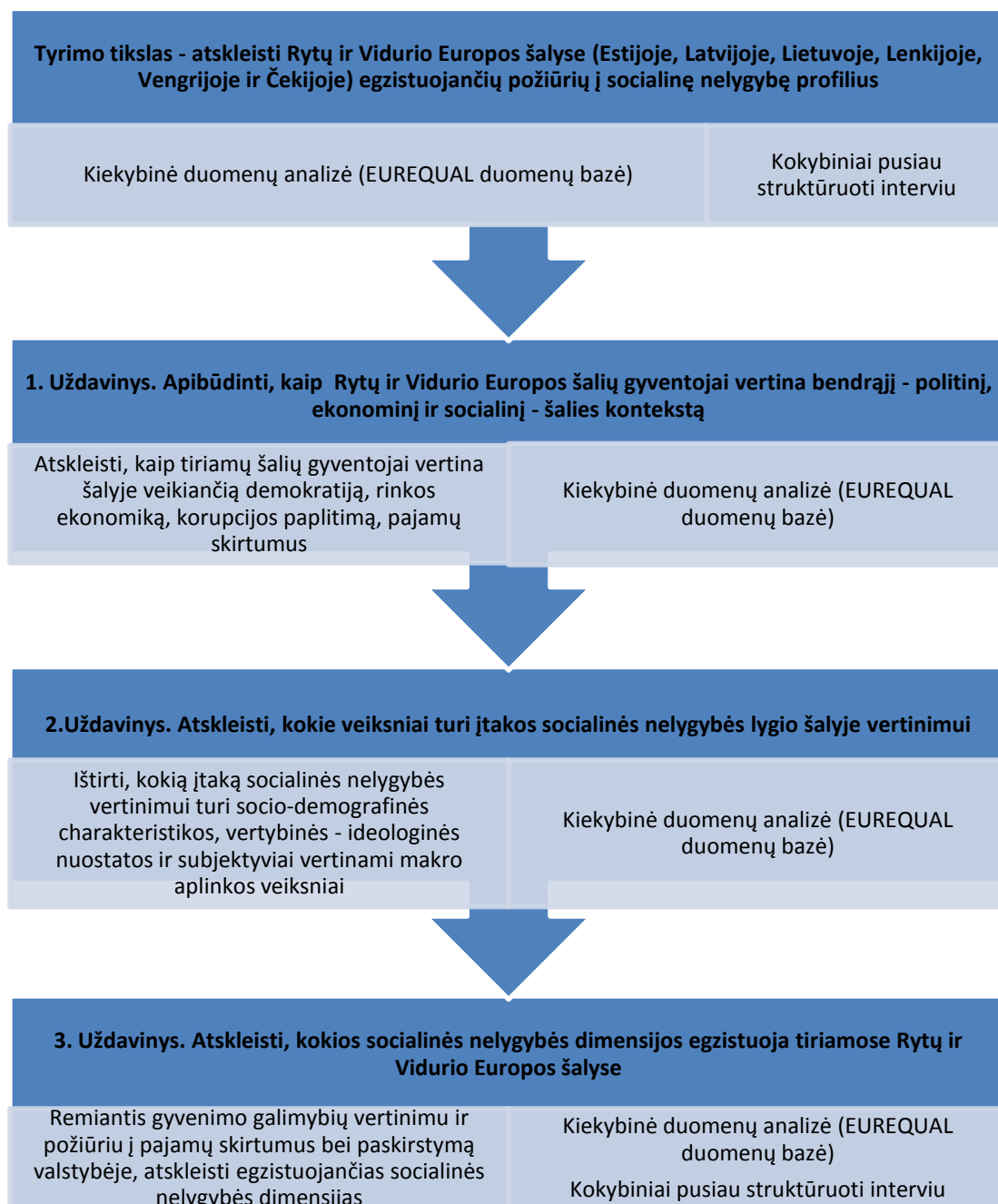
Šiame darbe derinant kiekybinius ir kokybinius tyrimo metodus, svarbesnis vaidmuo tenka kiekybinių duomenų analizei, kuria remiantis tiriami požiūriai į socialinę nelygybę lemiantys veiksniai, bei, pasinaudojant gyvenimo galimybių ir požiūrių į pajamų skirtumus vertinimu, atskleidžiamos tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse vyraujančios socialinės nelygybės dimensijos. Kokybinio tyrimo metu atliktų struktūruotų interviu analizė šiame darbe padeda labiau atskleisti socialinės nelygybės dimensijas Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Empirinio tyrimo loginė schema, kurioje pavaizduotas bendras empirinio tyrimo tikslas ir uždaviniai, taip pat uždaviniams įgyvendinti taikomi metodai, pateikta Paveiksle 14.

Bendrasis empirinio tyrimo tikslas – atskleisti Rytų ir Vidurio Europos šalyse (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Vengrijoje ir Čekijoje) egzistuojančių požiūrių į socialinę nelygybę profilius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti, kaip Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojai vertina bendrąjį – politinį, ekonominį ir socialinį – šalies kontekstą.
2. Atskleisti, kokie veiksniai turi įtakos socialinės nelygybės lygio šalyje vertinimui.

3. Atskleisti, kokios socialinės nelygybės dimensijos egzistuoja tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse.

Paveikslas 14. Empirinio tyrimo loginė schema

Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimo ribotumai

Kaip minėta, tyrimo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti buvo taikoma kiekybinių duomenų analizė, remiantis EUREQUAL duomenų baze, ir analizuoti autorės atlikti kokybiniai pusiau struktūruoti interviu. Vienas iš galimų ribotumų – tai skirtingas kiekybinio ir kokybinių tyrimų atlikimų laikas: kiekybinis tyrimas buvo atliktas 2007 m., kokybinis tyrimas – 2011 m. Atliktas kokybinis tyrimas savo apimtimi ir gilumu yra ženkliai platesnis nei disertacijos tema, todėl šiame darbe panaudojama tik maža dalis kokybinio tyrimo metu gautų duomenų – įtraukiama tik dalis, susijusi su savo gyvenimo galimybių vertinimu ir jų svarba, norint kažko pasiekti gyvenime. Kita vertus, ši informantų pateikta informacija yra susijusi su jų asmenine patirtimi siekiant tikslų gyvenime, todėl galima teigti, kad kelių metų takoskyra šioje situacijoje nėra ypatingai svarbi.

Antrasis galimas ribotumas – kiekybinio ir kokybinio tyrimų objektų apimties skirtumas. Kokybinio tyrimo metu tirtos trys iš šešių kiekybinių duomenų analizėje nagrinėjamos šalys. Siekiant sumažinti šį ribotumą, kokybinio tyrimo dalyvių patirtys nagrinėjamos bendrai, neskirstant ir neanalizuojant pagal informanto kilmės šalį, o pateikiant nagrinėjant Rytų ir Vidurio Europos šalis bendrai.

Dar vienas tyrimo ribotumas susijęs su kokybinių pusiau struktūruotų interviu kalba. Šie interviu buvo atliekami ne tik darbo autorės gimtąja lietuvių, bet ir anglų ir vokiečių kalbomis, kurios taip pat yra užsienio kalbos ir informantams. Tokia situacija, kuomet interviu kalba tiek tyrėjui, tiek informantams, yra ne gimtoji, gali sudaryti sunkumų informantui perteikiant savo gyvenimo patirtį, o tyrėjui – ją interpretuojant, tai yra, atliekant rezultatų analizę, tam tikra informacija gali būti prarasta, taip pat gali atsirasti rezultatų interpretacijos klaida.

Tolesniuose skyreliuose atskirai aprašomos kiekybinio ir kokybinio tyrimų metodikos.

3.1 Kiekybinio tyrimo metodika

Kaip minėta, šiame disertaciniame darbe naudojama EUREQUAL projekto vykdymo metu atlikto reprezentatyvaus tyrimo (gyventojų apklausos) duomenų bazė. Tyrimo anketa pateikta [2 priede](#). Disertacinio darbo autorė tyrimo analizei naudoja šešių Rytų ir Vidurio Europos šalių – Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos – duomenis.

Tyrimo objektas: šešių Rytų ir Vidurio Europos šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos) gyventojų nuomonės.

Tyrimo tikslas: atskleisti Rytų ir Vidurio Europos šalyse (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Vengrijoje ir Čekijoje) egzistuojančių požiūrių į socialinę nelygybę profilius.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti, kaip Rytų ir Vidurio Europos gyventojai vertina bendrąjį – politinį, ekonominį ir socialinį – šalies kontekstą.
2. Atskleisti, kokie veiksniai turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje sampratai.
3. Atskleisti, kokios socialinės nelygybės dimensijos egzistuoja tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse.

Statistinė analizė ir metodai. Duomenys buvo apdorojami PASW Statistics 18 statistine duomenų apdorojimo ir analizės programa. Duomenų analizei buvo naudojami aprašomosios statistikos metodai, ranginė logistinė regresija ir faktorinė analizė (taikomas pagrindinių komponentių metodas).

Aprašomosios statistikos metodai naudoti siekiant ištirti respondentų požiūrį į politinį, ekonominį ir socialinį šalies kontekstą. Sudarytais ranginės logistinės regresijos modeliais siekiama nustatyti, kaip individualūs veiksniai (socialinės – demografinės charakteristikos ir vertybinės – ideologinės nuostatos) ir subjektyvus bendrojo šalies konteksto vertinimas (pavyzdžiui, demokratijos veikimo, rinkos ekonomikos, pajamų skirtumų, gyvenimo sąlygų vertinimas) lemia gyventojų nuomonę apie socialinės nelygybės mastą

visuomenėje. Faktorinės analizės (pagrindinių komponenčių metodo) pagalba išskiriami kelis kintamuosius apibendrinantys faktoriai, bei nustatytos socialinės nelygybės dimensijos, kurios vyrauja Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų tarpe.

Operacionalizacija

Kaip minėta, pirmasis tyrimo metu keliamas uždavinys – remiantis aprašomosios statistinės analizės metodais, apibūdinti, kaip respondentai vertina bendrąjį – politinį, ekonominį ir socialinį – šalies kontekstą. Įgyvendinant šį uždavinį, remtasi kiekybinių duomenų analize.

Politinį, ekonominį ir socialinį šalies kontekstą atspindi tokie kintamieji:

- demokratijos veikimo vertinimas – tai yra, teiginio, kaip vertinate tai, kaip demokratija šiuo metu veikia šalyje, vertinimas (atsakymų alternatyvos skalėje „labai teigiamai“, „teigiamai“, „neigiamai“, „labai neigiamai“, „nei taip, nei ne“);

- rinkos ekonomikos veikimo vertinimas – tai yra, teiginio, ar rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimo lygį šalyje, vertinimas (atsakymų alternatyvos skalėje „labai pritariu“, „pritariu“, „nei taip, nei ne“, „nepritariu“ ir „visiškai nepritariu“);

- pajamų skirtumų šalyje vertinimas – teiginio „pajamų skirtumai [šalyje] yra labai dideli“ vertinimas (skalėje „visiškai sutinku“, „sutinku“, „nei sutinku, nei nesutinku“, „nesutinku“, „visiškai nesutinku“);

- korupcijos paplitimo vertinimas – teiginio „ar korupcija (pavyzdžiui, kyšių ėmimas tarp politikų) yra paplitusi [šalyje]“ vertinimas (skalėje „labai paplitusi“, „pakankamai paplitusi“, „nelabai paplitusi“, „tai beveik nepasitaiko“);

- socialinės apsaugos užtikrinimo pakankamumas senatvėje – teiginio „pensijos ir išmokos nėra pakankamos, kad seni ir neįgalūs žmonės galėtų pragyventi“ vertinimas (skalėje „visiškai sutinku“, „sutinku“, „nei sutinku, nei nesutinku“, „nesutinku“, „visiškai nesutinku“).

Antrasis tyrimo uždavinys – atskleisti, kokie veiksniai turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje sampratai. Siekiant įgyvendinti šį uždavinį, buvo sudaryti ranginės logistinės regresijos modeliai. *Priklausomas kintamasis ranginės logistinės regresijos modeliuose* – socialinės nelygybės lygio gimtojoje šalyje vertinimas (skalėje „nėra arba beveik nėra socialinės nelygybės“, „per mažai socialinės nelygybės“, „maždaug tiek, kiek ir turėtų būti“, „per daug socialinės nelygybės“). Remiantis teorinėje darbo dalyje atlikta individualaus (mikro) ir nacionalinio (makro) lygmens veiksnių, turinčių įtakos visuomenės nuomonei, analize ir klasifikacija (Paveikslas 13), ir siekiant nustatyti įvairių veiksnių įtaką socialinės nelygybės paplitimo Rytų ir Vidurio Europos šalyse vertinimui, regresijos modeliais buvo tikrinama įvairių veiksnių grupių įtaka ir į modelius traukiami tokie *nepriklausomi kintamieji*:

- *Socialinės - demografinės charakteristikos*: socialinė grupė (šis kintamasis sukonstruotas remiantis tyrimo klausimu, kokiai socialinei grupei [šalyje] (darbininkams, verslininkams, vadovaujantiems darbuotojams, inteligentijai/gydytojams, teisininkams, specialistams, biuro tarnautojams, žemdirbiams/ūkininkams) save priskiria respondentas ir sudarytos dvi socialinės grupės kategorijos – aukštesnė, kurią nusako protinį darbą dirbantys, ir žemesnė, kurią nusako fizinį darbą dirbantieji (tai yra, darbininkai ir žemdirbiai/ūkininkai)); lytis; amžius; išsilavinimo lygis; partnerystės statusas; darbo patirtis užsienyje.

- *Vertybinės – ideologinės nuostatos*: religingumas (matuotas bažnyčios lankymu) ir ideologinės nuostatos (kairės – dešinės skalė). Pastebėtina, kad užsienio šalių autorių tyrimų, nagrinėjančių veiksnių įtaką visuomenės nuomonei, analizėje religingumas (bažnyčios lankymas) priskiriamas prie individualioms asmens savybių, tačiau šiame darbe šis kintamasis priskiriamas vertybinės – ideologinės nuostatos nusakančiai veiksnių grupei, remiantis prielaida, kad religingumas (dažnesnis bažnyčios lankymas) atspindi puoselėjamas krikščioniškas vertybes – tai yra, pagalbą ir užuojautą esančiam sunkioje situacijoje, didesnę pastabumą artimui susiduriant su socialinėmis rizikomis.

Lentelė 4. Tiriama veiksniai socialinės nelygybės lygio vertinime: teorinio ir empirinio modelių palyginimas

Veiksniai	Veiksnį apibūdinantys kintamieji empiriniame tyrime:	Atskleisti teorinėje darbo dalyje:	Įtraukti į empirinius Rytų ir Vidurio Europos šalių modelius:
Socialinės – demografinės charakteristikos	Socialinė grupė	+	+
	Lytis	+	+
	Amžius	+	+
	Išsilavinimo lygis	+	+
	Pajamos	+	-
	Naudojimas socialinės apsaugos priemonėmis	+	-
	Partnerystės statusas	-	+
	Darbo patirtis užsienyje	-	+
Vertybines – ideologines nuostatas	Religingumas (matuotas bažnyčios lankymu)	+	+
	Ideologinės nuostatos (kairės – dešinės skalė)	+	+
Makroekonominės šalies sąlygos	-	+	-
Politinis šalies kontekstas	Demokratijos veikimo vertinimas	+	+*
Ekonominis šalies kontekstas	Rinkos ekonomikos veikimo vertinimas, korupcijos paplitimo vertinimas, pajamų skirtumų vertinimas	+	+*
Socialinis šalies kontekstas	Gyvenimo sąlygų vertinimas	+	+*
Socialinės gerovės režimas	-	+	-
Istorinis šalies kontekstas	-	+	-

Pastaba: „+“ ženklas reiškia, kad šio veiksnio įtaka yra aptarta teorinėje darbo dalyje ir veiksnys įtrauktas į empirinį tyrimo modelį; „-“ – veiksnio įtaka nėra aptarta teorinėje darbo dalyje; veiksnys nėra įtrauktas į sudaromą empirinį tyrimo modelį.

*tiriamas subjektyvus gyventojų politinio, ekonominio ir socialinio konteksto vertinimas.

Šaltinis: sudaryta autorės

Tiriant individualių veiksnių įtaką, būtų buvę tikslinga iširti turimų pajamų ir patirties naudojantis socialinės apsaugos priemonėmis (pavyzdžiui, turėjusius patirties gaunant socialines pašalpas, išmokas ar naudojusius socialinėmis paslaugomis) įtaką socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje

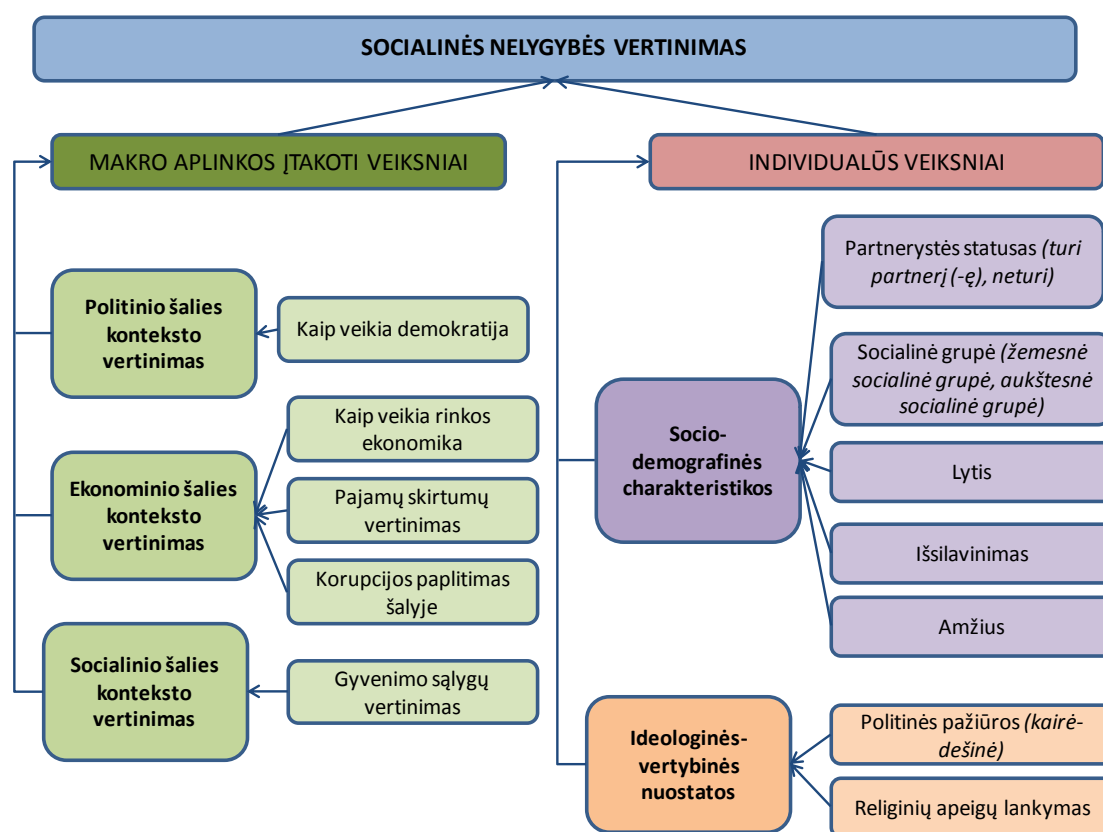
vertinimui, tačiau dėl pasirinktos duomenų bazės apribojimo šie veiksniai negalėjo būti ištirti. Kita vertus, į modelius papildomai įtraukti du kintamieji – partnerystės statusas ir darbo patirtis užsienyje – leis atskleisti veiksnių, dar neištirtų kitų mokslininkų darbuose, įtaką. Lentelėje 4 pavaizduoti veiksniai, kurių įtaka visuomenės nuomonei yra aptarta teorinėje darbo dalyje ir veiksniai, kurių įtaka socialinės nelygybės lygmens vertinimui yra tiriama šiame darbe.

Teorinėje darbo dalyje taip pat aptarta, kad visuomenės nuomonei įtakos turi ir nacionalinio (makro) lygmens veiksniai – makroekonominės šalies sąlygos, gerovės valstybės režimai bei šalies istorinis, politinis, ekonominis ir socialinis kontekstas (Paveikslas 13). Remiantis aptarta užsienio šalių tyrėjų patirtimi analizuojant gerovės valstybės režimų įtaką valstybės vaidmeniui persikirstyme, socialinės nelygybės sampratai, buvo svarstyta ištirti, kokią įtaką tam tikras gerovės režimas turi įtakos Rytų ir Vidurio Europos gyventojų socialinės nelygybės vertinimams. Tačiau atsižvelgiant į įvairias mokslines diskusijas klasifikuojant Rytų ir Vidurio Europos šalis pagal gerovės valstybės tipus, šios idėjos atsisakyta dėl galimo klaidingo tyrimo rezultatų interpretavimo Rytų ir Vidurio Europos valstybes priskiriant kuriam nors vienam tipui. Tokio pobūdžio tyrimas būtų įmanomas tik detaliam ištyrus Rytų ir Vidurio Europos šalių gerovės sistemas, tačiau šis siekis nepatenka nei į autorės keliamus darbo tikslus, nei į šio darbo apimtį.

Šio darbo 2.2.2.2 poskyryje aptarta, kad Rytų ir Vidurio Europos valstybės pereinamuoju ir integracijos į ES laikotarpiu susidūrė su politinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis permainomis, kurios turėjo įtakos ne tik šalies, bet ir asmens ir jų vertybių bei požiūrių pokyčiams, tačiau subjektyviai suvokiamos šalies politinės, socialinės ir ekonominės aplinkos vertinimo įtaka gyventojų nuomonei apie socialinės nelygybės lygį dar nėra ištirta. Todėl šiame darbe ir keliamas uždavinys atskleisti, kaip bendrasis šalies (politinio, ekonominio ir socialinio) konteksto vertinimas yra susijęs su socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimu, ir šiam uždaviniui pasiekti pasitelkti tokie kintamieji:

- Politinį šalies kontekstą apibūdina demokratijos veikimo vertinimas;
- Ekonominį šalies kontekstą apibūdina rinkos ekonomikos veikimo vertinimas, pajamų skirtumų vertinimas, korupcijos paplitimo šalyje vertinimas;
- Socialiniam šalies kontekstui apibūdinti pasirinktas gyvenimo sąlygų vertinimas.

Šiuos į regresijos modelius traukiamus nepriklausomus kintamuosius analizėje vadinsime makro aplinkos įtakotais veiksniais. Konkretūs ranginės logistinės regresijos modelių sudarymo principai, detalus kintamųjų (potencialių regresorių) ir jų vertinimo skalių apibūdinimas pateikti 4.2. skyriuje, skirtame veiksnių, turinčių įtakos socialinės nelygybės vertinimui, analizei.

Paveikslas 15. Pradinis empirinio tyrimo modelis

Šaltinis: sudaryta autorės

Trečiasis tyrimo uždavinys – atskleisti, kokios socialinės nelygybės dimensijos egzistuoja tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Siekiant įgyvendinti šį uždavinį, atlikta faktorinė analizė pasitelkiant klausimus, susijusius su respondentų nuomone, kokie veiksniai yra svarbūs norint kažko pasiekti gyvenime ir respondentų vertinimai, susiję su požiūriu į pajamų skirtumus ir pajamų paskirstymą. Detalus kintamųjų sąrašas ir jų vertinimo skalės pateiktos [4.3. skyriuje](#), aptariant prielaidas faktorinei analizei atlikti. Faktorinės analizės pagalba sugrupuoti įvairūs socialinės nelygybės aspektai ir atskleistos skirtingus požiūrius į socialinę nelygybę atspindinčios socialinės nelygybės dimensijos, egzistuojančios Rytų ir Vidurio Europos šalyse. Šiam tyrimo uždaviniui įgyvendinti taip pat pasitelktas ir kokybinis tyrimas.

3.2 Kokybinio tyrimo metodika

Siekiant plačiau ir giliau išanalizuoti disertacinio darbo tyrimo objektą, be kiekybinio tyrimo duomenų analizės, šio disertacinio darbo autorė atliko kokybinį tyrimą. Kokybiniam tyrimui remtasi A. Schützo mintimi, kaip iš nediferencijuotų patirčių srauto žmonės konstruoja objektus ir kuria žinias apie šiuos objektus, kurie sąmonėje tampa „savaime suprantamais“ dalykais (Maslauskaitė 2008: 18). Kiekvienas žmogus, pasak A. Schützo, gyvena „savaime suprantamame“ (*angl. taken for granted*) pasaulyje. Socialinių mokslų funkcija – suskaldyti „savaime suprantamą“ žinojimą, detalizuoti, atskleisti atskirus elementus ir procesus, ir tokiu būdu atskleisti žmonių nuomonių, nuostatų, interpretacijų kilmę (Maslauskaitė 2008: 18). Kitaip tariant, A. Schützas parodo, kad žinios atsiranda iš žmonių praktinio patyrimo ir išskyrė tris idealias žinojimo rūšis, tai – „žmogaus iš gatvės“, „gerai informuoto piliečio“ ir „ekspertinis“ žinojimas. Žinios socialiai paskirstomos atsižvelgiant į šiuos tris žinojimo tipus pagal „savaime suprantama“ principą ir žinojimo relevantiškumą tam tikroje sistemoje. Taigi, „žmogus iš gatvės“ paveikiamas paprastu relevantiškumu, kuriam užtenka „recepto žinių“. Tai reiškia, kepėjui užtenka tik recepto, kad iškeptų kepalą duonos, ir nei

chemijos, nei kitos mokslinės žinios šiuo atveju nėra reikalingos. A.Schützo manymu, žmogaus žinios, kuris veikia ir galvoja savo kasdieninio gyvenimo pasaulyje nėra homogeniškos, jos yra nenuoseklios, aiškios tik iš dalies ir nėra laisvos nuo prieštaravimų (Schütz 1944). Taip yra ir kitų dviejų idealių tipų atvejais. Pavyzdžiui, artėjant rinkimams, pradedama domėtis rinkimine informacija ir balsavimo alternatyvomis, kurios svarbios individui, tiek kaip piliečiui, turinčiam pilietines pareigas, tiek kaip privačiam asmeniui, kuriam reiktų, kad politinės partijos veiktų kitaip. Balsavimo sprendimo priėmimas šioje situacijoje sugestionuoja, kad „gerai informuoto piliečio“ „svarbumo zona“ informacijos paieškos etape nėra pastovi, o skiriasi priklausomai nuo interesų. „Ekspertinių žinių“ atveju, ieškoma fundamentalių žinių, padedančių suprasti elgesį. A.Schützas pastebi, kad sistemos aktualumas, kurioje veikia „ekspertas“, yra nulemtas iš anksto nusistovėjusiomis problemomis toje srityje, ir tai nulemia bendrą troškimą nustatyti svarbias problemas ir metodų tinkamumą. Mokslininkas teigia, kad dauguma žmonių skirtingu metu ir skirtingomis aplinkybėmis susiduria su skirtingais minėtais žinių tipais.

Remiantis A.Schützo išskirtais žinojimo tipais, galima teigti, kad kokybinio tyrimo dalyviai – migrantai iš Rytų ir Vidurio Europos – yra „gerai informuoti“ piliečiai, besidomintys jiems aktualiomis socialinėmis, ekonominėmis, visuomeninėmis ir politinėmis kasdieninio gyvenimo sritimis, turintys gyvenimo skirtingose socialinėse ir ekonominėse sistemose patirties, tai yra, yra patyrę pereinamuoju laikotarpiu vykusius procesus, gyvenę besiformuojančiose Rytų ir Vidurio Europos socialinės gerovės sistemose, patyrę kapitalizmo formavimosi gimtosiose šalyse įtaką, kartu gebantys pagrįsti savo nuomonę ir reflektuoti savo patirtį, todėl jiems būdingas toks žinojimo tipas, kurį Schützas apibūdina kaip „gerai informuotas pilietis“ (Schütz 1976: 122-123). Manytina, kad migracija į išsivysčiusią tradicinę socialinės gerovės ir kapitalizmo šalį bei darbo ir gyvenimo patirtis joje, Rytų ir Vidurio europiečiams suteikia galimybę vertinti gimtojoje šalyje egzistuojančią socialinę ir ekonominę sistemas bei vykstančius procesus iš „gerai informuoto piliečio“ perspektyvos, ir kartu, remdamiesi savo patirtimi

gali įvertinti, kokie veiksniai turėjo įtakos galimybėms ir tikslų pasiekimui gyvenime. Tradicine socialinės gerovės valstybės ir kapitalizmo pavyzdžiu pasirinkta Vokietija¹. Vokietija 2011 m. gegužės 1 d., praėjus septyneriems pereinamojo laikotarpio metams nuo įstojimo į ES, Vokietija panaikino darbo apribojimus Rytų ir Vidurio Europos šalims. Tai reiškia, kad informantai, nors ir būdami ES piliečiai, Vokietijoje yra susidūrę su darbo rinkos apribojimais, ir kartu – su įvairiomis valstybinėmis institucijomis, nuolatiniu informacijos poreikiu dėl darbo ir gyvenimo Vokietijoje. Kita vertus, ši šalis laikytina viena iš tradicinių gerovės valstybių, pasižyminčia stabilia ir pavyzdine socialinės gerovės sistema. Tikėtina, kad „gerai informuotas pilietis“ domisi ir geba vertinti tiek Vokietijoje, tiek gimtojoje šalyje vykstančius demokratinius, socialinius ir ekonominius procesus, todėl jo požiūriai, išreikšti per patirties užsienyje prizmę, papildys kiekybinio tyrimo duomenų analizę, o migracinė patirtis padės atskleisti egzistuojančias socialinės nelygybės dimensijas Rytų ir Vidurio Europoje.

Kokybinis tyrimas buvo atliekamas 2011 m. gegužės – birželio mėn., iš viso atlikta 15 interviu, tačiau, kaip minėta, šiame darbe panaudotos tos interviu dalys, kurios susijusios informantų galimybių gyvenime vertinimu. Interviu gairės pateiktos prieduose ([3 priedas](#)).

Informantų paieška ir atrankos kriterijai

Informantai kokybiniam interviu buvo ieškomi pasitelkiant sniego gniūžtės principą, tai yra, remiantis disertacinio darbo autorės turimais ryšiais, ieškant informantų per Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos kultūrines ir religines bendruomenes. Siekiant sudaryti kuo homogeniškesnę „gerai informuotų piliečių“ tikslinę grupę, informantų dalyvavimui tyrime buvo keliami tokie atrankos kriterijai:

- 30-45 metų amžiaus asmenys. Ši amžiaus grupė pasižymi tuo, kad asmenys paprastai jau yra įgiję aukštąjį ar profesinį išsilavinimą, yra

¹ Kaip minėta, šio darbo autorė 2010-2011 m.m. turėjo galimybę dalyvauti Berlyno Parlamento stipendijų fondo programoje ir stažuotis Berlyno Laisvajame universitete. Stažuotės metu buvo atliktas šis kokybinis tyrimas.

sukaupe nemažą darbo ir savarankiško gyvenimo patirtį. Šiuo amžiaus tarpsniu mezgama partnerystė, kuriama šeima, gimdomi ir auklėjami vaikai, siekiama karjeros.

- Ne mažiau nei 5 metus gyvenantys Vokietijoje, iš jų – ne mažiau nei 3 metų darbo patirtis Vokietijoje. Autorės apibrėžta gyvenimo trukmė šalyje sudaro prielaidas teigti, kad per šį laikotarpį informantai susipažino su Vokietijos socialine ir ekonomine sistemomis, yra įgiję bendravimo su valstybinėmis institucijomis patirties, turi patirties Vokietijos darbo rinkoje.
- Gyvenamoji vieta tyrimo vykdymo metu – Berlynas.
- Gerai integravęsi į Vokietijos visuomenę, tai yra, dalyvaujantys visuomeninėje veikloje, turintys vokiečių draugų/pažįstamų/kolegų savo bendravimo rate.
- Palaikantys nuolatinį ryšį su gimtojoje šalyje gyvenančiais šeimos nariais, giminėmis, draugais; besidomintys gimtosios šalies naujienomis, reguliariai apsilankantys gimtinėje.

Tyrimo metodas

Kokybinis pusiau struktūruotas interviu. Tyrimo klausimai buvo sudaryti remiantis EUREQUAL projekto metu naudotu kiekybinio tyrimo (gyventojų apklausos) klausimynu ir orientuoti į asmenų darbo ir gyvenimo patirtį Vokietijoje. Interviu buvo vykdomi lietuvių (disertacinio darbo autorės gimtoji kalba), vokiečių ir anglų kalbomis.

Nors kokybinio interviu metu buvo aptartos įvairios temos – esama asmeninė darbo situacija Vokietijoje, politinis aktyvumas ir domėjimasis politiniais įvykiais gimtojoje šalyje ir Vokietijoje, politinio gyvenimo skirtumų vertinimas, valstybės ir piliečio santykis gimtojoje šalyje ir Vokietijoje (asmeninė patirtis), socialinės sistemos sričių vertinimas (asmeninė patirtis), socialinių skirtumų per asmeninę patirtį vertinimas Vokietijos ir gimtosios šalies visuomenėse, galimybių kažko pasiekti gyvenime vertinimas (per asmeninę patirtį), tačiau, kaip jau minėta, šiame darbe panaudota tik dalis

kokybinio tyrimo rezultatų, susijusių su galimybių gyvenime ir tikslų pasiekimų vertinimu.

Kokybinių duomenų analizė

Interviu buvo įrašomi (gavus informantų sutikimą) į diktofoną, transkribuojami. Duomenų analizė atlikta pasitelkiant Atlas.ti programą ir remiantis grindžiamosios teorijos (*angl. grounded theory*) kodavimo proceso etapais: pirma, informantų mintys buvo perfrazuotos ir gautos parafrazės apjungtos į konceptus, toliau konceptus jungiant į kategorijas (atviras kodavimas); antra, naudojant paradigminį modelį, nustatyti ryšiai tarp kategorijų (ašinis kodavimas) ir sujungiamos kategorijos – išvystoma teorija (atrankinis kodavimas) (Przyborski ir Wohlrab-Sahr 2009: 184-217).

Socio-demografinis informantų paveikslas

Informantus galima apibūdinti kaip aukštos kvalifikacijos ir gerai išsilavinusius asmenis: dauguma turi aukštąjį išsilavinimą (išskyrus tris), trys iš jų tyrimo atlikimo metu rengė disertacinius darbus, o septyni yra apgynę daktaro laipsnį. Vidutinės tyrimo dalyvavusiųjų mėnesio pajamos – kiek didesnės nei vidutinis darbo užmokestis Vokietijoje. Beveik visi informantai turi darbo vietą, keturi asmenys tyrimo metu buvo motinystės (tėvystės) atostogose (iš jų trys moterys ir vienas vyras). Tyrimo dalyvių profesinė veikla labai įvairi, tai ir nekilnojamojo turto agentai, juristai, mokytojai, profesionalūs muzikai, mokslininkai, pardavimų vadovai, socialiniai darbuotojai, administracinį darbą dirbantys asmenys.

Beveik visiems tyrimo dalyviams Vokietija yra pirmoji migracijos šalis, dvi tyrimo dalyvės yra gyvenusios Austrijoje ir Izraelyje, vėliau (po studijų baigimo) persikėlė į Vokietiją. Pagrindinės interviu metu minimos migracijos priežastys – tai atvykimas dėl darbo ir karjeros galimybių, šalyje baigtos studijos ir partnerystė ar šeimos sukūrimas. Informantų socialinės – demografinės charakteristikos pateiktos [4 priede](#).

4 SOCIALINĖS NELYGYBĖS SUVOKIMAS RYTŲ IR VIDURIO EUROPOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIU

4.1 Politinio, ekonominio ir socialinio konteksto vertinimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad daugiau nei du trečdaliai gyventojų tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse mano, kad jų visuomenėje yra per daug socialinės nelygybės. Daugiausiai socialinės nelygybės savo šalyse mato vengrai (86 proc.), lietuviai (77 proc.) ir latviai (71 proc.), teigiantys, kad jų šalyse egzistuoja per daug socialinės nelygybės (Lentelė 5).

Lentelė 5. Socialinės nelygybės lygio šalyje vertinimas

	Socialinės nelygybės lygis [šalyje], proc.				N	Vidurkis	Standartinė paklaida	Standartinis nuokrypis
	Nėra arba beveik nėra	Per mažai	Maždaug tiek, kiek ir turėtų būti	Per daug				
Estija	2	2	30	67	1002	3,62	,019	,606
Latvija	0	4	24	71	983	3,66	,019	,584
Lietuva	1	3	20	77	944	3,72	,018	,564
Lenkija	2	4	28	66	1429	3,58	,018	,665
Vengrija	0	1	12	86	1012	3,84	,013	,423
Čekija	0	2	30	67	982	3,65	,017	,532

Klausimas b5_r: „Vieni žmonės sako, kad mūsų visuomenėje labai daug socialinės nelygybės; kiti žmonės sako, kad mūsų visuomenėje socialinės nelygybės beveik nėra. ką manote jūs?“

Šaltinis: Eureau (2007)

Kaip matome, Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų nuomone, šalyse egzistuoja labai daug socialinės nelygybės. Ankstesniuose darbo skyriuose aptarta, kad gyventojų nuomonei ir vertinimams įtakos turi įvairūs veiksniai – tiek individualios (socialinės-demografinės, vertybinės-ideologinės) charakteristikos, tiek makro veiksniai – šalies politinė, ekonominė ir socialinė

aplinka. Todėl prieš pradėdant tirti, kas lemia Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų socialinės nelygybės lygio šalyje suvokimą, svarbu aptarti, kaip vertinamas bendras – politinis, ekonominis ir socialinis – šalies kontekstas. Šioje darbo dalyje bus aptarta, kaip vertinama šalyje veikianti demokratija, rinkos ekonomika, egzistuojantys pajamų skirtumai, korupcijos paplitimas ir socialinės apsaugos užtikrinimo pakankamumas senatvėje.

Politinio šalies konteksto vertinimas. Demokratija turi įtakos socialinės nelygybės struktūrai, o socialinės nelygybės lygis šalyje taip pat priklauso nuo ekonominio vystymosi bei rinkos ekonomikos funkcionavimo. Todėl, siekiant ištyti, kokia socialinės nelygybės samprata vyrauja Rytų ir Vidurio Europos gyventojų tarpe, yra svarbu suvokti, kokiam kontekste išreiškiamos šios nuomonės. Kaip jau aptarta ankstesniuose darbo skyriuose, pereinamuoju laikotarpiu Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojai susidūrė su demokratizacijos ir perėjimo į rinkos ekonomiką procesais, ir jau sukaupia gyvenimo nepriklausomose šalyse patirtis leidžia įvertinti, kaip gimtosiose šalyse funkcionuoja demokratija ir rinkos ekonomika.

Lentelė 6. Demokratijos šalyje vertinimas

	Demokratijos vertinimas [šalyje], proc.			N	Vidurkis	Standartinė paklaida	Standartinis nuokrypis
	Teigiamai	Nei teigiamai, nei neigiamai	Neigiamai				
Estija	46	31	24	933	3,21	,031	,944
Latvija	26	36	38	968	2,82	,029	,917
Lietuva	34	20	46	939	2,78	,035	1,067
Lenkija	37	21	42	1416	2,89	,028	1,040
Vengrija	18	12	69	976	2,28	,033	1,034
Čekija	40	25	35	971	3,01	,033	1,020

Klausimas a1b: Kaip, Jūs vertinate tai, kaip dabartiniu metu demokratija veikia šalyje?

Šaltinis: Eurequal (2007)

Rytų ir Vidurio šalių Europos gyventojų nuomonės, kaip demokratija šiuo metu veikia gimtojoje šalyje (klausimyne pateikta skalėje „labai teigiamai“, „teigiamai“, „neigiamai“, „labai neigiamai“, „nei taip, nei ne“;

analizėje pateikti sugrupuoti „labai teigiamai“ ir teigiamai“, bei „labai neigiamai“ ir „neigiamai“ atsakymų variantai), nėra labai pozityvios (Lentelė 6). Lyginant su kitomis tiriamomis šalimis, labiausiai savo šalyje veikiančią demokratinę sistemą vertina Estijos gyventojai (46 proc.); šioje šalyje taip pat didžiausias ir demokratijos funkcionavimo vertinimo vidurkis. Palyginti panašus tiek teigiamas, tiek neigiamas demokratijos vertinimas stebimas Lenkijoje ir Čekijoje, tik Lenkijoje daugiau gyventojų demokratijos veikimą vertina neigiamai, o Čekijoje – teigiamai.

Daugiau neigiamai nei teigiamai demokratiją gimtojoje šalyje taip pat vertina Latvijos, Lietuvos ir Vengrijos gyventojai, iš kurių labiausiai išsiskiria neigiama Vengrijos gyventojų nuomonė – šioje šalyje daugiau nei du trečdaliai gyventojų (69 proc.) neigiamai vertina tai, kaip demokratija veikia jų valstybėje.

Ekonominio šalies konteksto vertinimą atspindi požiūris į tai, kaip veikia rinkos ekonomika gimtojoje šalyje, korupcijos paplitimo šalyje vertinimas ir pajamų skirtumų vertinimas. EUREQUAL tyrimo metu respondentų buvo klausiama, kaip jie vertina tai, kaip veikia rinkos ekonomika jų gimtojoje šalyje (skalėje „labai teigiamai“, „teigiamai“, nei taip, nei ne“, „labai neigiamai“, „neigiamai“. Rezultatų analizėje atsakymų variantai „labai teigiamai“ ir „teigiamai“ bei „neigiamai“ ir „labai neigiamai“ yra apjungti) (Lentelė 7). Teigiamai rinkos ekonomikos veikimą šalyje labiausiai vertina Estijos gyventojai (53 proc. gyventojų teigiamai vertina tai, kaip veikia rinkos ekonomika Estijoje); šioje šalyje, lyginant su kitomis Rytų ir Vidurio Europos valstybėmis, yra mažiausia gyventojų dalis, neigiamai vertinanti rinkos ekonomikos veikimą (17 proc.). Nors apie pusę Lenkijos gyventojų (49 proc.) teigiamai vertina rinkos ekonomikos veikimą šalyje, tačiau apie trečdalis gyventojų (32 proc.) jos veikimą vertina neigiamai. Tiek teigiama, tiek neigiama rinkos ekonomikos veikimo vertinimo tendencija vyrauja Latvijoje, kur neigiamai vertinančių yra daugiau teigiamai (teigiamai vertina 33 proc., neigiamai – 37 proc.), Lietuvoje (teigiamai vertina – 43 proc., neigiamai – 32 proc.) ir Čekijoje (teigiamai vertina 41 proc., neigiamai – 33 proc.).

Lentelė 7. Rinkos ekonomikos veikimo vertinimas

	Rinkos ekonomikos vertinimas [šalyje], proc.			N	Vidurkis	Standartinė paklaida	Standartinis nuokrypis
	Neigiamai	Nei taip, nei ne	Teigiamai				
Estija	17	30	53	914	3,38	,028	,861
Latvija	37	30	33	940	2,91	,031	,941
Lietuva	32	25	43	868	3,08	,033	,964
Lenkija	32	19	49	1399	3,15	,027	1,003
Vengrija	73	12	15	957	2,22	,032	,989
Čekija	33	26	41	956	3,06	,032	,978

Klausimas a2b_r: kaip jūs vertinate tai, kaip dabartiniu metu veikia rinkos ekonomika [šalyje]?

Šaltinis: Eureka (2007)

Kita vertus, kai kuriose šalyse beveik trečdalis gyventojų neturi tvirtos nuomonės vertindami, kaip veikia rinkos ekonomika šalyje – Estijoje ir Latvijoje po 30 proc. gyventojų negali įvertinti, ar rinkos ekonomika veikia gerai, ar blogai.

Tarp Rytų ir Vidurio Europos šalių Vengrijos gyventojai išsiskiria neigiamu rinkos ekonomikos veikimo vertinimu – 73 proc. vengrų rinkos ekonomikos veikimą šalyje vertina neigiamai. Šioje valstybėje vertinimo vidurkis, lyginant su kitomis Rytų ir Vidurio Europos šalimis, yra mažiausias (siekia 2,22 balo). Mažesnis už vidutinį vertinimas taip pat stebimas Latvijos gyventojų tarpe (2,91 balo).

Korupcijos paplitimo masto vertinimai Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų tarpe panašūs (Lentelė 8) – dauguma tiriamų Rytų ir Vidurio Europos gyventojų mano, kad korupcija jų gimtojoje šalyje yra pakankamai ar labai paplitusi, iš kurių labiausiai korupcijos paplitimo vertinimu išsiskiria Vengrijos (53 proc. gyventojų pasirinko atsakymo alternatyvą „labai paplitusi“ ir 41 proc. „pakankamai paplitusi“) ir Lietuvos (atitinkamai 49 proc. ir 46

proc.) gyventojų. Šiose valstybėse kone visi gyventojai mano, kad jų visuomenėse yra plačiai paplitusi korupcija.

Lentelė 8. Korupcijos paplitimo vertinimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse

	Korupcija [šalyje], proc.				N	Vidurkis	Standartinė paklaida	Standartinis nuokrypis
	Tai beveik nepasitaiko	Nelabai paplitusi	Pakankamai paplitusi	Labai paplitusi				
Estija	4	22	54	20	889	2,89	,025	,752
Latvija	1	8	57	34	928	3,24	,021	,631
Lietuva	0	5	46	49	955	3,44	,020	,603
Lenkija	2	9	45	43	1295	3,29	,020	,735
Vengrija	1	6	41	53	948	3,45	,021	,650
Čekija	0	8	48	44	867	3,36	,022	,633

Klausimas b2a: ar, jūsų manymu, korupcija (pvz. kyšių ėmimas tarp politikų) yra paplitusi [šalyje]?

Šaltinis: Eureka (2007)

Lyginant su kitomis tiriamomis šalimis, mažiau korupcijos mato Estijos gyventojai – penktadalis (20 proc.) teigia, kad korupcija yra labai paplitusi. Šioje Baltijos valstybėje taip pat mažiausias vertinimo vidurkis (siekia 2,89 balo).

Šalyse egzistuojančių pajamų skirtumų (Lentelė 9) (skalėje nuo 1 iki 4, kur 1 reiškė „visiškai nesutinku“, o 4 – „visiškai sutinku“) vertinimai Rytų ir Vidurio Europos šalių tarpe panašūs – didžioji dalis tiriamų valstybių gyventojų mano, kad šalyje egzistuoja dideli (ar labai dideli) pajamų skirtumai.

Didelius pajamų skirtumus esant gimtojoje šalyje labiausiai vertina Vengrijos gyventojai – šioje šalyje teiginio vertinimo vidurkis yra didžiausias (3,72 balo), taip pat didžiausia šios šalies gyventojų dalis išreiškė visišką pritarimą, kad šalyje egzistuoja dideli pajamų skirtumai.

Lentelė 9. Pajamų skirtumų vertinimas Rytų ir Vidurio Europos šalyse (proc.)

	Pajamų skirtumai [šalyje] yra labai dideli				N	Vidurkis	Standartinė paklaida	Standartinis nuokrypis
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku				
Estija	1	5	29	65	1022	3,59	,019	,615
Latvija	2	3	30	65	982	3,59	,020	,639
Lietuva	0	4	49	46	950	3,41	,019	,597
Lenkija	1	4	34	61	1471	3,54	,017	,646
Vengrija	1	3	18	78	1014	3,72	,0181	,577
Čekija	3	8	33	57	974	3,43	,024	,751

Klausimas b7_r: Ar jūs sutinkate su šiuo teiginiu, kad pajamų skirtumai [šalyje] yra...?

Šaltinis: Eureka (2007)

Socialiniam kontekstui bendrame nacionalinio konteksto vertinimui atspindėti pasirinktas socialinės apsaugos užtikrinimo pakankamumo senatvėje vertinimas – ta yra, teiginio „pensijos ir išmokos nėra pakankamos, kad seni ir neįgalūs žmonės galėtų pragyventi“ vertinimas. Pensijų ir išmokų dydžio seniems ir neįgaliesiems asmenims vertinime galime išskirti kelias nuomonių grupes (Lentelė 10). Didžioji dalis Latvijos ir Lietuvos gyventojų (atitinkamai 82 proc. ir 80 proc. visiškai nesutinka su šiuo teiginiu) laikosi tvirtos nuomonės, kad pensijos ir išmokos nėra pakankamos, kad seni ir neįgalūs žmonės galėtų pragyventi; Estijoje taip pat mano pusė (50 proc.) šalies gyventojų, Lenkijoje – daugiau nei pusė tyrimo dalyvių (62 proc.).

Čekijoje vyrauja kiek kitokia tendencija – visuomenės nuomonėje pritarimas ar nesutikimas su tiriamu teiginiu yra tolygiau pasiskirstęs: apie trečdalį gyventojų mano, kad pensijos ir išmokos seniems ir neįgaliesiems asmenims yra tikrai per mažos, kad šie asmenys galėtų pragyventi (33,6 proc.), apie trečdalį – mano, kad yra mažos (36 proc.), o apie ketvirtadalį tyrimo dalyvių (26 proc.) laikosi nuomonės, kad pensijos bei išmokos yra pakankamos, kad seni ir neįgalūs žmonės galėtų pragyventi.

Lentelė 10. Pensijų ir išmokų pakankamumo vertinimas

	Pensijos bei išmokos yra pakankamos, kad seni bei neįgalūs žmonės galėtų pragyventi, proc.				N	Vidurkis	Standartinė paklaida	Standartinis nuokrypis
	Visiškai nesutinku	Nesutinku	Sutinku	Visiškai sutinku				
Estija	50	36	13	2	1027	1,67	,024	,774
Latvija	82	12	3	3	990	1,27	,021	,665
Lietuva	80	11	8	1	968	1,30	,021	,664
Lenkija	62	23	10	5	1489	1,57	,022	,857
Vengrija	70	19	9	2	1012	1,44	,024	,757
Čekija	34	36	26	4	943	2,01	,028	,874

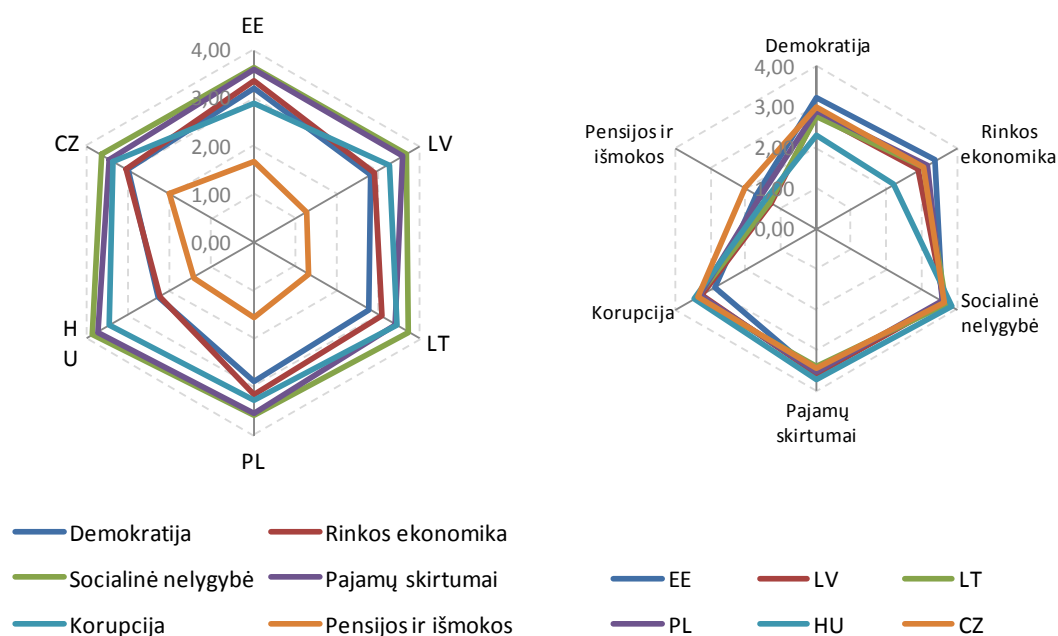
Klausimas: b1c_r: „Prašom pasakyti apie teiginį, ar jūs su juo visiškai sutinkate, sutinkate, nesutinkate. ar visiškai nesutinkate: Pensijos bei išmokos yra pakankamos, kad seni bei neįgalūs žmonės galėtų pragyventi“.

Šaltinis: Eurequal (2007)

Apibendrinant bendrojo – politinio, ekonominio ir socialinio – šalies konteksto Rytų ir Vidurio Europos šalyse vertinimą matyti, kad labiausiai teigiamai demokratijos funkcionavimą vertina Estijos gyventojai. Estijos gyventojai, lyginant su kitomis nagrinėjamomis šalimis, taip yra labiausiai teigiamai nusiteikę ir rinkos ekonomikos atžvilgiu. Šie rezultatai sustiprina argumentą, kad Estija priskiriama liberaliausiai Rytų ir Vidurio Europos šaliai ir joje dominuojantį neoliberalų požiūrį (Paveikslas 16). Tuo tarpu Vengrijos gyventojai yra ganėtinai skeptiški tiek demokratijos, tiek rinkos ekonomikos atžvilgiu – didžioji dalis Vengrijos visuomenės neigiamai vertina tai, kaip demokratija ir rinkos ekonomika veikia jų šalyje. Pastebėtina, kad Vengrijoje, lyginant su kitomis tiriamomis šalimis, labiausiai manoma, kad šalyje yra labai didelė socialinė nelygybė.

Socialinė apsauga senatvėje ir neįgalumo atveju (tai yra, pensijų ir išmokų dydis) taip pat vertintina palyginti neigiamai – didžioji dalis tiriamų Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų mano, kad pensijos ir išmokos nėra pakankamos, kad seni ir neįgalūs žmonės galėtų pragyventi, išskyrus Čekiją,

kurioje, lyginant su kitomis tiriamomis šalimis, labiausiai manoma, kad pensijos ir išmokos seniems ir neįgaliems asmenims yra pakankamos.

Paveikslas 16. Socialinės nelygybės lygmens ir bendro šalies konteksto vertinimai Rytų ir Vidurio Europos šalyse

Šaltinis: Eureka (2007)

Ši apžvalga leidžia geriau suvokti bendras visuomenėse vyraujančias nuomonių tendencijas. Visuomenėse matomi dideli pajamų ir socialiniai skirtumai skatina ieškoti atsakymų, kokie veiksniai turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo vertinimui.

4.2 Socialinės nelygybės vertinimą Rytų ir Vidurio Europos šalyse lemiančių veiksnių analizė

Ši darbo dalis skirta veiksnių, turinčių įtakos socialinės nelygybės vertinimui tarp Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų, analizei. Šioje dalyje detalai aprašomi regresijos modelių sudarymo principai ir kiekvienai tiriamai Rytų ir Vidurio Europos šaliai sudaromas regresijos modelis, nusakantis, kokie

veiksniai turi įtakos gyventojų nuomonei apie socialinės nelygybės paplitimą kiekvienoje tiriamoje šalyje.

4.2.1 Bendrojo Rytų ir Vidurio Europos šalių modelio sudarymo principai

Priklausomo kintamojo pristatymas ir regresijos modelio tipo parinkimas. Priklausomas kintamasis Y – ranginis kintamasis, kuris vertinamas skalėje nuo 1 iki 4, parodantis, kaip respondentas vertina socialinės nelygybės lygį (kiekį) šalyje. Šio kintamojo imtis sudaryta iš 6352 stebėjimų – respondentų vertinimų. Rangų pavadinimai bei jų užimama dalis imtyje yra:

1. Nėra arba beveik nėra socialinės nelygybės (*angl. There is no or almost no social inequality*) – 64 (1%);
2. Per mažai socialinės nelygybės (*angl. Not enough social inequality*) – 177 (2,8%);
3. Maždaug tiek, kiek ir turėtų būti (*angl. About the right amount of social inequality*) – 1544 (24,3%);
4. Per daug socialinės nelygybės (*angl. Too much social inequality*) – 4567 (71,9%).

Atsižvelgiant į analizuojamojo kintamojo rangų skaičių (kintamąjį sudaro keturi rangai), tiesinės regresijos modelį dėl rangų trūkumo atmetame kaip netinkamą statistinės duomenų analizės alternatyvą. Jeigu taikytume paprastąją logistinę regresiją, neatsižvelgtume į priklausomo kintamojo ranginę struktūrą. Todėl, siekiant išlaikyti papildomą kintamojo informaciją, duomenims taikysime ranginės logistinės regresijos modelį (Backhaus et al. 2008; Field 2009). Ranginė logistinė regresija dar vadinama daugialyge logistine regresija arba proporcingų galimybių modeliu (Čekanavičius 2011: 15).

Nepriklausomų kintamųjų aprašymas ir jų parinkimo argumentacija. Pirmiausia regresijos modelį kursime bendrai visų tiriamų valstybių – Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos – respondentams. Remiantis išanalizuota užsienio šalių tyrimų patirtimi, socialinės nelygybės paplitimo

modeliavimui, kaip jau aptarta 3.1 skyriuje, buvo atrinkti potencialūs regresoriai (nepriklausomi kintamieji), kurie pateikti žemiau esančioje lentelėje (Lentelė 11).

Lentelė 11. Kintamųjų pradiniame empiriniame tyrimo modelyje apibūdinimas

Kintamojo tipas	Kintamasis	Vertinimo skalė
TOLYDŪS	o1 – respondento amžius.	Metrinė skalė
	h4_r – respondento išsilavinimo lygis	Skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia aukštąjį išsilavinimą, 10 – jokio išsilavinimo*.
	e3 – respondento politinės pažiūros	Skalėje nuo 1 iki 10, kur 1 reiškia kairiąsias pažiūras, 10 – dešiniąsias.
RANGINIAI	b7_r – respondento vertinimai apie pajamų nelygybę šalyje	Teiginio vertinimas skalėje nuo 1 iki 4, kur 1 reiškia visišką nesutikimą, kad pajamų skirtumai šalyje yra dideli, o 4 – visišką sutikimą su teiginiu.
	l5_1r – respondento savo gyvenimo sąlygų vertinimas	Skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia labai blogai, 5 – labai gerai.
	a1b_r – respondento vertinimas, kaip šalyje veikia demokratija	Skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia labai neigiamai, 5 – labai teigiamai
	a2b_r – respondento vertinimas, kaip šalyje veikia rinkos ekonomika	Skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia labai neigiamai, 5 – labai teigiamai.
	b2a_r – respondentų vertinimai apie korupcijos paplitimą šalyje	Skalėje nuo 1 iki 4, kur 1 reiškia „tai beveik nepasitaiko“, 4 – „labai paplitusi“.
	h2b_r – respondento religinių apeigų lankymas	Skalėje nuo 0 iki 4, kur 0 reiškia – niekada/beveik niekada/įvairiai/negali pasakyti, 1 reiškia „rečiau nei kartą per metus“, 2 – kelis kartus per metus, 3 – ne rečiau nei kartą per mėnesį, 4 – kartą per savaitę ir dažniau.
NOMINALŪS	k1_r – respondento partnerystės statusas	0 – neturi partnerio (-ės), 1 – turi partnerį(-ę)

Kintamojo tipas	Kintamasis	Vertinimo skalė
	g2_r – respondento socialinės grupės kategorija	0 – žemesnė socialinė grupė (tai yra, dirbantys fizinį ir nekvalifikuotą darbą), 1 – aukštesnė socialinė grupė (tai yra, dirbantys protinį darbą).
	o2_r – respondento lytis	0 – vyras, 1 moteris.
	l2a_r – respondento darbo patirties užsienyje statusas	0 – neturi darbo patirties užsienyje, 1 – turi darbo patirtį užsienyje.

Pastaba. Kadangi kintamieji h4_r bei e3 turi pakankamai daug rangų – jie traktuojami kaip tolydūs kintamieji.

*Kintamojo h4_r rangų skaičius tiriamose valstybėse skiriasi ir svyruoja nuo 7 iki 10 rangų. Tačiau šis aspektas sudarant ranginės logistinės regresijos modelius įtakos neturi.

Šaltinis: sudaryta autorės

Objektyviais kintamaisiais laikysime respondento amžių, išsilavinimo lygį, partnerystės statusą, socialinės grupės kategoriją, lytį, darbo patirtį užsienyje, religinių apeigų lankymą. Subjektyvūs kintamieji atspindi respondentų vertinimus, tai yra – vertinimai apie pajamų nelygybę šalyje, gyvenimo sąlygų vertinimas, demokratijos veikimo vertinimas, rinkos ekonomikos šalyje vertinimas, vertinimas apie korupcijos paplitimą šalyje, respondento politinės pažiūros (kairės-dešinės skalėje).

Pirmiausia būtina patikrinti, ar visos įgyjamos nominalių bei ranginių kintamųjų reikšmės turi pakankamai (bent penkis) priklausomo kintamojo stebėjimų – tuo galime įsitikinti peržiūrėjus lenteles prieduose ([5 priedas](#)). Tolydiems kintamiesiems šis reikalavimas negalioja, todėl jų netikrinsime.

Įsitikinę, kad pasirinkti regresoriai stebėjimų pakankamumo atžvilgiu yra tinkami veiksnių, turinčių įtakos požiūriui apie socialinės nelygybės paplitimą visuomenėje, modeliavimui, patikrinsime nepriklausomų ir priklausomo kintamųjų tarpusavio ryšius. Lentelėje 12 pateikta ranginių bei tolydžių regresorių koreliacinė matrica, kurioje matyti, kad kai kurie regresoriai silpnai koreliuoja su priklausomu kintamuoju (nereikšmingos koreliacijos pažymėtos ženklu *).

Lentelė 12. Priklausomo bei nepriklausomų kintamųjų koreliacinė matrica (Spirmeno koreliacijos koeficientai)

Kintamieji	Socialinė nelygybė	Pajamų skirtumai	Gyvenimo sąlygos	Demokratija	Rinkos ekonomika	Korupcija	Politinės pažiūros	Religingumas	Išsilavinimas	Amžius
Socialinė nelygybė	1	0,344	-0,074	-0,197	-0,211	0,227	-0,085	-0,0035	0,062	0,125
Pajamų skirtumai		1	-0,124	-0,208	-0,194	0,186	-0,097	0,021*	0,114	0,154
Gyvenimo sąlygos			1	0,126	0,119	-0,041	-0,097*	0,021	0,114	-0,111
Demokratija				1	0,539	-0,255	0,130	0,067	-0,149	-0,141
Rinkos ekonomika					1	-0,235	0,126	0,095	-0,177	-0,149
Korupcija						1	-0,033	-0,018*	0,087	0,034
Politinės pažiūros							1	0,100	-0,030	-0,079
Religingumas								1	0,081	0,039
Išsilavinimas									1	0,187
Amžius										1

Pastabos: *Statistiškai nereikšmingos koreliacijos.

Mėlyna spalva pažymėtos koreliacijos tarp priklausomo ir nepriklausomų kintamųjų.

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Svarbu atkreipti dėmesį, kad du regresoriai (demokratijos veikimo šalyje ir rinkos ekonomikos veikimo šalyje vertinimas) stipriai koreliuoja tarpusavyje, todėl dėl galimo multikolinearumo atsisakysime vieno iš jų. Bendrame modelyje, atsižvelgdami į bendrą kintamųjų visumą, atsisakysime kintamojo, apibūdinančio respondento vertinimus apie šalyje veikiančią rinkos ekonomiką, ir paliksime politinį šalies kontekstą apibūdinantį kintamąjį – demokratijos veikimo vertinimą.

Toliau patikriname, ar visus nominalius kintamuosius yra prasminga traukti į modelį. Kadangi nominaliems kintamiesiems koreliacijos koeficientai nėra tinkamas matas tiriant jų ryšius su priklausomu kintamuoju, patikrinsime, ar tarp kiekvieno nominalaus kintamojo kategorijų priklausomas kintamasis

pasiskirstęs skirtingai ([5 priedas](#)). Šio žingsnio, kurį galime prilyginti koreliacinei analizei, esmė – jeigu nominalaus kintamojo grupėse (skirtingose reikšmėse 0 ir 1) mūsų modeliuojamas socialinės nelygybės vertinimas yra pasiskirstęs skirtingai, vadinasi, šis nominalus regresorius turį įtakos priklausomam kintamajam ir todėl jis yra trauktinas į modelį. Šiam tikslui naudosime neparametrinį Mano Vitnio Vilkoksono kriterijų (*angl. Mann-Whitney-Wilcoxon*) nepriklausomoms imtims su nuline hipoteze, jog priklausomo kintamojo pasiskirstymai nominalaus kintamojo grupėse statistiškai reikšmingai skiriasi. Matome, kad tik vienu atveju mūsų regresoriaus kitimas neturi jokios įtakos priklausomam kintamajam (Lentelė 13) – taigi, remiantis testo *p*-reikšme, negalime atmesti nulinės hipotezės ir priimame išvadą, kad tiek partnerį turintys, tiek jo neturintys respondentai vienodai vertina socialinės nelygybės paplitimą šalyje. Tai reiškia, kad pavieniui šis regresorius nepaaiškina modeliuojamo kintamojo kaitos ir todėl šis regresorius į sudaromą modelį nebus traukiamas. Visiems likusiems nominaliesiems kintamiesiems nulinė hipotezė atmetama, todėl jie turi naudoti kaip regresoriai (detalesnė informacija apie testus ir regresanto pasiskirstymą nominalių kintamųjų grupėse pateikta [5 priede](#)).

Lentelė 13. Nominalių regresorių ryšys su priklausomu kintamuoju ($\alpha=0,05$)

Kintamasis	Testo <i>p</i> -reikšmė
Partnerystės statusas <i>k1_r</i>	0.133
Socialinė grupė <i>g2_r</i>	0.000
Lytis <i>o2_r</i>	0.012
Darbo užsienyje statusas <i>l2a_r</i>	0.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Priklausomybės ryšių tyrimas tarp regresorių ir regresanto leidžia prasmingai išdėstyti nepriklausomus kintamuosius pirmumo įtraukiant į modelį tvarka, tai yra, labiausiai koreliuojantys ir regresoriai, turintys stipresnius ryšius su priklausomu kintamuoju, bus traukiami į modelį pirmiau (Backhaus et al. 2008; ReStore, internetinė prieiga). Priminsime, kad atlikta ryšių analizė leidžia įvertinti tik atskirus – kiekvieno nepriklausomo kintamojo su

priklausomu kintamuoju – ryšius, tačiau jų reikšmė gali pakisti nuo gautų rezultatų, kuomet bus tiriama, kokia regresorių bendra įtaka regresantui – socialinės nelygybės paplitimo šalyje vertinimui.

Regresijos bendrai Rytų ir Vidurio Europos šalių grupei vykdymas ir rezultatų interpretacija. Prieš pradėdant gilintis į gautus modelio įverčius ir kintamųjų svarbas, privalu patikrinti du dalykus: pirma, ar yra tenkinamos pagrindinės modelio prielaidos, ir antra – kaip gerai modelis tinka duomenims. Pradėsime nuo pagrindinės modelio prielaidos – paralelių tiesių testo. Ši prielaida turi galioti tam, kad ranginės logistinės modelis būtų tinkamas duomenims.

Gauti rezultatai (Lentelė 14) rodo, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra atmestina, tačiau mūsų atveju šio rezultato nelaikysime didele problema dėl dviejų priežasčių: pirma, dėl labai didelės duomenų imties, net ir mažiausi nukrypimai nuo šios prielaidos testo rezultatuose laikomi reikšmingais. Tai yra, testas yra per konservatyvus ir ne tiek svarbus didelėms imtis, kiek jis yra svarbus mažesnėms. Antra, egzistuoja nemaža tikimybė, kad priklausomą kintamąjį stipriai veikia kiti kintamieji (tam tikri visuomenėje vykstantys procesai ir kiti individualaus ir nacionalinio lygmens veiksniai), kurie nėra įtraukti į analizę (tarkime, veiksniai, kurie yra sunkiai nustatomi, yra ne tokie akivaizdūs ir EUREQUAL tyrimo metu nebuvo tirti).

Lentelė 14. Modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha=0,05$).

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi –kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	14314.385			
Bendrai	14061.289	253.095 ^c	36	0.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Toliau patikrinsime, ar mūsų sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (žr. *eilutę „Final“*, Lentelė 15) padeda geriau nuspėti respondento vertinimą apie socialinės nelygybės lygį, negu modelis tik su

konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų)² pagal priklausomojo kintamojo rangų pasiskirstymą (rangų proporcijas) (tai yra, pagal tikimybes (konstantą – vidurkį) matomas iš paprastos priklausomo kintamojo dažnių lentelės) (žr. eilutę „*Intercept Only*“, Lentelė 15). Šis testas mūsų modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėjimus pagal konstantą – vidurkį, nes p reikšmė (Sig.) <0,005 (Lentelė 15).

Lentelė 15. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	6640.064			
Final	5736.704	903.359	6	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (*angl. GoF arba goodness of fit*), kaip matome Lentelėje 16, duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*, tiek *Deviance* – nesiremsime, nes šių testų rezultatai ir reikšmė tampa nesvarbi, kai į modelį yra įtraukti nemažai kategorinių (nominalių ir ranginių) kintamųjų (ReStore, internetinė prieiga).

Lentelė 16. Modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	16997.916	12414	.000
Deviance	5527.711	12414	1.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Kaip jau aptarta teorinėje darbo dalyje, žmogaus veiksmai, kartu ir nuomonės, yra kompleksinis ir nenuspėjamas fenomenas, todėl egzistuoja nemaža tikimybė, kad priklausomam kintamajam įtakos gali turėti ir veiksniai,

² Modelis yra naudingas tuomet, kuomet į jį įtraukiami reiškiniai, tai yra, socialinės nelygybės vertinimą, paaiškinantys kintamieji. Galutinis sudarytas modelis statistiškai reikšmingai daugiau atspėja tai, kaip respondentai vertina socialinės nelygybės kiekį (arba respondento socialinės nelygybės vertinimą), negu spėjimai be pasirinktų paaiškinančių veiksnių.

kurie nebuvo apsvarstyti *apriori* ir nebuvo įtraukti į modelį – tai mums liudija determinacijos koeficientai R^2 (iš kurių labiausiai remsimės Nagelkerke R^2) – 0,259, arba 26% modelio pagalba paaiškintos priklausomo kintamojo variacijos (Lentelė 17). Nors šio koeficiento dydis ir nenusako, kad modelis yra idealus, tačiau patenkinamas tam, kad galėtume daryti išvadą, jog modelis yra pakankamai geras (Backhaus et al. 2008: 263-265; ReStore, internetinė prieiga).

Lentelė 17. Modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R^2
Cox and Snell	0.203
Nagelkerke	0.259
McFadden	0.148

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Priklausomojo kintamojo rangų dažniai ([5 priedas](#)) rodo, kad pirmieji du rangai turi mažus dažnius kiekvienu atveju – todėl tam, kad gautume adekvačius rezultatus, pirmus du priklausomo kintamojo rangus (tai yra, „nėra arba beveik nėra socialinės nelygybės“ ir „per mažai socialinės nelygybės“) būtina apjungti. Tokiu būdu modifikavę priklausomą kintamąjį, visus gautus rezultatus ir išvadas skirsime būtent naujam (modifikuotam) socialinės nelygybės kintamajam.

Bendrasis Rytų ir Vidurio Europos šalių modelis. Gautas ranginės logistinės regresijos modelis (modelio įverčiai su pagrindinėmis statistikomis pateikti Lentelėje 18) šešioms tiriamoms šalims atskleidė, kad respondentų vertinimui apie šalyje esantį socialinės nelygybės kiekį įtakos turi individualius veiksnius nusakantys kintamieji, atspindintys respondentų politines pažiūras (e3) ir amžių (o1), bei makro lygmens paveikti kintamieji, nusakantys šalies ekonominio konteksto vertinimą – tai pajamų skirtumų šalyje vertinimas (b7_r), korupcijos lygio vertinimas (b2a_r); socialinį šalies kontekstą – tai savo gyvenimo sąlygų vertinimas (l5_1r); ir politinio šalies konteksto vertinimą – tai

yra vertinimas, kaip šalyje veikia demokratija (a2b_r). Kiti kintamieji, kurie buvo įtraukti į pradinį modelį, buvo statistiškai nereikšmingi ($p > 0,05$), ir neturi įtakos respondentų nuomonei apie socialinės nelygybės kiekį tiriamoje šalių grupėje.

Lentelė 18. Bendro Rytų ir Vidurio Europos šalių modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=5166)

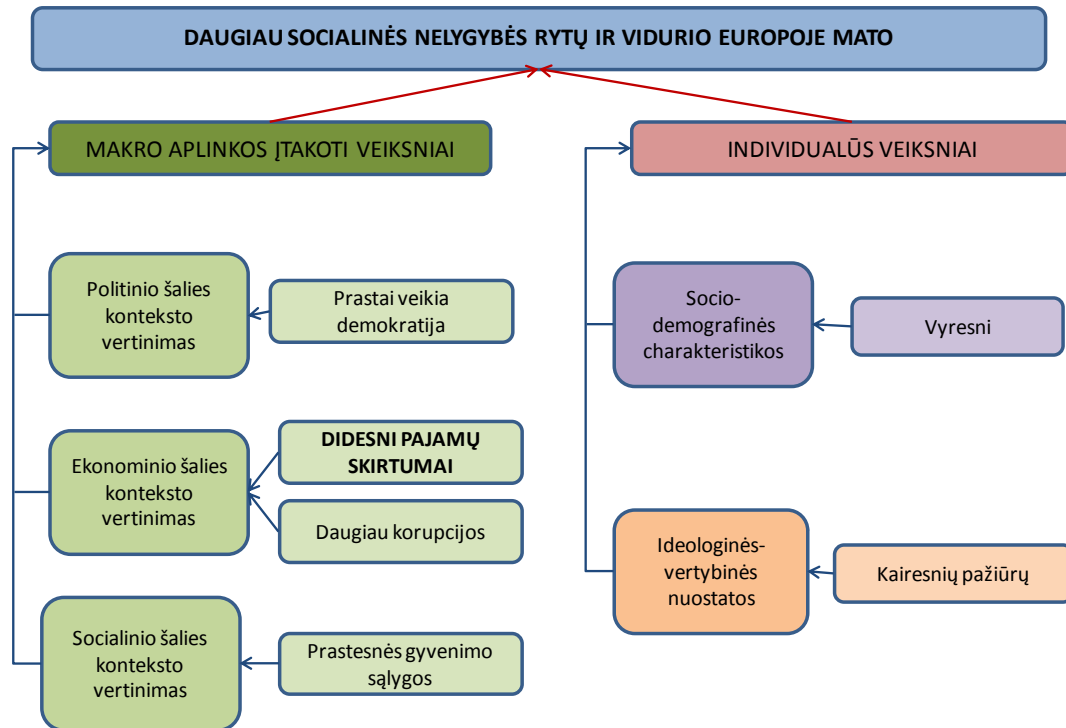
		Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklovimo intervalas	
							Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_r = 1]	-.796	.361	4.858	1	.028	-1.505	-.088
	[b5_r = 2]	.626	.342	3.345	1	.067	-.045	1.297
	[b5_r = 3]	3.227	.345	87.705	1	.000	2.551	3.902
Kintamieji	e3	-.058	.017	11.633	1	.001	-.092	-.025
	o1	.013	.002	37.204	1	.000	.009	.017
	b7_r	.954	.051	346.462	1	.000	.854	1.055
	l5_1r	-.119	.044	7.255	1	.007	-.206	-.032
	b2a_r	.555	.051	118.100	1	.000	.455	.655
	a1b_r	-.250	.036	49.159	1	.000	-.320	-.180

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Rezultatai rodo, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Rytų ir Vidurio Europos šalyse esant mato kairesnių politinių pažiūrų gyventojai, vyresni respondentai, taip pat tie, kurie šalyje mano esant didesniems pajamų skirtumams, prasčiau savo gyvenimo sąlygas vertinantys, vertinantys šalyje esant daugiau korupcijos, prasčiau vertinantys tai, kaip veikia demokratija šalyje. Didžiausią įtaką socialinės nelygybės lygio visuomenėje vertinimui turi pajamų skirtumų vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais).

Remiantis ištirtais veiksniais, galime sudaryti bendrą Vidurio Europos šalių modelį, kuriame matyti socialinės nelygybės vertinimui įtaką turintys veiksniai (Paveikslas 17). Modelio rezultatai atskleidžia, kad tiriamoje šalių grupėje požiūriui į socialinę nelygybę daugiausia įtakos turi subjektyviai

vertinami, makro aplinkos įtakoti veiksniai – tai yra, kuo prasčiau vertinamas šalies politinis, ekonominis ar socialinis kontekstas, tuo daugiau socialinės nelygybės pastebima.

Paveikslas 17. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Rytų ir Vidurio Europos šalyse (bendras modelis)

Šaltinis: sudaryta autorės

Toliau, remiantis tais pačiais modelio sudarymo principais, kiekvienai nagrinėjamai Rytų ir Vidurio Europos šaliai sudarysime atskirus modelius. Kiekvienos šalies pagrindinių modelio prielaidų ir tikimo duomenims patikrinimas pateiktas prieduose, o gauti modelių rezultatai ir jų palyginimas aptariami tolesniuose skyreliuose.

4.2.2 Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Estijoje

Estijos modelio pagrindinės prielaidos ir modelio tikimo duomenims aptarimas pateiktas [6 priede](#). Gauti determinacijos koeficientai R^2 (remsimės Nagelkerke R^2) rodo, kad modelio pagalba paaiškinama 0,263, arba 26,3%

priklausomo kintamojo variacijos. Šio koeficiento dydis leidžia priimti išvadą, kad modelis yra pakankamai geras (Lentelė 19).

Lentelė 19. Estijos modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R ²
Cox and Snell	.204
Nagelkerke	.263
McFadden	.152

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 20 pateikti ranginės logistinės regresijos modelio Estijai įverčiai su pagrindinėmis jų charakteristikomis. Gauti rezultatai rodo, kad įtakos socialinės nelygybės vertinimui šioje šalyje turi statistiškai reikšmingi kintamieji ($p < 0,05$) – pajamų skirtumų vertinimas, gyvenimo sąlygų vertinimas, korupcijos lygio ir rinkos ekonomikos veikimo šalyje vertinimas. Kiti tirti kintamieji įtakos socialinės nelygybės vertinimui neturi (jie yra statistiškai nereikšmingi, tai yra $p > 0,05$). Iš sudaryto modelio matyti, kad socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje Estijoje vertinimui įtakos turi ekonominis šalies konteksto (jį atspindi pajamų skirtumų vertinimo, korupcijos lygio ir rinkos ekonomikos funkcionavimo vertinimo kintamieji) bei socialinį šalies konteksto vertinimą atspindintis gyvenimo sąlygų kintamasis.

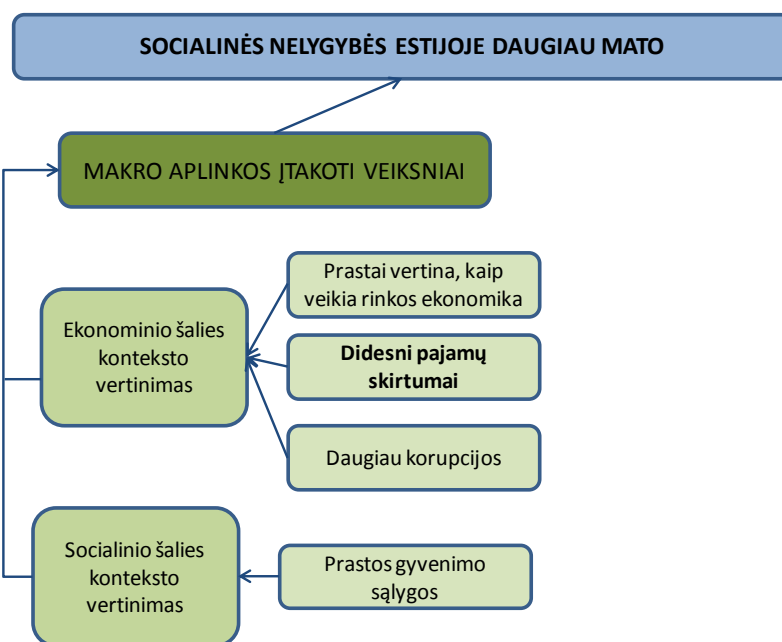
Lentelė 20. Estijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=736)

		Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklojimo intervalas	
							Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_rc = 1.00]	-1.542	.841	3.366	1	.067	-3.190	.105
	[b5_rc = 2.00]	1.655	.841	3.875	1	.049	.007	3.303
Kintamieji	b7_r	1.056	.138	58.520	1	.000	.786	1.327
	l5_1r	-.308	.110	7.859	1	.005	-.524	-.093
	b2a_r	.507	.115	19.607	1	.000	.283	.732
	a2b_r	-.512	.113	20.611	1	.000	-.733	-.291

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Estijos modelio rezultatai rodo, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Estijoje esant mato tie gyventojai, kurie vertina

egzistuojant didesnius pajamų skirtumus šalyje, mano, jog egzistuoja aukštesnis korupcijos lygis ir prasčiau vertina tai, kaip veikia rinkos ekonomika Estijoje bei prasčiau savo gyvenimo sąlygas vertinantys respondentai.

Paveikslas 18. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Estijoje
Šaltinis: sudaryta autorės

Didžiausią įtaką socialinės nelygybės lygio vertinimui Estijoje turi pajamų skirtumų vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais). Remiantis gautais regresijos rezultatais, galime sudaryti modelį, atspindintį, nuo ko priklauso socialinės nelygybės kiekio vertinimas Estijoje (Paveikslas 18).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje suvokimui Estijoje įtakos turi tik šalies ekonominio konteksto vertinimas – prasčiau vertinantys šalies ekonominę aplinką bei prastai vertinantys savo gyvenimo sąlygas, didesnė tikimybė, kad visuomenėje mato daugiau socialinės nelygybės.

4.2.3 Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Latvijoje

Latvijos modelio pagrindinės prielaidos ir modelio tikimo duomenims aptarimas pateiktas [6 priede](#). Gauti determinacijos koeficientai R^2 (remsimės Nagelkerke R^2) rodo, kad modelio pagalba paaiškinama 0,152, arba 15,2% priklausomo kintamojo variacijos. Kaip jau minėta sudarant bendrąjį Rytų ir Vidurio Europos šalių modelį, egzistuoja nemaža tikimybė, kad priklausomam kintamajam (tai yra, socialinės nelygybės vertinimui Latvijoje) įtakos gali turėti ir anksčiau neapsvarstyti ir netirti veiksniai. Šio koeficiento dydis yra pakankamas tam, kad priimtume išvadą, kad modelis patenkinamas (Lentelė 21).

Lentelė 21. Latvijos modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R^2
Cox and Snell	.117
Nagelkerke	.152
McFadden	.085

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 22 pateikti ranginės logistinės regresijos modelio Latvijai įverčiai su pagrindinėmis jų charakteristikomis.

Lentelė 22. Latvijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=661)

	Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklojimo intervalas		
						Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis	
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_rc = 1.00]	.317	.719	.194	1	.659	-1.093	1.727
	[b5_rc = 2.00]	2.478	.720	11.837	1	.001	1.066	3.890
Kintamieji	b7_r	.642	.113	32.457	1	.000	.421	.863
	l5_1r	-.241	.103	5.471	1	.019	-.443	-.039
	b2a_r	.657	.128	26.214	1	.000	.406	.909
	a2b_r	-.234	.086	7.415	1	.006	-.402	-.066
	o1	.012	.005	6.259	1	.012	.003	.021

Šaltinis: autorės skaičiavimai

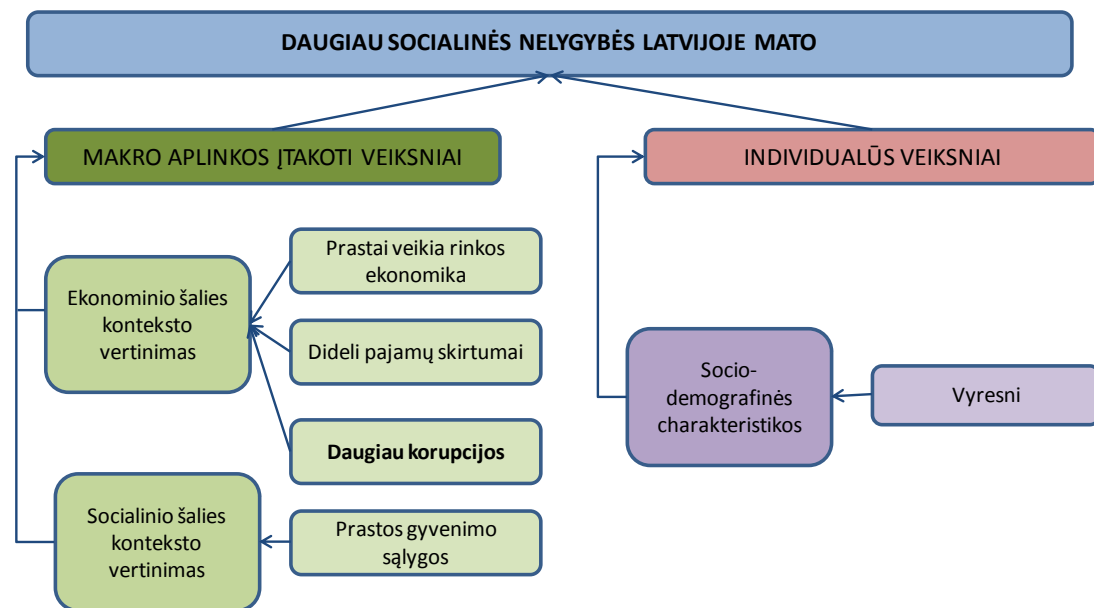
Rezultatai rodo, kad socialinės nelygybės paplitimo Latvijoje vertinimui įtakos turi Latvijos ekonominio konteksto vertinimas (jį atspindi pajamų

skirtumų vertinimo, rinkos ekonomikos veikimo vertinimo ir korupcijos lygio šalyje vertinimo kintamieji), socialinį šalies kontekstą atspindintis savo gyvenimo sąlygų vertinimas ir respondento amžius.

Latvijos modelio rezultatai rodo, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Latvijoje esant mato tie gyventojai, kurie vertina esant didesniems pajamų skirtumams šalyje, mano, jog egzistuoja aukštesnis korupcijos lygis ir prasčiau vertina tai, kaip veikia rinkos ekonomika Latvijoje bei prasčiau savo gyvenimo sąlygas vertinantys ir vyresni respondentai.

Didžiausią įtaką socialinės nelygybės lygio vertinimui Latvijoje turi korupcijos lygio vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais).

Remiantis ištirtais veiksniais, galime sudaryti Latvijos modelį, kuriame matyti socialinės nelygybės vertinimui įtaką turintys veiksniai (Paveikslas 19).

Paveikslas 19. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Latvijoje

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant gautus rezultatus Latvijai, galime teigti, kad šioje šalyje įtaką socialinės nelygybės paplitimo vertinimams labiausiai daro ekonominio ir socialinio šalies konteksto vertinimas – tikėtina, kad prasčiau vertinantys

ekonominę ir socialinę šalies aplinką bei vyresni gyventojai visuomenėje matys daugiau socialinės nelygybės.

4.2.4 Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Lietuvoje

Lietuvos modelio pagrindinės prielaidos ir modelio tikimo duomenims aptarimas pateiktas [6 priede](#). Gauti determinacijos koeficientai R^2 (remsimės Nagelkerke R^2) rodo, kad modelio pagalba paaiškinama 0,277, arba 27,7% priklausomo kintamojo variacijos. Šio koeficiento dydis leidžia priimti išvadą, kad modelis yra pakankamai geras (Lentelė 23).

Lentelė 23. Lietuvos modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R^2
Cox and Snell	.200
Nagelkerke	.277
McFadden	.175

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 24 pateikti Lietuvos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų charakteristikomis. Rezultatai rodo, kad socialinės nelygybės lygio šalyje vertinimui įtakos turi ekonominio konteksto vertinimas (jį atspindinti pajamų skirtumų ir korupcijos dydžio šalyje vertinimai), socialinį šalies kontekstą atspindintis savo gyvenimo sąlygų vertinimo kintamasis ir respondento amžius. Kiti tirti kintamieji įtakos socialinės nelygybės vertinimui neturi (tai yra, jie yra statistiškai nereikšmingi, $p < 0,05$).

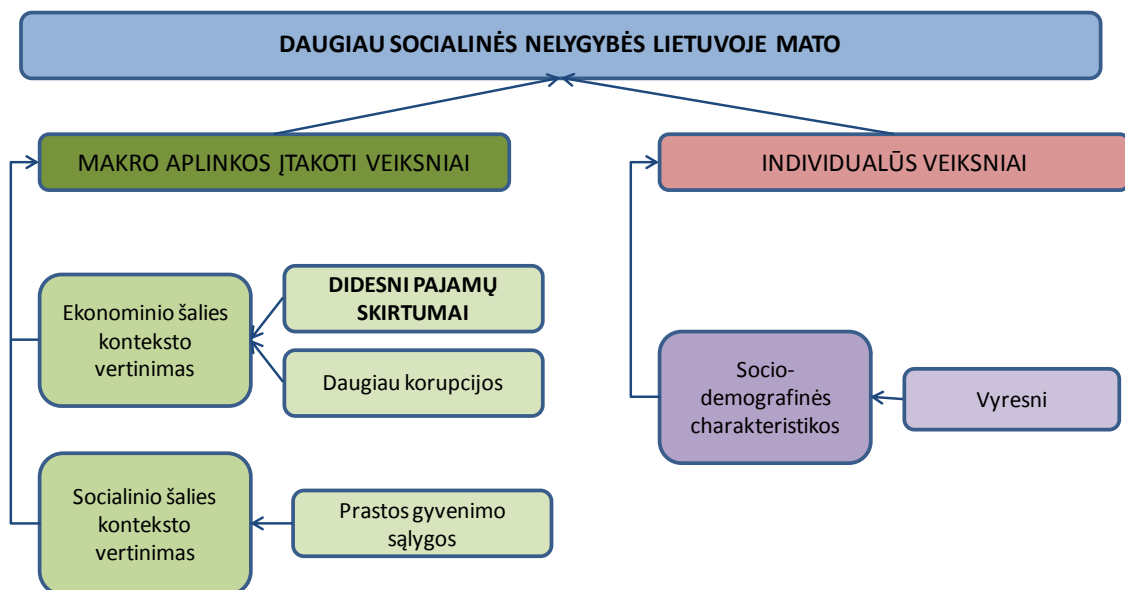
Remiantis sudaryto modelio rezultatais galime teigti, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Lietuvoje mato tie gyventojai, kurie mato ir didesnius egzistuojančius pajamų skirtumus šalyje, ir plačiai paplitusią korupciją. Taip pat daugiau socialinės nelygybės mato prasčiau savo gyvenimo sąlygas vertinantys ir vyresni gyventojai.

Lentelė 24. Lietuvos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=871)

	Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklovimo intervalas		
						Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis	
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_rc = 1.00]	3.218	.830	15.024	1	.000	1.591	4.845
	[b5_rc = 2.00]	5.723	.844	45.989	1	.000	4.069	7.377
Kintamieji	b7_r	1.467	.170	74.486	1	.000	1.134	1.801
	b2a_r	.763	.154	24.487	1	.000	.461	1.065
	l5_lr	-.324	.131	6.093	1	.014	-.581	-.067
	o1	.017	.006	8.967	1	.003	.006	.027

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Didžiausią įtaką socialinės nelygybės vertinimui Lietuvoje turi pajamų skirtumų vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais). Remiantis ištirtais veiksniais, galime sudaryti modelį Lietuvai, kuriame matyti socialinės nelygybės vertinimui įtaką turintys veiksniai (Paveikslas 20).

Paveikslas 20. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Lietuvoje

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant gautus rezultatus galime teigti, kad socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimas Lietuvoje yra glaudžiai susijęs su bendro

šalies konteksto subjektyviu vertinimu – ekonomine ir socialine šalies situacija, tai yra, tikėtina, kad prasčiau vertinantys ekonominę ir socialinę situaciją šalyje, daugiau šalyje mato egzistuojančios nelygybės. Socialinės nelygybės vertinimui Lietuvoje įtakos turi tik viena socialinė – demografinė charakteristika – amžius, tai yra, tikėtina, kad daugiau socialinės nelygybės mato vyresni gyventojai.

4.2.5 Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Lenkijoje

Lenkijos modelio pagrindinės prielaidos ir modelio tikimo duomenims aptarimas pateiktas [6 priede](#). Gauti determinacijos koeficientai R^2 (remsimės Nagelkerke R^2) rodo, kad modelio pagalba paaiškinama 0,131 arba 13,1% priklausomo kintamojo variacijos (Lentelė 25). Kaip jau minėta sudarant bendrąjį Rytų ir Vidurio Europos šalių modelį bei Latvijos modelio atveju, egzistuoja nemaža tikimybė, kad priklausomam kintamajam (tai yra, socialinės nelygybės vertinimui Lenkijoje) įtakos gali turėti ir anksčiau neapsvarstyti ir netirti veiksniai. Šio koeficiento dydis leidžia daryti išvadą, kad modelis yra patenkinamas.

Lentelė 25. Lenkijos modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R^2
Cox and Snell	.104
Nagelkerke	.131
McFadden	.069

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 26 pateikti Lenkijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų charakteristikomis. Modelio Lenkijai rezultatai rodo, kad įtakos socialinės nelygybės paplitimo vertinimui šioje šalyje turi statistiškai reikšmingi kintamieji ($p < 0,05$) – pajamų skirtumų vertinimas, demokratijos veikimo vertinimas, korupcijos lygio vertinimas, amžius, savo gyvenimo sąlygų vertinimas ir išsilavinimas. Kiti tirti kintamieji įtakos socialinės nelygybės vertinimui neturi (jie yra statistiškai nereikšmingi, tai yra $p > 0,05$). Iš sudaryto

modelio matyti, kad socialinės nelygybės lygio Lenkijoje vertinimui įtakos turi ekonominio šalies konteksto vertinimas (jį atspindi pajamų skirtumų vertinimo ir korupcijos lygio vertinimo kintamieji), socialinį šalies kontekstą atspindintis gyvenimo sąlygų vertinimo kintamasis, politinį šalies kontekstą atspindintis demokratijos veikimo vertinimo kintamasis ir respondentų socialinės – demografinės charakteristikos amžius ir išsilavinimo lygis.

Lentelė 26. Lenkijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=1189)

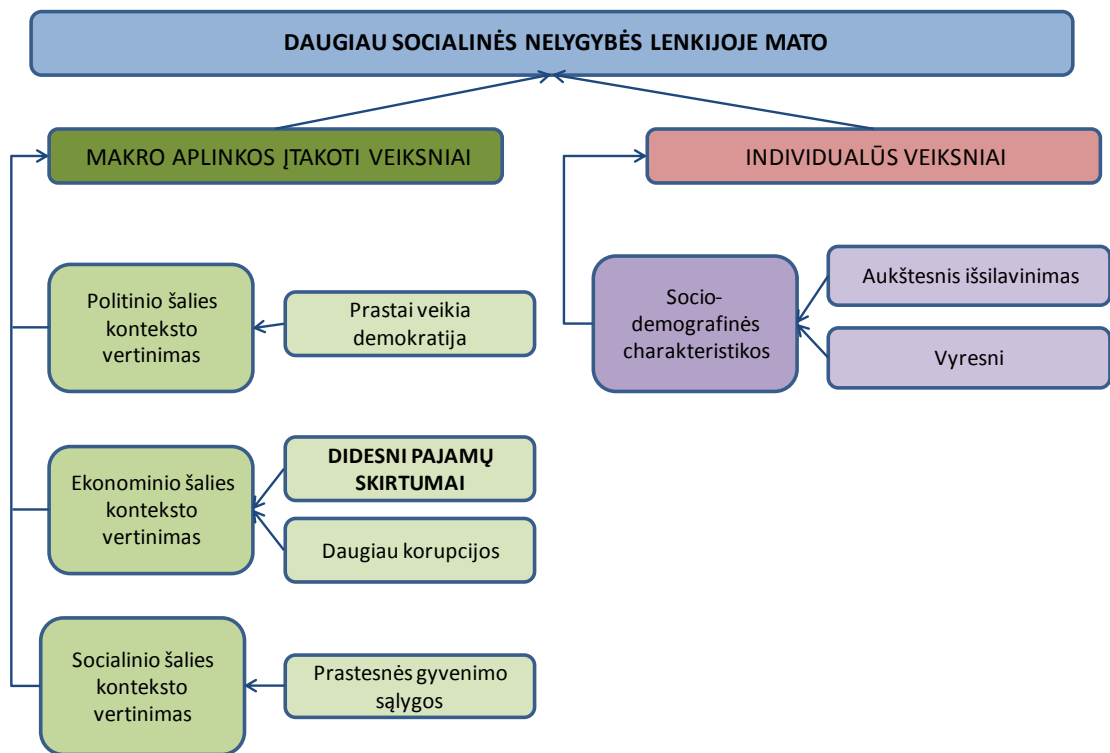
		Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklovimo intervalas	
							Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_rc = 1.00]	-.500	.630	.628	1	.428	-1.735	.736
	[b5_rc = 2.00]	1.686	.630	7.160	1	.007	.451	2.921
Kintamieji	b7_r	.646	.097	44.624	1	.000	.457	.836
	a1b_r	-.212	.065	10.815	1	.001	-.339	-.086
	b2a_r	.363	.088	17.059	1	.000	.191	.536
	o1	.014	.004	10.852	1	.001	.006	.022
	l5_1r	-.207	.095	4.772	1	.029	-.392	-.021
	h4_r	-.066	.032	4.290	1	.038	-.129	-.004

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lenkijos modelio rezultatai rodo, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Lenkijoje esant mato tie gyventojai, kurie vertina egzistuojant didesnius pajamų skirtumus šalyje, mano, jog egzistuoja aukštesnis korupcijos lygis ir prasčiau vertina tai, kaip veikia demokratija Lenkijoje, taip pat tie, kurie prasčiau vertina savo gyvenimo sąlygas, yra vyresni ir turi aukštesnį išsilavinimą.

Didžiausią įtaką socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Lenkijoje turi pajamų skirtumų vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais).

Remiantis ištirtais veiksniais, galime sudaryti modelį Lenkijai, kuriame matyti socialinės nelygybės vertinimui įtaką turintys veiksniai (Paveikslas 21).

Paveikslas 21. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Lenkijoje

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant socialinės nelygybės paplitimo vertinimui įtaką darančius veiksnius Lenkijoje, galima daryti išvadą, kad gyventojų nuomonėms turi tiek subjektyviai suvokiamas bendrasis šalies kontekstas, tiek individualūs veiksniai – amžius ir išsilavinimas – tai yra, tikėtina, kad prasčiau šalies politinę, ekonominę ir socialinę situaciją vertinantys asmenys, mato didesnę egzistuojančią socialinę nelygybę šalyje, taip pat – vyresni ir aukštesnį išsilavinimą turintys bus linkę vertinti, kad šalyje egzistuoja dideli socialiniai skirtumai.

4.2.6 Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Čekijoje

Čekijos modelio pagrindinės prielaidos ir modelio tikimo duomenims aptarimas pateiktas [6 priede](#). Gauti determinacijos koeficientai R^2 (remsimės Nagelkerke R^2) rodo, kad modelio pagalba paaiškinama 0,506, arba 50,6%

priklausomo kintamojo variacijos. Šio koeficiento dydis leidžia priimti išvadą, kad modelis yra geras (Lentelė 27).

Lentelė 27. Čekijos modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R ²
Cox and Snell	.388
Nagelkerke	.506
McFadden	.338

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 28 pateikti Čekijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų charakteristikomis. Remiantis gautais rezultatais, matome, kad socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Čekijoje įtakos turi statistiškai reikšmingi kintamieji ($p < 0,05$) – pajamų skirtumų vertinimas, korupcijos lygio vertinimas, rinkos ekonomikos vertinimas, politinės pažiūros ir socialinė grupė. Kiti tirti kintamieji įtakos socialinės nelygybės lygio vertinimui neturi (jie yra statistiškai nereikšmingi, tai yra $p > 0,05$). Iš sudaryto modelio matyti, kad socialinės nelygybės paplitimo Čekijoje vertinimui įtakos turi ekonominio šalies konteksto vertinimas (jį atspindi pajamų skirtumų vertinimo, korupcijos lygio ir rinkos ekonomikos funkcionavimo vertinimo kintamieji), turimos ideologinės nuostatos (tai yra, politinės pažiūros) ir, kaip minėta, socialinė grupė, kuriai asmuo priklauso.

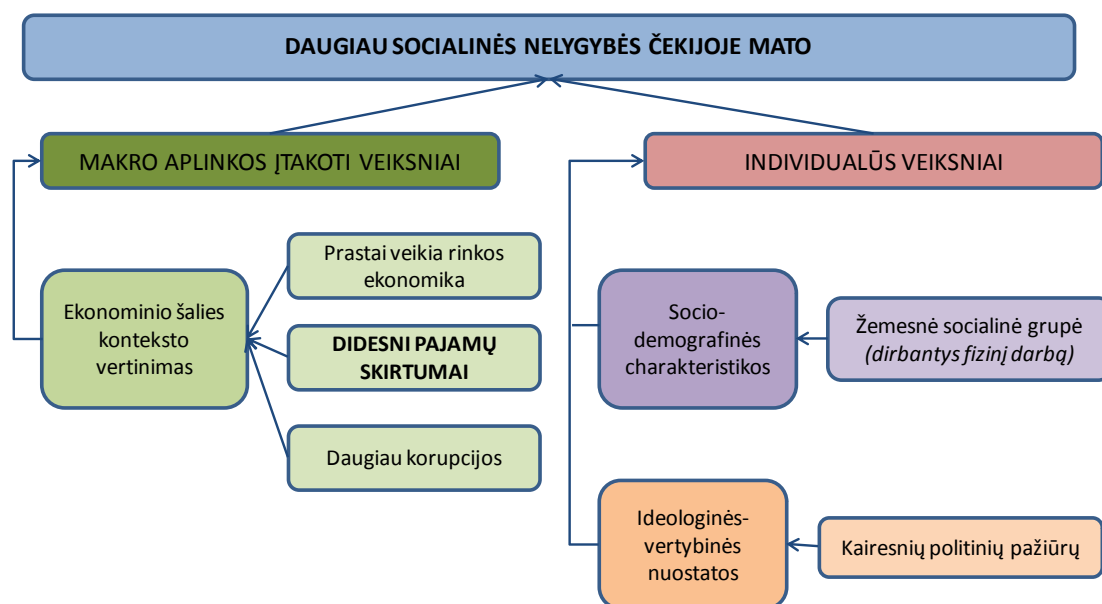
Lentelė 28. Čekijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=814)

	Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklovimo intervalas		
						Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis	
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_rc = 1.00]	-.103	.786	.017	1	.896	-1.643	1.438
	[b5_rc = 2.00]	4.611	.817	31.858	1	.000	3.010	6.213
Kintamieji	b7_r	1.772	.147	145.985	1	.000	1.484	2.059
	b2a_r	.383	.144	7.027	1	.008	.100	.665
	a2b_r	-.341	.107	10.106	1	.001	-.551	-.131
	e3	-.192	.048	16.119	1	.000	-.286	-.098
	[g2_r=0]	.547	.190	8.267		.004	.174	.920
	[g2_r=1]	0 ^a						. ^a

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Čekijos modelio rezultatai rodo, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Čekijoje esant mato tie gyventojai, kurie vertina egzistuojant didesnius pajamų skirtumus šalyje, mano, jog egzistuoja aukštesnis korupcijos lygis ir prasčiau vertina tai, kaip veikia rinkos ekonomika Čekijoje. Taip pat, egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės esant šalyje vertins kairesnių pažiūrų ir žemesnei socialinei grupei (fizinį darbą dirbančių) priklausantys asmenys. Didžiausią įtaką socialinės nelygybės vertinimui Čekijoje turi pajamų skirtumų vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais).

Remiantis ištirtais veiksniais, galime sudaryti modelį Čekijai, kuriame matyti socialinės nelygybės vertinimui įtaką turintys veiksniai (Paveikslas 22).

Paveikslas 22. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Čekijoje

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant socialinės nelygybės paplitimo vertinimui įtaką turinčius veiksnius Čekijoje, galime daryti išvadą, kad daugiau socialinės nelygybės šalyje linkę matyti prasčiau vertinantys šalies ekonominę situaciją, priklausantys žemesnei socialinei grupei (dirbantys fizinį darbą) ir kairesnių politinių pažiūrų asmenys.

4.2.7 Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Vengrijoje

Vengrijos modelio pagrindinės prielaidos ir modelio tikimo duomenims aptarimas pateiktas [6 priede](#). Gauti determinacijos koeficientai R^2 (remsimės Nagelkerke R^2) rodo, kad modelio pagalba paaiškinama 0,283, arba 28,3% priklausomo kintamojo variacijos. Šio koeficiento dydis leidžia priimti išvadą, kad modelis yra pakankamai geras (Lentelė 29).

Lentelė 29. Vengrijos modelio determinacijos koeficientai

Determinacijos koeficiento tipas	R^2
Cox and Snell	.161
Nagelkerke	.283
McFadden	.209

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 30 pateikti Vengrijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų charakteristikomis. Gauti rezultatai rodo, kad įtakos socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Vengrijoje turi statistiškai reikšmingi kintamieji ($p < 0,05$) – pajamų skirtumų vertinimas, demokratijos veikimo vertinimas, korupcijos lygio vertinimas ir išsilavinimo lygis.

Lentelė 30. Vengrijos modelio įverčiai su pagrindinėmis jų statistikomis (N=895)

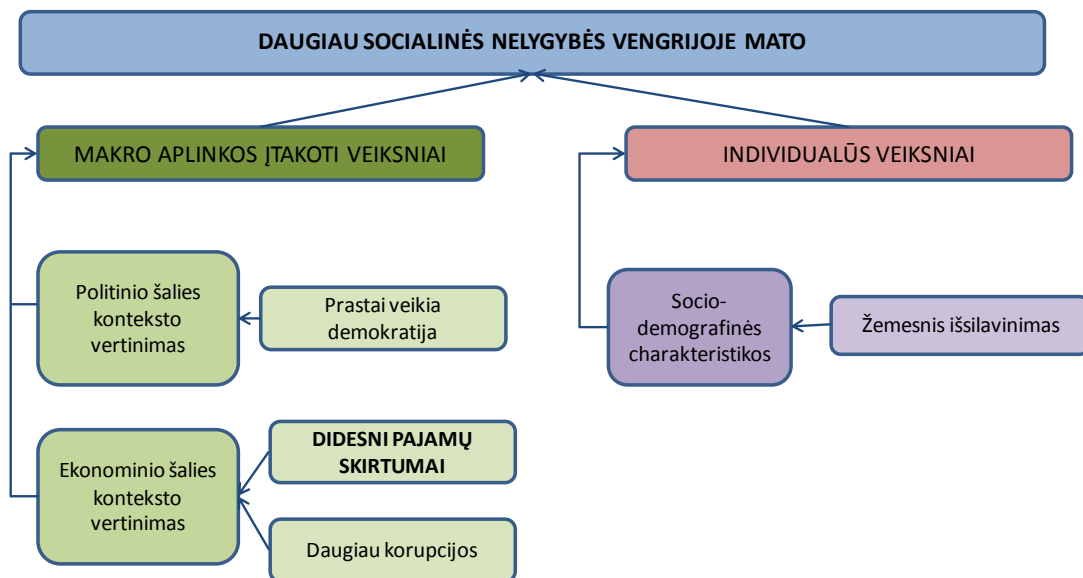
		Įvertis	Standartinė paklaida	Voldo statistika	Laisvės laipsniai	p - reikšmė	95% pasiklojimo intervalas	
							Apatinis rėžis	Viršutinis rėžis
Priklausomojo kintamojo rangų įverčiai	[b5_rc = 1.00]	-1.542	.886	4.242	1	.039	.088	3.563
	[b5_rc = 2.00]	1.655	.884	27.750	1	.000	2.923	6.387
Kintamieji	b7_r	1.082	.146	55.063	1	.000	.796	1.368
	a1b_r	-.433	.104	17.354	1	.000	-.637	-.229
	b2a_r	.858	.159	29.001	1	.000	.546	1.171
	h4_r	.218	.055	15.841	1	.000	.110	.325

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Kiti tirti kintamieji įtakos socialinės nelygybės vertinimui neturi (jie yra statistiškai nereikšmingi, tai yra $p > 0,05$). Iš sudaryto modelio matyti, kad socialinės nelygybės lygio Vengrijoje vertinimui įtakos turi ekonominio šalies konteksto vertinimas (jį atspindi pajamų skirtumų vertinimo ir korupcijos lygio vertinimo kintamieji) bei politinį šalies kontekstą atspindintis demokratijos veikimo vertinimo kintamasis ir respondento išsilavinimas.

Vengrijos modelio rezultatai rodo, kad egzistuoja didesnė tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės Vengrijoje esant mato tie gyventojai, kurie vertina egzistuojant didesnius pajamų skirtumus šalyje, mano, jog egzistuoja aukštesnis korupcijos lygis, prasčiau vertina tai, kaip šalyje veikia demokratija ir turi žemesnį išsilavinimą. Didžiausią įtaką socialinės nelygybės vertinimui Vengrijoje turi pajamų skirtumų vertinimas šalyje (šio regresoriaus įvertis absoliučiu didumu yra didžiausias, lyginant su kitais regresorių įverčiais).

Remiantis ištirtais veiksniais, galime sudaryti modelį Vengrijai, kuriame matyti socialinės nelygybės vertinimui įtaką turintys veiksniai (Paveikslas 23).

Paveikslas 23. Socialinės nelygybės vertinimui įtaką darantys veiksniai Vengrijoje

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant Vengrijoje socialinės nelygybės paplitimo šalyje vertinimui turinčius veiksnius, galime teigti, kad, tikėtina, kad daugiau

socialinės nelygybės šalyje mato prasčiau politinį ir ekonominį šalies kontekstą vertinantys asmenys bei turintys žemesnį išsilavinimą.

4.2.8 Socialinės nelygybės vertinimą Rytų ir Vidurio Europoje lemiančių veiksnių analizės apibendrinimas

Rytų ir Vidurio Europos valstybėms sudarytų ranginės logistinės regresijos modelių rezultatai atskleidžia, kokie veiksniai kiekvienoje tiriamoje šalyje turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimui. Remiantis apskaičiuotais determinacijos koeficientų (rėmėmės Nagelkerke R^2) dydžiais, matome, kad sudarytuose modeliuose paaiškinta priklausomojo kintamojo variacija svyruoja nuo 13 proc. (Lenkijos modelyje) iki 51 proc. (Čekijos modelyje), bendrajame Rytų ir Vidurio Europos šalių modelyje – 26 proc. Statistinėje literatūroje teigiama, kad nors nėra labai gerai, kai $R^2 < 0,20$, tačiau ranginėje logistinėje regresijoje determinacijos koeficientai vaidina tik pagalbinį vaidmenį (Čekanavičius 2011: 17; Backhaus et al. 2008). Šio koeficiento dydžiai leidžia daryti prielaidas, kad kai kurie sudaryti modeliai yra patenkinami (pavyzdžiui, Latvijos ir Lenkijos modeliai), ir reiškia, kad šiose šalyse socialinės nelygybės vertinimams įtakos turintys veiksniai nėra visiškai atskleisti – tai yra, socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Latvijoje ir Lenkijoje įtakos daugiau turi ne tiek bendrojo šalies konteksto vertinimas, socialinės – demografinės charakteristikos ar ideologinės – vertybinės nuostatos, kiek kiti, šio tyrimo metu netirti veiksniai. Tuo tarpu Čekijos modelis laikytinas geru (Nagelkerke R^2 – 51 proc.), ir galime daryti prielaidą, kad šioje šalyje veiksniai, turintys įtakos socialinės nelygybės paplitimo vertinimui, yra atskleisti. Kaip aptarta teorinėje darbo dalyje, tiriant socialinius reiškinius nėra įmanoma apibrėžti visus galimus nuomonei įtakos turinčius veiksnius, kadangi respondentų požiūriams įtakos gali turėti įvairūs aspektai, tačiau gauti rezultatai leidžia suvokti, kokie veiksniai turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Rytų ir Vidurio Europos šalyse.

Vertindami gautų modelių rezultatus (Lentelė 31) matome, kad visose tirtose valstybėse (taip pat ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos valstybių modelyje) socialinės nelygybės paplitimo vertinimui daugiausia įtakos turi *ekonominio šalies konteksto vertinimą* atspindintys kintamieji, o socialinės nelygybės lygio ir ekonominio konteksto vertinimas yra tiesiogiai susijęs.

Lentelė 31. Socialinės nelygybės vertinimą lemiantys veiksniai Rytų ir Vidurio Europos šalyse (ranginės logistinės regresijos modelių įverčiai)

	Kintamieji	Bendras modelis	EE	LV	LT	PL	CZ	HU
Ekonominis kontekstas	Pajamų skirtumai	.954	1.056	.642	1.467	.646	1.772	1.082
	Korupcijos lygis	.555	.507	.657	.763	.363	.383	.858
	Rinkos ekonomikos veikimas*	-	-.512	-.234	-	-	-.341	-
Socialinis kontekstas	Gyvenimo sąlygos	-.119	-.308	-.241	-.324	-.207	-	-
Politinis kontekstas	Demokratijos veikimas*	-.250	-	-	-	-.212	-	-.433
Ideologinės-vertybinės nuostatos	Politinės pažiūros	-.058	-	-	-	-	-.192	-
	Religinių apeigų lankymas	-	-	-	-	-	-	-
Socio-demografinės charakteristikos	Amžius	.013	-	.012	.017	.014	-	-
	Išsilavinimas	-	-	-	-	-.066	-	.218
	Socialinė grupė [g2_r=0]	-	-	-	-	-	.547	-
	Lytis	-	-	-	-	-	-	-
	Turi partnerį(ę)	-	-	-	-	-	-	-
	Darbo patirtis užsienyje	-	-	-	-	-	-	-
	R ² Nagelkerke	26%	26%	15%	28%	13%	51%	28%
	N	5166	736	661	871	1189	814	895

*Kintamieji, apibūdinantys rinkos ekonomikos ir demokratijos veikimo vertinimus tarpusavyje koreliuoja, todėl į sudaromame bendrame modelyje pasirinktas demokratijos veikimo kintamasis, atspindintis šalies politinį kontekstą. Sudarant modelius kiekvienai tiriamai šaliai atskirai, į modelius paėliui buvo traukiami abu minėti kintamieji, o galutiniuose modeliuose palikti statistiškai reikšmingi regresoriai ($p < 0,05$).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Rezultatai atskleidė, kad tikėtina, kad daugiau socialinės nelygybės visuomenėje mato prasčiau šalies ekonominį kontekstą vertinantys, o tie, kurie yra patenkinti, kaip veikia rinkos ekonomika, nemato didelių pajamų skirtumų ar korupcijos paplitimo šalyje – mažiau mato ir visuomenėje egzistuojančios socialinės nelygybės. Gauti tyrimo rezultatai patvirtina teorinėje darbo dalyje aptartą šalies makroekonominių sąlygų įtaką visuomenės nuomonei – makro veiksnių nulemti gyventojų šalies ekonominio konteksto vertinimai turi įtakos visuomenėje egzistuojančios socialinės nelygybės lygio suvokimui.

Apskritai didžiausią įtaką socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimui visose, išskyrus Latviją, tiriamose šalyse turi pajamų skirtumų valstybėje vertinimas, kuris yra tiesiogiai susijęs su socialinės nelygybės kiekio šalyje matymu –vertinantys šalyje egzistuojant dideliems pajamų skirtumams, tikėtina, kad teigs, jog šalyje egzistuoja ir daugiau socialinės nelygybės. Latvijoje didžiausią įtaką socialinės nelygybės paplitimo vertinimui turi korupcijos lygio vertinimas, tai yra tie, kurie mano, kad Latvijoje egzistuoja aukštas korupcijos lygis, tikėtina, kad vertins šalyje esant ir daugiau socialinės nelygybės.

Socialinio konteksto vertinimas, kurį atspindėjo gyvenimo sąlygų vertinimas, daugelyje tirtų valstybių (išskyrus Čekiją ir Vengriją) taip pat yra glaudžiai susijęs su socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimu. Pastebėtina, kad gyvenimo sąlygų vertinimas nors ir yra subjektyvus kintamasis, nusakantis individualių gyvenimo sąlygų vertinimą, tačiau tikėtina, kad respondentai savo gyvenimo sąlygas vertina lygindamiesi su kitais tos visuomenės nariais ir šis vertinimas atspindi bendrą suvokiamą gyvenimo lygį. Tyrimo rezultatai rodo, kad tikėtina, kad prasčiau savo gyvenimo sąlygas vertinantys visuomenėje manys visuomenėje esant daugiau socialinės nelygybės.

Politinį šalies kontekstą tyrime atspindėjo demokratijos veikimo vertinimas. Nors šis kintamasis socialinės nelygybės paplitimo vertinimui įtakos turi tik dvejose valstybėse – Lenkijoje ir Vengrijoje, tačiau jis yra reikšmingas ir bendroje tiriamų Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje.

Politinio šalies konteksto vertinimas turi tiesioginę įtaką socialinės nelygybės lygio suvokimui – tikėtina, kad prasčiau vertinantys šalyje veikiančią demokratiją, visuomenėje matys daugiau egzistuojančios nelygybės, ir, atvirkščiai, labiau patenkinti šalies politine aplinka (tiriamu atveju – demokratijos veikimu), visuomenėje vertins esant mažiau socialinės nelygybės.

Kaip nagrinėta teorinėje darbo dalyje, visuomenės nuomonei įtakos turi ne tik subjektyviai vertinami makro aplinkos įtakoti, bet ir individualūs veiksniai. Buvo tiriama, ar Rytų ir Vidurio Europos šalyse socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimui įtakos turi *ideologinės – vertybinės nuostatos*. Šį aspektą tyrime atspindėjo du kintamieji – religinių apeigų lankymas ir politinės pažiūros.

Nors religija (bažnyčios lankymas) užsienio mokslininkų tyrimuose įvardintas kaip vienas iš kriterijų, turinčių įtakos visuomenės nuomonei (Oorschot 2002, Stegmueller 2010, Stegmueller ir kiti 2012), tačiau šis veiksnys tirtose Rytų ir Vidurio Europos šalyse įtakos socialinės nelygybės paplitimo šalyje vertinimas neturi (kintamasis visuose modeliuose statistiškai nereikšmingas, $p > 0,05$).

Politinės pažiūros socialinės nelygybės lygio vertinimui turi įtakos tik vienoje šalyje – Čekijoje, kurioje tikėtina, kad labiau kairesnių politinių pažiūrų asmenys bus linkę teigti, kad šalyje egzistuoja daugiau socialinės nelygybės, o dešinesnių pažiūrų asmenys laikysis nuomonės, kad šalyje yra nedaug socialinės nelygybės. Beje, politines pažiūras atspindintis kintamasis taip pat reikšmingas ir bendrai visoms tiriamoms Rytų ir Vidurio Europos valstybėms sudarytame modelyje, kurio rezultatai taip pat atskleidžia, kad egzistuoja tikimybė, kad daugiau socialinės nelygybės šalyje mato labiau kairesnių politinių pažiūrų gyventojai. Tendencija, kad labiau kairiųjų pažiūrų gyventojai yra linkę pritarti socialinės nelygybės mažinimui ir skatinti integraciją visuomenėje, taip pat randama ir užsienio mokslininkų tyrimuose (Gelissen 2008).

Iš *socialinių-demografinių charakteristikų*, tik amžiaus, išsilavinimo ir socialinę grupę (kuri matuota pagal respondentų savęs priskyrimą tam tikrai

profesinei grupei, o šios duomenų analizėje buvo suskirstytos į dvi grupes – dirbantieji fizinį ir dirbantieji protinį darbą) atspindintys kintamieji yra statistiškai reikšmingi tam tikrų šalių modeliuose ir turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimui. Tikėtina, kad Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje vyresnio amžiaus respondentai vertins esant daugiau socialinės nelygybės šalyje. Amžiaus kintamasis taip pat statistiškai reikšmingas ir turi įtakos socialinės nelygybės vertinimui ir bendrai tiriamoms Rytų ir Vidurio Europos šalims sudarytame modelyje. Remiantis gautais rezultatais galime kelti prielaidą, kad vyresni žmonės linkę daugiau visuomenėje matyti socialinės nelygybės, nes vyresniame amžiuje egzistuoja didesnė rizika dažniau patiemis ją patirti – pavyzdžiui, su amžiumi atsirandanti diskriminacija darbo rinkoje gali lemti mažesnes pajamas, kartu – mažesnę prieigą prie tam tikrų resursų; pavyzdžiui, tikėtina, kad sumažėjus pajamoms, prastės ir gyvenimo sąlygos, galimybės naudotis kultūros gėrybėmis (pavyzdžiui, lankymasis teatre) ir kita.

Išsilavinimo lygis turi įtakos Lenkijos ir Vengrijos gyventojų socialinės nelygybės paplitimo vertinimams. Užsienio mokslininkų tyrimuose (Muuri 2010, Jaeger 2009, Gelissen 2000, Hasenfeld ir Rafferty 1989) atskleista, kad aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys socialinės gerovės valstybės politiką, paskirstymą ir socialinę lygybę vertina pozityviau. Mūsų atlikto tyrimo atveju, tikėtina, kad Lenkijoje aukštesnį išsilavinimą turintys vertins esant daugiau socialinės nelygybės šalyje, o Vengrijos atveju gautas priešingas rezultatas – tikėtina, kad žemesnį išsilavinimą turintys labiau manys, kad šalyje egzistuoja daugiau socialinės nelygybės. Tokią Vengrijos gyventojų nuomonę galima mėginti aiškinti remiantis individualaus intereso principu – mažesnį išsilavinimą turintys asmenys dėl ribotų galimybių darbo rinkoje, galimai mažesnių pajamų, gali susidurti su didesne socialinės nelygybės rizika. Kadangi amžiaus kintamasis buvo reikšmingas tik dviejų valstybių modeliuose, todėl nėra pakankamai įrodymų nustatyti amžiaus įtaką socialinės nelygybės lygio vertinimui.

Teorinėje dalyje aptartas priklausymo tam tikrai socialinei klasei veiksnys laikytinas reikšmingu nuomonei apie socialinės gerovės valstybę įtakos turinčiu veiksniu: remiantis užsienio šalių mokslininkų tyrimų patirtimi, žemesnioji socialinė klasė linkusi labiau palaikyti valstybės socialinę gerovės politiką (pavyzdžiui, Muuri 2010; Svallfors 1997; Gelissen 2008). Vertinant socialinės grupės įtaką socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, šis veiksnys įtakos turi tik vienoje šalyje – Čekijoje, kurioje, remiantis ranginės logistinės regresijos rezultatais, egzistuoja tikimybė, kad labiau žemesnei socialinei grupei (dirbantys fizinį darbą) priklausantys asmenys bus linkę manyti, kad šalyje egzistuoja daugiau socialinės nelygybės. Tokia nuomonė, remiantis Gelissenu (2008), Kluegel'iu ir Miyanuo (1995), Svallforsu (1997), gali egzistuoti dėl turimų ribotų individualių resursų, kurie lemia mažesnes galimybes gyvenime – pavyzdžiui, mažesnes pajamas, žemesnis išsilavinimas ar kvalifikacija, ir sukuria grėsmę didesnės nedarbo rizikos atsiradimui. Kadangi priklausymas socialinei grupei socialinės nelygybės paplitimo vertinimui įtakos turi tik vienoje šalyje – Čekijoje, apibendrinimų tiriamoms Rytų ir Vidurio Europos šalims negalime daryti, tačiau galime kelti klausimą apie šalyse egzistuojantį visuomenės susiskirstymą pagal socialinę poziciją, kuriam atsakyti reikalingi detalūs socialinės struktūros tyrimai.

Apibendrinant gautus ranginės logistinės regresijos modelių rezultatus galime pastebėti, kad socialinės nelygybės paplitimo visuomenėje vertinimas yra labiausiai susijęs su ekonominio šalies konteksto vertinimu: bendraja prasme geriau ekonominį kontekstą vertinantys, šalyje mato mažiau socialinės nelygybės, arba atvirkščiai, tikėtina, kad daugiau socialinės nelygybės šalyje labiau bus linkę matyti tie, kurie mano, jog šalyje egzistuoja dideli pajamų skirtumai, galvoja, kad egzistuoja aukštesnis korupcijos lygis bei prasčiau vertina šalyje egzistuojančią rinkos ekonomiką. Pastebėtina, kad visų tiriamų šalių modeliuose statistiškai reikšmingi pajamų skirtumų ir korupcijos paplitimo šalyje vertinimo veiksniai, tai yra, visose tiriamose šalyse šie veiksniai turi įtakos socialinės nelygybės lygio vertinimui visuomenėje.

Socialinio konteksto vertinimas, kuris matuotas gyvenimo sąlygų vertinimo kintamuoju, taip pat turi įtakos socialinės nelygybės paplitimo suvokimui daugumoje tirtų Rytų ir Vidurio Europos šalių (išskyrus Čekiją ir Vengriją, kuriose šis kintamasis yra statistiškai nereikšmingas).

Vienareikšmiškai įvertinti individualaus lygmens veiksnių įtaką socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Rytų ir Vidurio Europos šalyse nėra lengva: amžiaus veiksnyje socialinės nelygybės vertinimui įtakos turi trijose šalyse – Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, kuriose daugiau socialinės nelygybės visuomenėje mato vyresni gyventojai; išsilavinimas – dvejose šalyse, kur labiau išsilavinę Lenkijoje mato daugiau socialinės nelygybės, o Vengrijoje – priešingai, žemesnio išsilavinimo asmenys linkę vertinti šalyje esant daugiau socialinės nelygybės. Siekiant giliau ištirti individualaus veiksnių įtaką socialinės nelygybės vertinimui, būtų svarbu pakartoti atliktą tyrimą analizuojamai šalių grupei pasinaudojant kitų (ypač kartotinių) duomenų bazių duomenimis.

4.3 Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse

4.3.1 Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse

Tiriančiosios faktorinės analizės prielaidos socialinės nelygybės dimensijoms nustatyti. Kaip nagrinėta teorinėje darbo dalyje, socialinės nelygybės samprata apima įvairius kompleksinius aspektus, socialinė nelygybė – daugiamatis fenomenas, o jos atsiradimą visuomenėje gali lemti turimi (ar riboti) individo resursai ir veiksmai, susiję su valia ir tam tikromis charakterio savybėmis (pavyzdžiui, darbštumu, motyvacija darbui) (Ebert 2010: 354). Resursai gali būti tiek įgimti, kaip, pavyzdžiui, gebėjimai ar talentas; tiek nulemti visuomeninių veiksnių – galimybių gyvenime. Galimybės kažko siekti gyvenime gali priklausyti tiek nuo socializacijos šeimoje eigoje suformuotos asmenybės ir gebėjimų, ekonominės ir socialinės „starto“ pozicijos (tai yra,

turimo tėvų išsilavinimo, jų pajamų, plataus įtakingų (reikalingų) žmonių pažinimo, turimų politinių ryšių), tiek politinių sąlygų (pavyzdžiui, gerovės valstybės tipo ir vykdomos paskirstymo politikos) (Ebert 2010: 354-355). Įtakos kažko siekti gyvenime gali turėti priklausymas tam tikrai tautinei grupei, išpažįstama religija, taip pat ir sėkmė. Minėtų galimybių, tai yra, resursų ribotumas (ypač tam tikrų galimybių visuma) gali skatinti didesnę visuomenės susiskaldymą, socialinės nelygybės vystymąsi visuomenėje. Remiantis gyventojų požiūriu, kokie resursai sudaro prielaidas galimybėms kažką pasiekti gyvenime, arba, kita vertus, kokių resursų ribotumas sukuria sąlygas socialinės nelygybės atsiradimui, galima nustatyti, kokios socialinės nelygybės dimensijos yra dominuojančios Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų nuomonių tarpe.

Siekiant nustatyti, kokios socialinės nelygybės dimensijos egzistuoja tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje, remiantis užsienio šalių tyrėjų (Rückert 2008; Delhey 2001; Jacobs 2006; Mau 1997a, 1997b; Haller 1988) patirtimi analizuojant skirtingose šalyse dominuojančias socialinės nelygybės dimensijų kryptis, buvo pasitelkti *EUREQUAL* duomenų bazės klausimai, susiję su respondentų nuomone, kokie veiksniai yra svarbūs norint kažko pasiekti gyvenime ir vertinimai, susiję su požiūriu į pajamų skirtumus ir pajamų paskirstymą (Lentelė 32).

Lentelė 32. Klausimai socialinės nelygybės dimensijoms nustatyti

Teiginys (klausimas) EUREQUAL duomenų bazėje	Vertinimo skalė*
... būti iš turtingos šeimos	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia „visiškai nesvarbu“ ir 5 – „būtina“
... turėti gerai išsimokslinčius tėvus	
... sunkiai dirbti	
... būti ambicingam	
... prigimtiniai sugebėjimai	
... reikalingų žmonių pažinimas	
... politinių ryšių turėjimas	
... priklausomybė tautinei grupei	
... išpažįstama religija	
... vietovė, kurioje gyvena žmogus	
... gimti vyru, ar moterimi	
... ar žmogus dirba privačiame ar	

Teiginys (klausias) EUREQUAL duomenų bazėje	Vertinimo skalė*
valstybiniame sektoriuje	
... amžius (jaunas ar vidutinio amžiaus žmogus)	
... dirbti užsienyje	
B6. Teiginys: ar tam, kad motyvuotume žmones sunkiai dirbti dideli pajamų skirtumai yra būtini	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 4, kur 1 reiškia „tikrai nebūtini“, 4 – „tikrai būtini“.
B7. Teiginio vertinimas, ar pajamų skirtumai [šalyje] yra dideli	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 4, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 4 – „visiškai sutinku“.
E1a. Teiginio vertinimas, ar vyriausybei neturėtų rūpėti žmonių pajamų skirtumų dydis	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 5 – „visiškai sutinku“**
E2e. Teiginio vertinimas, ar dideli pajamų skirtumai yra būtini [šalies] gerovei	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 5 – „visiškai sutinku“
A3c. Teiginio vertinimas, ar rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimo lygį [šalyje]	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 5 – „visiškai sutinku“*
E2f. Teiginio vertinimas, ar gerų pelnų neribojimas verslui yra geriausias būdas pagerinti kiekvieno žmogaus gyvenimo lygį	Vertinimas skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 reiškia „visiškai nesutinku“, 5 – „visiškai sutinku“*

*Klausimyne atsakymų alternatyvų seka pateikta kita tvarka, t.y., 1 reiškia didžiausią pritarimą (pavyzdžiui, „būtina“, „labai svarbu“, „visiškai sutinku“), 4 arba 5 (priklausomai nuo skalės) – didžiausią nepitarimą (pavyzdžiui, „visiškai nesvarbu“, „visiškai nesutinku“, „tikrai nebūtini“ ir pan.). Duomenų interpretacijos patogumo dėlei, klausimų atsakymų alternatyvos perkoduotos kita eiliškumo tvarka.

** Vertinant šį teiginį, buvo prašoma pasirinkti iš dviejų teiginių, kuris artimesnis respondento nuomonei. Siekiant interpretacijos aiškumo, teiginio interpretacijai pasirinkta tokia skalė.

Siekiant išskirti Rytų ir Vidurio Europoje egzistuojančias socialinės nelygybės dimensijas, buvo pasitelktas faktorinės analizės metodas, kurio tikslas – minimaliai prarandant informacijos pakeisti stebimą reiškinį charakterizuojančių požymių aibę kelių faktorių rinkiniu (Čekanavičius ir Murauskas 2002). Atliekant faktorinę analizę, buvo laikomasi statistinėje literatūroje (pavyzdžiui, Čekanavičius ir Murauskas 2002, Acton ir Miller 2009, Backhaus et al. 2008, Field 2009) rekomenduojamų faktorinės analizės etapų:

- Patikrinta, ar duomenys (kintamieji) faktorinei analizei tinka.
- Išskirti faktoriai, tai yra, nustatytas faktorių skaičius ir parinktas faktorių skaičiavimo metodas. Taikydama faktorinę analizę, šio darbo autorė

naudojo pagrindinių komponentų metodą (grindžiamą pagrindinių komponentų analize).

- Atliktas faktorių sukimas ir interpretavimas.
- Apskaičiuotos faktorių reikšmių įverčiai.

Pradedant taikyti faktorinę analizę, pirmiausia patikrinta, ar duomenys faktorinei analizei tinka – atlikta kintamųjų tarpusavio koreliacija, apskaičiuotas Kaizerio-Mejerio-Olkinio (KMO) matas ir Bartleto sferiškumo kriterijus. Kadangi faktorinės analizės pagalba ieškome stebimų kintamųjų panašumų, turime įsitikinti, *ar stebimi kintamieji tarpusavyje koreliuoja*. Remiantis stebėjimų koreliacijų (arba kovariacijų) matrica galima nustatyti, kurie kintamieji yra nepriklausomi nuo likusiųjų. Esant tokiems kintamiesiems, jie negrupuojami (nes faktiškai sudaro atskirus faktorius), ir šalinami iš faktorinės analizės pradinių kintamųjų sąrašo (Čekanavičius ir Murauskas 2002). Gauta kintamųjų koreliacinėje matrica ([7 priedas](#)) rodo, kad kintamieji yra vienas nuo kito priklausomi.

KMO matas įvertina, ar kintamieji tinka faktorinei analizei. Jei KMO reikšmė maža, tai nagrinėjamų kintamųjų faktorinė analizė nerezultatyvi bei kintamųjų porų koreliacija nėra paaiškinama kitais kintamaisiais. Statistinėje literatūroje (Čekanavičius ir Murauskas 2002) rekomenduojama naudoti tokią KMO reikšmių gradaciją: $0,9 < KMO$ – faktorinė analizė puikiai tinka; $0,8 < KMO < 0,9$ – gerai tinka; $0,7 < KMO < 0,8$ – tinka patenkinamai; $0,6 < KMO < 0,7$ – tinka pakenčiamai; $0,5 < KMO < 0,6$ – tinka blogai; $KMO < 0,5$ – faktorinė analizė nepriimtina. PASW Statistics 18 statistine duomenų apdorojimo ir analizės programa gauta KMO reikšmė – 0,809, o tai reiškia, kad faktorinė analizė duomenims gerai tinka. **Bartleto sferiškumo** kriterijus padeda nustatyti, ar iš viso tarp stebimų kintamųjų yra statistikai reikšmingai koreliuojančių. Juo naudojantis tikrinama hipotezė, kad koreliacijų matrica yra vienetinė, tai yra, visi stebėjimai yra nekoreliuoti. Vadinasi, jei turimiems duomenims hipotezė priimama, faktorinė analizė neturi prasmės. Nulinė hipotezė bus atmesta, kai šio testo $p < \alpha$ (α – pasirinktasis reikšmingumo

lygmuo, šio darbo autorė naudoja 0,05 reikšmingumo lygmenį). Išskiriant faktorius visoms tiriamoms Rytų ir Vidurio Europos šalims bendrai, gautas Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, tai reiškia, tikrinama hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 33).

Lentelė 33. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus

KMO matas		,809
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi – kvadratas	16122,427
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Faktorių išskyrimui, kaip jau minėta, buvo naudojamas pagrindinių komponentių metodas. Pagrindinės komponentės, normuotos standartiniais nuokrypiais, laikomos latentiniais bendraisiais faktoriais. Iš viso ištraukta 20 pagrindinių komponentių (Lentelė 34). Galime teigti, kad socialinės nelygybės dimensijas sudaro 20 bendrųjų faktorių. Visos tikrinės reikšmės ir komponentių paaiškinamosios dispersijos išdėstytos mažėjimo tvarka. Lentelėje 34 matyti, kad pirmosios pagrindinės komponentės tikrinė reikšmė 4,108 ir tai sudaro 20,54 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos (visi kartu kintamieji lemia 100 proc. dispersijos). Remiantis gautais rezultatais, galima matyti, kokią dispersijos dalį lemia kiekvienas faktorius atskirai ir visi faktoriai kaip grupė – šešios pirmosios komponentės paaiškina 56,79 proc. bendrosios dispersijos (Lentelė 34).

Atlikus faktorių sukimą, pasikeičia kiekvieno faktoriaus paaiškinama bendrosios dispersijos dalis. Lentelėje 34 matyti, kad prieš sukimą pirmasis faktorius paaiškino 20,54 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo šis rodiklis sumažėjo iki 13,18 proc. Paskutinis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,03 proc. ir po sukimo 7,52

proc.). Faktorių sukimas – tai faktorių svorių matricos transformavimas į lengviau interpretuojamą pavidalą. Pasukimo tikslas yra siekis stipriau susieti kintamuosius su vienu ar kitu faktoriumi, tai yra sudaryti jų sankaupas pagal didesnę faktorinę krūvį. Taip palengvinama duomenų interpretacija. Pasukimas nekeičia koreliacijos matematine prasme, o tik vizualine, kuomet duomenys vaizduojami diagramoje, sukinėjant ašis tarp išskirtų sankaupų (Čekanavičius ir Murauskas 2002; Backhaus et al. 2008; Field 2009). Šiame darbe buvo naudojama pasukimo ortogonaliamis faktoriams schema – Varimax, kurios tikslas – sumažinti kintamųjų, kurie turi didžiausią faktorinę krūvį tam tikram faktoriui, skaičių.

Lentelė 34. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos*

Komponentės	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	4,108	20,540	20,540	4,108	20,540	20,540	2,636	13,179	13,179
2	2,319	11,594	32,134	2,319	11,594	32,134	2,211	11,054	24,232
3	1,521	7,605	39,738	1,521	7,605	39,738	1,788	8,940	33,172
4	1,345	6,727	46,466	1,345	6,727	46,466	1,677	8,386	41,559
5	1,059	5,294	51,759	1,059	5,294	51,759	1,542	7,708	49,267
6	1,006	5,028	56,788	1,006	5,028	56,788	1,504	7,521	56,788
7	,906	4,532	61,320						
8	,844	4,222	65,542						
9	,752	3,761	69,302						
10	,725	3,625	72,927						
11	,698	3,490	76,417						
12	,654	3,272	79,688						
13	,621	3,103	82,792						
14	,613	3,064	85,856						
15	,558	2,791	88,647						
16	,527	2,633	91,280						
17	,495	2,477	93,757						
18	,465	2,323	96,080						
19	,420	2,102	98,182						
20	,364	1,818	100,000						

*Automatinis faktorių išskyrimas

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 35 matome pateiktus pradinių kintamųjų bendrumus – tai pradinių kintamųjų variacijų dalys, paaiškinamos bendrųjų faktorių. Laikytina, kad atrinktose pagrindinėse komponentėse išliko pakankamai daug informacijos apie kintamąjį, jeigu jo bendrumas ne mažesnis nei 0,20 (Čekanavičius ir Murauskas 2002). Lentelėje 35 matyti, kad visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,294 iki 0,760.

Lentelė 35. Pradinių kintamųjų bendrumai

	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	0,701
Išsimokslinę tėvai	1,000	0,760
Sunkus darbas	1,000	0,638
Ambicijos	1,000	0,667
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	0,555
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	0,732
Politiniai ryšiai	1,000	0,732
Tautinė grupė	1,000	0,675
Religija	1,000	0,686
Gyvenamoji vietovė	1,000	0,502
Gimti vyru ar moterimi	1,000	0,593
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	0,602
Amžius	1,000	0,590
Darbas užsienyje	1,000	0,467
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	0,294
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	0,363
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	0,370
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	0,560
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	0,414
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	0,456

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Kai išskirtas tinkamas faktorių skaičius (mūsų atveju 6 faktoriai) galima apskaičiuoti faktorių svorius, kurie parodo kaip stipriai kintamasis koreliuoja su faktoriumi. PASW Statistics 18 statistine duomenų apdorojimo ir analizės programa apskaičiuojama faktorių svorių matrica, atlikus Varimax pasukimą, kuris supaprastina šią faktorių svorių matricos struktūrą (tai yra, siekiama, kad tik kelių kintamųjų visų faktorių svoriai būtų nenuliniai) gaunama pasukta faktorių svorių matrica, kuri palengvina faktorių interpretavimą (Lentelė 36). Taigi, išanalizavus pagrindinius faktorinės analizės metu gautus išvesties duomenis, pereiname prie svarbiausios pasuktos faktorių svorių matricos reikšmės aptarimo. Naudojantis šia matrica, atliekamas faktorių interpretavimas remiantis jų svorio įverčiais: jei svorio įvertis yra lygus arba didesnis už 0,4, jis laikomas pakankamai dideliu; jei svorio įvertis yra lygus arba didesnis už 0,6 – faktorių ir kintamąjį sieja stiprus ryšys; jei mažesnis už 0,3 – laikoma, ryšio tarp faktoriaus ir kintamojo praktiškai nėra. Kintamieji, kurių svoriai tiek teigiami, tiek neigiami, yra vienodai svarbūs. Teigiamas svoris rodo, kad kintamasis su faktoriumi koreliuoja teigiamai, o neigiamas – neigiamai (Čekanavičius ir Murauskas 2002).

Faktorių, nusakančių socialinės nelygybės dimensijas tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse, interpretavimas. Faktorinės analizės metu (taikant pagrindinių komponentų metodą) buvo sumažinti atskiri socialinę nelygybę tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse atspindintys aspektai ir automatiškai išskirti 6 faktoriai, kurie paaiškina 56,8 proc. visos bendrosios dispersijos.

Pagal gautus rezultatus faktoriai su kintamaisiais buvo susieti taip (Lentelė 36):

I-ą faktorių sudaro šie elementai: gyvenamoji vietovė, būti gimusiam vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Ši faktorių sudarantys kintamieji nusako asmenį apibūdinančių, nuo individualių pasiekimų nepriklausančių asmens savybių svarbą galimybėms gyvenime pasiekti, todėl šią požiūrių kryptį, remdamiesi

užsienio šalių tyrėjų (pavyzdžiui, Delhey (2001), Jacobs (2006)) patirtimi, pavadinsime *askriptyvine*.

II-ą faktorių sudaro šie elementai – pajamų skirtumų šalyje vertinimas; teiginio, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimo lygį, vertinimas; teiginio, kad pajamų skirtumai būtini šalies gerovei, vertinimas; teiginio, kad vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus, vertinimas. Du kintamieji – pajamų skirtumų vertinimas ir vyriausybės vaidmuo mažinant pajamų skirtumus – su faktoriumi koreliuoja neigiamai. Kaip minėta, tiek teigiamus, tiek neigiamus svorius turintys kintamieji yra vienodai svarbūs. Teigiamas svoris rodo, kad kintamasis su faktoriumi koreliuoja teigiamai, o neigiamas – neigiamai (Čekanavičius ir Murauskas 2002: 251). Tai reiškia, kad respondantai linkę manyti, kad nėra didelių pajamų skirtumų ir vyriausybė neturi imtis priemonių mažinant pajamų skirtumus. Taigi, šį faktorių sudarantys kintamieji atspindi teigiamą gyventojų požiūrį į egzistuojančius pajamų skirtumus ir jų naudą tiek individualiai, tiek šalies gerovei bei nepritarimą valstybės vaidmeniui perskirstant pajamas. Remdamiesi jau minėtų užsienio šalių mokslininkų tyrimų patirtimi, šią požiūrių kryptį pavadinsime *funkcionalistine*.

III-ią faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad kažko pasiekti gyvenime galima sunkiai dirbant, esant ambicingam, turint prigimtinius sugebėjimus. Ši kintamųjų grupė atspindi asmens pastangų ir gebėjimų svarbą siekiant tikslų gyvenime, todėl šį faktorių pavadinsime *meritokratinė kryptimi*.

IV-ią faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybės kažko siekti gyvenime galimos per ryšius (reikalingų žmonių pažinojimą) ir politinių ryšių turėjimą. Taigi, remdamiesi mokslininkų Delhey (2001) ir Jacobs (2006) tyrimuose naudotu šios grupės kintamųjų apibūdinimu, šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *nepotistine*.

Lentelė 36. Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse pasuktoje (rotuotoje) komponenčių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
Turtinga šeima	,209	-,075	,014	,291	,748	,086
Išsimokslinę tėvai	,140	-,005	,150	,076	,835	,120
Sunkus darbas	,072	,098	,753	-,223	,010	,078
Ambicijos	,124	,027	,799	,086	,064	,025
Prigimtiniai sugebėjimai	,129	,017	,695	,223	,079	-,009
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,208	-,033	,114	,806	,155	,037
Politiniai ryšiai	,186	-,066	-,018	,791	,169	,195
Tautinė grupė	,197	-,033	,002	,217	,033	,766
Religija	,201	,058	,071	-,008	,156	,783
Gyvenamoji vietovė	,615	-,032	,092	,033	,025	,337
Gimti vyru ar moterimi	,709	-,001	,085	,103	,018	,267
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,747	-,044	,060	,081	,075	,162
Amžius	,729	-,077	,130	,174	,067	-,035
Darbas užsienyje	,631	,055	,054	,068	,235	-,048
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,019	,493	,024	,207	-,075	-,042
Pajamų skirtumų vertinimas	,070	-,559	,019	,085	,170	-,099
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	,004	-,540	-,072	-,106	,247	,042
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	,005	,731	,041	-,058	,123	,072
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,042	,596	,098	-,186	,099	-,058
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,035	,661	-,044	-,075	,104	-,015
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	13	11	9	8	8	8

*Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponenčių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonaliusis VARIMAX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

V-ą faktorių sudaro kintamieji, apibrėžiantys socialinės kilmės svarbą siekiant gyvenime tikslų – tai turtinga šeima ir išsimokslinę tėvai. Kadangi šiam faktoriui priskirti kintamieji galimybes kažko siekti gyvenime atspindi per asmens ekonominę ir socialinę šeimos kilmę, todėl šią dimensiją pavadinsime *socialine kilme*.

VI-ą faktorių sudaro kintamieji, apibrėžiantys, kad galimybės gyvenime priklauso nuo tautinės grupės ir išpažįstamos religijos. Nors šis faktorius Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje taip pat susijęs su asmenį apibūdinančiomis, nuo jo pastangų nepriklausančiomis savybėmis, tačiau sudaro atskirą faktorių bendroje tiriamų Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje, kurį pavadinsime *tautiniu ir religiniu identitetu*.

Tyrimo metu buvo bandyta dar labiau apibendrinti turimų duomenų (kintamųjų) kiekį ir bandyta sumažinti išskirtų faktorių skaičių iki penkių faktorių. Šios faktorinės analizės metu tautinės grupės ir religijos svarbą gyvenimo galimybose atspindintys kintamieji prisijungė prie I-ojo faktoriaus. Kaip jau minėta, išpažįstama religija ir tautinė grupė, kuriai asmuo priklauso, taip pat tam tikra prasme apibūdina asmenį ir, remiantis užsienio šalių tyrimų patirtimi, gali būti priskirta prie askriptyvinės socialinės nelygybės dimensijos. Kita vertus, gauti faktoriai paaiškino 51,759 proc. visos bendrosios dispersijos: lyginant su automatiškai išskirtų faktorių paaiškinama bendrosios dispersijos dalimi (56,788 proc.), ji sumažėjo – tai yra, prarandama, nors ir ne ypač didelė, bet tam tikra informacijos dalis, bei, kita vertus, tam tikra specifinė socialinės nelygybės dimensija, būdinga Rytų ir Vidurio Europos šalims (kaip pamatysime tolesnėje analizėje, ši dimensija išsiskirs ir kai kurių kitų valstybių atveju), todėl nuspręsta pasilikti prie automatiškai išskirtų faktorių modelio.

Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse.
Veiksnių, turinčių įtakos galimybėms gyvenime, svarba taip pat vertinta ir pasitelkiant kokybinio tyrimo informantų patirčių analizę. Kaip jau anksčiau aptarta, informantai – tai migrantai, kilę iš Rytų ir Vidurio Europos, tyrimo metu prašyta atskleisti, kokie veiksniai informantams padėjo pasiekti jų

gyvenimo tikslų ir atsidurti toje gyvenimo situacijoje, kurioje jie yra dabar. Galimybių gyvenime ir pajamų skirtumų vertinimas ir kokybinio tyrimo informantų patirtis leidžia atskleisti socialinės nelygybės daugiamatiškumą Rytų ir Vidurio Europos visuomenėje – tai yra, galime išskirti veiksnius, per kuriuos pasireiškia nelygios žmonės charakterizuojančios gyvenimo ir veikimo sąlygos – socialinės nelygybės dimensijos (Huinink ir Schröder 2008: 108), ir galime teigti, kad tiriamose *Rytų ir Vidurio Europos* šalyse egzistuoja keli *požiūriai į socialinę nelygybę*, akcentuojantys skirtingas jos dimensijas:

- *Askriptyvinė*, kuris reiškia, kad galimybėms kažko siekti gyvenime yra svarbiausios asmenį apibūdinančios savybės, o tam tikrų galimybių, susijusių su šiomis savybėmis, ribotumas, gali lemti socialinės nelygybės vystymąsi. Tai yra, kad galimybės gyvenime stipriai priklauso nuo to, kur asmuo gyvena (pavyzdžiui, mieste ar kaime), ar jis vyras, ar moteris, kuriame sektoriuje jis dirba (galima daryti prielaidą, kad nuo darbas atitinkamuose sektoriuose priklauso ir žmogaus pajamos), ar tai vyresnis, ar jaunesnis asmuo bei tai, ar dirbo (dirba) užsienyje. Taigi, esant tam tikriems galimybių, susijusių su apibūdintais veiksniais apribojimais, kyla grėsmė socialinės nelygybės vystymui. Kai kurių kokybinio tyrimo informančių moterų interviu atsispindėjo lyties svarba galimybėms gyvenime – viena vertus, jaučiama tam tikra diskriminacija darbo rinkoje, kita vertus, lyties svarba įvardinta per moters visuomenėje diskriminavimą, priskiriant tam tikrus laukiamus, su lytimi susijusius vaidmenis; be to, su lytimi susieti lūkesčiai persipina su religiniais įsitikimais:

„...aš 20 metų gyvenau priespaudoje: tu esi kalta, tu kaip moteris turi taip ir taip elgtis. Jei nedarysi taip, ateis Dievas ir tave nubaus. O tu kaip moteris negali to ir to. <...> Kur tavo vyras, nesvarbu, bet tu esi tik moteris“ (Wanasa, Lenkija, 5 interviu, 601-609).

- *Funkcionalistinis* požiūris atspindi antrą pagal svarbą socialinės nelygybės dimensiją, vyraujančią tiriamoje Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje. Vertinant gyventojų nuomones, matyti, kad šią dimensiją sudaro teigiamas požiūris į pajamų skirtumus, kurie reikalingi tiek šalies, tiek asmens

gerovei. Kitaip tariant, Rytų ir Vidurio Europos gyventojai pajamų skirtumus bendraja prasme laiko teigiamu dalyku visuomenėje. Tačiau šią gyventojų nuomonę vyraujančią dimensiją abstraktesniame lygmenyje (pavyzdžiui, priimant politinius sprendimus) reikėtų vertinti atsargiai ir atsižvelgti į šalių socialinius rodiklius (pavyzdžiui, palyginti didelius GINI koeficientus tiriamose šalyse). Pajamų skirtumų poreikis individualiai gerovei neatsiskleidė kokybinio tyrimo informantų patirtyse, tačiau informantai akcentavo lygių konkurencinių sąlygų sukūrimo svarbą – galimybių lygybės principo užtikrinimą: „*nuo pradžios visiems turėti vienodą startą*“ (Katka, Lenkija, 7 interviu, 394-395). Geras „startas“ suvokiamas kaip sudarytos vienodos sąlygos įgyti kokybišką ir tinkamą išsilavinimą. Šio vienodo starto užtikrinimas, anot informantų, galimas per dvi sistemas – viena vertus, šeimą (pavyzdžiui, turint pasiturinčius ir išsilavinusius tėvus, kurie gali finansuoti savo atžalų talentų ugdymą (pavyzdžiui, per papildomas pamokas, būrelius) bei suvokia kompetencijų ugdymo svarbą atžalų ateičiai) ir, antra vertus, valstybę, kuri užtikrintų tiek kokybiško formalaus, tiek neformalaus ugdymo galimybes visiems, ir ypač – mažiau galimybių visuomenėje turintiems (pavyzdžiui, galimybės įgyti tinkamą išsilavinimą ypač turi būti užtikrintos toliau nuo didesnių miestų esančiuose regionuose). Tokioje informantų nuomonėje galime įžvelgti funkcionalistinio požiūrio bruožų, kuomet visuomenėje turėtų atsirasti galimybių lygybė, kuri būtų užtikrinama per sąžiningai sukurtą konkurenciją visuomenėje (tai yra, sudarytos sąlygos kiekvienam įgyti kokybišką išsilavinimą, ugdyti turimus gabumus), o sąžiningų konkurencinių sąlygų sukūrimu turėtų būti atsakinga valstybė, imdamasi reikiamų pocių švietimo (bendraja prasme) srityje.

- Trečioji socialinės nelygybės dimensija, vyraujanti tiriamose Rytų ir Vidurio Europos šalyse – tai *meritokratinė kryptis*, nusakanti, kad galimybės gyvenime yra susijusios su vidinėmis asmens savybėmis – sunkiu darbu, ambicijomis ir prigimtiniais sugebėjimais. Kitaip tariant, didesnė socialinės nelygybės rizika – pasyvių, nesiekiančių užsibrėžtų tikslų ar stokojančių prigimtinių gebėjimų, asmenų tarpe. *EUREQUAL* tyrimo metu nebuvo tiriamas

išsilavinimo vaidmuo galimybėms gyvenime, tačiau šio aspekto svarba išryškėjo kokybinio tyrimo metu informantų patirtyse:

„<...> tą mes darome metus iš metų, iki savo gyvenimo galo <..> ir tam, kad turėtume motyvacijos, yra ganėtinai svarbu jau nuo pat pradžių, studijų metų ar dar anksčiau <...> įvertinti savo profesinį tikslą <...> per auklėjimą, per tėvų namus, per mokyklą, draugus, rasti savo individualius gabumus ir juos galėti vystyti <..> tai vaidina didžiulį vaidmenį tam, kad rastume ramybę ir pasitenkinimą gyvenime“ (Angelika, Lenkija, Lenkija, 7 interviu, 367-371).

„Man toks įspūdis, kad studijavau ne tą, nes tai ne teisė ir ne ekonomika. Nors aš buvau gana patenkintas savo studijomis, tačiau supratau, kad darbo rinkoje ne ypač gerai, kai esi baigęs humanitarinius mokslus, nes bus sunku rasti tinkamą darbą, nes žinai visko po truputį, bet nėra specializacijos konkrečioje srityje“ (Anton, Lenkija, 6 interviu, 599-604).

„<...> vis dar [po tėvystės atostogų] turiu galimybę gauti darbą savo specialybėje <...> galėčiau dirbti kaip akordeono mokytojas“ (Oleg, Lenkija, 8 interviu, 599-600).

Kitų, meritokratinę kryptį nusakančių aspektų svarbą galimybėms gyvenime taip pat atskleidžia kokybinio tyrimo dalyvių patirtis:

„<...> iš tikrųjų per darbą, daug darbo, per skirtą laiką dalykams, kurie net netiesiogiai su mano darbu susiję, kaip tas socialinis aktyvumas ir dalyvavimas, bet tiesiog per asmeninę iniciatyvą ir galiausiai doktorantūrą, stengiausi karjeros laiptais kuo aukščiau pakilti. <...> Jei viso to nebūčiau daręs, nebūčiau likęs Vokietijoje dirbti.“ (Anton, Lenkija, 6 interviu, 882-884).

Informantai pabrėžė įvairių įgūdžių, savybių, gebėjimų, reikalingų sėkmingam įsitvirtinimui darbo rinkoje, svarbą: darbštumą ir ambicijas siekiant rezultato (*<...> jeigu netingėsi, jeigu tu visada, kiekviename semestre padarysi, kas tau užduota, tada gali tikrai Vokietijoje kažko pasiekti“ (Ynesa, Lenkija, 9 interviu, 379-380)*), „sunkus darbas, savo tikslui pasiekti“ (*Angelika, Lenkija, 7 interviu, 405*)); organizuotumą ir tvarkingumą (*„Vokietijoje bet kuriuo atveju turi būti tvarkingesnis ir labiau organizuotas, nei Lenkijoje <...>*

darbiniame gyvenime“ (Ynesa, Lenkija, 9 interviu, 562-564)); talentų ugdymą („jei turi gabumų kažką pasiekti, turėtum tai daryti, tai mūsų pareiga [kalbėdama apie savo pasiekimus muzikoje]“ (Angelika, Lenkija, 7 interviu, 382-383)); dalykinių kompetencijų turėjimą („<..> ir žinoma reikia būti geru techniniu.. na, aš esu inžinierius, todėl šneku apie techniką, nesvarbu, kas ką daro, reikia būti specialistu“ (Argus, Vengrija, 12 interviu, 524-525); „aš esu geras pedagogas, tai žinau šimtu procentų“. (Oleg, Lenkija, 8 interviu, 604)) bei papildomų įgūdžių, pavyzdžiui, užsienio kalbų mokėjimo, svarbą („nebeužtenka vien aukštojo, reikia kalbas neblogai išmanyti“ (Erika, Lietuva, 1 interviu, 183-184); „<...> geras kalbos [vokiečių] mokėjimas, aš būdamas vaikas pora metų Vokietijoje gyvenau, todėl kalbu be akcento, ir tai čia yra privalumas“ (Anton, Lenkija, 6 interviu, 594-595)).

▪ *Nepotistinė kryptis* – ketvirtoji Rytų ir Vidurio Europos šalyse vyraujanti socialinės nelygybės dimensija, kurią apibūdina reikalingų pažinčių ir politinių ryšių turėjimas. Ši dimensija rodo, kad galimybės siekti tikslų gyvenime plačiai susijusios su socialiniu tinklu. Nepotistinis požiūris matomas ir informantų gyvenimo patirtyse:

„<...> Dar vis yra taip, kad viskas vyksta iš rankų į rankas, per šeimos ryšius, ir tik tada gali tau pasisekti [susirasti gerą darbą], jei tavo tėvas advokatas [informantė – teisininkė]“ (Ynesa, Lenkija, 9 interviu, (724-726);

„Kontaktai, kontaktai, reiškiasi socialiniai tai buvo svarbiausia. Per tuos kontaktus aš niekada tiesiogiai, nu gaudavau porą sykių, tiesiogiai darbo nelabai negaudavau, bet gaudavau informacijos, kur kas kaip kur kas darosi <...> visų svarbiausias dalykas yra kontaktai. Aišku, reikia kažkokios profesijos, sėkmės ir laimės, reikia kažkokį bazinį, be kontaktų tu nežinai kaip čia viskas vyksta, kaip funkcionuoja“ (Ignas, Lietuva, 3 interviu, 324-326).

„Be ryšių nebus darbo, net ir viešajame sektoriuje [Lenkijoje]. Yra kažkokios darbo vietos, bet jos gaunamos per pažįstamus“ (Anton, Lenkija, 6 interviu, 755-760).

„ką aš praradau, viską, kas Poznanėj buvo, tai savo kontaktus. Kontaktai, kai esi laisvai samdomas, tada kontaktai yra tavo darbas“ (Oleg, Lenkija, 8 interviu, 45-47)

▪ *Socialinė kilmė* susijusi su šeima, kurioje gimstama, tai yra, galimybės gyvenime priklauso nuo turimo tėvų turto ir išsilavinimo. Kitaip tariant, turintys geresnes „starto“ pozicijas turi daugiau galimybių gyvenime. Tai reiškia, kad „prastesnėje“ šeimoje (pavyzdžiui, prastesnė tėvų finansinė padėtis, menkesnis jų turimas išsilavinimas) augantys gali susidurti su didesne socialinės nelygybės rizika. Ši dimensija atsiskleidžia ir informantų patirtyse:

<...> priėmimas į aukštąją mokyklą priklauso nuo abitūros pažymių <...> o jei turi išsilavinusius tėvus, kurie gali leisti papildomus užsiėmimus <...> tada gausi vietą geroje gimnazijoje, ir tada valstybinėje aukštojoje mokykloje <...> nes bus geri abitūros pažymiai. O kiti <...> jei tėvai neturi finansinės galimybės [mokėti už papildomas pamokas, pasiruošimą stojamiesiems egzaminams], jiems vistiek pasiseka, bet iš antro karto, dirbdami pakartoja abitūrą ir tada į privačią aukštąją mokyklą eina“ (Anton, Lenkija, 6 interviu, 731-738).

<..> yra šeima, tėvas darbininkas, motina...<...> yra kiemsargė. Vaikas niekada neturės galimybės būti normaliu žmogumi <...> tas vaikas niekada neturės galimybės studijuoti, niekada.. jisai taps tokiu kaip savo tėvai, o gal dar net blogiau. Nu vienintelė galimybė, tai nebent į užsienį išvažiuos, tai vienintelė galimybė iš savo tokios kastos išlipti – išvažiuoti į užsienį. Jei tėvai neturtingi, tai vaikas neturi jokių šansų išlipti iš tos duobės. Niekada.“ (Ignas, Lietuva, 3 interviu, 351-356). Remiantis paskutiniąja citata matyti, kad darbas užsienyje sietinas su naujų galimybių pradžia, tai sustiprina teiginį, kad vyraujantis požiūris į socialinę nelygybę – askriptyvinis, susijęs su asmenį apibūdinančiais aspektais.

▪ *Tautinis ir religinis identitetas* – tai socialinės nelygybės dimensija, kurią nusako asmens išpažįstama religija ir tautinė grupė. Tai reiškia, kad įtakos galimybės gyvenime turi (arba, priešingai, joms trukdo) priklausymas tautinei grupei (pavyzdžiui, pagrindinei šalies tautinei grupei ar mažumai) ir

religija (vėlgi, pagrindinės šalies religijos išpažinimas ar priklausymas kitai, mažiau šalyje paplitusiai religijai). Apibendrinant galime teigti, kad siekiant Rytų ir Vidurio Europos šalyse mažinti šią socialinės nelygybės dimensiją, svarbu vykdyti socialines programas, skirtas tautinių ir religinių mažumų atstovų integravimu, šioms grupėms priklausančių asmenų įvairių gebėjimų skatinimu.

Apibendrinant gautus faktorinės analizės rezultatus, išskirtos socialinės nelygybės dimensijos paaiškina 57 proc. variacijos, o iš egzistuojančių dimensijų tiriamų šalių grupėje labiausiai dominuoja askriptyvinės (13 proc. bendros variacijos) ir funkcionalistinės dimensijos (11 proc. bendros variacijos). Šio darbo autorės faktorinės analizės metu gauti rezultatai kiek skiriasi nuo užsienio šalių mokslininkų atliktų tyrimų rezultatų. Viena vertus, šie skirtumai yra sąlygoti skirtingų kintamųjų, įtrauktų į faktorinės analizės modelį, sąrašu bei skirtingomis tiriamų šalių grupėmis. Pavyzdžiui, šiame darbe gauti rezultatai skiriasi nuo Jacobs (2006) atlikto tyrimo rezultatų, pirma, dėl skirtingų tyrimo metu naudotų teiginių (ne visi teiginiai, naudoti Tarptautinėje Socialinių tyrimų programoje, kurios duomenimis rėmėsi Jacobsas (2006), buvo naudoti EUREQUAL tyrime); antra, dėl skirtingų tyrimo objektų (Jacobso (2006) atliktame tyrime trūksta Lietuvos ir Latvijos). Lyginant su Delhey (2001) atliktu tyrimu, šio darbo autorė išskyrė daugiau socialinės nelygybės dimensijų dėl didesnio į faktorinę analizę įtrauktų kintamųjų skaičiaus ir jų įvairovės. Kita vertus, skiriasi šio darbo autorės ir Delhey (2001) išskirtų faktorių turinys – Delhey (2001) atliktame tyrime tokie kintamieji kaip išsilavinusių tėvų turėjimas, išpažįstama religija ir turimi ryšiai priskiriami vienam faktoriui, apibūdinamu askriptyvine kryptimi. Taip pat skiriasi šio darbo autorės bei Delhey (2001) tiriamos šalių grupės. Kokybinio tyrimo dalyvių gyvenimo patirtys leidžia giliau atskleisti faktorinės analizės pagalba išskirtas Rytų ir Vidurio Europos šalyse vyraujančias socialinės nelygybės dimensijas, ir kartu parodo ypatingą išsilavinimo svarbą galimybės gyvenime pasiekti.

Tolesniuose darbo skyriuose, remiantis gyvenimo galimybių ir požiūrio į pajamų skirtumus vertinimais, faktorinės analizės pagalba, atskleidžiamas socialinės nelygybės daugiamačiškumas ir vyraujantys požiūriai į socialinę nelygybę Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje.

4.3.2 Socialinės nelygybės dimensijos Estijoje

Į faktorinės analizės modelį Estijai įtraukti visi kintamieji, naudoti ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių faktorinės analizės modelyje. Duomenys (kintamieji) faktorinės analizės modeliui Estijai gerai tinka – PASW Statistics 18 statistine duomenų apdorojimo ir analizės programa apskaičiuota KMO reikšmė – 0,766, o gautas Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, tai reiškia, tikrinama hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 37).

Lentelė 37. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Estija)

KMO matas		,766
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi kvadrato reikšmė	1344,047
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 38 matome, kad penkios pirmosios komponentės paaiškina 51,76 proc. bendrosios dispersijos. Atlikus faktorių sukimą, pasikeičia kiekvieno faktoriaus paaiškinama bendrosios dispersijos dalis – prieš sukimą pirmasis faktorius paaiškino 20,54 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo šis rodiklis sumažėjo iki 15,24 proc. Paskutinis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,30 proc. ir po sukimo 7,75 proc.). Visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,418 iki 0,699,

taigi, atrinktose pagrindinėse komponentėse išliko pakankamai daug informacijos apie kintamuosius ([7 priedas](#)).

Lentelė 38. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Estija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	4,108	20,540	20,540	4,108	20,540	20,540	3,048	15,242	15,242
2	2,319	11,594	32,134	2,319	11,594	32,134	2,220	11,098	26,340
3	1,521	7,605	39,738	1,521	7,605	39,738	1,827	9,136	35,477
4	1,345	6,727	46,466	1,345	6,727	46,466	1,707	8,535	44,011
5	1,059	5,294	51,759	1,059	5,294	51,759	1,550	7,748	51,759
6	1,006	5,028	56,788						
7	,906	4,532	61,320						
8	,844	4,222	65,542						
9	,752	3,761	69,302						
10	,725	3,625	72,927						
11	,698	3,490	76,417						
12	,654	3,272	79,688						
13	,621	3,103	82,792						
14	,613	3,064	85,856						
15	,558	2,791	88,647						
16	,527	2,633	91,280						
17	,495	2,477	93,757						
18	,465	2,323	96,080						
19	,420	2,102	98,182						
20	,364	1,818	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Pagal gautus rezultatus (Lentelė 39) faktoriai su kintamaisiais buvo susieti taip:

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys kintamieji, tai tautinė grupė, religija, gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Atkreiptinas dėmesys, kad religijos reikšmę gyvenimo galimybės atspindintis kintamasis kiek stipriau koreliuoja su kitais faktoriais (IV-uuju ir V-uuju), tačiau geriausiai šis

kintamasis šiame kontekste siejasi su asmenį apibūdinančias veiksniais, todėl jis priskirtas I-ajam faktoriui. Šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *askriptyvine*.

II-ą faktorių sudaro kintamieji, apibūdinantys teigiamą respondentų požiūrį į pajamų skirtumus, tai yra, kad pajamų skirtumai motyvuoja dirbti, kad šalyje egzistuoja maži pajamų skirtumai (neigiamas svoris rodo, kad kintamasis su faktoriumi koreliuoja neigiamai), taip pat teigiamai su faktoriumi koreliuojantys kintamieji rodo, kad pajamų skirtumai būtini šalies gerovei, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą ir gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį. Šią kryptį, bendrąja prasme nusakančia pajamų skirtumų poreikį, pavadinsime *funkcionalistine*.

III-ią faktorių sudaro nepotizmą apibūdinantys kintamieji, tai yra, ryšių (reikalingų žmonių pažinėjimas) ir politinių ryšių turėjimo svarba norint kažko pasiekti gyvenime, tad šią kryptį įvardinsime *nepotistine*.

IV-ą faktorių sudaro kintamieji, apibūdinantys, kad galimybes kažko siekti gyvenime lemia sunkus darbas, ambicijos ir prigimtiniai sugebėjimai. Šią kryptį, kaip ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos faktorinės analizės modelyje, pavadinsime *meritokratinė kryptimi*, kadangi ši kintamųjų grupė atspindi asmens pastangų ir gebėjimų svarbą siekiant tikslų gyvenime.

V-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybes gyvenime lemia šeimos ekonominė ir socialinė situacija – tai yra, turtingi ir išsimokslinę tėvai. Taip pat, su šiuo faktoriumi koreliuoja kintamasis, nusakantis valstybės vaidmenį pajamų paskirstyme (vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus). Kadangi šio kintamojo svoris teigiamas, tai teigiama kintamojo ir susijusio faktoriaus koreliacija, o tai reiškia, kad Estijos gyventojai linkę pritarti vyriausybės įsikišimui mažinant pajamų skirtumus. Pastebėtina, kad tik Estijos atveju kintamasis „vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus“ siejasi su socialinę kilmę apibūdinančias kintamaisiais. Šį faktorių apibūdinantį požiūrį į socialinę nelygybę pavadinsime *socialinės kilmės-egalitaristine* kryptimi.

Lentelė 39. Socialinės nelygybės dimensijos Estijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentų matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai				
	1	2	3	4	5
Turtinga šeima	,269	-,020	,373	-,191	,646
Išsimokslinę tėvai	,373	,139	-,105	,135	,534
Sunkus darbas	,095	,016	-,283	,773	-,067
Ambicijos	-,095	-,003	,053	,803	-,002
Prigimtiniai sugebėjimai	,036	-,017	,396	,635	,062
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,210	-,065	,788	,170	-,030
Politiniai ryšiai	,239	-,012	,769	-,039	,137
Tautinė grupė	,633	-,028	,467	-,210	,060
Religija	,355	,188	,111	,417	,434
Gyvenamoji vietovė	,764	,035	,047	,277	-,034
Gimti vyru ar moterimi	,719	,049	,278	-,058	,161
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,768	-,070	,094	,054	,064
Amžius	,808	-,049	,074	-,103	,060
Darbas užsienyje	,384	,217	,223	,256	,329
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	,080	,679	,026	,001	,019
Pajamų skirtumų vertinimas	,037	-,677	-,001	-,013	,263
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	-,211	-,263	,012	-,037	,586
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	,115	,717	-,115	-,042	,192
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,031	,617	-,409	,060	-,152
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,221	,618	,123	,050	,058
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	15	11	9	9	8

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentų analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonalusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization)

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Apibendrinant Estijoje išskirtas egzistuojančias socialinės nelygybės dimensijas, matyti, kad Estijos visuomenės nuomonėje egzistuoja:

- Askriptyvinis požiūris į socialinę nelygybę. Estijos atveju rezultatai šiek tiek kitokie nei bendruoju Rytų ir Vidurio Europos šalių atveju: tautinė grupė ir religija priskirta pirmajam, askriptyvias asmens savybes apibūdinančiam faktoriui. Tačiau ir Estijoje, kaip ir bendrai tiriamoje Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje, askriptyvinė dimensija vyrauja Estijos visuomenėje.

- Funkcionalistinė – antroji socialinės nelygybės dimensija, vyraujanti Estijoje. Vertinant gyventojų nuomos, matyti, kad šią dimensiją sudaro teigiamas požiūris į pajamų skirtumus, kurie reikalingi tiek šalies, tiek asmens gerovei.

- Trečioji socialinės nelygybės dimensija susijusi su nepotistine požiūrių kryptimi, reiškiančia, kad galimybės gyvenime siejamos su turimais ryšiais – socialiniu tinklu, galinčiu padėti įgyti aukštesnę padėtį visuomenėje (pavyzdžiui, susirandant geresnį darbą).

- Meritokratinė kryptis – ketvirtoji socialinės nelygybės dimensija Estijoje, nusakanti, kad galimybės kažko siekti gyvenime galimos per sunkų darbą, ambicijas bei pastangas, tai yra – asmens vidines savybes. Taigi, esant šių savybių trūkumui (pavyzdžiui, būnant pasyviu darbo rinkoje, neturinčiam ambicijų ir vidinių gebėjimų) atsiranda socialinės nelygybės rizika.

- Socialinės kilmės – egalitaristinė dimensija, susijusi su „gero starto“ ir pritarimo valstybės vaidmeniui mažinant pajamų skirtumus, pozicija. Tai galima sieti su visuomenėje vyraujančiu kompleksiniu poreikiu turėti vienodas galimybes „startui“ – viena vertus, per tėvų socialinę poziciją, antra vertus, per tam tikrą valstybės mechanizmą, per perskirstymą garantuojantį minimalias pajamas.

4.3.3 Socialinės nelygybės dimensijos Latvijoje

Į faktorinės analizės modelį Latvijai įtraukti visi kintamieji, naudoti ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių faktorinės analizės modelyje. Duomenys (kintamieji) faktorinės analizės modeliui Latvijai tinka – PASW Statistics 18 statistine duomenų apdorojimo ir analizės programa apskaičiuota KMO reikšmė – 0,755, o gautas Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, tai reiškia, tikrinama hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 40).

Lentelė 40. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Latvija)

KMO matas		,755
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi kvadratas	1948,250
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 41 matyti, kad šešios pirmosios komponentės paaiškina 53,02 proc. bendrosios dispersijos. Atlikus faktorių sukimą, pasikeičia kiekvieno faktoriaus paaiškinama bendrosios dispersijos dalis – prieš sukimą pirmasis faktorius paaiškino 17,88 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo šis rodiklis sumažėjo iki 12,93 proc.; antrasis faktorius – atitinkamai 9,76 proc. ir 9,87 proc. Paskutinis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,52 proc. ir po sukimo 6,54 proc.). Visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,402 iki 0,668, taigi, atrinktose pagrindinėse komponentėse išliko pakankamai daug informacijos apie kintamuosius ([7 priedas](#)).

Lentelē 41. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (automatiškai išskiriant faktorius) (Latvija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	3,577	17,883	17,883	3,577	17,883	17,883	2,586	12,932	12,932
2	1,952	9,758	27,641	1,952	9,758	27,641	1,975	9,873	22,805
3	1,455	7,276	34,916	1,455	7,276	34,916	1,646	8,229	31,034
4	1,304	6,522	41,438	1,304	6,522	41,438	1,619	8,096	39,130
5	1,211	6,056	47,495	1,211	6,056	47,495	1,470	7,348	46,478
6	1,105	5,524	53,019	1,105	5,524	53,019	1,308	6,541	53,019
7	,954	4,772	57,790						
8	,911	4,557	62,348						
9	,864	4,321	66,669						
10	,786	3,932	70,601						
11	,737	3,685	74,286						
12	,711	3,557	77,844						
13	,689	3,444	81,287						
14	,666	3,330	84,617						
15	,599	2,996	87,613						
16	,567	2,835	90,448						
17	,538	2,691	93,139						
18	,507	2,535	95,674						
19	,460	2,301	97,975						
20	,405	2,025	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Pagal gautus 6 faktorių išskyrimo rezultatus faktoriai su kintamaisiais buvo susieti taip (Lentelė 42):

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys, bet nuo individualių pasiekimų nepriklausantys kintamieji, esantys svarbūs norint kažko pasiekti gyvenime – tai tautinė grupė, religija, gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Atkreiptinas dėmesys, kad amžiaus kintamasis taip pat koreliuoja su II-uoju faktoriumi, tačiau konteksto prasme geriausiai šis kintamasis siejasi su asmenį apibūdinančiais veiksniais, todėl jis priskirtas I-ajam faktoriui.

Kintamasis, atspindintis darbo užsienyje patirties svarbą gyvenimo galimybės taip pat koreliuoja su III-uoju faktoriumi, tačiau konteksto prasme jis labiausiai tinka I-ajam faktoriui. Taigi, šią socialinės nelygybės dimensiją galėtume pavadinti askriptyvizmu.

II-ąjį faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybes gyvenime lemia ryšiai (reikalingų žmonių pažinėjimas) ir politiniai ryšiai. Su faktoriumi taip pat ganėtinai stipriai koreliuoja kintamasis, atspindintis prigimtinių sugebėjimų įtaką galimybės gyvenime pasiekti, tačiau jį priskirsime prie IV-ojo faktoriaus.

III-įjį faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybes gyvenime lemia socialinė ir ekonominė respondento kilmė – tai yra, turtingi ir išsimokslinę tėvai. Su šiuo faktoriumi taip pat ganėtinai stipriai koreliuoja ir kintamieji, nusakantys požiūrį į pajamų skirtumus – tai pajamų skirtumų šalyje vertinimas ir teiginio, kad vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus, vertinimas.

IV-as faktorius susijęs su požiūrių į pajamų skirtumus atspindinčiais kintamaisiais: teiginių vertinimai, kad pajamų skirtumai būtini šalies gerovei, bei vertinimas, ar gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį.

V-asis faktorius susijęs su kintamaisiais, apibrėžiančiais asmens pastangas ir gebėjimus – tai yra, galimybes gyvenime lemia sunkus darbas ir ambicijos. Nors prigimtinių gebėjimų kintamasis stipriai koreliuoja su antruoju faktoriumi, tačiau turinio prasme jis labiau sietinas su asmens gebėjimus ir pastangas apibūdinančiu faktoriumi. Šią socialinės nelygybės dimensiją galėtume pavadinti meritokratinė kryptimi.

VI-asis išskirtas faktorius taip pat susijęs su požiūriu į pajamų skirtumus. Su šiuo faktoriumi koreliuoja kintamieji, nusakantys teiginių, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą ir kad pajamų skirtumai motyvuoja dirbti, vertinimus.

Lentelė 42. Socialinės nelygybės dimensijos Latvijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
Turtinga šeima	,215	,207	,656	,042	-,010	-,016
Išsimokslinę tėvai	,051	,037	,691	,067	,289	,033
Sunkus darbas	,075	-,060	-,060	,068	,773	-,061
Ambicijos	,094	,092	,234	-,140	,573	,204
Prigimtiniai sugebėjimai	-,063	,519	,164	-,023	,460	-,152
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,070	,797	,037	-,021	-,007	,071
Politiniai ryšiai	,273	,699	,123	,034	-,153	,183
Tautinė grupė	,720	,122	-,073	-,007	-,110	,101
Religija	,692	-,171	-,089	,061	,058	,312
Gyvenamoji vietovė	,567	,275	,084	-,099	,135	-,163
Gimti vyru ar moterimi	,690	,098	,105	,057	,041	-,047
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,571	,166	,296	,036	,156	-,194
Amžius	,356	,510	,001	-,138	,248	-,133
Darbas užsienyje	,407	,244	,344	,175	,111	-,217
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,069	,126	-,044	,021	,045	,802
Pajamų skirtumų vertinimas	-,067	-,147	,365	-,453	,093	,166
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	-,112	-,025	,498	-,319	-,262	-,055
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	,019	-,033	-,040	,730	,078	,177
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,061	-,053	,067	,385	-,015	,505
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,027	-,083	,093	,728	-,078	,036
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	13	10	8	8	7	7

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonalusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Atsižvelgiant į tai, kad pasuktoje komponenčių matricoje Latvijos atveju nemažai kintamųjų koreliuoja su keliais faktoriais, nuspręsta išskirti penkis faktorius. Lentelėje 43 matyti, kad penkios pirmosios komponentės paaiškina 47,495 proc. bendrosios dispersijos. Pirmasis faktorius (po sukimo) paaiškina 13,64 proc., antrasis (po sukimo) – 9,49 proc. bendrosios dispersijos. Visų kintamųjų bendrumai išskiriant penkis faktorius svyruoja nuo 0,297 iki 0,647 ([7 priedas](#)).

Lentelė 43. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (išskiriant penkis faktorius) (Latvija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	3,577	17,883	17,883	3,577	17,883	17,883	2,727	13,637	13,637
2	1,952	9,758	27,641	1,952	9,758	27,641	1,895	9,477	23,113
3	1,455	7,276	34,916	1,455	7,276	34,916	1,736	8,681	31,794
4	1,304	6,522	41,438	1,304	6,522	41,438	1,603	8,013	39,807
5	1,211	6,056	47,495	1,211	6,056	47,495	1,538	7,688	47,495
6	1,105	5,524	53,019						
7	,954	4,772	57,790						
8	,911	4,557	62,348						
9	,864	4,321	66,669						
10	,786	3,932	70,601						
11	,737	3,685	74,286						
12	,711	3,557	77,844						
13	,689	3,444	81,287						
14	,666	3,330	84,617						
15	,599	2,996	87,613						
16	,567	2,835	90,448						
17	,538	2,691	93,139						
18	,507	2,535	95,674						
19	,460	2,301	97,975						
20	,405	2,025	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Nors faktorinės analizės metu (taikant pagrindinių komponenčių metodą) išskiriant 5 faktorius visos bendrosios dispersijos paaiškinama dalis (47,5 proc.) kiek mažesnė, nei automatiškai išskiriant 6 faktorius (53 proc.), tačiau 5 faktorių išskyrimo atveju lengviau ir aiškiau interpretuoti gautus faktorius, tai yra, tampa aiškiau sugrupuoti socialinę nelygybę Latvijoje atspindinčius aspektus. Pagal gautus rezultatus (Lentelė 44) faktoriai su kintamaisiais buvo susieti taip:

I-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybių gyvenimo svarbai įtakos turi asmens statusą apibūdinantys, bet su pasiekimais nesusiję kintamieji – tai tautinė grupė, religija, gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Nors faktorinės analizės rezultatai rodo, kad amžiaus kintamasis stipriau koreliuoja su antruoju faktoriumi, tačiau turinio prasme jis labiau tinka pirmajam faktoriui, todėl nuspręsta šį kintamąjį priskirti prie I-ojo faktoriaus. Šį faktorių, galimybes gyvenime nusakantį per asmenį apibūdinančius veiksnius, pavadinsime *askriptyviniu*.

II-ąjį faktorių sudaro kintamieji, pasiekimus gyvenime nusakantys per turimus socialinius ir politinius ryšius. Šiuos kintamuosius jungiančia požiūrių grupę pavadinsime *nepotistine*.

III-įjį faktorių sudaro požiūrį į pajamų skirtumus nusakantys kintamieji – teiginio, kad pajamų skirtumai motyvuoja dirbti, vertinimas; teiginio, kad pajamų skirtumai būtini šalies gerovei, vertinimas; teiginio, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą; teiginio, kad gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį. Šie kintamieji su faktoriumi koreliuoja teigiamai, tai reiškia, kad faktorių sudaro teigiamai pajamų skirtumus šalyje apibūdinantys kintamieji. Šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *funkcionalistine*.

Lentelė 44. Socialinės nelygybės dimensijos Latvijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (penkių faktorių išskyrimas)

	Faktoriai				
	1	2	3	4	5
Turtinga šeima	,291	,212	,095	,106	,584
Išsimokslinę tėvai	,124	,032	,157	,383	,614
Sunkus darbas	,077	-,127	,003	,741	-,148
Ambicijos	,089	,094	,037	,531	,225
Prigimtiniai sugebėjimai	-,018	,463	-,118	,542	,077
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,088	,797	-,007	,058	-,003
Politiniai ryšiai	,287	,723	,120	-,102	,083
Tautinė grupė	,696	,132	,034	-,157	-,101
Religija	,643	-,141	,228	-,055	-,101
Gyvenamoji vietovė	,584	,238	-,188	,158	,021
Gimti vyru ar moterimi	,703	,077	,015	,049	,025
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,620	,122	-,069	,223	,187
Amžius	,368	,469	-,219	,276	-,054
Darbas užsienyje	,479	,193	,029	,225	,204
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,144	,236	,499	-,091	,044
Pajamų skirtumų vertinimas	-,084	-,091	-,195	,039	,492
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	-,079	,016	-,212	-,208	,580
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	,053	-,057	,671	,132	-,213
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,046	,000	,620	-,052	,026
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	,033	-,112	,604	,025	-,084
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	14	9	9	8	8

Šaltinis: autorės skaičiavimai

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonalusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

IV-ąjį faktorių sudaro kintamieji, apibūdinantys, kad galimybes kažko siekti gyvenime lemia sunkus darbas, ambicijos ir prigimtiniai sugebėjimai. Šią kryptį, kaip ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos bei Estijos faktorinės analizės modeliuose, pavadinsime *meritokratinė kryptimi*, kadangi ši kintamųjų grupė atspindi asmens pastangų ir gebėjimų svarbą siekiant tikslų gyvenime.

V-ąjį faktorių sudaro kintamieji, galimybes kažko siekti gyvenime siejantys su ekonomine ir socialine šeimos situacija, kurioje gimstama – tai yra, turtingi ir išsimokslinę tėvai. Su šiuo faktoriumi taip pat koreliuoja kintamieji, nusakantys požiūrį į pajamų skirtumus ir valstybės vaidmenį pajamų perskirstyme: pajamų skirtumų vertinimas ir teiginio, kad vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus, vertinimas. Pastarieji kintamieji teigiamai koreliuoja su šiuo faktoriumi ir tai reiškia, kad vertinama esant dideliems pajamų skirtumams Latvijoje ir manoma, kad vyriausybė turėtų prisidėti mažinant pajamų skirtumus. Šią kryptį, nusakančią, kad galimybes kažko siekti gyvenime lemia tiek socialinė asmens kilmė, tiek valstybės vaidmuo perskirstant pajamas, pavadinsime *socialinės kilmės – egalitarinė kryptimi*.

Apibendrinant Latvijoje egzistuojančius požiūrius, atspindinčius skirtingas socialinės nelygybės dimensijas, matyti, kad:

- Askriptyvinė kryptis – pagrindinė Latvijoje vyraujanti socialinės nelygybės dimensija, nusakanti, kad galimybes gyvenime lemia yra susijusios su tam tikrais asmenį apibūdinančiais ir jo statusą žyminčiais bruožais.
- *Nepotistinė* – antroji socialinės nelygybės dimensija, vyraujanti Latvijoje, ir reiškianti, kad galimybėms gyvenime yra svarbus turimas socialinis tinklas.
- Trečioji Latvijoje vyraujanti socialinės nelygybės dimensija susijusi su *funktionalistine* požiūrių kryptimi, akcentuojanti pajamų skirtumų svarbą ir poreikį individualiai ir šalies gerovei.
- Meritokratinė kryptis – ketvirtoji socialinės nelygybės dimensija Latvijoje, galimybes gyvenime siejanti su asmens vidinėmis savybėmis, pastangomis ir ambicijomis. Kitaip tariant, šių savybių trūkumas lemia socialinės nelygybės vystymąsi.

- *Socialinės kilmės – egalitarinė* kryptis nusako lygių „starto“ galimybių poreikį – viena vertus, šios galimybės siejamos su šeimos socialine ir ekonomine pozicija (tai yra, tėvų išsilavinimu ir turtu), kita vertus – pajamų skirtumų mažinimu valstybėje.

4.3.4 Socialinės nelygybės dimensijos Lietuvoje

Į faktorinės analizės modelį Lietuvai įtraukti visi kintamieji, naudoti ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių faktorinės analizės modelyje. Duomenys (kintamieji) faktorinės analizės modeliui Lietuvai gerai tinka – apskaičiuota KMO reikšmė – 0,726, Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, tai reiškia, tikrinama hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 45).

Lentelė 45. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Lietuva)

KMO matas		,726
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi-kvadrato reikšmė	2318,548
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 46 matyti, kad šešios pirmosios komponentės paaiškina 58,55 proc. bendrosios dispersijos. Didžiausią bendros dispersijos dalį paaiškina pirmasis ir antrasis faktorius (atitinkamai prieš sukimą 18,91 proc. ir 11,71 proc., po sukimo – 11,79 proc. ir 10,52 proc.). Paskutinysis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,67 proc. ir po sukimo 8,25 proc.) (Lentelė 46). Visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,339 iki 0,760, taigi, atrinktose pagrindinėse komponentėse išliko pakankamai daug informacijos apie kintamuosius ([7 priedas](#)).

Lentelė 46. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Lietuva)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	3,782	18,910	18,910	3,782	18,910	18,910	2,359	11,793	11,793
2	2,342	11,710	30,621	2,342	11,710	30,621	2,104	10,520	22,313
3	1,628	8,140	38,760	1,628	8,140	38,760	1,990	9,951	32,264
4	1,521	7,604	46,364	1,521	7,604	46,364	1,830	9,149	41,413
5	1,303	6,513	52,878	1,303	6,513	52,878	1,777	8,885	50,299
6	1,134	5,668	58,546	1,134	5,668	58,546	1,649	8,247	58,546
7	,907	4,536	63,082						
8	,871	4,353	67,435						
9	,811	4,054	71,489						
10	,757	3,786	75,275						
11	,746	3,730	79,005						
12	,656	3,280	82,284						
13	,588	2,941	85,225						
14	,546	2,729	87,955						
15	,493	2,465	90,420						
16	,473	2,367	92,787						
17	,441	2,205	94,993						
18	,408	2,039	97,032						
19	,323	1,614	98,646						
20	,271	1,354	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Pagal gautus rezultatus faktoriai su kintamaisiais buvo susieti taip (Lentelė 47):

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys, bet nuo pasiekimų nepriklausantys kintamieji, kurie yra svarbūs galimybių gyvenime pasiekimui – tai gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Pastebėtina, kad kintamasis, nusakantis darbo užsienyje kaip galimybės kažko siekti gyvenime svarbą taip pat koreliuoja ir su IV-uju faktoriumi. Šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *askriptyvine*. Remiantis šia dimensija galime teigti, kad visuomenėje egzistuoja požiūris, kad socialinė nelygybė atsiranda esant tam

apribojimais, susijusiais su veiksniais, nusakančiais aptartus asmens bruožais, Kitaip tariant, galimybės gyvenime stipriai priklauso nuo to, kur asmuo gyvena (pavyzdžiui, mieste ar kaime), ar jis vyras, ar moteris, kuriame sektoriuje jis dirba (galima daryti prielaidą, kad nuo darbas atitinkamuose sektoriuose priklauso ir žmogaus pajamos), ar tai vyresnis, ar jaunesnis asmuo bei tai, ar dirbo (dirba) užsienyje.

II-ą faktorių sudaro kintamieji, atspindintys požiūrį į pajamų skirtumus, jų naudą ir valstybės vaidmenį pajamų paskirstyme – teiginio, kad pajamų skirtumai motyvuoja dirbti, vertinimas; pajamų skirtumų dydžio vertinimas; teiginio, kad vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus, vertinimas; pajamų skirtumai būtini šalies, gerovei, rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą, gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį. Kintamieji – pajamų skirtumų vertinimas ir vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus – su faktoriumi koreliuoja neigiamai, ir tai reiškia, kad egzistuoja požiūris, kad nors šalyje ir egzistuoja dideli pajamų skirtumai, tačiau vyriausybė neturinti jų mažinti. Kiti šį faktorių sudarantys kintamieji taip pat nusako teigiamą pajamų skirtumų poveikį tiek individualiam asmeniui, tiek šaliai. Taigi, šį socialinės nelygybės požiūrį, nusakantį pajamų skirtumų poreikį valstybėje, pavadinsime *funkcionalistiniu*.

III-ią faktorių sudaro nepotizmą apibūdinantys kintamieji – ryšiai (reikalingų žmonių pažinėjimas) ir politiniai ryšiai, tad šią požiūrių grupę pavadinsime *nepotistine*.

IV-ą faktorių sudaro kintamieji, apibūdinantys, kad galimybes kažko siekti gyvenime lemia šeimos socialinė ir ekonominė situacija – tai yra, turtingi ir išsimokslinę tėvai. Šią dimensiją pavadinsime *socialine kilme*. Ši socialinę kilmę nusakanti socialinės nelygybės dimensija susijusi su šeimos suteikiama „starto“ pozicija – tai reiškia, kad geresnes „starto“ pozicijas turi daugiau galimybių gyvenime, o kilusiems iš mažiau galimybių turinčios šeimos gali atsirasti socialinės nelygybės rizika.

Lentelė 47. Socialinės nelygybės dimensijos Lietuvoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
Turtinga šeima	,124	-,024	,301	,783	,088	-,018
Išsimokslinę tėvai	,101	-,062	,147	,779	,181	,201
Sunkus darbas	,102	,156	-,037	-,307	,204	,681
Ambicijos	,012	-,054	,018	,254	-,129	,816
Prigimtiniai sugebėjimai	,192	-,177	,299	,257	-,063	,553
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,123	-,028	,836	,174	,004	,086
Politiniai ryšiai	,126	,047	,818	,138	,214	,085
Tautinė grupė	,132	,089	,164	,201	,724	,002
Religija	,148	-,022	-,035	,082	,823	-,033
Gyvenamoji vietovė	,552	,015	,183	-,155	,376	,073
Gimti vyru ar moterimi	,675	,081	,126	,166	,270	,034
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,656	-,082	,123	,032	,142	,142
Amžius	,773	,048	,050	,049	-,240	,041
Darbas užsienyje	,575	-,021	-,117	,406	,144	-,044
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,056	,652	,191	,043	-,093	-,010
Pajamų skirtumų vertinimas	,096	-,414	,390	,176	-,154	-,179
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	,198	-,499	,052	,066	-,192	-,089
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	,078	,739	-,210	,099	,086	-,098
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,160	,499	-,247	-,121	-,194	,234
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	,113	,611	,113	-,084	-,004	-,151
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	12	11	10	9	9	8

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonaliusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

V-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybės gyvenime priklauso nuo tautinės grupės, kuriai priklauso asmuo ir jo išpažįstamos religijos. Šį požiūrį pavadinsime *tautinio ir religinio identiteto* dimensija.

VI-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybes gyvenime lemia sunkus darbas, ambicijos ir prigimtiniai sugebėjimai. Šią kryptį, kaip ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos faktorinės analizės modelyje, pavadinsime *meritokratiškai kryptimi*, kadangi ši kintamųjų grupė atspindi asmens pastangų ir gebėjimų svarbą siekiant tikslų gyvenime. Kitaip tariant, didesnė socialinės nelygybės rizika – yra didesnė tarp pasyvių, nesiekiančių užsibrėžtų tikslų ar stokojančių prigimtinių gebėjimų asmenų.

Lietuvos atveju, faktorinės analizės metu išskirti aiškūs faktoriai, todėl galutiniame rezultate palikti automatiškai išskirti faktoriai. Kaip ir bendrojo Rytų ir Vidurio Europos šalių modelio atveju, buvo bandoma išskirti penkis faktorius, tačiau pasilikta prie aukščiau aprašyto rezultato. Viena vertus, išskiriant penkis faktorius, sumažėja dispersijos dalis, ir, antra, du, automatiškai išskirti faktoriai – tautinio – religinio identiteto (kuris apibūdinamas tautinės grupės ir religijos kintamaisiais) ir askriptyvinis, apsisungia į vieną (askriptyvinę kryptį nusakantį faktorių), todėl yra mažai prasmės mažinti faktorių skaičių, kadangi prarandama tam tikra informacija apie šalį.

4.3.5 Socialinės nelygybės dimensijos Lenkijoje

Į faktorinės analizės modelį Lenkijai įtraukti visi kintamieji, naudoti ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių faktorinės analizės modelyje. Duomenys (kintamieji) faktorinės analizės modeliui Lenkijai gerai tinka – KMO reikšmė – 0,757, o gautas Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, kuris reiškia, kad tikrinta hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 48).

Lentelė 48. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Lenkija)

KMO matas		,757
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi-kvadrato reikšmė	4330,388
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Šešios pirmosios komponentės paaiškina 56,24 proc. bendrosios dispersijos. Atlikus faktorių sukimą, pasikeičia kiekvieno faktoriaus paaiškinama bendrosios dispersijos dalis – prieš sukimą pirmasis faktorius paaiškino 19,07 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo šis rodiklis sumažėjo iki 11,63 proc., antrasis – atitinkamai 11,11 proc. ir 10,85 proc. Paskutinis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,36 proc. ir po sukimo 6,77 proc.) (Lentelė 49). Visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,338 iki 0,746 ([7 priedas](#)).

Lentelė 49. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (automatinis faktorių išskyrimas, Lenkija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	3,813	19,066	19,066	3,813	19,066	19,066	2,325	11,627	11,627
2	2,222	11,111	30,177	2,222	11,111	30,177	2,169	10,845	22,472
3	1,569	7,844	38,020	1,569	7,844	38,020	1,939	9,696	32,168
4	1,474	7,368	45,389	1,474	7,368	45,389	1,842	9,209	41,377
5	1,100	5,500	50,889	1,100	5,500	50,889	1,619	8,096	49,473
6	1,071	5,355	56,243	1,071	5,355	56,243	1,354	6,770	56,243
7	,948	4,742	60,986						
8	,887	4,435	65,421						
9	,833	4,164	69,584						
10	,797	3,984	73,568						
11	,744	3,718	77,286						
12	,669	3,347	80,633						

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
13	,601	3,005	83,638						
14	,586	2,931	86,570						
15	,569	2,845	89,415						
16	,533	2,666	92,081						
17	,454	2,271	94,352						
18	,427	2,136	96,487						
19	,367	1,833	98,320						
20	,336	1,680	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Pagal gautus rezultatus automatiškai išskirtus faktorius su kintamaisiais galima susieti taip (Lentelė 50) :

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys kintamieji, tai gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje.

II-ą faktorių sudaro socialinę kilmę apibūdinantys kintamieji – tai yra, turtinga šeima ir išsilavinę tėvai bei nepotizmą nusakantys kintamieji – tai ryšiai (reikalingų žmonių pažinėjimas) ir politinių ryšių turėjimas.

III-ią faktorių sudaro kintamieji, nusakantys požiūrį į pajamų skirtumus – tai pajamų skirtumų vertinimas, teiginio, kad vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus, vertinimas, teiginio, kad pajamų skirtumai yra būtini šalies gerovei, vertinimas; teiginio, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimo lygį, vertinimas; teiginio, kad gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį, vertinimas. Su šiuo faktoriumi koreliuojantys kintamieji – pajamų skirtumai būtini šalies gerovei ir gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį, taip pat stipriai koreliuoja ir su VI-uju faktoriumi. Su pastaruju, VI-uju faktoriumi, dar yra susijęs teiginio, kad pajamų skirtumai motyvuoja sunkiai dirbti, vertinimas.

IV-ą faktorių sudaro tautinė grupė ir religija.

Lentelė 50. Socialinės nelygybės dimensijos Lenkijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
Turtinga šeima	,078	,840	,029	,036	,067	-,149
Išsimokslinę tėvai	,024	,780	,090	,152	,144	-,072
Sunkus darbas	-,009	-,101	,231	,096	,720	-,190
Ambicijos	,069	,101	,027	,004	,799	,001
Prigimtiniai sugebėjimai	,061	,159	-,204	,036	,583	,529
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,312	,589	-,289	,042	-,057	,187
Politiniai ryšiai	,263	,591	-,234	,200	-,157	,208
Tautinė grupė	,183	,186	-,082	,771	,014	,184
Religija	,168	,119	-,028	,834	,077	,024
Gyvenamoji vietovė	,511	,037	,081	,488	,053	-,122
Gimti vyru ar moterimi	,680	,032	,066	,284	,022	,020
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,679	,109	,039	,273	-,019	-,104
Amžius	,688	,145	-,155	-,070	,185	,182
Darbas užsienyje	,636	,117	-,038	,009	-,037	-,001
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	,029	-,066	,197	,031	-,098	,623
Pajamų skirtumų vertinimas	,095	,080	-,625	,025	-,004	-,041
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	-,022	-,016	-,601	,224	-,009	-,054
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	-,069	,017	,515	,090	-,009	,486
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,068	-,054	,557	,072	,121	,022
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,023	,002	,533	,109	-,006	,459
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	12	10	10	9	8	7

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonalusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

V-ąjį faktorių sudaro kintamieji, nusakantys individualų asmens indėlį norint kažko pasiekti gyvenime – tai yra, sunkus darbas, ambicijos ir pastangos.

Kaip matyti iš atliktos faktorinės analizės rezultatų, du kintamieji, nusakantys požiūrį į pajamas, stipriai koreliuoja su dviem faktoriais, ir kintamasis, nusakantis asmens gyvenamosios vietos svarbą galimybėms gyvenime taip pat koreliuoja su dviem faktoriais. Siekiant aiškumo nustatant egzistuojančias socialinės nelygybės dimensijas Lenkijoje, buvo apsispręsta faktorinės analizės metu išskirti penkis faktorius.

Lentelė 51. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos, išskiriant penkis faktorius (Lenkija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	3,813	19,066	19,066	3,813	19,066	19,066	2,337	11,684	11,684
2	2,222	11,111	30,177	2,222	11,111	30,177	2,304	11,522	23,206
3	1,569	7,844	38,020	1,569	7,844	38,020	2,092	10,461	33,666
4	1,474	7,368	45,389	1,474	7,368	45,389	1,795	8,976	42,642
5	1,100	5,500	50,889	1,100	5,500	50,889	1,649	8,246	50,889
6	1,071	5,355	56,243						
7	,948	4,742	60,986						
8	,887	4,435	65,421						
9	,833	4,164	69,584						
10	,797	3,984	73,568						
11	,744	3,718	77,286						
12	,669	3,347	80,633						
13	,601	3,005	83,638						
14	,586	2,931	86,570						
15	,569	2,845	89,415						
16	,533	2,666	92,081						
17	,454	2,271	94,352						
18	,427	2,136	96,487						
19	,367	1,833	98,320						
20	,336	1,680	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Faktorinės analizės metu (taikant pagrindinių komponenčių metodą) buvo sumažinti atskiri socialinę nelygybę Lenkijoje atspindintys aspektai ir išskirti penki faktoriai, kurie paaiškina 50,89 proc. visos bendrosios dispersijos (paaiškinamos dispersijos dalis išskiriant penkis faktorius sumažėjo, lyginant su automatiškai išskiriamais 6 faktoriais, paaiškinančiais 56,24 proc. visos bendrosios dispersijos) (Lentelė 51). Pagal gautus rezultatus išskirtus faktorius su kintamaisiais galima susieti taip (Lentelė 52):

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys kintamieji, tai gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *askriptyvine*. Tai reiškia, kad visuomenėje vyrauja požiūris, kad galimybėms kažko siekti gyvenime yra svarbiausios asmenį apibūdinančios, iš dalies jo socialinį statusą nusakančios, savybės.

II-ąjį faktorių sudaro socialinę kilmę ir nepotizmą apibūdinantys kintamieji. Tai yra, galimybes gyvenime lemia išsilavinę ir turtingi tėvai bei reikalingų žmonių pažinėjimas ir politinių ryšių turėjimas. Šią kryptį (socialinės nelygybės dimensiją) pavadinsime *socialinės kilmės – nepotistinė kryptimi*.

III-ąjį faktorių sudaro teiginių, susijusių su pajamų skirtumais ir požiūriu į valstybės vaidmenį pajamų perskirstyme, vertinimas: vertinimas, ar pajamų skirtumai motyvuoja dirbti; vertinimas, ar pajamų skirtumai šalyje yra dideli; vyriausybės vaidmens mažinant pajamų skirtumus vertinimas; teiginio, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimo lygį, vertinimas bei vertinimas, ar gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį. Pajamų skirtumų dydžio bei valstybės vaidmens mažinant pajamų skirtumus kintamieji su faktoriumi koreliuoja neigiamai, o tai reiškia, kad nėra matomi dideli pajamų skirtumai šalyje ir visuomenė linkusi manyti, kad valstybė turi nesikišti mažinant pajamų skirtumus šalyje. Kiti su šiuo faktoriumi susiję kintamieji koreliuoja teigiamai, kas reiškia pritarimą tiriamiems teiginiams. Apibendrinant šią dimensiją matyti, kad egzistuoja pozityvus požiūris į pajamų skirtumus, tad šią dimensiją pavadinsime *funkcionalistine*.

Lentelė 52. Socialinės nelygybės dimensijos Lenkijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (penkių faktorių išskyrimas)

	Faktoriai				
	1	2	3	4	5
Turtinga šeima	,081	,766	-,049	-,004	,111
Išsimokslinę tėvai	,031	,713	,043	,115	,191
Sunkus darbas	,024	-,177	,068	,041	,752
Ambicijos	,070	,099	-,014	-,011	,796
Prigimtiniai sugebėjimai	,012	,314	,073	,113	,516
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,277	,663	-,145	,076	-,085
Politiniai ryšiai	,236	,655	-,077	,231	-,174
Tautinė grupė	,199	,220	,050	,782	,018
Religija	,203	,106	,012	,820	,099
Gyvenamoji vietovė	,544	,000	,016	,438	,081
Gimti vyru ar moterimi	,692	,044	,070	,252	,028
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,697	,092	-,015	,228	-,003
Amžius	,659	,236	-,054	-,056	,144
Darbas užsienyje	,629	,142	-,036	-,010	-,044
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,004	,056	,495	,086	-,132
Pajamų skirtumų vertinimas	,065	,165	-,554	,086	-,064
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	-,038	,056	-,533	,284	-,060
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	-,073	,050	,695	,092	,008
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,099	-,129	,483	,008	,175
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,023	,028	,696	,104	,014
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	12	12	10	9	8

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonaliusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

IV-ąjį faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybes gyvenime lemia priklausymas tam tikrai tautinei grupei ar priklauso nuo tam tikros išpažįstamos religijos. Šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *tautiniu ir religiniu identitetu*.

V-ąjį faktorių sudaro kintamieji, nusakantys individualų asmens indėlį norint kažko pasiekti gyvenime – tai yra, sunkus darbas, ambicijos ir pastangos, tai yra – *meritokratinė kryptis*. Meritokratinė kryptis yra susijusi su vidinėmis asmens savybėmis ir didesnė socialinės nelygybės rizika atsiranda tarp pasyvių, nesiekiančių užsibrėžtų tikslų ar stokojančių prigimtinių gebėjimų, asmenų.

Apibendrinami faktorinės analizės rezultatus Lenkijai, matome, kad šioje šalyje egzistuoja tokios, požiūrius į socialinę nelygybę nusakančios, dimensijos: askriptyvinė, socialinės kilmės – nepotistinė, funkcionalistinė, tautinio – religinio identiteto dimensija ir meritokratinė kryptis.

4.3.6 Socialinės nelygybės dimensijos Vengrijoje

Į faktorinės analizės modelį Vengrijai įtraukti visi kintamieji, naudoti ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių faktorinės analizės modelyje. Duomenys (kintamieji) faktorinės analizės modeliui Vengrijai tinka – KMO reikšmė – 0,763, o Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, kuris reiškia, kad tikrinta hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 53).

Lentelė 53. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Vengrija)

KMO matas		,763
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi kvadrato reikšmė	3477,397
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 54 matyti, kad šešios pirmosios komponentės paaiškina 57,34 proc. bendrosios dispersijos. Atlikus faktorių sukimą, pasikeičia kiekvieno faktoriaus paaiškinama bendrosios dispersijos dalis – prieš sukimą pirmasis faktorius paaiškino 20,36 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo šis rodiklis sumažėjo iki 13,78 proc., antrasis faktorius – atitinkamai – 10,29 proc. ir 11,01 proc. Paskutinis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,26 proc. ir po sukimo 6,82 proc.) (Lentelė 54). Visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,312 iki 0,729 ([7 priedas](#)).

Lentelė 54. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Vengrija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	4,071	20,356	20,356	4,071	20,356	20,356	2,756	13,781	13,781
2	2,057	10,286	30,642	2,057	10,286	30,642	2,217	11,087	24,868
3	1,745	8,724	39,366	1,745	8,724	39,366	1,943	9,714	34,582
4	1,309	6,546	45,912	1,309	6,546	45,912	1,775	8,877	43,459
5	1,232	6,160	52,072	1,232	6,160	52,072	1,411	7,057	50,517
6	1,053	5,263	57,335	1,053	5,263	57,335	1,364	6,819	57,335
7	,960	4,798	62,133						
8	,901	4,504	66,637						
9	,863	4,315	70,952						
10	,758	3,791	74,743						
11	,723	3,613	78,356						
12	,666	3,330	81,686						
13	,619	3,096	84,782						
14	,591	2,957	87,739						
15	,532	2,661	90,400						
16	,483	2,414	92,814						
17	,416	2,080	94,894						
18	,379	1,897	96,792						
19	,346	1,730	98,521						
20	,296	1,479	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Pagal gautus rezultatus išskirtus faktorius su kintamaisiais galima susieti taip (Lentelė 55):

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys kintamieji, tai gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Šią pagrindinę socialinės nelygybės dimensiją Vengrijoje pavadinsime *askriptyvine*.

II-ą faktorių sudaro kintamieji, galimybes kažko siekti gyvenime nusakantys per socialinę kilmę – tai yra, tėvų išsilavinimą ir turimą turtą bei reikalingų žmonių pažinimą ir politinių ryšių turėjimą. Šią dimensiją pavadinsime *socialinės kilme-nepotistine*. Tai antroji socialinės nelygybės dimensija, vyraujanti Vengrijoje (kaip ir Lenkijoje). Ši dimensija susijusi su „gero starto“ gyvenimo galimybės įtaka – tai yra, tėvų finansine situacija ir jų išsilavinimu, bei per šią aplinką sukurtu socialiniu tinklu.

III-ią faktorių sudaro kintamieji, nusakantys individualų asmens indėlį norint kažko pasiekti gyvenime – tai yra, sunkus darbas, ambicijos ir pastangos, tai yra – *meritokratinė kryptis*. Kitaip tariant, didesnė socialinės nelygybės rizika – tarp pasyvių, nesiekiančių užsibrėžtų tikslų ar stokojančių prigimtinių gebėjimų, asmenų.

IV-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys požiūrį į pajamų skirtumų poreikį ir rinkos ekonomikos veikimą ir jos veiklos ribojimą. Faktorių sudarantys kintamieji teigiamai koreliuoja su faktoriumi, tai yra – pritariama teiginiui, kad pajamų skirtumai būtini šalies gerovei, pritariama, kad rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą, o gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį. Šią dimensiją pavadinsime *funkcionalistine*.

Lentelė 55. Socialinės nelygybės dimensijos Vengrijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
Turtinga šeima	,194	,630	-,008	,091	,245	,177
Išsimokslinę tėvai	,142	,488	,218	,263	,352	,229
Sunkus darbas	,019	-,073	,776	,220	,125	-,013
Ambicijos	,081	,115	,836	,061	-,007	-,082
Prigimtiniai sugebėjimai	,167	,067	,700	-,121	-,016	,118
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,223	,802	,056	-,140	-,107	-,035
Politiniai ryšiai	,152	,801	,014	-,187	-,042	,110
Tautinė grupė	,155	,318	,081	-,025	-,094	,631
Religija	,243	,038	-,061	,112	,055	,768
Gyvenamoji vietovė	,692	,137	,007	,033	,054	,142
Gimti vyru ar moterimi	,750	,079	,147	-,063	-,049	,241
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,774	,146	,083	-,063	-,055	,186
Amžius	,724	,181	,131	-,118	,060	-,008
Darbas užsienyje	,558	,269	-,067	,283	,219	-,337
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,092	-,018	,007	-,033	-,625	,003
Pajamų skirtumų vertinimas	,009	,114	,135	-,295	,416	-,145
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	-,109	-,030	,020	-,314	,638	,042
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	-,034	-,051	,057	,656	-,306	,060
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	-,100	-,067	,139	,505	-,220	,052
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	,011	-,016	-,017	,768	,121	-,040
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	14	11	10	9	7	7

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonalusis VARIMAX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

V-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys pajamų skirtumų poreikį ir valstybės vaidmenį pajamų perskirstyme. Kintamasis (teiginio vertinimas), susijęs su pajamų skirtumų poreikiu darbo motyvacijai, su faktoriumi koreliuoja neigiamai – tai reiškia, kad yra nepritariama teiginiui, kad pajamų skirtumai motyvuoja dirbti. Kiti su faktoriumi susiję kintamieji koreliuoja teigiamai, tai yra, Vengrijos gyventojai vertina esant didelius pajamų skirtumus šalyse ir linkę manyti, kad vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus. Šią socialinės nelygybės dimensiją pavadinsime *egalitarine*.

VI-ą faktorių sudaro kintamieji, nusakantys, kad galimybes kažko siekti gyvenime lemia priklausymas tam tikrai tautinei grupei ar tam tikros religijos išpažinimas. Šią kryptį pavadinsime *tautiniu – religiniu identitetu*.

Apibendrinant faktorinės analizės rezultatus Vengrijai, šioje šalyje išskirti tokios, požiūrius į socialinę nelygybę nusakančios, dimensijos: askriptyvinė, socialinės kilmės – nepotistinė, meritokratinė, funkcionalistinė, egalitarinė ir tautinio – religinio identiteto dimensija.

4.3.7 Socialinės nelygybės dimensijos Čekijoje

Į faktorinės analizės modelį Čekijai įtraukti visi kintamieji, naudoti ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių faktorinės analizės modelyje. Duomenys (kintamieji) faktorinės analizės modeliui Čekijai tinka – KMO reikšmė – 0,767, o Bartleto sferiškumo kriterijus 0,000, kuris reiškia, kad tikrinta hipotezė „visi stebimi kintamieji yra nekoreliuoti“ – atmesta, tai yra, tarp stebimų kintamųjų yra statistiškai reikšmingai koreliuojančių. Turimiems duomenims faktorinė analizė turi prasmę (Lentelė 56).

Lentelė 56. KMO ir Bartleto sferiškumo kriterijus (Čekija)

KMO matas		,767
Bartleto sferiškumo kriterijus	Apyt. Chi-kvadrato reikšmė	3629,884
	Laisvės laipsnis	190
	p-reikšmė	,000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Lentelėje 57 matyti, kad šešios pirmosios komponentės paaiškina 60,89 proc. bendrosios dispersijos. Atlikus faktorių sukimą, pasikeičia kiekvieno faktoriaus paaiškinama bendrosios dispersijos dalis – prieš sukimą pirmasis faktorius paaiškino 18,84 proc. bendros visų kintamųjų dispersijos, o po sukimo šis rodiklis sumažėjo iki 13,75 proc., antrasis faktorius atitinkamai – 14,18 proc. ir 13,6 proc. Paskutinis faktorius paaiškina mažiausią bendros dispersijos dalį (prieš sukimą 5,227 proc. ir po sukimo 7,014 proc.) (Lentelė 57). Visų kintamųjų bendrumai svyruoja nuo 0,375 iki 0,792 ([7 priedas](#)).

Lentelė 57. Pagrindinių faktorių išskyrimo rezultatai: dispersijos (Čekija)

KOMPONENTĖS	Pradinės reikšmės			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis prieš sukimą			Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis po sukimo		
	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %	Viso	Variacijos %	Kumuliatyvus %
1	3,769	18,844	18,844	3,769	18,844	18,844	2,750	13,748	13,748
2	2,836	14,178	33,022	2,836	14,178	33,022	2,722	13,608	27,356
3	1,975	9,877	42,898	1,975	9,877	42,898	2,096	10,479	37,835
4	1,406	7,032	49,930	1,406	7,032	49,930	1,727	8,634	46,469
5	1,147	5,736	55,666	1,147	5,736	55,666	1,482	7,410	53,879
6	1,045	5,227	60,893	1,045	5,227	60,893	1,403	7,014	60,893
7	,888	4,438	65,331						
8	,804	4,019	69,350						
9	,757	3,784	73,134						
10	,729	3,643	76,777						
11	,619	3,096	79,874						
12	,577	2,886	82,759						
13	,546	2,728	85,487						
14	,526	2,631	88,118						
15	,479	2,395	90,513						
16	,457	2,286	92,799						
17	,392	1,958	94,757						
18	,364	1,818	96,575						
19	,347	1,735	98,310						
20	,338	1,690	100,000						

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Pagal gautus rezultatus išskirtus faktorius su kintamaisiais galima susieti taip (Lentelė 58):

I-ą faktorių sudaro asmenį apibūdinantys kintamieji, tai gyvenamoji vietovė, gimti vyru ar moterimi, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius, darbas užsienyje. Šią socialinės nelygybės dimensiją, apibūdinamą, kad galimybėms gyvenime priklauso nuo asmens bruožų, pavadinsime *askriptyvine*.

II-ąjį faktorių sudaro kintamųjų grupė, susijusi su pajamų skirtumų vertinimu ir jų nauda individui ir šaliai bei valstybės vaidmeniu pajamų paskirstyme. Su šiuo faktoriumi teigiamai koreliuoja pajamų skirtumus kaip motyvaciją nusakantis kintamasis; taip pat rezultatai rodo, kad šį faktorių sudaro ir kintamasis, kuriuo respondentai išreiškė pritarimą pajamų skirtumų būtinumui šalies gerovei, rinkos ekonomikai, kaip gerinančiai paprastų žmonių gyvenimą, ir gerų pelnų neribojimui, nes jie didina gyvenimo lygį. Su šiuo faktoriumi neigiamai koreliuoja du kintamieji – tai pajamų skirtumų vertinimas ir vyriausybės vaidmuo mažinant pajamų skirtumus. Rezultatai rodo, kad Čekijoje nėra matomų didelių pajamų skirtumų, ir nemanoma, kad vyriausybė turi imtis veiksmų, mažinant pajamų skirtumus. Apibendrinant šio faktoriaus prasmę, galima išskirti pritarimą pajamų skirtumams ir šiuo faktoriumi išskirtą socialinės nelygybės dimensiją pavadinti *funkcionalistine*.

III-ąjį faktorių sudaro kintamieji, galimybes kažko siekti gyvenime apibrėžiantys per asmens pastangas, ambicijas ir prigimtinius sugebėjimus. Šią kryptį pavadinsime *meritokratinė*.

IV-ą faktorių sudarantys kintamieji galimybes gyvenime sieja su reikiamų žmonių pažinojimu ir politinių ryšių turėjimu. Šis požiūris sietinas su *nepotistine* socialinės nelygybės dimensija.

V-asis faktorius susijęs su kintamaisiais, kuomet galimybės kažko siekti gyvenime atsiranda per *socialinę kilmę* – tai yra, turtingus ir išsilavinusius tėvus.

Lentelė 58. Socialinės nelygybės dimensijos Čekijoje pasuktoje (rotuotoje) komponentių matricoje (automatinis faktorių išskyrimas)

	Faktoriai					
	1	2	3	4	5	6
Turtinga šeima	,186	,007	-,189	,365	,708	,044
Išsimokslinę tėvai	,138	,065	,084	,085	,864	,089
Sunkus darbas	,108	,138	,785	-,253	,003	,023
Ambicijos	,080	,104	,832	,138	-,020	,019
Prigimtiniai sugebėjimai	,057	,033	,815	,018	-,005	-,026
Ryšiai (reikalingi žmonės)	,141	-,030	,068	,849	,081	,011
Politiniai ryšiai	,150	-,135	-,110	,790	,212	,111
Tautinė grupė	,219	-,009	,006	,176	,061	,741
Religija	,127	-,049	-,003	-,051	,044	,827
Gyvenamoji vietovė	,636	-,064	,112	-,025	,033	,238
Gimti vyru ar moterimi	,771	-,068	,030	,107	,062	,146
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,802	-,096	,020	,006	,079	-,003
Amžius	,758	-,162	,044	,177	,024	-,015
Darbas užsienyje	,580	,081	,057	,093	,115	,089
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,028	,513	-,094	,137	-,307	,048
Pajamų skirtumų vertinimas	,041	-,652	-,060	,155	-,074	-,040
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	,061	-,619	-,010	,007	-,174	,109
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	-,062	,766	,100	-,002	-,056	,143
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	-,031	,678	,115	-,167	,104	-,144
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,061	,704	,091	,028	-,091	-,056
Faktoriaus paaiškinama variacijos dalis (proc.):	14	14	10	9	7	7

* Faktorių išskyrimo metodas – pagrindinių komponentių analizė; faktorių sukimo metodas – ortogonalusis VARIAMX su Kaiser-normalizacija (Varimax with Kaiser Normalization).

Šaltinis: autorės skaičiavimai

VI-ąjį faktorių sudaro kintamieji, galimybes kažko siekti gyvenime apibrėžiantys per priklausymą tam tikrai tautinei grupei ar tam tikros religijos išpažinimą. Šią kryptį pavadinsime *tautiniu – religiniu identitetu*.

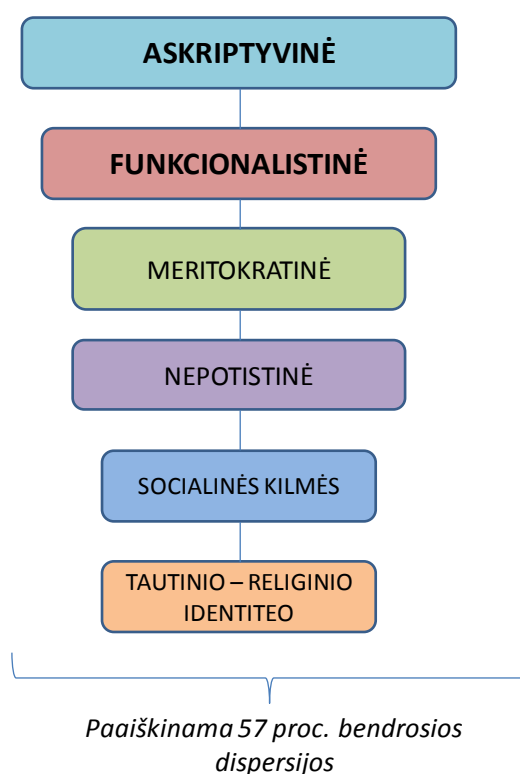
Apibendrinant faktorinės analizės rezultatus Čekijai, išskirtos tokios požiūrius į socialinę nelygybę nusakančios dimensijos: askriptyvinė, funkcionalistinė, meritokratinė, socialinės kilmės ir tautinio – religinio identiteto dimensija.

4.3.8 Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse: apibendrinimas

Remiantis faktorinės analizės metu (taikant pagrindinių komponentų metodą) išskirtais faktoriais, apibūdinančiais tam tikras visuomenėje egzistuojančių požiūrių grupes, išskyrėme, kokios socialinės nelygybės dimensijos vyrauja bendrai tiriamoje Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje, tiek kiekvienoje šalyje atskirai. Remiantis veiksmų, kurie yra svarbūs galimybės gyvenime ir pajamų skirtumų visuomenėje vertinimu, galime nustatyti vyraujančius požiūrius į socialinę nelygybę ir socialinės nelygybės visuomenėje atsiradimo riziką.

Bendrai tiriamoje Rytų ir Vidurio Europos šalių grupėje išskirtos askriptyvinė, funkcionalistinė, meritokratinė, nepotistinė, socialinės kilmės ir tautinio – religinio identiteto vyraujančios socialinės nelygybės dimensijos, iš kurių svarbiausios – askriptyvinė ir funkcionalistinė (Paveikslas 24). Askriptyvinė dimensija reiškia, kad galimybės kažko siekti gyvenime yra svarbiausios asmenį ir jo socialinį statusą apibūdinančios savybės: gyvenamoji vietovė, lytis, darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje, amžius ir darbas užsienyje. Tai reiškia, kad galimybės gyvenime stipriai priklauso nuo to, kur asmuo gyvena (pavyzdžiui, mieste ar kaime), ar jis vyras, ar moteris, kuriame sektoriuje jis dirba (galima daryti prielaidą, kad nuo darbo atitinkamame sektoriuje priklauso ir jo pajamos, prestižas, socialinė padėtis), ar tai vyresnis, ar jaunesnis asmuo bei tai, ar dirbo (dirba) užsienyje. Vertindami šiuos

aspektus, galime teigti, kad Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse, gyventojų nuomone, ryškios šią dimensiją atspindinčios socialinės nelygybės apraiškos – lyčių ir su amžiumi bei gyvenamąja vieta susijusi nelygybė. Antroji stipriai Rytų ir Vidurio Europoje vyraujanti socialinės nelygybės dimensija susijusi su funkcionalistiniu požiūriu, reiškiančiu, kad Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenėse vyrauja teigiamas požiūris į egzistuojančius pajamų skirtumus, manant, kad pajamų skirtumai skatina tiek individualią, tiek šalies gerovę, todėl valstybė neturinti kištis į pajamų mažinimą. Ši nuomonė pagrindžia šalyse vyraujančią (neo)liberalią ekonominę politiką, tačiau tokį egzistuojantį požiūrį reikėtų vertinti atsargiai, ypač – politiniame lygmenyje. Viena vertus, atsižvelgiant į šalyse esamus didelius pajamų skirtumus (tiek vertinant statistinius šalių rodiklius, tiek gyventojų nuomones) ir siekiant jų mažinimo – būtina didesnę dėmesį skirti socialinei sanglaudai, mažinant lyties, amžiaus nelygybes ir skatinti socialinę ir ekonominę regionų plėtrą Rytų ir Vidurio Europoje.

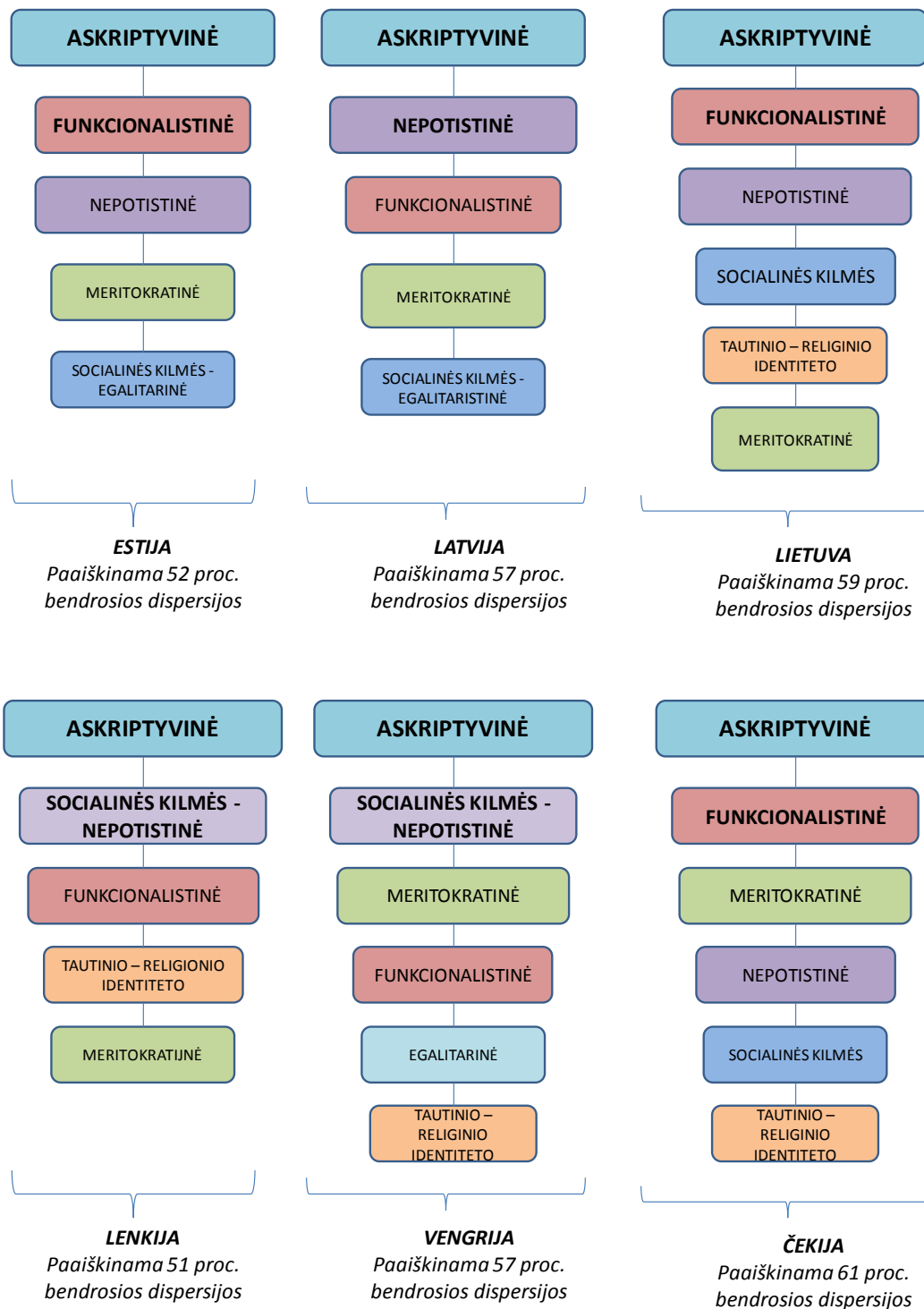
Paveikslas 24. Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse (bendras modelis)

Šaltinis: sudaryta autorės

Taip pat, nors ir ne taip ryškiai, Rytų ir Vidurio Europoje vyrauja požiūris, kad galimybės gyvenime priklauso nuo individualių pastangų (kitais tariant, socialinės nelygybės rizikoje esantys asmenys patys kalti, kad nėra pakankamai ambicingi, nepasižymi darbštumu ir vidinėmis savybėmis), apibūdinamų meritokratinė ir nepotistine kryptimi (turimas socialinis tinklas taip pat svarbus). Socialinės nelygybės dimensijos tiriamų šalių grupėje taip pat susijusios su socialine kilme (šėimos socialine padėtimi – tėvų pajamomis (turtu) ir tėvų išsilavinimu) bei tautiniu – religiniu identitetu – tai yra, išpažįstama religija ir tautine grupe. Atsižvelgiant į šias visuomenės nuomonėje išskirtas socialinės nelygybės dimensijas, Rytų ir Vidurio Europos šalyse siekiant mažinti socialinę nelygybę, svarbu kreipti dėmesį į asmenis, gyvenančius žemas pajamas gaunančiose ir probleminėse šėimose, taip pat vykdyti socialinės integracijos programas tautinių (ir religinių) mažumų atstovams.

Socialinės nelygybės dimensijos, remiantis faktorinė analize (taikant pagrindinių komponentų metodą), išskirtos atskirai tiriamoms šalims – Estijai, Latvijai, Lietuvai, Lenkijai, Čekijai ir Vengrijai. Pagrindinės Baltijos ir Višegrado šiose šalyse vyraujančios dimensijos pavaizduotos Paveiksle 25. Šalyse išskirtos penkios arba šešios socialinės nelygybės dimensijos, kurios šalių modeliuose paaiškina nuo 51 proc. iki 61 proc. bendrosios dispersijos

Visose tirtose šalyse, kaip ir bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių modelyje, pagrindinė egzistuojanti socialinės nelygybės dimensija – askriptyvinė, kuri apibūdina visuomenėje vyraujantį požiūrį, kad galimybės gyvenime priklauso nuo tam tikrą asmens statusą apibūdinančių savybių – lyties, amžiaus, gyvenamosios vietovės, darbo privačiame ar valstybiniame sektoriuje, darbo užsienyje patirties (kai kuriais atvejais dar ir išpažįstamos religijos ir priklausomybės tautinei grupei). Tai reiškia, kad visų tirtų šalių visuomenių požiūriu, egzistuoja lyčių, su amžiumi, gyvenamąja vietove ir kitais askriptyvinei kryptčiai priskiriamais aspektais susijusios socialinės nelygybės apraiškos.

Paveikslas 25. Socialinės nelygybės dimensijos Rytų ir Vidurio Europos šalyse

Šaltinis: sudaryta autorės

Lyginant antrąsias pagal svarbą socialinės nelygybės dimensijas, egzistuojančias Rytų ir Vidurio Europos visuomenėse, rezultatai kiekvienoje šalyje kiek skiriasi. Estijoje, Lietuvoje ir Čekijoje svarbią vietą užima

funkcionalistinė, Latvijoje – nepotistinė, o Lenkijoje ir Vengrijoje – socialinės kilmės – nepotistinės dimensijos (Paveikslas 25).

Funkcionalistinė dimensija reiškia, kad Estijoje, Lietuvoje ir Čekijoje vyrauja teigiamas požiūris į pajamų skirtumus, visuomenė mato jų naudą tiek individualiai, tiek šalies gerovei, o valstybės kišimasis į pajamų skirtumų mažinimą nėra pageidaujamas. Funkcionalistinį požiūrį į socialinę nelygybę nusakanti dimensija nėra viena pagrindinių, bet egzistuoja ir Latvijoje, Lenkijoje ir Vengrijoje, kuriose už pastarąją ryškesnė nepotistinė (Latvijoje) ir socialinės kilmės – nepotistinė (Lenkijoje ir Vengrijoje) socialinės nelygybės dimensija. Ši dimensija reiškia, kad šalyse egzistuoja požiūris, kad galimybės gyvenime tampriai susijusios su turimų pažinčių ratu, o Lenkijoje ir Vengrijoje šią poziciją sustiprina tėvų socialinė pozicija – jų pajamos (turtas) ir turimas tėvų išsilavinimas. Taigi, šiose visuomenėse egzistuoja požiūris, kad ryšiai ir gera tėvų socialinė pozicija gali padėti siekti tikslų gyvenime, o šių veiksmų neturėjimas (pavyzdžiui, įtakingų asmenų nepažinojimas ar prasta tėvų socialinė situacija (menkas išsilavinimas, žemos pajamos) sudaro prielaidas socialinės nelygybės formavimuisi. Socialinių ryšių įtaka gyvenimo galimybėms taip pat randama ir kitose tirtose šalyse, tačiau ši dimensija nėra viena pagrindinių.

Meritokratinės krypties, apibūdinamos vidinėmis savybėmis, sunkiu darbu ir ambicijomis siekiant tikslų gyvenime, svarba tiriamose visuomenėse taip pat yra skirtinga. Toks požiūris, pabrėžiantis individualias pastangas gyvenimo tikslų siekimui, ryškesnis Vengrijoje ir Čekijoje (trečia iš šešių išskirtų dimensijų), tuo tarpu Lietuvoje ir Lenkijoje – tai paskutinioji iš vyraujančių dimensijų.

Rezultatai atskleidė ir nevienodą tautinės grupės ir religijos įtaką galimybėms gyvenime. Estijos ir Latvijos atveju šie aspektai faktorinės analizės metu buvo priskirti prie askriptyvinės, o Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos atveju – išskirti į atskirą faktorių, taip sudarydami tautinio – religinio identiteto dimensiją, nusakančią visuomenėse egzistuojantį požiūrį, kad socialinė nelygybė yra susijusi su priklausymu tam tikrai tautinei grupei ar

išpažįstama religija. Šie rezultatai sudaro prielaidas manyti, kad šiose visuomenėse egzistuoja nelygybės tautinės grupės ar išpažįstamos religijos atveju.

Nors funkcionalistinė, pabrėžianti pajamų skirtumų naudą ir poreikį, dimensija yra viena dominuojančių daugumoje tirtų valstybių, tačiau kai kurių šalių atvejais matyti ir egalitaristinio požiūrio apraiškų – poreikio pajamų perskirstymui, siekiant mažinti pajamų skirtumus – užuomazgos. Vengrijos atveju, nors ir ne ypač visuomenėje dominuojanti (paskutinė iš išskirtų dimensijų faktorinės analizės metu), išskirta egalitaristinė dimensija, nusakanti egzistuojantį požiūrį apie valstybės vaidmens svarbą pajamų perskirstyme ir bei pajamų perskirstymo poreikį. Tuo tarpu Estijoje ir Latvijoje ši dimensija apima ne tik pajamų suvienodinimo, bet ir tėvų socialinę poziciją – jų pajamas ir išsilavinimą. Manytina, kad „startą“ gyvenimui gali užtikrinti ne tik šeimos parama, bet ir valstybės sudarytos garantijos tam tikroms (minimalioms) pajamoms.

5 IŠVADOS

Šiuo darbu atskleista, kokie veiksniai turi įtakos Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Čekijos ir Vengrijos gyventojų socialinės nelygybės masto visuomenėje suvokimui ir kokie požiūriai į socialinę nelygybę vyrauja Rytų ir Vidurio Europos valstybėse. Tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad ginamieji teiginiai pasitvirtino iš dalies ir, apibendrinant disertacinį darbą, galima formuluoti tokias išvadas:

- Socialinė nelygybė – kiekvienoje visuomenėje egzistuojantis reiškinys, kurio analizė gali remtis skirtingomis stratifikacijos teorijomis, akcentuojančiomis skirtingą socialinės nelygybės aspektą, arba sociologiniu – socialinės tvarkos visuomenėje suvokimo – požiūriu. Šiame darbe buvo remiamasi S.Hradilo socialinės nelygybės apibrėžimu, susijusiu su galimybėmis gyvenime ir socialinė nelygybė apibrėžta kaip ilgalaikė, struktūruota ribota galimybė naudotis „vertingomis gėrybėmis“ (resursais) bei ribota prieiga prie socialinės pozicijos, susijusios su nelygia galia arba įtaka ir iš jos kylančiais ilgalaikiais gyvenimo galimybių apribojimais. Bendrąja prasme, socialinė nelygybė apima pajamų, gerovės, sveikatos, būsto, švietimo nelygybę, nelygybę darbo rinkoje bei su šiomis sritimis susijusį skirtingą gerovės statusą, įgūdžius ir žinias. Šis nelygybių „komplektas“ – tai privalumų ir trūkumų struktūra individų ir jų šeimų gyvenimo galimybėse ir gyvenimo rezultatuose.

- Socialinę nelygybę visuomenėje galima matuoti dviem aspektais. Pirmą, tai faktinė nelygybė (egzistuojantis skirtingas išteklių pasiskirstymas visuomenėje), kuri dažniausiai yra išreiškiama įvairiais ekonominiais matais ir indeksais; antra, suvokiama nelygybė, kuri remiasi visuomenės nuomone apie šalyje egzistuojančią socialinę nelygybę. Suvokiamos nelygybės matavimas leidžia įvertinti šalyje egzistuojančią socialinę diferenciaciją, gyventojų elgesį bei visuomenėje egzistuojančius požiūrius į socialinę nelygybę.

- Remiantis užsienio šalių mokslininkų atliktų tyrimų patirtimi, požiūriams įtaką darantys veiksniai buvo suklasifikuoti į nacionalinio (makro)

ir individualaus (mikro) lygmens veiksniais. Individualus lygmuo siejamas su asmeninio intereso principu, individualiomis savybėmis (socialinėmis – demografinėmis charakteristikomis) ir vertybinėmis – ideologinėmis nuostatomis. Nacionalinis lygmuo siejamas su makroekonominėmis šalies sąlygomis, institucine gerovės valstybės struktūra, istoriniu, socialiniu – ekonominiu ir politiniu šalies kontekstu. Šiame darbe tiriami socialinės nelygybės paplitimo vertinimui įtaką darantys veiksniai buvo sugrupuoti į individualius veiksniai (socialines – demografines charakteristikas ir ideologines – vertybines nuostatas) ir subjektyviai vertinamus makro aplinkos įtakotus veiksniai – tai yra, bendrąjį šalies kontekstą – demokratijos ir rinkos ekonomikos veikimo, šalyje egzistuojančių pajamų skirtumų, korupcijos paplitimo ir gyvenimo sąlygų – vertinimą.

- Neigiamai vertinamą bendrąjį – politinį, ekonominį ir socialinį – šalių kontekstą galime sieti su Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų pereinamojo ir integracijos į ES laikotarpiu vykusių politinių, ekonominių ir socialinių permainų patirtimi ir esama situacija šalyse – gyventojų manymu, gimtosiose Rytų ir Vidurio Europos šalyse egzistuoja per daug socialinės nelygybės, daugiausia socialinės nelygybės visuomenėje pastebi Vengrijos, Lietuvos ir Latvijos gyventojai. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad politiniu šalies kontekstu labiausiai patenkinti Estijos gyventojai, o Vengrijos – ypač išsiskiria tiek politinio, tiek ekonominio konteksto neigiamu vertinimu.

- Remiantis sudarytų regresijos modelių, skirtų ištirti įvairių veiksnių įtaką socialinės nelygybės vertinimui, rezultatais galime daryti išvadą, kad tirtose Rytų ir Vidurio Europos šalyse (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Čekijoje ir Vengrijoje) bendrojo šalies konteksto vertinimas glaudžiai susijęs su socialinės nelygybės šalyje paplitimo vertinimu – kuo geriau vertinamas šalies bendras kontekstas, tuo mažiau socialinės nelygybės šalyje pastebima. Nors bendrame Rytų ir Vidurio Europos šalių modelyje nustatyta tiek ekonominio, tiek socialinio, tiek politinio konteksto įtaka socialinės nelygybės vertinimui, tačiau remiantis atskirų šalių rezultatais matyti, kad labiausiai socialinės nelygybės masto vertinimas susijęs su

ekonominio konteksto vertinimu (visose šešiose šalyse), taip pat – socialinio (Baltijos šalyse ir Lenkijoje), o politinio konteksto vertinimas socialinės nelygybės vertinimui įtakos turi tik dvejose šalyse (Lenkijoje ir Vengrijoje).

- Individualių veiksnių įtaka socialinės nelygybės paplitimo vertinimui Rytų ir Vidurio Europos šalyse yra fragmentiška. Estijoje socialinės nelygybės paplitimo vertinimui individualūs veiksniai įtakos neturi; šioje visuomenėje socialinės nelygybės paplitimo vertinimas susijęs tik su bendruoju – ekonominio ir socialinio – šalies konteksto vertinimu. Socialinės nelygybės lygio visuomenėje vertinimui Rytų ir Vidurio Europos šalyse ideologinės – vertybinės nuostatos nėra svarbios. Ideologinių nuostatų (matuotų kairės – dešinės skalėje) svarba pasireiškė bendrame Rytų ir Vidurio Europos modelyje ir atskirai tik Čekijoje, kur labiau kairesnių pažiūrų asmenys linkę šalyje matyti daugiau socialinės nelygybės. Socialinių – demografinių charakteristikų įtaka socialinės nelygybės paplitimo vertinimui yra menka – tik amžius, išsilavinimas ir socialinė grupė turi įtakos socialinės nelygybės vertinimams, tačiau šių veiksnių įtaka pasireiškia skirtingose valstybėse: vyresni Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos gyventojai yra linkę matyti daugiau socialinės nelygybės visuomenėje; išsilavinimo veiksnys svarbus Lenkijoje ir Vengrijoje, tačiau šio veiksnio įtaka šalyse skirtinga – Lenkijoje labiau išsilavinę, o Vengrijoje – žemesnio išsilavinimo lygmens asmenys linkę matyti daugiau socialinės nelygybės; socialinės grupės veiksnys socialinės nelygybės vertinimui įtakos turi tik Čekijoje, kur žemesnei socialinei grupei (dirbančių fizinį darbą) priklausantys asmenys labiau vertina šalyje esant daugiau socialinės nelygybės. Atskleista pavienių socialinių – demografinių charakteristikų įtaka nesudaro prielaidų tam tikrų tendencijų formulavimui. Tačiau remdamiesi bendrojo Rytų ir Vidurio Europos šalių modelio rezultatais, galime kelti prielaidą, kad vyresnių gyventojų labiau matoma socialinė nelygybė gali būti siejama su individualiu interesu: asmenine patirtimi ir didesne socialinės nelygybės rizika vyresniame amžiuje.

- Remiantis galimybių gyvenime ir požiūriu į pajamų skirtumus vertinimais, nustatytos Rytų ir Vidurio Europos šalyse egzistuojantys požiūriai

į socialinę nelygybę, akcentuojantys skirtingas jos dimensijas: askriptyvinė, funkcionalistinė, nepotistinė, socialinės kilmės, meritokratinė kryptis, tautinio – religinio identiteto bei egalitarinė dimensijos. Šios dimensijos skirtingose Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenės nuomonėse reiškiasi skirtingai.

- Pagrindinė visose tirtose Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenėse vyraujantis požiūris į socialinę nelygybę susijęs su askriptyvine socialinės nelygybės dimensija, reiškiančia, kad socialinė nelygybė atsiranda per sąlygas, kuriose asmenis apibūdinantys bruožai (pavyzdžiui, amžius, lytis, gyvenamoji vietovė ir pan.) turi reikšmę galimybėms gyvenime.

- Požiūrių į socialinę nelygybę Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenėse skirtumai atsiranda analizuojant kitas socialinės nelygybės dimensijas: Estijoje, Lietuvoje ir Čekijoje vyrauja funkcionalistinę socialinės nelygybės dimensiją nusakantis požiūris, Latvijoje – nepotistinę, o Lenkijoje ir Vengrijoje – mišrią socialinę kilmės – nepotistinę.

- Estijoje, Lietuvoje ir Čekijoje vyraujantis funkcionalistinis požiūris į socialinę nelygybę atskleidžia, kad šiose visuomenėse egzistuoja teigiamas požiūris į pajamų skirtumus, kurie yra būtini šalies ir individualiai gerovei. Tačiau šią visuomenės nuomonę išskirtą socialinės nelygybės dimensiją reikėtų atsargiai interpretuoti kuriant ir įgyvendinant socialinę politiką, kadangi tiek gyventojų vertinimai, tiek statistiniai rodikliai pagrindžia, kad tiriamose šalyse egzistuoja dideli pajamų skirtumai bei didelė socialinė nelygybė. Todėl politiniai sprendimai, susiję su siekiu mažinti socialinę nelygybę, turėtų būti labiau susiję su galimybių (ypač rizikos grupėms) didinimu, nei pajamų skirtumų per socialines išmokas mažinimu.

- Latvijoje vyraujantis nepotistinis, o Lenkijoje ir Vengrijoje – mišrus socialinės kilmės – nepotistinis požiūris į socialinę nelygybę atskleidžia, kad šiose šalyse socialinės nelygybės atsiradimas siejamas su reikalingų socialinių ryšių trūkumu ir šeimos galimybėmis. Galime kelti prielaidą, kad socialinės politikos priemonės, susijusios su socialinės nelygybės mažinimu šiose šalyse, turėtų būti nukreiptos į šeimos instituto stiprinimą tiek pinigėmis, tiek

socialinėmis priemonėmis, ypač kreipiant dėmesį į vaikus ir jaunimą, augančius socialinės rizikos ar mažiau galimybių turinčiose šeimose.

- Apibendrinant galime daryti išvadą, kad siekiant mažinti socialinę nelygybę Rytų ir Vidurio Europoje turėtų būti siekiama užtikrinti lygių galimybių principą jau pačios socializacijos pradžioje – kreipiamas didesnis dėmesys kompetencijų ugdymui tiek formalaus švietimo, tiek neformalaus ugdymo metu, bei šeimos instituto stiprinimui. Antra, socialinės politikos priemonės turėtų būti nukreiptos į nelygybių, susijusių su lytimi, amžiumi ir tautine grupe mažinimą bei kreipiamas didesnis dėmesys į regioninę plėtrą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Acton, Ciaran, Miller, Robert, Fullerton, Deidre, Maltby, John. 2009. SPSS for Social scientists, Second Edition, Palgrave Macmillan.
2. Aidukaite, Jolanta. 2009a. Old Welfare State Theories and New Welfare Regimes in Eastern Europe: Challenges and Implications. *Communist and Post-Communist Studies*, 42(1), 23-39.
3. Aidukaitė, Jolanta. 2009b. The welfare system of Lithuania, in *The Handbook of European Welfare Systems*, Schubert, Klaus, Hegelich, Simon and Bazant, Ursula (ed.), Routledge, p. 294-309.
4. Aidukaite, Jolanta. 2011. Welfare reforms and socio-economic trends in the 10 new EU member states of Central and Eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, 44, 211-219.
5. Allison, Paul D. 1978. Measures of Inequality. *American Sociological Review*, Vol. 43, No. 6 (Dec., 1978), 865-880.
6. Andress, Hans J. and Heien, Thorsten. 2001. Four Worlds of Welfare State Attitudes? A Comparison of Germany, Norway, and the United States. *European Sociological Review*, 17, 337–356.
7. Allport, Floyd H. 1937. Toward a Science of Public Opinion. *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 1, No. 1 (Jan., 1937), 7-23.
8. Arts, Wil, Gelissen, John. 2001. Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does the Type Really Matter? *Acta Sociologica*, 44, 283-299.
9. Arts, Wil, Gelissen, John. 2002. Three worlds of welfare capitalism or more? A state-of-the-art report, *Journal of European Social Policy*, 12, 137-158.
10. Atkinson, Anthony B. 1970. On the Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory*, 2, 244-263.
11. Backhaus, Klaus; Erichson, Bernd; Plinke, Wulff; Weiber, Rolf. 2008. *Multivariate Analysemethoden. Eine anwendungsorientierte Einführung*, Springer, Deutschland.

12. Bazant, Ursula & Schubert, Klaus. 2009. European welfare systems: diversity beyond existing categories in *The Handbook of European Welfare Systems*, K. Schubert, S. Hegelich & U. Bazant (Eds.), London: Routledge, 513–535.
13. Bean, Clive and Papadakis, Elim. 1998. A comparison of mass attitudes towards the welfare state in different institutional regimes, 1985-1990. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 10 No. 3, p. 211-230.
14. Becker, Gary S. 1976. *The Economic Approach to Human Behavior*, The University of Chicago Press.
15. Bideleux, Robert and Jeffries, Ian. 1998. *A History of Eastern Europe. Crisis and change*, New York/UK, Routledge.
16. Binelli, Chiara; Loveless, Matthew; Whitefield, Stephen. *What is Social Inequality and Why Does it Matter?*, APSA 2012 Annual Meeting Paper. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2104568>
17. Blekesaune, Morten, Quadagno, Jill. 2003. Public Attitudes toward Welfare State Policies: A Comparative Analysis of 24 Nations. *European Sociological Review*, Vol. 1, No. 5, 415-427.
18. Blekesaune, Morten. 2007. Economic Conditions and Public Attitudes to Welfare Policies. *European Sociological Review*, Volume 23, Number 3, 393-403.
19. Bock-Rosenthal, Erika. 2006. Soziale Ungleichheiten, in *Soziologie. Studienbuch für soziale Berufe*, Biermann, Benno; Bock-Rosenthal, Erika; Doehlemann, Martin; Grohall, Karl-Heinz; Kühn, Dietrich, Ernst Reinhardt Verlag, München, 204-250.
20. Bohle, Dorothee. 2007. The New Great Transformation: Liberalization and Social Protection in Central Eastern Europe. Paper presented at the Second ESRC Seminar: „(Re) Distribution of Uncertainty“, Warwick Business School, University of Warwick, Coventry.

21. Bohle, Dorothee and Greskovits, Béla. 2007. Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe. *West European Politics*, 30:3, 443-466.
22. Bourdieu, Pierre. 1983. Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital, in *Soziale Ungleichheiten (Soziale Welt, Sonderband 2)*, Kreckel, Reinhard (Hg.), Göttingen: Schwartz, 183-198.
23. Bourdieu, Pierre. 1993. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Ed. Randal Jonhson. Cambridge: Polisy Press.
24. Bourdieu, Pierre, Wacquant, Loic J. D. 2003. *Įvadas į refleksišią sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
25. Brannen, Julia (ed.). 2008. *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*, Ashgate Publishing Company, USA.
26. Brazienė, Rūta, Gudžinskienė Jūratė. 2004. Socialinės atskirties modeliai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, 50-56.
27. Breznau, Nate. 2010. Economic Equality and Social Welfare: Policy Preferences in Five Nations. *International Journal of Public Opinion Research*, Vol.22, No.4, 458-484.
28. Bungs, Dzintra. 1998. *The Baltic States: Problems and Prospects of Membership in the European Union*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 31-50.
29. Busule, Sigita; Purinš; Freimanis Aigars. 2007. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist Central and Eastern Europe in comparative perspective. *Desk Research Latvia*, EUREQUAL Project information.
30. Butkevičienė, Eglė. 2012. Premises for the welfare of society. *Socialiniai mokslai*. Nr. 3 (77), p. 7-16.
31. Butler, Tim; Watt, Paul. 2007. *Understanding Social Inequality*, Sage Publications Ltd.
32. Cambell, Angus; Converse Philip E.; Miller, Warren E. and Stokes, Donald E. 1960. *The American Voter*, New York, John Wiley, Opinion

- Research Corporation, *The Initiators* (Princeton, N.J.: ORC, 1960), p. T-4-T-7.
33. Castles, Francis G., & Mitchell, Deborah. 1993. Worlds of Welfare and Families of Nations in *Families of Nations. Patterns of Public Policy in Western Democracies*, F. G. Castles (Ed.), Aldershot: Dartmouth, 93-128.
 34. Cerami, Alfio. 2005. Social policy in Central and Eastern Europe. The emergence of a new European model of solidarity?, *Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Sozialwissenschaft (Dr.rer.pol.) der Universität Erfurt*, Staatswissenschaftliche Fakultät, Universität Erfurt, Staatswissenschaftliche Fakultät.
 35. Chapman, Jenny. 1985. Marital Status, Sex and the Formation of Political Attitudes in Adult Life. *Political Studies*, XXXIII, 592-609.
 36. Coughlin, Richard M. 1980. *Ideology, Public Opinion, and Welfare Policy: Attitudes Toward Taxes and Spending in Industrialized Societies*. Berkeley: Institute of International Studies. Flora, Peter, and Arnold J. Heidenheimer, eds. (1981).
 37. Cowell, Frank. 1998. *Measurement of Inequality*, London School of Economics and Political Science, Discussion Paper, No. No.DARP/36.
 38. Csaba, Laszlo. 1995. *The Capitalist Revolution in Eastern Europe: A Contribution to the Economic Theory of Systemic Change*. Edward Elgar, Aldershot.
 39. Čekanavičius, Vydas, Murauskas, Gediminas. 2002. *Statistika ir jos taikymai. II dalis*, Leidykla TEV, Vilnius.
 40. Čekanavičius, Vydas. 2011. *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose*, Projektas „Lietuvos HSM duomenų archyvo LiDA plėtra“, Kaunas.
 41. Čekanavičius, Vydas. 2011. *Logistinė regresija socialiniuose tyrimuose*, Projektas „Lietuvos HSM duomenų archyvo LiDA plėtra“, Kaunas.

42. Černevičiūtė, Jūratė. 2011. Kultūros transformacijos kūrybinėje industrijoje: kaip veikia medių kultūra. *Santalka: Filosofija, Komunikacija*, t. 19, nr. 1, 74 – 82.
43. Dahrendorf, Ralf. 1974. Über den Ursprung der Ungleichheit unter den Menschen in ders., *Pfade aus Utopia. Zur Theorie und Methode der Soziologie*. München: Piper, 352–379.
44. Dahrendorf, Ralf. 1959. *Class and class conflict in industrial society*, London : Routledge & Kegan Paul, XVI.
45. Dallinger, Ursula. 2010. Public support for redistribution: what explains cross-national differences? *Journal of European Social Policy*, 20(4), 333-349.
46. Davis, Kingsley; Moore, Wilbert E. 1945. Some Principles of Stratification. *American Sociological Review*, Vol. 10, No. 2, Annual Meeting Papers (Apr., 1945), 242-249.
47. Deacon, Bob. 2000. Eastern European Welfare States: The Impact of the Politics of Globalization. *Journal of European Social Policy*, X (2): 146-161.
48. Deacon, B. 1992. The Future of Social Policy in Eastern Europe, in *The New Eastern Europe Social Policy Past, Present and Future*, Bob Deacon (ed.), London: Sage Publications, 167-192.
49. Delhey, Jan. 2001. *Osteuropa zwischen Marx und Markt – Soziale Ungleichheit und soziales Bewusstsein nach dem Kommunismus*. Hamburg: Krämer.
50. Deutsch, Morton. 1975. Equity, equality, and need: what determines which value will be used as the basis of distributive justice? *Journal of Social Issues*, Volume 31, Number 3, 137-149.
51. Dobryninas, Aleksandras, Gruževskis, Boguslavas, Gaidys, Vladas, Poviliūnas, Arūnas, Šaulauskas, Marius P., Skapcevičius, Vytautas. 2000. *Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990-1998*, Vilnius, Garnelis.

52. Dunajevras, Eugenijus. 2009. Socialinių paslaugų sistemos raida gerovės pliuralizmo požiūriu. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2009/2(25), 120-129.
53. Dunford Mick, and Smith Adrian. 2000. Catching up or falling behind? Economic performance and regional trajectories in the new Europe. *Economic Geography*, 76(2), 169–195.
54. EAPN Žinynas. Skurdas ir nelygybė ES. 2007. EAPN socialinės įtrauktiems darbo grupė, Europos kovos su skurdu tinklas, Nacionalinis skurdo mažinimo organizacijų tinklas.
55. Ebert, Thomas. 2010. *Soziale Gerechtigkeit. Ideen. Geschichte. Kontroversen*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, Germany.
56. Ellis, Christopher; Faricy, Christopher. 2011. Social Policy and Public Opinion: How the Ideological Direction of Spending Influences Public Mood. *The Journal of Politics*, Vol. 73, No.4, 1095-1110.
57. Ervasti, Heikki; Fridberg, Torben; Hjerm, Mikael; Kangas, Olli; Ringdal, Kristen. 2008. The Nordic Model, in *Nordic social attitudes in a Euroepan perspective*, Ervasti, Heikki; Fridberg, Torben; Hjerm, Mikael; Ringdal, Kristen (ed.), Cheltenham:Elgar, 1-21.
58. Esping-Andersen, Gøsta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press.
59. Esping-Andersen, Gøsta. 1996. After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy in *Welfare States in Transition. National Adaptations in Global Economies*, G. Esping-Andersen (Ed.), London: Sage.
60. Esping-Andersen, G. 1999. *Social Foundation of Postindustrial Economies*. New York, Oxford: Oxford University Press.
61. Esping-Andersen, G. 2002. *Why We Need a New Welfare State*. Oxford University Press, Oxford
62. Etzioni, Amitai. 1988. *The Moral Dimension Toward a New Economics*, The Free Press, New York.

63. Etzioni, Amitai. 2000. Social Norms: Internalization, Persuasion, and History. *Law & Society Review*, Vol. 34, No. 1, 157-178.
64. EUREQUAL projekto internetinė svetainė, <http://eurequal.politics.ox.ac.uk/>, žiūrėta 2008-2013 m.
65. European Social Survey internetinė svetainė, http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_content&view=article&id=364&Itemid=581, žiūrėta 2008-2013 m.
66. European Value Survey internetinė svetainė, <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>, žiūrėta 2008-2013 m.
67. Feldman, Stanley and Steenbergen, Marco R. 2001. The Humanitarian Foundation of Public Support for Social Welfare. *American Journal of Political Science*, Vol. 45, No. 3 (Jul., 2001), 658-677.
68. Feldman, Stanley ir Zaller, John. 1992. The Political Culture of Ambivalence: Ideological Responses to the Welfare State. *American Journal of Political Science*, Vol. 36, No. 1, 268-307.
69. Feldman, Stanley. 1988. Structure and Consistency in Public Opinion: the Role of Core Beliefs and Values. *American Journal of Political Science*, Vol. 32, No. 2, 416-440.
70. Fenger, H.J.Menno. 2005. Welfare regimes in Central and Eastern Europe. Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, Paper for the NIG 2005 Conference, Nijmegen, 11 November 2005.
71. Fenger, H.J.Menno. August 2007. Welfare regimes in Central and Eastern Europe: incorporating post-communist countries in a welfare regime typology. *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*.
72. Ferge, Zsuzsa. 1997. The Changed Welfare Paradigm – The Individualization of The Social. *Social Policy and Administration*, Vol.31. no.1. March 1997, 20-44.
73. Ferge, Zsuzsa. 2001. European integration and the reform of social security in the accession countries. *European Journal Of Social Quality*, Volume 3 Issue 1/2, 9-25.

74. Field, Andy. 2009. *Discovering Statistics using SPSS (and sex, drugs and rock 'n' roll)*, SAGE, Third edition.
75. Fodor, Eva; Sata, Robert; Toth, Olga. 2007. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist Central and Eastern Europe in comparative perspective. *Desk Research Hungary, EUREQUAL Project information*.
76. Gaidys, Vladas. 2009. Visuomenės nuomonės tyrimai besikeičiančioje visuomenėje. *Filosofija. Sociologija*, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, T. 20. Nr. 2, 114–121.
77. Gelissen, John. 2000. Popular support for institutionalised solidarity: a comparison between European welfare states. *The International Journal of Social Welfare*, 9, 285-300.
78. Gelissen, John. 2008. European scope-of-government beliefs: the impact of individual, regional and national characteristics, in *Culture and Welfare State*, Oorschot, van Wim, Opielka, Michael, Pfau-Effinger, Birgit (ed.), Edward Elgar Publishing, USA, 247-267.
79. Gerber, Theodore P., & Hout, Michael. 1998. More Shock than Therapy: Market Transition, Employment, and Income in Russia, 1991-1995. *American Journal of Sociology*, 104(1), 1-50.
80. Gerhards, Jürgen unter Mitarbeit von Hölscher, Michael. 2005. *Kulturelle Unterschiede in der Europäischen Union. Ein Vergleich zwischen Mitgliedsländern, Beitrittskandidaten und der Türkei*, VS Verlag für Sozialwissenschaften.
81. Gerner, Kristian and Hedlund, Stefan. 1993. *The Baltic States and the End of Soviet Empire*. New York/UK, Routledge, 145-183.
82. Giddens, Anthony. 2005. *Sociologija*. Poligrafija ir informatika.
83. Gilens, Martin. 2001. Political Ignorance and Collective Policy Preferences. *American Political Science Review*, Vol. 95, No. 2 June 2001, 379-396.
84. Goerres, Achim, Prinzen, Katrin. 2012. Using mixed methods for the analysis of individuals: a review of necessary and sufficient conditions

- and an application to welfare state attitudes. *Quality and Quantity*, Volume 46, Number 2, 415-450.
85. Grusky, David B. (ed). 1994. *Social Stratification in Sociological Perspective. Class, Race and Gender*, Social Inequality Series, Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford.
 86. Gruževskis, Boguslavas ir Guogis, Arvydas. 2010. Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio? *Socialinių mokslų studijos*, Mykolo Romerio Universitetas, 3(7), 19–35.
 87. Guogis, Arvydas. 2004. Apie kai kurias socialinės nelygybės formavimosi sąlygas Baltijos Šalyse. *Filosofija. Sociologija*. Lietuvos mokslų akademijos leidykla, Nr.2, 17-21.
 88. Hadler, Markus. 2007. Soziale Ungleichheit im internationalen Vergleich. Ihre Wahrnehmung, ihre Auswirkung und ihre Determinanten, Austria: Forschung und Wissenschaft, Soziologie, Band 4.
 89. Haggard, Stephan, Kaufman, Robert R. 2008. *Development, Democracy, and Welfare States– Latin America, East Asia, and East Europe*, Princeton University Press, United Kingdom.
 90. Haller, Max. 1988. Die Klassenstruktur im sozialen Bewußtsein. Ergebnisse vergleichender Umfrageforschung zu Ungleichheitvorstellungen, in *Kultur und Gesellschaft*, Max Haller/Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny/Wolfgang Zapf (Hrsg.), Campus Verlag Frankfurt/ New York, 447-469.
 91. Hasenfeld, Yeheskel ir Rafferty, Jane A. 1989. The Determinants of Public Attitudes toward the Welfare State. *Social Forces*, Vol. 67, No. 4, 1027-1048.
 92. Heshmati, Almas. 2004. Inequalities and Their Measurement, Discussion Paper No. 1219, Institute for the Study of Labour (IZA), Bonn.
 93. Hradil, Stefan. 2008. Sozialstruktur und gesellschaftlicher Wandel, in *Die EU-Staaten im Vergleich*, Gabriel, Oskar W., Kropp, Sabine (Hrsg.). 2009. Strukturen, Prozesse, Politikinhalt, 3. Aktualisierte und erweiterte Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, 89-123.

94. Hradil, Stefan, unter Mitarbeit von Schiener, Jürgen. 2001. *Soziale Ungleichheit in Deutschland*, 8.Auflage, Leske + Budrich, Opladen, Germany, p. 27-36.
95. Hradil, Stefan. 1987. Die „neuen sozialen Ungleichheiten“ – und wie man mit ihnen (nicht) theoretisch zurechtkommt in *Soziologie der sozialen Ungleichheit. Beiträge zur sozialwissenschaftlichen Forschung*, Giesen, Bernhard; Haferkamp, Hans (Hrsg.), Band 101, Westdeutscher Verlag, 115-144.
96. Hradil, Stefan. 1987. *Sozialstrukturanalyse in einer fortgeschrittenen Gesellschaft: Von Klassen und Schichten zu Lagen und Millieus* (Kapitel 4: Lagen und Millieus), Opladen: Laske und Budrich, 139-170.
97. Huinink, Johannes; Schröder, Torsten. 2008. *Sozialstruktur Deutschlands*, UVK Verlagsgesellschaft mbH, Konstanz, Germany.
98. Inglehart, Ronald; Welzel, Christian. 2005. *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence*, New York, Cambridge University Press.
99. International social survey programme internetinė svetainė, <http://www.issp.org/>, žiūrėta 2008-2013 m.
100. International social justice Project, internetinė svetainė <http://www.isjp.de/>, žiūrėta 2008-2013 m.
101. Jaeger, Mads Meier. 2006a. Welfare Regimes and Attitudes towards Redistribution: The Regime Hypothesis Revised. *European Sociological Review*, Volume 2, Number 2, 157-170.
102. Jaeger, Mads Meier. 2006b. What Makes People Support Public Responsibility for Welfare Provision: Self-Interest or Political Ideology?: A Longitudinal Approach, *Acta Sociologica*, 49(3), 321-338.
103. Jaeger, Mads Meier. 2007. Does subjective Left-Right position have a causal effect on support for redistribution? A Comparative Analysis of Sweden, Germany, and Norway. *Social Policy and Welfare Working Paper*, 4, Social Forsknings Institutet.

104. Jaeger, Mads Meier. 2009. United but divided: Welfare regimes and the level and variance in public support for redistribution. *European Sociological Review*, 25(6), 723-737.
105. Jaeger, Mads Meier. 2012. Do we all (dis)like the same welfare state? Configuration of public support for the welfare state in comparative perspective, in Kvist, Jon; Fritzell, Johan; Hvinden, Bjørn and Kangas, Olli (ed.). *Changing Social Equality. The Nordic welfare model in the 21st century*, The Policy Press, p.45-68.
106. Jacoby, William G. 2006. Value Choices and American Public Opinion. *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, 706–723.
107. Jakobsen, Tor Georg. 2011. Welfare Attitudes and Social Expenditure: Do Regimes Shape Public Opinion? *Social Indicators Research*, 101, 323-340.
108. Jacobs, Jörg. 2006. Facetten sozialer Ungleichheit – Einstellungen zu Freiheit, Gleichheit und Gerechtigkeit im postkommunistischen Europa, in *Osteuropas Bevölkerung auf dem Weg in die Demokratie*, Pickel, Gert, Pollack, Detlef, Müller, Olaf, Jacobs, Jörg (Hrsg.), VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 97-122.
109. Jasso, Guillermina, and Wegener, Bernd. 1997. *Methods for empirical justice analysis. Part 1. Frameworks, models, and quantities*. *Social Justice Research*, 10, 393–430.
110. Jenkins, Stephen P.; Kerm, Philippe Van. 2008. The Measurement of Economic Inequality, Institute for Social and Economic Research, University of Essex, United Kingdom, Prepared for *the Oxford Handbook on Economic Inequality* edited by Brian Nolan, Wiermer Salverda and Tim Smeeding, February 1, 2008
111. Kaljula, Meeri; Maripuu Lee, Liubsiene, Elena. 2007. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist Central and Eastern Europe in comparative perspective. *Desk Research Estonia, EUREQUAL Project information*.

112. Kam, Cindy D., Nam, Yunju. 2008. Reaching Out or Pulling Back: Macroeconomic Conditions and Public Support for Social Welfare Spending. *Political Behavior*, 30, 223-258.
113. Kangas, Olli E. 1997. Self-Interest and the Common Good: The Impact of Norms, Selfishness and Context in Social Policy Opinions. *Journal of Socio-Economics*, Volume 26, No.5, 475-494.
114. Kangas, Olli. 1999. Social Policy in Settled and Transitional Countries. A Comparison of Institutions and Their Consequences, Luxembourg Income Study Working Paper No. 196, <http://www.lisproject.org/publications/liswps/196.pdf>
115. Kluegel, James R., ir Miyano, Masaru. 1995. Justice Beliefs and support for the welfare state in advanced capitalism, in *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-Communist States*, James R.Kluegel, David S.Mason and Bernd Wegener (eds), New York: Aldine de Gruyter, 81-105.
116. Kolodko, Grzegorz. W. 2000. *From Shock to Therapy: The Political Economy of Postsocialist Transformation*. Oxford University Press, Oxford.
117. Kreckel, Reinhard. 2004. *Politische Soziologie der sozialen Ungleichheit*, 3., überarbeitete und erweiterte Auflage, Campus Verlag Frankfurt/ New York, Germany.
118. Larsen, Christian Albrekt. 2008. The Institutional Logic of Welfare Attitudes: How Welfare Regimes Influence Public Support. *Comparative Political Studies*, Volume 41, Number 2, 145-168.
119. Lazutka, Romas. 2003. Gyventojų pajamų nelygybė. *Filosofija. Sociologja, Nr. 4*, 22-29.
120. Lazutka, Romas. 2007a. Equal Opportunities for Individuals, Groups and Nations in *STEPP (mokslo darbai)*, Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, Nr.4, 45-59.
121. Lazutka, Romas. 2007b. Žmogaus amžius, darbo rinka ir diskriminacija in *Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbovietėje*, Lazutka Romas.,

- Bagdonas Albinas, Žalimienė Laima, Vareikytė Audronė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007, 225-311.
122. Lazutka, Romas, Poviliūnas, Arūnas. 2008. *Lithuania: Assessment of the 2008-2010 National Reform Programmes for Growth and Jobs from a social inclusion perspective: The extent of synergies between growth and jobs policies and social inclusion policies. A Study of National Policies*. October 2008. European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/network-of-independent-experts/2008/second-semester-2008>
123. Lazutka, Romas, Ivaškaitė-Tamošiūnė, Viginta. 2009. Kartų, lyčių ir šeimų gerovės skirtumai in *Lietuvos šeima: tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius. STI.
124. Lazutka, Romas; Poviliūnas, Arūnas. 2009. *Lithuania: Minimum Income Schemes. A Study of National Policies*, European Commission. DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. <http://www.peer-review-social-inclusion.eu/network-of-independent-experts/2009/minimum-income-schemes>
125. Lendvai, Noemi. 2008. Incongruities, paradoxes, and varieties: Europeanization of welfare in the new member states. Paper presented at the ESPAnet Conference, Helsinki. http://www.cccg.umontreal.ca/rc19/PDF/Lendvai-N_Rc192009.pdf.
126. Lengfeld, Holger. 2007. *Organisierte Ungleichheit. Wie Organisationen Lebenschancen beeinflussen*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, Germany.
127. Lenski, Gerhard Emmanuel. 1966. *Power and Privilege – A Theory of Social Stratification*, The University of North Carolina Press.
128. Lietuvos HSM duomenų archyvas, <http://www.lidata.eu/index.php>.
129. Liubsiene, Elena; Alisauskiene, Rasa; Pinkeviciene, Migla. 2007. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist Central and

- Eastern Europe in comparative perspective. *Desk Research Lithuania, EUREQUAL Project information.*
130. Linos, Katerina; West, Martin. 2003. Self-interest, Social Beliefs, and Attitudes to Redistribution: Re-addressing the Issue of Cross-national Variation. *European Sociological Review*, 19, 393–409.
 131. Lindenberg, Siegwart. 1990. Homo Socio-oeconomicus: The Emergence of a General Model of Man in the Social Sciences. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)*, 146 (1990), 727-748.
 132. Lipset, Seymour Martin. 1963. The Value patterns of Democracy: A Case Study of Comparative Analysis. *American Sociological Review*, Volume 28, No 4, 515-531.
 133. Loveless, Mattew, Whitefield, Stephen. 2011. Being unequal and seeing inequality: Explaining the political significance of social inequality in new market democracies. *European Journal of Political Research*, 50, 239-266.
 134. Lübker, Malte. 2004. Globalization and perceptions of social inequality. *International Labour Review*, 143 (1-2): 91-128.
 135. Manning, Nick. 2004. Diversity and change in pre-accession Central and Eastern Europe since 1989. *Journal of European Social Policy*, 14, 211-232.
 136. Marini, Margaret M. 1992. The role of purposive action in sociology, In *Rational Choice theory, advocacy and critique*, J. Coleman, J. and Fararo, T. (Eds.), London: Sage, 21-48.
 137. Maslauskaitė, Aušra. 2008. *Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai*, Generolo Jono Žemaičio karo akademija, Vilnius.
 138. Mau, Steffen. 2004. Welfare Regimes and the Norms of Social Exchange. *Current Sociology*, 52, 53-74.
 139. Mau, Steffen; Verwiebe, Roland. 2009. *Die sozialstruktur Europas*, UVK Verlagsgesellschaft, Konstanz, Germany, 176-202.

140. Mau, Steffen; Mewes, Jan; Zimmermann, Ann. 2008. Cosmopolitan attitudes through transnational social practices? *Global Networks*, 8, 1, 1–24.
141. Mau, Steffen. 1997a. Ungleichheits- und Gerechtigkeitsorientierungen in modernen Wohlfahrtsstaaten. Discussion Paper FS-III 97-401. Berlin: Wissenschaftszentrum, Berlin, <http://bibliothek.wz-berlin.de/pdf/1997/iii97-401.pdf>.
142. Mau, Steffen. 1997b. „Ideologischer Konsens und Dissens im Wohlfahrtsstaat: Zur Binnenvariation von Einstellungen zu sozialer Ungleichheit in Schweden, Großbritannien und der Bundesrepublik Deutschland“, in *Soziale Welt*, 48. Jahrg., H. 1 (1997), p. 17-37.
143. Marx, Karl; Engels, Friedrich. 1971 [1890]. Manifest der kommunistischen Partei, in *Marx Engels Werke*, Band 4, Berlin: Dietz Verlag, 461-493.
144. Measures of Poverty and Inequality: A Reference Paper. 2003. *PROVIDE Project Technical Paper The Provincial decision-making Enabling Project*, Elsenburg.
145. Mikutavičienė, Inga. 2009. Švietimo ir socialinės nelygybės sąveikos fenomenas: Lietuvos kontekstas, Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo Universitetas.
146. Miller, David. 1992. Distributive Justice: What the People Think. *Ethics*, Vol. 102, No. 3, 555-593.
147. Monroe, Kristen Renwick. 1994. A Fat Lady in a Corset: Altruism and Social Theory. *American Journal of Political Science*, Vol. 38, No. 4, 861-893.
148. Morkevičius, Vaidas, Norkus, Zenonas. 2012. Šiuolaikinės Lietuvos klasinė struktūra: neovėberiška analizė. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2012/1(30), 24-101.
149. Murthi, Mamta; Erwin R. Tiongson. 2008. Attitudes to Equality: The Socialist Legacy Revisited. *The World Bank Policy Research Working Paper* 4529.

150. Mutz, Diana C. 1992. Impersonal Influence: Effects of Representations of Public Opinion on Political Attitudes. *Political Behavior*, Vol. 14, No. 2, 89-122.
151. Muuri, Anu. 2010. The impact of the use of the social welfare services or social security benefits on attitudes to social welfare policies. *The International Journal of Social Welfare*, 19, 182-193.
152. Nesbit, Tom. 2006. What's the Matter with Social Class? *Adult Education Quarterly*, No 56, 171-187.
153. Norkus, Zenonas. 2008. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
154. Norkus, Zenonas. 1996. Žmogaus modeliai socialiniuose moksluose. *Žmogus ir visuomenė*, Nr. 3, 13-19.
155. Nüchter, Oliver; Bieräugel, Roland; Glatzer, Wolfgang; Schmid, Alfons. 2010. Der Sozialstaat im Urteil der Bevölkerung, Frankfurter Reihe „Sozialpolitik und Sozialstruktur“, Band 5, Verlag Barbara Budrich, Opladen und Farmington Hills, MI.
156. Oorschot, van Wim. 2006. Making the difference in social Europe: deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy*, Vol 16(1), 23-42.
157. Oorschot, van Wim. 2002. Individual motives for contributing to welfare benefits in the Netherlands. *Policy and Politics*, 30 (1), 31-46.
158. Oorschot, van Wim. 2000 Who Should Get What, and Why? On Deservingness Criteria and the Conditionality of Solidarity among the Public. *Policy and Politics*, 28 (1), 33-49.
159. Oorschot, van Wim, Komter, A. 1998. What is that ties...?- Theoretical perspectives on social bond. *Sociale Wetenschappen*, 41, 27-32.
160. Page, Benjamin I. and Shapiro, Robert Y. 1983. Effects of Public Opinion on Policy. *The American Political Science Review*, Vol. 77, No. 1 (Mar., 1983), 175-190.

161. Papadakis, Elim. 1992. Public opinion, public policy and the welfare state. *Political Studies*, XL, 21-37.
162. Parsons, Talcott. 1953. Some Comments on the State of the General Theory of Action. *American Sociological Review*, Volume 18, Issue 6, 618-631.
163. Parsons, Talcott. 1964. *Essays in sociological theory, Revised Edition*, New York : Free Press
164. Petukienė, Evandželina, Tijūnaitienė, Rigita, Raipa, Alvydas. 2007. Visuomenės dalyvavimas: socialinio kapitalo, demokratijos ir racionalaus pasirinkimo teorijų apžvalga. *Viešoji Politika ir administravimas*, Nr. 21, 87-95.
165. Pickles, John; Smith, Adrian (Eds.). 1998. Theorising Transition. *The Political Economy of Post-Communist Transformations*. London, New York: Routledge.
166. Podemski, Krzysztof; Jakubowska, Honorata; Korczynski, Michal, Kosmala, Anita; Mazur, Joanna; Pawlowska, Barbara; Plucinski, Przemyslaw; Raciniewska, Alicja; Schmidt, Filip; Urbanski, Jaroslaw. 2007. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist Central and Eastern Europe in comparative perspective. *Desk Research Poland, EUREQUAL Project information*.
167. Ponza, Michael, Duncan, Greg J., Corcoran, Mary, Groskind, Fred. 1988. The Guns of Autumn! Age differences in support for income transfers to the young and old. *Public Opin Quarterly*, 52 (4), 441-466.
168. Poviliūnas, Arūnas. 2007. *Kova su vaikų skurdu ir vaikų socialinės aprėpties skatinimas. Nacionalinės politikos kryptių tyrimas*, Europos Komisijos užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių direktoratas.
169. Przyborski, Aglaja; Wohlrab-Sahr, Monika. 2009. *Qualitative Sozialforschung*, 2.Auflage, Oldenbourg Verlag München, 184-217.
170. Pruskus, Valdas. 2005. Kultūrinio kapitalo raiškos ypatumai. *Problemos*, 67, 48-61.

171. Ramonaitė, Ainė, Žiliukaitė, Rūta. 2009. Politinio atstovavimo kokybė Lietuvoje: partijų ir rinkėjų politinių nuostatų atitikimo analizė - Partinės demokratijos pabaiga? *Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, 90-121
172. Ramonaitė, Ainė. 2005. Conceptions of Democracy in Post-Soviet Lithuania. *Lithuanian Political Science Yearbook 2004*, Vilnius: Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University, 71-90.
173. Ramonaitė, Ainė. 2005. Gerovė ir parama demokratijai Lietuvoje. *Politologija*. Nr. 2. (38), 69-90.
174. Ramonaitė, Ainė. 2010. Kodėl žmonės nestoja į partijas? Lietuvos gyventojų požiūrio į partinę narysę analizė. *Politologija*, 2, 3-29.
175. ReStore repository, Economic and Social Research Council, *Using Statistical Regression Methods in Educational Research, Module 5 – Ordinal Regression*, prieiga per internetą - <http://www.restore.ac.uk/srme/www/fac/soc/wie/research-new/srme/modules/mod5/index.html>), žiūrėta 2012 – 2013 metais.
176. Ripka, Vojtěch; Mareš, Miroslav. 2009. The Czech welfare system in *The Handbook of European Welfare Systems*, Schubert, Klaus, Hegelich, Simon and Bazant, Ursula (ed.), Routledge, 101-119.
177. Ritzer, George. 1996. *Sociological Theory*. Fourth Edition, The McGraw-Hill Companies, Inc.
178. Roller, Edeltraud. 1994. Ideological Basis of the Market Economy: Attitudes Toward Distribution Principles and the Role of Government in Western and Eastern Germany. *European Sociological Review*, 10(2), 105-117.
179. Rössel, Jörg. 2009. *Sozialstrukturanalyse. Eine kompakte Einführung*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, Germany.
180. Rothschild, Michael. 1973. Some Further Results of the Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory*, Vol. 6, No. 2, 188-204.

181. Rothstein, Bo. 1998. *Just Institutions Matter– The Moral and Political Logic of the Universal Welfare State*, Cambridge University Press, United Kingdom.
182. Rückert, Kerstin von. 2008. Einstellungen zu sozialer Ungleichheit und Gerechtigkeit im internationalen Vergleich in Burzan, Nicole. 2008. Quantitative Forschung in der Sozialstrukturanalyse. Anwendungsbeispiele aus methodischer Perspektive, 105-135
183. Sachs, Jeffrey D. 1990. What is to be done? *The Economist*, 13 January, 23–28.
184. Sachweh, Patrick; Olafsdottir, Sigrun. 2012. The Welfare State and Equality? Stratification Realities and Aspirations in Three Welfare Regimes. *European Sociological Review*, Volume 28, Number 2, 149-168.
185. Scott, John. 2012. *Sociological Theory*. Contemporary debates, Second edition, Edward Elgar Publishing, USA.
186. Scott, W.Richard. 2001. *Institutions and organizations: Ideas and interests*. Thousands Oaks, CA: Sage.
187. Schubert, Klaus, Hegelich, Simon & Bazant, Ursula. (Eds.). 2009. *The Handbook of European Welfare Systems*. London: Routledge.
188. Schutz, Alfred. 1944. The Stranger: An Essay in Social Psychology. *American Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 6, 499-507.
189. Schutz, Alfred. 1976. *Collected Papers II. Studies in Social Theory*, Photomechanical Reprint, Martinus NijHoff, the Hague.
190. Schwinn, Thomas. 2007. *Soziale Ungleichheit*, transcript Verlag, Bielefeld, Germany.
191. Sears, David O., Lau, Richard R., Tyler, Tom R. ir Allen, Harris M. 1980. Self-Interest vs. Symbolic Politics in Policy Attitudes and Presidential Voting, *The American Political Science Review*, Vol. 74, No. 3, 670-684.
192. Sen, Amartya. 1976. Poverty: An Ordinal Approach to Measurement. *Econometrica*, Vol. 44, No. 2, 219-231.

193. Shapiro, Robert Y. and Young, John T. 1989. Public Opinion and the Welfare State: The United States in Comparative Perspective. *Political Science Quarterly*, Vol. 104, No. 1 (Spring, 1989), 59-89,
194. Siemienska, Renata ir Domaradzka, Ann. 2009. The welfare state in Poland, in *The Handbook of European Welfare Systems*, Schubert, Klaus, Hegelich, Simon and Bazant, Ursula (ed.). Routledge, 378-397.
195. Sihvo, Tuire ir Uusitalo, Hannu. 1995. Economic Crises and Support for the Welfare State in Finland 1975-1993. *Acta Sociologica*, Vol. 38, No. 3, 251-262.
196. Skučienė, Daiva. 2008. Pajamų nelygybė Lietuvoje, *Filosofija.Sociologija*, Lietuvos mokslų akademijos leidykla T. 19, Nr. 4, 22-33.
197. Skučienė, Daiva. 2010. Population welfare in Lithuania for the period 1996-2007. *Tiltai.Bridges, Brücken*, 2(51), 49-64.
198. Smalskys, Vainius. 2005. Gerovės valstybės ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai. *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 11, 86-94.
199. Smith, Adam. 1776. *The Wealth of Nations*, Chicago: The University of Chicago press.
200. Smith, Tom W. 1987. A Report: The Welfare State in Cross-National Perspective. *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 51, No. 3 (Autumn, 1987), 404-421,
201. Solga, Heike, Powell, Justin, Berger, Peter A. (Hg.). 2009. *Soziale Ungleichheit. Klassische Texte zur Sozialstrukturanalyse*, Campus Verlag Frankfurt/ New York, Germany.
202. Sokol, Martin. 2001. Central and Eastern Europe a Decade after the Fall of State-socialism: Regional Dimensions of Transition Processes. *Regional Studies*, 35(7), 645-655.
203. Stegmüller, Daniel. 2010. Who deserves help? Religion and preferences for welfare state responsibility for different social groups. *Paper*

- prepared for the annual meeting of the Belgian–Dutch Political Science Association, Leuven.*
204. Stegmüller, Daniel; Scheepers, Peer; Roßteutscher, Sigrid; de Jong, Eelke. 2012. Support for Redistribution in Western Europe: Assessing the role of religion, *European Sociological Review*, 28 (4), 482-497.
 205. Svallfors, Stefan. 1993a. Dimensions of Inequality: A Comparison of Attitudes in Sweden and Britain. *European Sociological Review*, Vol.9 No.3, Oxford University Press, 267-287.
 206. Svallfors, Stefan. 1993b. Policy Regimes and Attitudes to Inequality: A Comparison of Three European Nations, in *Scandinavia in a New Europe*, Boje, Thomas P., Hort, Sven E. Olsson. Scandinavian University Press, 87-133.
 207. Svallfors, Stefan. 1995. The End of Class Politics? Structural Cleavages and Attitudes to Swedish Welfare Policies. *Acta Sociologica*, 38, 53-74.
 208. Svallfors, Stefan. 1996. National differences in national identities? An introduction to the International Social Survey Programme, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 22, Issue 1, 127-134.
 209. Svallfors, Stefan. 1997. Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations. *European Sociological Review*, Vol. 13, No. 3, 283-304.
 210. Svallfors, Stefan. 1999. Political trust and attitudes towards redistribution. A comparison of Sweden and Norway. *European societies*, Vol. 1, Nr.2, 241-268.
 211. Svallfors, Stefan. 2003. Welfare Regimes and Welfare Opinions: a Comparison of Eight Western Countries. *Social Indicators Research*, Volume 64, Number 3, 495-520.
 212. Suhrcke, Marc. 2001. Preferences for Inequality. East vs. West. *UNICEF Innocenti Working Paper 89*.
 213. Taljūnaitė, Meilutė. 2004. Pilietybė ir socialinė atskirtis šiuolaikinėje Europoje. *Filosofija. Sociologija*. 2004. Nr. 4. 46–49.

214. Tausz, Katalin. 2009. From state socialism to a hybrid welfare state, in *The Handbook of European Welfare Systems*, Schubert, Klaus, Hegelich, Simon and Bazant, Ursula (ed.). Routledge, 244-259.
215. Tonkūnaitė, Agnė. 2011. Socialiniai ir ekonominiai pokyčiai Rytų ir Vidurio Europos šalyse: valstybės vaidmuo. *Viešasis administravimas*, Nr. 4 (32), 55-70.
216. Tversky, Amos and Kahneman, Daniel. 1986. Rational Choice and the Framing of Decisions. *The Journal of Business*, Vol. 59, No. 4, Part 2: The Behavioral Foundations of Economic Theory (Oct., 1986), S251-S278.
217. Tucek, Milan. 2007. Social inequality and why it matters for the economic and democratic development of Europe and its citizens: post-communist Central and Eastern Europe in comparative perspective. *Desk Research Czech Republic, EUREQUAL Project information*.
218. United Nations Development Programme internetinė svetainė <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>, žiūrėta 2012 m. gruodžio mėn.
219. Vaidelytė, Eglė. 2007. Socialinė politika ir filantropija Lietuvoje: teorinės interpretacijos ir empirinės išvalgos. *Viešoji politika ir praktika*, Nr. 21.
220. Vanfossen, Beth Ensminger. 1979. *The Structure of Social Inequality*, Little, Brown and Company, United States of America.
221. Vokietijos Federalinis Statistikos biuras, prieiga per internetą: <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesamtwirtschaftUmwelt/VerdiensteArbeitskosten/VerdiensteBranchen/Tabellen/LangeReiheD.html?nn=50684>
222. Vonderau, Asta. 2010. *Leben im „neuen Europa“*. Konsum, Lebensstile und Körpertechniken im Postsozialismus, transcript Verlag, Bielefeld.
223. Welzel, Christian; Inglehart, Ronald. 2008. The role of ordinary people in democratization, in *How People View Democracy*, Diamond, Larry; Plattner, Marc F. (ed.). The Johns Hopkins University Press, Baltimore.

224. Woelf, Joseph, Haller, Archibald O. 1971. Significant Others. The Self-Reflexive Act and the Attitude Formation Process. *American Sociological Review*, Vol. 36, No. 1, p. 74-87.
225. World Value Survey internetinė svetainė, <http://www.worldvaluessurvey.org/>, žiūrėta 2008 – 2013 m.
226. Žiliukaitė, Rūta. 2010. Pilietinių veiklų rizikos ir motyvacija dalyvauti pilietinėse veiklose šiandieninėje Lietuvos visuomenėje. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, Nr.2, 116-130.
227. Žiliukaitė, Rūta, Ramonaitė, Ainė. 2009. Vertybinės nuostatos ir rinkėjų balsavimas - Partinės demokratijos pabaiga? *Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus aureus, 122-157
228. Žiliukaitė, Rūta. 2008. Lietuvos jaunimo socialinės politinės vertybės: savanaudiškumas ir pilietinės veiklos. *Politologija*, 2008 Nr, 2 (50), 3-22.
229. Žiliukaitė, Rūta. 2007a. Lietuvos gyventojų religinė tapatybė ir socialinės-politinės vertybės: skirtumas tarp kartų in *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos: vertybiniai virsmai*, R.Žiliukaitė (sud.), Vilnius: Gervelė, 49-69.
230. Žiliukaitė, Rūta. 2007b. Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių – racionalių vertybių. *Sociologija: mintis ir veiksmai*, Nr.1, 116-130.

PRIEDAI

1 priedas. Lakeno indikatoriai socialiniai aprėpčiai matuoti

RODIKLIO PAVADINIMAS	RODIKLIO APRAŠYMAS
Skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnės už 60 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis* (pagal lytį, amžių, namų ūkio tipus, užimtumo statusą, būsto nuosavybės tipą) *Skaičiuojant ekvivalentines disponuojamas pajamas taikoma modifikuota OECD skalė, kur pirmam suaugusiam namų ūkyje suteikiamas svoris 1, kitiems suaugusiems – 0,5, o vaikams iki 14 metų – 0,3.
Pajamų pasiskirstymo nelygybė	Santykis tarp ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų penktame ir pirmame kvintiliuose
Ilgalaikio skurdo rizikos lygis (60 proc. medianos)	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnė už 60 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis analizuojamais metais ir dar bent dvejus metus iš prieš tai buvusių trejų metų. (iš viso, pagal lytį)
Skurdo gylis	Žemiau skurdo rizikos ribos esančių asmenų pajamų medianos ir skurdo rizikos ribos skirtumo santykis su skurdo rizikos riba (iš viso, pagal lytį)
Sklaida (išsibarstymas) apie skurdo rizikos ribą	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnė už 40 proc., 50 proc. ir 70 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis
Fiksuoto laike skurdo rizikos lygis	Skurdo rizikos lygis, taikant bazinių metų skurdo rizikos ribą, indeksuotą vartojimo kainų indeksu
Skurdo rizikos lygis iki socialinių išmokų	Skurdo rizikos lygis, kai pajamos disponuojamos pajamos, atėmus iš jų visas socialines išmokas disponuojamos pajamos, atėmus iš jų socialines išmokas, tačiau neatėmus senatvės ir našlystės pensijų. (Iš viso, pagal lytį)
Gini koeficientas	Priklausomybė tarp gyventojų, išdėstytų pagal pajamų lygį, dalies ir jų gautos pajamų dalies
Ilgalaikio skurdo rizikos lygis (50 proc. medianos)	Asmenų, kurių namų ūkių ekvivalentinės disponuojamos pajamos mažesnės už 50 proc. šalies ekvivalentinių disponuojamųjų pajamų medianos, dalis analizuojamais metais ir dar bent dvejus metus iš prieš tai buvusių trejų metų. (Iš viso, pagal lytį)
Asmenys, gyvenantys bedarbių namų ūkiuose	0-65 (60) metų amžiaus asmenų dalis namų ūkiuose, kuriuose yra 18-65 (60) metų amžiaus asmenų ir nėra nei vieno dirbančio
Ilgalaikio nedarbo lygis	Bedarbių, nedirbančių 12 mėn. ir ilgiau, skaičiaus santykis su aktyviųjų gyventojų skaičiumi

Ilgalaikio nedarbo dalis	Bedarbių, nedirbančių 12 mėn. ir ilgiau dalis bendrame bedarbių skaičiuje
Labai ilgo nedarbo lygis	Bedarbių, nedirbančių 24 mėn. ir ilgiau skaičiaus santykis su aktyvių gyventojų skaičiumi
Regioninė sanglauda	Užimtumo lygio regioninė variacija (NUTS 2 lygis). Užimtumo lygio rodiklių regionuose variacijos koeficientas.
18-24 m. amžiaus gyventojai, baigę tik pradinę ar pagrindinę mokyklą ir nesimokantys	18-24 m. amžiaus asmenų, kurie yra įgiję nepilną vidurinę ar žemesnę išsilavinimą ir nesimoko, dalis nuo visų šios amžiaus grupės gyventojų (Iš viso, pagal lytį)
Asmenys su pradiniu ir pagrindiniu išsilavinimu	Asmenų su pagrindiniu ar žemesniu išsilavinimu dalis tam tikrose mažiaus grupėse (25-34, 35-44, 45-54, 55-64); (Iš viso, pagal lytį)
Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė	(pagal lytį)
Sveikatos būklė atsižvelgiant į pajamas	Santykis tarp asmenų, kurie savo sveikatą laiko bloga ar labai bloga, dalies penktame ir pirmame kvintiliuose (Iš viso, pagal lytį)

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

2 priedas. Kiekybinio tyrimo anketa

EUREQUAL SURVEY QUESTIONNAIRE

Y6. Date of interview - dd/mm.

|_|_|_|_| 0 | 7 | code all 4 digits

Bulgaria; Slovakia; Romania; Hungary: did not include –“07”

Estonia; Written in DDmonthYYYY form

Y7. Time of START of the interview – hh/mm (24 hour clock).

|_|_|_|_| code all 4 digits

Hungary: use y7h; y7m

Y8. Time of END of the interview – hh/mm (24 hour clock).

|_|_|_|_| code all 4 digits

Hungary: use y8h; y8m

Y9 INTERVIEWER'S UNIQUE NUMBER _____

Belarus; Czech; Hungary; Latvia; Poland; Romania; Romania; Russia; Ukraine; Slovakia:

None

A. CURRENT REFORMS:

There have been a lot of changes in the country since 1989/1991 [or relevant transition date for each country]. Are you a

A1a) Tell us, please, what do you think about the idea that a democracy, in which multiple parties compete for power, is the best system for governing [country].

Strong supporter	1
Supporter	2
Opponent	3
Strong opponent	4
Neither supporter nor opponent	5
(Don't know) DO NOT READ	8

b)And how would you evaluate the actual practice of democracy here in [country] so far?

Very positively	1
Positively	2
Negatively	3
Very negatively	4
Neither positively nor negatively	5
(Don't know) DO NOT READ	8

A2 a) And what do you think about the idea that a market economy, in which there is private property and economic freedom to entrepreneurs, is the best system for [country].

Strong supporter	1
Supporter	2
Opponent	3
Strong opponent	4
Neither supporter nor opponent	5
(Don't know) DO NOT READ	8

b) And how would you evaluate the actual experience of the market economy so far?

Very positively	1
Positively	2
Negatively	3
Very negatively	4
Neither positively nor negatively	5
(Don't know) DO NOT READ	8

A3. Consider the following statements. Please choose one of the phrases from this card to tell me whether and to what degree you agree with each statement. SHOW CARD #1

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) Democracy is a good means of solving social conflicts.	1	2	3	4	5	8
b) Democracy is better for the rich in society than the poor.	1	2	3	4	5	8
c) The market economy improves the standard of living of ordinary people in [country].	1	2	3	4	5	8
d) The market economy leads to more social conflict.	1	2	3	4	5	8

SECTION B

B1. Please choose one of the phrases from this card to show how much you agree with the following statements? In [country]... SHOW CARD # 2

	Strongly agree	Somewhat agree	Somewhat disagree	Strongly disagree	(No opinion)
a) The government acts for the benefit of the majority of the society.	1	2	3	4	8
b) Bribery, corruption, and "knowing the right people" are not important phenomena.	1	2	3	4	8
c) Pensions and relief are large	1	2	3	4	8

enough to allow old and disabled people to get by.					
d)There is freedom of organisation and speech.	1	2	3	4	8
e)Economic differences are not too big.	1	2	3	4	8

Hungary: (B1a-e):

1 Strongly agree

2 Agree

3 Neither Agree nor disagree

4 Disagree

5 Strongly disagree

8 DK

B2. How widespread do you think corruption such as bribe taking is amongst politicians in [country]:

Very widespread	1
Quite widespread	2
Not very widespread	3
It hardly happens at all	4
Do not know	8

b) How widespread do you think bribe taking and corruption is among public officials (such as police, traffic inspection, local housing officials, etc) in this country?

Almost no public officials are engaged in it.	1
A few public officials are engaged in it.	2
Most public officials are engaged in it.	3
Almost all public officials are engaged in it	4
Do not know	8

B3. Please choose one of the phrases from this card to tell me how much you agree with the following statements: SHOW CARD # 2

	Strongly agree	Somewhat agree	Somewhat disagree	Strongly disagree	(No opinion)
a)It is human nature to cooperate with other people.	1	2	3	4	8
b)Most people can be trusted.	1	2	3	4	8
c)If someone is in serious trouble, no one else cares about it.	1	2	3	4	8
d)If you are not always on your guard other people will take advantage of you.	1	2	3	4	8
e)A person cooperates with other people only when he or she sees it is in his or her own interest.	1	2	3	4	8

B4. Please choose one of the phrases from this card to tell me if you think it should or should not be the government's responsibility to ... SHOW CARD #3

	Definitely should be	Probably should be	Probably should not be	Definitely should not be	(Can't choose)
a) provide a job for everyone who wants one.	1	2	3	4	8
b) provide health care for the sick.	1	2	3	4	8
c) provide a decent standard of living for the old.	1	2	3	4	8
d) provide a decent standard of living for the unemployed.	1	2	3	4	8
e) provide decent housing for those who can't afford it.	1	2	3	4	8
f) provide decent childcare support for working parents.	1	2	3	4	8

B5. Some people say that there is too much social inequality in our society. Others say that there is no or almost no social inequality in our society What is your view? Do you think that there is

Too much social inequality	1
About the right amount of social inequality	2
Not enough social inequality	3
There is no or almost no social inequality	4
Do not know	8

B6. Some people earn a lot of money while others do not earn very much at all...In order to get people to work hard, do you think large differences in pay are...

Absolutely necessary	1
Probably necessary	2
Probably not necessary	3
Definitely not necessary	4
Can't choose, don't know	8

B7.	Strongly agree	Somewhat agree	Somewhat disagree	Strongly disagree	(No opinion)
Differences in income in this country are too large.	1	2	3	4	8

C. POLITICAL BEHAVIOUR:

C1a) Now I want to ask you about the last parliamentary elections which were held in [date - specify when] Talking to people about the elections, we have found that a lot of people didn't manage to vote.

	Yes	No
How about you?	1	2
Did you vote in the last parliamentary elections?	GO TO Q. 2	ASK 1b

IF YES (CODE 1) AT a), GO TO QUESTION 2a).

IF NO (CODE 2) AT a), ASK b) THEN GO TO QUESTION 3a).

Belarus; Bulgaria; Latvia; Lithuania; Poland; Russia; Slovakia; Ukraine: no c1a

b) Which of the phrases on this card best explains why you did not manage to vote?
SHOW CARD #4

I deliberately abstained	1
My vote wouldn't matter	2
I didn't care who won	3
I was not registered	4
I wanted to vote but couldn't get to the polling station	5

Belarus; Bulgaria; Hungary; Latvia; Lithuania; Poland; Russia; Slovakia; Ukraine: no c1b

Estonia: C1b:

- 1 I deliberately abstained
- 2 my vote wouldn't matter
- 3 I didn't care who won
- 4 I was not registered
- 5 I wanted to vote but couldn't get to the polling station
- 6 no right to elect
- 8 dk/na

GO TO QUESTION 3a)

IF YES AT 1a) ASK:

C2) Which party or movement did you vote for? [country specific list of parties]

Party A (led by V)	1
Party B (led by W)	2
Party C (led by X)	3
Party D (led by Y)	4
...	
Don't Remember	97
Refused	98
DK	99

Belarus; Bulgaria; Latvia; Lithuania; Poland; Russia; Slovakia; Ukraine: no c2

Czech Republic

- 1 czech social democratic party - cssd
- 2 christian democratic union-czechoslovak peoples party
- 3 communist party of bohemia and moravia - kscm
- 4 civic democratic party - ods
- 5 green party
- 6 independent
- 7 union of freedom-democratic union
- 8 european democrats-alliance of independent candidates
- 9 independent democrats

Estonia

- 1 estonian centre party
- 2 estonian reform party
- 3 estonian people's union
- 4 pro patria and res publica union
- 5 social democratic party
- 6 estonian green party
- 7 estonian christian democrats party
- 10 russian party in estonia
- 11 the constitutional party of estonia

Romania

- 1 psd+pur (pc) led by adrian nastase

10 party for equal chances
11 other unspecified

2 alianta da condusa de basescu tariceanu
3 prm led by corneliu vadim tud
4 udmr led by marko bela
5 other party

Hungary

1 hsp-hungarian socialist party
2 fyd-federation of young democrats
3 ffd-free democrats
4 hdf-hungarian democratic forum
5 htjp-hungarian truth- "jobbik"
6 wp-workers party
7 other party
8 did not participate, although he/she was 18 years old
9 i did not participate

Moldova

1 communist party from republic of moldova
2 our moldova alliance party
3 social liberal party
4 democrat party from moldova
5 popular christian democrat party

C3.

	Yes	No
a) Thinking about political parties in the country today, do you think of yourself as a supporter of any particular party?	1 ASK 3b)	2 GO TO 4

IF NO (CODE 2) AT 3a), GO TO 4. IF YES (CODE 1) AT 3a), ASK:

Estonia 8=DK

b) Which one? [Country specific list of current parties,]

Party A (led by V)	1
Party B (led by W)	2
Party C (led by X)	3
Party D (led by Y)	4
...	...
Refused	98
DK	99

Belarus

2 byelorussian party (green)
3 byelorussian woman party «nadzey»
4 byelorussian patriotic party
5 byelorussian social-democratic party
6 byelorussian social-sport party
7 byelorussian ecological party of "greens"
8 communist party of byelorussia
9 conservative-christian party bnf
10 liberal democratic party
11 united public party
12 party «byelorussian social-democratic gramada»
13 party byelorussian people's front (bnf)
14 party of communists of byelorussia
15 republic party
16 republic party of labor and justice
17 social-democratic party of peoples

Bulgaria

1 bulgarian socialist party (bsp)
2 citizens for european development of bulgaria gerb
3 national movement simeon the second (ndsv)
4 movement for rights and freedoms (dps)
5 union of democratic forces (sds)
6 attack coalition (ataka)
7 democrats for strong Bulgaria (dsb)
8 bulgarian people's union (bns)
9 other

Slovakia

1 kdh with leader pavol hrušovský
2 ¼s hzds with leader vladimír mečiar
3 sdkÚ - ds with leader mikuláš dzurinda
4 smer - sd with leader róbert fico

agreement
18 other

Czech Republic

1 czech social democratic party - cssd
2 christian democratic union-czechoslovak peoples
3 communist party of bohemia and moravia - kscm
4 civic democratic party - ods
5 green party
10 european democrats-alliance of independent cand
20 independent democrats

Hungary

1 hsp-hungarian socialist party (pres.: mr. ferenc gyuresány)
2 fyd-federation of young democrats (pres.: mr. viktor orbán)
3 ffd-free democrats (pres.: mr. jános kóka)
4 hdf-hungarian democratic forum (pres.: ms. ibolya dávid)
5 htjp-hungarian truth (pres.: mr. istván csurka)
6 wp-workers party (pres.: mr. gyula thürmer)
8 cdpp-christ.democr.people s party (pres.: mr. zsolt semjén)
9 "jobbik"-movement for a better hungary (pres.: mr. vona gábor)

Lithuania

1 labour party
2 liberal and center union
3 lithuanian polish election action
4 liberals movement of the republic of lithuania
5 lithuanian social democratic party
6 lithuanian peasant popular union
7 new union (social-liberals)
8 party "order and justice" (liberal democrats)
9 citizens democracy party
10 homeland union
11 other

Poland

1 law and justice, leader - jaros³aw kaczyński
2 civic platform, leader - Donald tusk

5 smk - mkp with leader pál csáky
6 sns with leader ján slota
8 other

Estonia

1 estonian centre party
2 estonian reform party
3 estonian people's union
4 pro patria and res publica union
5 social democratic party
6 estonian green party
7 estonian christian democrats party
9 estonian left party
10 russian party in estonia
11 the constitutional party of estonia
12 other party

Latvia

2 harmony center
3 political union fatherland
4 all for latvia
5 for equal rights in unified latvia
6 euro skeptics
7 green and farmers party
8 party our land
9 first party and latvian way election union
10 social democratic party
11 fatherland union
13 new democrats
14 people's party
15 party new era
16 latvian's latvia
18 social justice party
19 for fatherland and freedom/lnnk (national independence movement)
20 ...

Moldova

1 our moldova alliance party
2 communist party from republic moldova
3 democrat party from moldova
4 social democracy party
5 popular christian democrat pa
7 social democrat party
8 social liberal party
9 social political movement ravnopravie republic
10 liberal party
11 ecologic party

Romania

1 psd
2 pnl

3 samooobrona, leader - andrzej lepper	3 pd
4 league of polish families, leader - roman giertych	4 prm
5 left and democrats, olejniczak, browski, onyszkiewicz	5 udmr
6 polish peasant party, leader - waldemar pawlak	6 png
7 other	7 pc
	8 pin
	9 altul

Russia

- 1 agrarian party of russia
- 2 democratic party of russia
- 3 communist party of Russian federation
- 4 liberal democratic party of russia
- 5 peoples party of Russian federation
- 6 united russia
- 7 free russia
- 8 apple party
- 10 party of peace and unity
- 13 patriots of russia
- 15 socialist united party of russia
- 16 union of right forces
- 17 political party russia of justice-motherland.life.Đensioner
- 18 other

Ukraine

- 1 party of regions (lead by viktor yanukovich)
- 2 bloc of yulia tymoshenko (lead by yulia tymoshenko)
- 3 people's union our ukraine (lead by viktor yuschenko)
- 4 socialist party of ukraine (lead by oleksandr moroz)
- 5 communist party of ukraine (lead by petro simonenko)
- 6 people's party (lead by volodymyr lytvyn)
- 7 progressive socialist party of ukraine (Inatalya vitrenko)
- 8 party "viche" (lead by iryna bogoslovska)
- 9 social-democratic party of ukraine (u) (viktor medvedchuk)
- 10 block of borys tarasyuk «rukh - ukrainian pravitsya»
- 11 block yuriy lutsenko "narodna samooborona"
- 12 other

c) Would you call yourself a very, fairly or not very strong supporter of [PARTY NAMED AT b)?

very strong supporter	1
fairly strong supporter	2
not very strong supporter	3

C4. Assuming there was a parliamentary election tomorrow, which of these parties would you be most likely to vote for? SHOW CARD #6 [Country specific list of current parties]

Party A (led by V)	1
Party B (led by W)	2
Party C (led by X)	3
Party D (led by Y)	4
...	...
Would not vote	96
Not eligible to vote	97
Refused	98
Don't know	99

Bulgaria:

Belarus:

- 1 agrarian party
- 2 byelorussian party (green)
- 3 byelorussian woman party «nadzeyya»
- 4 byelorussian patriotic party
- 5 byelorussian social-democratic party
- 6 byelorussian social-sport party
- 7 byelorussian ecological party of “greens”
- 8 communist party of byelorussia
- 9 conservative-christian party bnf
- 10 liberal democratic party
- 11 united public party
- 12 party «Byelorussian social-democratic gramada»
- 13 party byelorussian people’s front (bnf)
- 14 party of communists of byelorussia
- 15 republic party
- 16 republic party of labor and justice
- 17 social-democratic party of peoples agreement
- 18 other

- 1 bulgarian socialist party (bsp)
- 2 citizens for European development of bulgaria gerb
- 3 national movement simeon the second (ndsv)
- 4 movement for rights and freedoms (dps)
- 5 union of democratic forces (sds)
- 6 attack coalition (ataka)
- 7 democrats for strong bulgaria (dsb)
- 8 bulgarian people's union (bns)
- 9 other

Czech

- 1 czech social democratic party - cssd
- 2 christian democratic union-czechoslovak peoples party
- 3 communist party of bohemia and moravia - kscm
- 4 civic democratic party - ods
- 5 green party
- 6 independent
- 7 independent democrats
- 8 coalition of four
- 9 other unspecified

Estonia

- 1 estonian centre party
- 2 estonian reform party
- 3 estonian people's union
- 4 pro patria and res publica union
- 5 social democratic party
- 6 estonian green party
- 7 estonian christian democrats party
- 8 estonian independence party
- 10 russian party in estonia
- 11 the constitutional party of estonia
- 12 other party

Hungary

- 1 hsp-hungarian socialist party
- 2 fyd-federation of young democrats
- 3 ffd-free democrats
- 4 hdf-hungarian democratic forum
- 5 htjp-hungarian truth
- 6 wp-workers party
- 8 cdpp-christ.democr.people s party
- 9 "jobbik"-movement for a better hungary
- 10 other party

Latvia

- 1 maras land
- 2 harmony center
- 3 political union fatherland
- 4 all for latvia
- 5 for equal rights in unified latvia
- 6 euro skeptics
- 7 green and farmers party
- 9 first party and latvian way election union
- 10 social democratic party
- 11 fatherland union
- 12 national strength union
- 13 new democrats
- 14 people's party
- 15 party new era
- 16 latvian's latvia
- 17 pensioner and senior party
- 18 social justice party

Slovakia

- 1 kdh with leader pavol hrušovský
- 2 ¼s hzds with leader vladimír mečiar
- 3 sdkÚ - ds with leader mikuláš dzurinda
- 4 smer - sd with leader róbert fico
- 5 smk - mkp with leader pál csáky
- 6 sns with leader ján slota

19 for fatherland and freedom/Innk (national independence movem

Lithuania

- 1 labour party
- 2 liberal and center union
- 3 lithuanian polish election action
- 4 liberals movement of the republic of lithuania
- 5 lithuanian social democratic party
- 6 lithuanian peasant popular union
- 7 new union (social-liberals)
- 8 party "order and justice" (liberal democrats)
- 9 citizens democracy party
- 10 homeland union
- 11 other

Poland

- 1 law and justice, leader - jaros³aw kaczyñski
- 2 civic platform, leader – donald tusk
- 3 self defence, leader – andrzej lepper
- 4 league of polish families, leader - roman giertych
- 5 left and democrats, olejniczak, borowski, onyszkiewicz
- 6 polish peasant party, leader - waldemar pawlak
- 7 other

Russia

- 1 agrarian party of russia
- 2 democratic party of russia
- 3 communist party of Russian federation
- 4 liberal democratic party of russia
- 5 peoples party of Russian federation
- 6 united russia
- 7 free russia
- 8 apple party
- 9 party of russia revival
- 10 party of peace and unity
- 11 party of national revival «people's will!
- 13 patriots of russsia
- 14 russian ecological party of “greens”
- 15 socialist united party of russia
- 16 union of right forces
- 17 political party russia of justice-motherland.life.Ðensioners
- 20 other

Moldova

- 1 our moldova alliance party
- 2 communist party from republic of moldova
- 3 democrat party from moldova
- 4 social democracy party
- 5 popular christian democrat party
- 7 social democrat party
- 8 social liberal party
- 9 social political movement ravnopravie republic
- 10 liberal party
- 11 ecologic party
- 12 no one
- 13 humanist party
- 14 national – liberal party

Romania

- 1 psd
- 2 pnl
- 3 pd
- 4 prm
- 5 udmr
- 6 png
- 7 pc
- 8 pin
- 9 other party

Ukraine

- 1 party of regions (lead by viktor yanukovich)
- 2 bloc of yulia tymoshenko (lead by yulia tymoshenko)
- 3 people's union our ukraine (lead by viktor yuschenko)
- 4 socialist party of ukraine (lead by oleksandr moroz)
- 5 communist party of ukraine (lead by petro simonenko)
- 6 people's party (lead by volodymyr lytvyn)
- 7 progressive socialist party of ukraine (Inatalya vitrenko)
- 8 party "viche" (lead by iryna bogoslovska)
- 9 social-democratic party of ukraine (u) (viktor medvedchuk)
- 10 block of borys tarasyuk «rukhs - ukrainian pravitsya»
- 11 block yuriy lutsenko "narodna samooborona"
- 12 other

In countries with presidential elections that are politically important:

C5. There have also been presidential elections in your country.

	Yes	No
a)How about you? Did you vote in the presidential elections? [specify when these elections were]	1 GO TO Q. 6a)	2 ASK b)

Belarus; Czech; Estonia; Hungary; Latvia; Lithuania; Moldova; Poland; Russia; Slovakia;
Ukraine: no c5a

IF YES (CODE 1) AT 5a), GO TO QUESTION 6a). IF NO, ASK:

b)Which of the phrases on this card best explains why you did not manage to vote? SHOW
CARD #4

I deliberately abstained	1
My vote wouldn't matter	2
I didn't care who won	3
I was not registered	4
I wanted to vote but couldn't get to the polling station	5

Belarus; Czech; Estonia; Hungary; Latvia; Lithuania; Moldova; Poland; Russia; Slovakia;
Ukraine no c5b

Only Bulgaria: c5c, c5d, c5e

Bulgaria:

c5c: name of president vote/1st round/country specific

- 1 nedelcho beronov (united democratic forces)
- 2 lyuben petrov (popular patriotic association)
- 3 georgy parvanov (Bulgarian socialist party)
- 4 georgy velev (union of Bulgarian nationalists 'united bulgar
- 5 peter beron
- 6 volen siderov (ataka)
- 7 georgy markov (order, law, justice)
- 8 doesn't remember

c5d: past vote (president)/2nd round

- 1 yes
- 2 no

c5e: reason of no vote (president)/2nd

- 1 i deliberately abstained
- 2 my vote wouldn't matter
- 3 i didn't care who won
- 4 i was not registered
- 5 i wanted to vote but couldn't get to the polling station

C6. In the election for president in [country] [specify when these elections were] who did you vote for? [Country specific list]

Candidate V (of party A)	1
Candidate W (of party B)	2
Candidate X (of party C)	3
(Don't remember)	8

Belarus; Czech; Estonia; Hungary; Latvia; Lithuania; Moldova; Poland; Russia; Slovakia;
Ukraine: no c6

Bulgaria:

1 georgy parvanov
2 volen siderov
8 doesn't remember

Romania

1 adrian nastase
2 traian basescu
8 do not remember

C7. If there were a presidential election tomorrow, which of these candidates would you be most likely to vote for? SHOW CARD #8 [country specific list]

Candidate V (of party A)	1
Candidate W (of party B)	2
Candidate X (of party C)	3
...	...
Would not vote	96
Not eligible to vote	97
Refused	98
Don't know	99

Belarus:

1 aleksandrovich v.
2 belazor v.
3 vecherka v.
4 gajdukevich s.
5 golubeva t.
6 gramyko o.
7 ermak s.
8 zadnepwanyj v.
9 kalyakin s.
10 kartash n.
11 kozulin
12 lebed'ko a.
13 lukashenko a.
15 poznyak z.
17 shimanskij m.
18 shushkevich s.
99 DK (includes 'other')

Romania

1 mircea geoana
2 george becali
3 traian basescu
4 corneliu vadim tudor
5 other

Ukraine

1 viktor yanukovych (party of regions)
2 yulia tymoshenko (bloc of yulia tymoshenko)
3 viktor yuschenko (people's union our ukraine)
4 olexandr moroz (socialist party of ukraine)
5 petro symonenko (communist party of ukraine)
6 volodymyr litvyn (people's party)
7 yuriy lutsenko (bloc "people's self-defense")
8 natalya vitrenko (progressive socialist party of ukraine)

Russia

- 1 viktor gerawenko
- 2 sergej glaz'ev
- 3 vladimir zhirinovskij
- 4 gennadij zyuganov
- 5 sergej ivanov
- 6 mixail kas'yanov
- 7 dmitrij medvedev
- 8 dmitrij rogozin
- 9 irina xakamada
- 10 grigorij yavlinskij
- 99 DK (includes other)

Bulgaria; Czech; Estonia; Hungary; Latvia;
Lithuania; Moldova; Poland; Slovakia; no c7

D. AFFILIATIONS

ASK ALL

D1. Here are some types of groups and organizations that people belong to. Which ones do you belong to? Please ask partners to make suggestions about how to update and/or amend list for contemporary conditions.

	Yes	No
a) Business Association (chamber of industry/trade)	1	2
b) Professional Association	1	2
c) Trade Union	1	2
d) Farmers' Association	1	2
e) Church or religious group	1	2
f) Local/community group	1	2
g) Sports or social club	1	2
h) Armed forces association	1	2
i) Political Party	1	2
j) Ethnic organization	1	2
k) Factory committee	1	2
l) Civic organisations (NGO, social movement)	1	2
m) neighbourhood watch	1	2
n) Other	1	2

D2. How often do you personally contact relatives, friends and neighbours? SHOW CARD #

How often do you ..	On most days	Once or twice a week	Once or twice a month	Less often than once a month	Never	Don't know (do not read)
a) Speak to relatives on the phone	1	2	3	4	5	8
b) Speak to friends on the phone	1	2	3	4	5	8
c) And how often do you speak to neighbours (face-	1	2	3	4	5	8

to-face)						
d) How often do you meet up with relatives who are not living with you?	1	2	3	4	5	8
e) How often do you meet up with friends?	1	2	3	4	5	8
f) How often you meet up with work colleagues outside of work times?	1	2	3	4	5	8

D3. I would like to ask you a few questions about politics.

To what extent would you say you are interested in politics?

Very	1
Somewhat	2
A little	3
Not at all	4
Don't know (do not read)	8

b) As far as you know, which political party has the most seats in the ... [lower or only house of the national parliament]? [country specific list]:

Party A	1
Party B	2
Party C	3
...	
Do not know	98
No answer	99

Belarus

- 1 communist party of Russian federation
- 2 liberal democratic party of russia
- 8 political party russia of justice
- motherland.life.pensioner

Bulgaria

- 1 coalition for bulgaria (sergei stanishev)
- 2 national movement simeon the second (simeon saxcoburggothski)
- 3 movement for rights and freedoms (ahmed dogan)
- 4 united democratic forces (peter stoyanov)
- 5 attack coalition (volen siderov)
- 7 bulgarian people's union (krasimir karakachanov, stefansofi)

Czech

- 1 czech social democratic party - cssd
- 2 christian democratic union-czechoslovak peoples party
- 3 communist party of bohemia and moravia - kscm
- 4 civic democratic party - ods
- 5 green party
- 6 other

Estonia

- 1 estonian centre party
- 2 estonian reform party
- 3 estonian people's union
- 4 pro patria and res publica union
- 5 social democratic party
- 6 estonian green party

Hungary

- 1 hsp-hungarian socialist party
- 2 fyd-federation of young democrats
- 4 ffd-free democrats

Latvia

- 1 people's party
- 2 green and farmers party
- 3 party new era

Slovakia
 1 kdh
 2 ¼s hzds
 3 sdkÚ - ds
 4 smer - sd
 5 smk - mkp
 6 sns

4 harmony center
 5 first party and latvian way election union
 6 for fatherland and freedom/lnnk (national independence movem
 7 for equal rights in unified latvia
 8 social democratic party

Lithuania
 1 labour party
 2 liberal and center union
 3 lithuanian polish election action
 4 liberals movement of the republic of lithuania
 5 lithuanian social democratic party
 6 lithuanian peasant popular union
 7 new union (social-liberals)
 8 party "order and justice" (liberal democrats)
 9 citizens democracy party
 10 homeland union

Moldova
 1 partidul comunistilor din republica moldova
 2 partidul alianta moldova noastra
 3 partidul social liberal
 4 partidul democrat din moldova
 5 partidul popular crestin democrat

Poland
 1 law and justice (pis)
 2 civic platform (po)
 3 self defence (samooobrona)
 4 league of polish families (lpr)
 5 democratic left alliance (sld)

Romania
 1 pnl
 2 prm
 3 pd
 4 pc
 5 psd
 6 udmr
 7 pld

Russia
 1 communist party of Russian federation
 2 liberal democratic party of russia
 3 peoples party of Russian federation
 4 united russia
 5 party of national revival people's will!
 6 patriots of russsia
 7 socialist united party of russia
 8 political party russia of justice
 motherland.life.pensioner

Ukraine
 1 party of regions
 2 block of yulia tymoshenko
 3 people's union our ukraine
 4 socialist party of ukraine
 5 communist party of ukraine

c) Who is now the finance minister of ... [COUNTRY]?

If A RESPONDENT GIVES THE NAME OF THE FINANCE MINISTER CORRECTLY
 CODE 1,
 ANY OTHER NAME CODE 2

Correct answer	1
Incorrect answer	2
Do not know	8
No answer	9

d) Some political parties argue that government should provide education, health care and pension from the taxes, while other parties argue that government should charge less taxes and citizens should get these services from private institutions instead. What would you say about how PARTY A and PARTY B [NOTE: these must be the two biggest parties on opposite sides of the political spectrum] compare with each other [READ OUT THE RESPONSE OPTIONS]:

PARTY A is more in favour of welfare services than PARTY B	1
PARTY A is less in favour of welfare services than PARTY B	2
PARTY A and PARTY B have about the same position on welfare services government provision	3
Do not know	9

Belarus:
Party A: Party of Communists of Byelorussia
Party B: Party Byelorussia Pe

Bulgaria:
Party A: BSP
Party B:

Czech
Party A: ODS
Party B: CSSD

Hungary:
Party A: HSP
Party B: FYD

Lithu
Party A: LSDP
Party B: LCU

Romania
Party A: PSD
Party B: PNL

Russia
Party A: United Russia
Party B: Russia of Justice

Slovakia
Party A: SMER-SD
Party B: SDKU

Ukraine
Party A: PRU
Party B: BYT

e) And how about PARTY C [NOTE: this ought to be the third biggest party], would you say that it is ...

PARTY C is more in favour of welfare services than PARTY A	1
PARTY C is less in favour of welfare services than PARTY A	2
PARTY C and PARTY A have about the same position on welfare services provision	3
Do not know	9

Belarus:
Party C: United Public Party
Party A: Communist of Byelorussia

Bulgaria
Party C: Movement for Rights and Freedoms
Party A: BSP

Czech
Party C: KSCM
Party A: ODS

Hungary
Party C: FFD
Party A: HSP

Lithuania
Party C: NU
Party A: LSDP

Romania
Party C: PD
Party A: PSD

Russia
Party C: Communist Party of Russian Federation
Party A: United Russia

Slovakia
Party C: SNS
Party A: SMER-SD

Ukraine
Party C: PUOU
Party A: PRU

f) On an average weekday, how much time, in total, do you spend watching television?

Please use this card to answer.

No time at all

Less than ½ hour

½ hour to 1 hour

More than 1 hour, up to 1½ hours

More than 1½ hours, up to 2 hours

More than 2 hours, up to 2½ hours

More than 2½ hours, up to 3 hours

More than 3 hours

Don't know

g) On an average weekday, how much time, in total, do you spend reading the newspapers?

Use this card again.

No time at all

Less than ½ hour

½ hour to 1 hour

More than 1 hour, up to 1½ hours

More than 1½ hours, up to 2 hours

More than 2 hours, up to 2½ hours

More than 2½ hours, up to 3 hours

More than 3 hours

Don't know

SECTION E: ATTITUDES

E1. Consider the following pairs of statements. Using one of the phrases on this card, can you say which one of these two statements comes closest to your own views. Some people feel that ... SHOW CARD #11

a) The government should not concern itself with how equal people's incomes are.	Definitely the first opinion	1
	The first opinion rather than the second	2
OR	In between	3
The government should try to make differences between incomes as small as possible.	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8
b) The government should take all major industries into state ownership.	Definitely the first opinion	1
	The first opinion rather than the second	2
OR	In between	3
The government should place all major industries in private ownership.	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8
c) The government should just leave it up to individual companies to decide their wages, prices and profits.	Definitely the first opinion	1
	The first opinion rather than the second	2
OR	In between	3

The government should control wages, prices and profits.	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8

E2 . Consider the following statements. Please choose one of the phrases from this card to tell me whether and to what degree you agree with each statement. SHOW CARD #1

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) Ordinary working people get their fair share of the nation's wealth.	1	2	3	4	5	8
b) There is one law for the rich and one for the poor.	1	2	3	4	5	8
c) There is no need for strong trade unions to protect employee's working conditions and wages.	1	2	3	4	5	8
d) Private enterprise is the best way to solve [country's] economic problems.	1	2	3	4	5	8
e) Large differences in income are necessary for [country] prosperity.	1	2	3	4	5	8
f) Allowing business to make good profits is the best way to improve everyone's standard of living.	1	2	3	4	5	8

**E3. Many people think of political attitudes as being on the "Left" or the "Right". This is a scale stretching from the Left to the Right. When you think of your own political attitudes, where would you put yourself?
SHOW CARD L-R**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	DK 98
LEFT					RIGHT					

E4. Consider the following statements. Please choose one of the phrases from this card to tell me whether and to what degree you agree with each statement. SHOW CARD #1

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) It is important to preserve people's jobs even if it means keeping open polluting enterprises.	1	2	3	4	5	8

b) People should have higher incomes even if achieving this results in damage to the environment.	1	2	3	4	5	8
---	---	---	---	---	---	---

E5. Consider the following statements. Please choose one of the phrases from this card to tell me whether and to what degree you agree with each statement. SHOW CARD #1
In [R's country]...

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) Young people today don't have enough respect for traditional values.	1	2	3	4	5	8
b) Censorship of films and magazines is necessary to uphold moral standards.	1	2	3	4	5	8
c) People should be allowed to organize public meetings to protest against the government.	1	2	3	4	5	8
d) Homosexual relationships are always wrong.	1	2	3	4	5	8
e) People should be allowed to worship in their own way whatever their religious beliefs.	1	2	3	4	5	8
f) What this country needs to resolve its economic problems is government with a strong hand.	1	2	3	4	5	8
g) It is right that abortion should be available to women on demand	1	2	3	4	5	8
h) The death penalty is never an appropriate sentence	1	2	3	4	5	8
i) People who break the law should be given stiffer sentences	1	2	3	4	5	8
j) It will be worthwhile to support a leader who could solve the main problems facing [country] today even if he overthrew democracy	1	2	3	4	5	8

E6. Consider the following statements. Please choose one of the phrases from this card to tell me whether and to what degree you agree with each statement. SHOW CARD #1

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) Both the man and the woman should contribute to the	1	2	3	4	5	8

household income						
b) A man's job is to earn money; a woman's job is to look after the home and family	1	2	3	4	5	8
c) Men ought to do a larger part of the household work than they do now	1	2	3	4	5	8
d) Men ought to do a larger share of childcare than they do now	1	2	3	4	5	8

E7. Can you tell me how much you agree with the following statements about your country. Please choose an answer from the card. SHOW CARD #1

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) We have a lot to learn from other countries in running [country]'s affairs.	1	2	3	4	5	8
b) [country] should cooperate with other countries even if it means giving up some independence.	1	2	3	4	5	8
c) [country] people should be free to emigrate even if [country] needs their skills.	1	2	3	4	5	8
d) People in [country] are too ready to criticize their country.	1	2	3	4	5	8
e) Minority ethnic groups in [country] should have far more rights than they do now.	1	2	3	4	5	8
f) Everyone who lives in [country] should have the right to become a citizen regardless of their ethnic origins.	1	2	3	4	5	8
g) The ethnic group a person belongs to should not influence the benefits they can get from the state.	1	2	3	4	5	8
h) Jews in [country] today have too much power and influence.	1	2	3	4	5	8
i) There are too many Gypsies in [country].	1	2	3	4	5	8
j) All [minority ethnic groups] in this country should have to be taught in [country's language].	1	2	3	4	5	8

In Bulgaria, Czech, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia

k) Do you think [R's COUNTRY] long-term policy should be to ...

leave the European Union	1
stay in the EU and try to reduce the EU's powers	2
leave things as they are	3
stay in the EU and try to increase the EU's powers	4
work for the formation of a single European government	5
Do not know	9

In Russia, Belarus, Ukraine and Moldova

	Definitely the first opinion	1
1)[Country] should integrate as far possible with the Europe Union	The first opinion rather than the second	2
OR	In between	3
[Country] should remain isolated as far as possible from the European Union	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8

E8. Consider the following pairs of statements. Using one of the phrases on this card, can you say which one of these two statements comes closest to your own views. SHOW CARD #11

a) European institutions have been helpful and supportive of our country.	Definitely the first opinion	1
	The first opinion rather than the second	2
	OR	In between
European institutions have been interfering in our affairs and using our difficulties for their own advantage.	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8
b) Foreign ownership of enterprises might be accepted if it improves our state of the economy.	Definitely the first opinion	1
	The first opinion rather than the second	2
	OR	In between
It is better that we should continue to own our enterprises even if it means more hardship in the future.	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8

E9. Which of the following institutions in [country] do you think has played the biggest role in working to reduce social inequalities? And which has played the biggest role in increasing social inequalities?

	a) Biggest role in REDUCING social inequalities?	b) Biggest role in INCREASING social inequalities?
Political parties	1	1
The president/government	2	2
Trade Unions	3	3
Churches	4	4
Civic organisations	5	5
Mass media	6	6
Other	7	7
DK	9	9

Moldova E9a E9b

- 1 Political parties Political parties
- 2 The president/government The president/government
- 3 Trade unions Trade unions
- 4 Churches Churches
- 5 Civic organizations Civic organizations
- 6 Mass media Mass media
- 8 No one No one
- 10 Ministry of Culture

E10 - In Russia, Belarus, Ukraine and Moldova

	Strongly identify	Identify	Neither identify nor ...	Do not identify	Strongly do not identify	(Don't know)
a) I identify more strongly with the Soviet Union than I do with [country]	1	2	3	4	5	8

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
b) The dissolution of the Soviet Union was a good thing	1	2	3	4	5	8
c) Russians living in the former republics are treated unfairly by the authorities of these new states.	1	2	3	4	5	8

SECTION F: POLITICAL EFFICACY.

F1. Consider the following statements. Please choose one of the phrases from this card to tell me whether and to what degree you agree with each statement. SHOW CARD #1

	Strongly agree	Agree	Neither agree nor disagree	Disagree	Strongly disagree	(Don't know)
a) I think I am better informed than most people about politics.	1	2	3	4	5	8
b) People like me have no say in what the government does.	1	2	3	4	5	8
c) Sometimes politics seem so complicated that a person like me cannot really understand what is going on.	1	2	3	4	5	8
d) It is everyone's duty to vote.	1	2	3	4	5	8
e) Elected officials don't care much what people like me think.	1	2	3	4	5	8
f) What this country needs is more participation by ordinary people in running the country's affairs.	1	2	3	4	5	8
g) On the whole, what governments do in this country reflects the wishes of ordinary people.	1	2	3	4	5	8
h) The main political parties in this country all offer the same sorts of programs	1	2	3	4	5	8
i) There is no point in voting because the government can't make any difference	1	2	3	4	5	8

F2. Consider the following pairs of statements. Using one of the phrases on this card, can you say which one of these two statements comes closest to your own views. SHOW CARD #11

<p>The best way for people like me to improve our situation is to join together with others to promote our interests.</p> <p>OR</p> <p>The best way for people like me to improve our situation is to look after ourselves and not be concerned about what others are doing.</p>	Definitely the first opinion	1
	The first opinion rather than the second	2
	In between	3
	The second opinion rather than the first.	4
	Definitely the second opinion.	5
	(Don't know)	8

SECTION G

G1. Here are some questions about opportunities for getting ahead. Please choose one of the phrases from this card to show how important you think it is for getting ahead in life {Poland: achieving success} in [country]. SHOW CARD # 12

	Essential	Very important	Fairly important	Not very important	Not important at all	(Can't choose)
a)First, how important is coming from a wealthy family?	1	2	3	4	5	8
b)Having well-educated parents?	1	2	3	4	5	8
c)Hard work?	1	2	3	4	5	8
d)Ambition?	1	2	3	4	5	8
e)Natural ability? How important is that for getting on in life?	1	2	3	4	5	8
f)Knowing the right people?	1	2	3	4	5	8
g)Having political connections?	1	2	3	4	5	8
h)A person's ethnic group? How important is that for opportunities to get ahead?	1	2	3	4	5	8
i)A person's religion?	1	2	3	4	5	8
j)The area of the country a person lives in?	1	2	3	4	5	8
k)Being born a man or a woman? How important is that for a person's opportunities?	1	2	3	4	5	8
l)Whether a person works in the state or private sector of the economy?	1	2	3	4	5	8
m) Age, being young or middle aged?	1	2	3	4	5	8
n) Working abroad?	1	2	3	4	5	8

G2. Here is a list of social groups in [country] today. SHOW CARD #13

To which of these social groups do you feel you belong? CODE ONE ONLY

manual workers	1
entrepreneurs	2
managers and administrators	3
intelligentsia/doctors/lawyers/professionals	4
office workers	5
peasants/farm workers	6
none of these	7

DK	8
Refuse	9

G3. How much do you feel you have in common with these groups in your views and way of life. Do you have a great deal in common, quite a lot, a little, or nothing at all in common?

	a great deal	quite a lot	a little	nothing at all	(don't know)
a) manual workers	1	2	3	4	8
b) entrepreneurs	1	2	3	4	8
c) managers and administrators	1	2	3	4	8
d) intelligentsia /doctors/lawyers/professionals	1	2	3	4	8
e) office workers	1	2	3	4	8
f) peasants /farm workers	1	2	3	4	8

G4. Compared with five years ago do you think the standard of living of has fallen a lot, fallen a little, stayed about the same, risen a little, or has it risen a lot?

	fallen a lot	fallen a little	about the same	risen a little	risen a lot	(don't know)
a) manual workers	1	2	3	4	5	8
b) entrepreneurs	1	2	3	4	5	8
c) managers and administrators	1	2	3	4	5	8
d) intelligentsia /doctors/lawyers/professionals	1	2	3	4	5	8
e) office workers	1	2	3	4	5	8
f) peasants /farm workers	1	2	3	4	5	8

Slovakia: G4 (a-f):

- 1 fallen a lot
- 2 fallen a little
- 3 about the same
- 4 risen a little
- 8 don't know

G5. And in five years time, do you think the standard of living of will be a lot lower than it is now, a little lower than now, about the same as now, a little higher than now, or a lot higher than now?

	a lot lower	a little lower	about the same	a little higher	a lot higher	(don't know)
a) manual workers	1	2	3	4	5	8
b) entrepreneurs	1	2	3	4	5	8
c) managers and administrators	1	2	3	4	5	8
d) intelligentsia	1	2	3	4	5	8

/doctors/lawyers/professionals						
e) office workers	1	2	3	4	5	8
f) peasants /farm workers	1	2	3	4	5	8

Slovakia: G5 (a-f):

- 1 fallen a lot
- 2 fallen a little
- 3 about the same
- 4 risen a little
- 8 don't know

SECTION H. RESPONDENT'S DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

H1. What language do you speak at home? IF MORE THAN ONE LANGUAGE SPOKEN AT HOME, ASK FOR THE MAIN LANGUAGE. [Country-specific code frame]

Majority language	1
Language B	2
Language C	3
Language D	4
Language E	...
Other	...
DK	99

Belarus:
 1 byelorussian
 2 russian
 3 polish
 4 ukrainian
 6 other
 7 trasyanka

Bulgaria:
 1 bulgarian
 2 turkish
 3 gipsy
 4 english
 6 german
 7 russian
 8 other

Czech
 1 czech
 2 slovakian
 3 polish
 4 german
 5 romany
 10 moravian
 11 serbian
 12 romanian
 13 ukrainien

Estonia
 1 estonian
 2 russian
 3 belarusian
 4 ukrainian
 6 other

Hungary
 1 hungarian
 2 german
 5 gypsy
 8 other

Latvia
 1 latvian
 2 rusian
 3 ukrainian
 4 polish
 5 lithuanian
 6 other

Lithuania
 1 lithuanian
 2 russian
 3 polish
 6 other

Moldova
 1 moldovian
 2 romanian
 3 russian
 4 ukrainean
 5 gagauzian
 6 bulgarian
 7 czech

Ukraine
 1 ukrainian
 2 russian
 3 hungarian
 4 crimean-tatar
 5 moldavian
 6 other

Poland
 1 polish
 6 other

Romania
 1 romanian
 2 hungarian
 3 gypsy/rroma
 4 german
 6 other

Russia
 1 russian
 2 tartarian
 3 ukrainian
 4 bashkirian
 5 chuvash
 6 other

Slovakia
 1 slovak
 2 hungarian
 3 romany - cuts
 4 czech
 5 ruthenian
 7 german

H2a) Do you think of yourself as belonging to any particular religion? Which one?
 [country-specific list]

Majority religion	1
Religion B	2
Religion C	3
Religion D	4
Jewish	...
Other	...
Not religious	98
NA/DK	99

Belarus:
 1 russian orthodox church
 2 other orthodox church
 3 moslem
 4 catholic
 6 other

Bulgaria
 1 orthodoxy
 2 catholic
 3 protestant
 4 mohammedan
 5 judaic
 6 other

Czech
 1 roman catholic
 2 greco-catholic, orthodox
 3 protestant, evangelical
 4 czechoslovak hussite church
 5 other protestant denominations
 7 other
 (98 "atheist-undenominational")

Estonia
 1 lutheran
 2 orthodoxy
 3 catholic
 4 other protestant
 5 judaist
 6 other

Hungary
 1 roman catholic
 2 greek catholic
 3 protestant
 4 lutheran, evangelical church
 6 other protestants

Latvia
 1 protestant
 2 catholic
 3 orthodox
 4 buddhist
 6 other

Lithuania
 1 catholic
 2 orthodox
 4 other

Moldova
 1 orthodox moldovian metropolitan
 2 orthodox bassarabian metropolitan
 3 catholic
 4 baptist
 8 fifties religion
 10 jahovas witnesses
 11 seventh day Adventist
 (98 "atheist")

Poland
 1 roman catholic
 3 orthodox
 4 lutheran or protestant
 6 other

Romania
 1 greek-orthodox
 2 roman-catholic
 3 greek-catholic (uniates)
 4 reformed christian
 5 mosaic/judaism
 6 other religion
 7 not belonging to a religious group

Russia
 1 russian orthodox church
 2 other orthodox church
 3 moslem
 4 catholic
 5 judaic
 6 other
 7 not religious

Slovakia
 1 kirk roman catholic
 2 kirk graeco - roman
 3 orthodox kirk
 4 silesian kirk evangelic a.v.
 5 jewish religion
 6 other

Ukraine
 1 orthodox (moskow patriarchy)
 2 orthodox (kyiv patriarchy)
 3 autocephalous ortodox church
 4 ukrainian greak catholich church

5 ukrainian roman catholic church
 6 jewish (judaism)
 7 islam
 8 other
 9 not religious

IF NOT RELIGIOUS (CODE 98) AT a), GO TO H3. IF CODES 1 TO 6 AT a), ASK b):

b) How often do you attend church services connected with your religion?

once a week or more	1
less often but at least once a month	2
several times a year	3
less often than once a year	4
varies/don't know	5
never or practically never	6

H3a) Here is a list of ethnic groups in [country] today. SHOW CARD #10 [country-specific code frame]

To which one do you consider that you belong yourself?

Majority ethnic group	1
Group B	2
Group C	3
Group D	4
Jewish	...
Other	...
Refused	98
DK	99

Belarus:
 1 byelorussian
 2 russian
 3 pole
 4 ukrainian
 5 jew
 6 other

Bulgaria:
 1 bulgarian
 2 turk
 3 gipsy
 4 armenian
 5 israelite
 6 other

Czech
 1 czech
 2 moravian
 3 slovak
 4 polish
 5 german
 6 silesian
 7 romany
 10 russian

Estonia
 1 estonian
 2 russian
 3 ukrainian
 4 belarusian
 5 finnish
 6 jew
 7 other

Hungary
 1 hungarian
 2 german
 4 romanian
 5 gypsy
 8 other ethnic group

Latvia
 1 latvians
 2 rusians
 3 byelorussians
 4 ukrainians
 5 jewish
 6 other

Lithuania:
 1 lithuanian
 2 russian
 3 polish
 5 jewish
 6 other

Moldova
 1 moldovan
 2 romanian
 3 russian
 4 ukrainean
 5 gagauzian
 6 belarussian
 7 bulgarian

Poland
 1 poles
 2 germans
 6 other

Romania
 1 romanian
 2 hungarian
 3 gypsy/rroma
 4 german
 6 other ethnic group

Russia
 1 russian
 2 tatar
 3 ukrainian
 4 bashkir
 5 jew
 6 other

Slovakia
 1 slovak
 2 hungarian
 3 romany
 4 czech
 5 ruthenian
 6 ukrainian

Ukraine
 1 ukrainians
 2 russians
 3 belarusians
 4 modavians
 5 jews
 6 other

How much do you feel you have in common - in your views and way of life - with the members of these different ethnic groups? Do you have a great deal in common, quite a lot, a little, or nothing at all in common with ... [country specific code frame]

	great deal	quite a lot	a little	nothing at all	(don't know)
b) Majority ethnic group	1	2	3	4	8
c) Group B	1	2	3	4	8
d) Group C	1	2	3	4	8
e) Group D	1	2	3	4	8
f) Group E (Jewish)	1	2	3	4	8

Belarus:
 H3b: Belarusian
 H3c: Russian
 H3d: Polish
 H3e: Ukrainian
 H3f: Jewish

Bulgaria:
 H3b: Bulgarian
 H3c: Turkish
 H3d: gypsy (Roma)
 H3e: Armenian
 H3f: Jewish

Czech
 H3b: Czech
 H3c: Slovakian
 H3d: Romanies (Roma)
 H3e: Moravians
 H3f: Jewish

Estonia: H3b: Estonian H3c: Russian H3d: Ukrainian H3e: Belorussian H3f: Jewish H3g: Finnish	Hungary: H3b: Hungarian H3c: German H3d: Slovakian H3e: Romanian H3f: Jewish H3g: gypsy (Roma)	H3g: Silesians H3h: Polish H3i: Germans H3j: Hungarians H3k: Russians H3l: Ukrainian
Latvia H3b: Latvians H3c: Russians H3d: Byelorussians H3e: Ukrainians H3f: Jewish	Lithuania: H3b: Lithuania H3c: Russian H3d: Polish H3f: Jewish	Moldova H3b: Moldovan H3c: Romanian H3d: Russian H3e: Ukrainian H3f: Gagauzian
Poland: H3b: Polish H3c: H3d: H3e: H3f: Jewish	Romania: H3b: Romanian H3c: Hungarian H3d: Gypsy (Roma) H3e: Germans H3f: Jewish	Russia: H3b: Russian H3c: Tatar H3d: Ukrainian H3e: Bashkir H3f: Jewish
Slovakia H3b: Slovakian H3c: Hungarian H3d: Gypsy (Roma) H3e: Czech H3f: Russian H3g: Ukrainian H3h: German H3i: Polish H3j: Jewish	Ukraine: H3b: Ukraine H3c: Russian H3d: Belarusians H3e: Moldovans H3f: Jewish	

H4. Please look at the list of qualifications on this card. SHOW CARD #14. Which is the highest qualification which you yourself have passed? Code from country-specific list, eg.

Degree	1
Technical/vocational post-school	2
Advanced level School certificate	3
Ordinary level School certificate	4
Lower qualification	5
No qualification	6
Never went to school	7

Bulgaria
1 tertiary (iscd 5a,6)
2 tertiary (iscd 5b)
3 vocational training: upper secondary vocational (iscd 3-4)
4 general training: upper secondary, post-

Czech
1 complete university education
2 higher qualification education
3 secondary universal education with leaving examination
4 secondary education - qualification

secondary (isced 3-4)
5 lower secondary (isced 2)
6 primary education
7 illiterate or incomplete primary education

Estonia
1 less than elementary education
2 elementary education
3 primary school
4 vocational school, without secondary education
5 secondary school
6 vocational school, with secondary education
7 higher education

Latvia
1 doctoral degree
2 higher
3 secondary vocational/professional
4 secondary general
5 basic
6 no qualification

Poland
1 higher education
2 uncompleted higher education
3 postsecondary education
4 secondary education
5 uncompleted secondary education
6 vocational school
7 uncompleted vocational school
8 primary education
9 uncompleted primary education
10 other
11 never went to school

Russia
1 degree
2 higher education
3 secondary-level special education
4 secondary-level education
5 unfinished secondary-level education
6 no qualification
7 never went to school

5 vocational without leaving examination
6 basic education
7 has not finished the basic education

Hungary
1 university
2 college
3 gymnasium, matura
4 sec. technical+matura
5 vocational+maturity
6 vocational
8 years elementary
8 less than primary
9 no formal schooling
98 refused

Moldova
1 never went to school
2 no qualification, incomplete studies
3 ordinary level school certificate
4 technical/vocational post-school
5 high school
6 post high school, college
7 ungraduated university
8 university degree
9 master, doctorat degree
10 dnk, dna

Romania
1 university degree
2 post-high school (but no college/university)
3 high school
4 vocational school
5 general education (8 or 10 years)
6 primary school (4 years)
7 no school

Slovakia
1 university degree
2 secondary with exams
3 secondary without exams
4 basic
5 basic not finished

H5a) Which of the descriptions on this card applies best to your current situation?
 SHOW CARD #15. CODE ONE ONLY. IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST

in paid work (including self-employment)	1
in full-time education	2
in military service	3
unemployed	4
permanently sick or disabled	5
wholly retired from work	6
looking after the home	7
other	8

Czech
 8 maternity leave

Hungary
 1 in paid work (including self-employment)
 2 in full-time education
 3 maternity leave
 4 unemployed
 6 wholly retired from work
 8 other

Moldova
 9 dna

IF CODE 1 AT H5a, GO TO H6a. IF CODES 2 TO 8 AT H5a, ASK:

	Yes	No
b) Have you ever had a paid job?	1	2

IF NEVER HAD A PAID JOB (code 2 at H5b) GO TO SECTION K ON MARITAL STATUS. ALL OTHERS GO TO H7. IF CURRENTLY IN PAID WORK (CODE 1 AT H5a) ASK ABOUT CURRENT JOB. IF NOT CURRENTLY IN PAID WORK BUT HAS HAD PAID WORK BEFORE (CODE 1 AT H5b) ASK ABOUT LAST MAIN JOB.

H6a) What is (was) the title of your current (last) job? IF MORE THAN ONE CURRENT JOB, ASK ABOUT MAIN JOB. IF IN MILITARY OR CIVIL SERVICE ASK ABOUT DETAILS OF RANK.

Czech, Moldova; Poland: no h6a

b) Can you please describe the exact nature and content of the job. GET AS MUCH DETAIL AS POSSIBLE. PROBE FULLY.

Czech; Estonia; Moldova: no h6b

c) How many hours a week do (did) you usually work in this job? CODE NUMBER OF HOURS

H7 Besides your earnings, do (did) you OR your partner receive any of the following benefits through your or his (her) main job?

	self	partner	both	neither
a) occupational pension scheme	1	2	3	4
b) housing	1	2	3	4
c) medical care	1	2	3	4
d) holiday facilities	1	2	3	4
e) food products/subsidised meals	1	2	3	4
f) other consumer goods	1	2	3	4
g) childcare facilities	1	2	3	4
h) car	1	2	3	4
i) mobile phone	1	2	3	4
j) laptop	1	2	3	4

H8 Which of the descriptions on this list best describes the position you have (had) at work?

SHOW CARD #16 CODE ONE ONLY; IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST. (PEASANTS WHO PRIMARILY WORK THEIR OWN LAND SHOULD BE CODED 2. PEASANTS WHO PRIMARILY WORK ON A COLLECTIVE FARM SHOULD BE CODED 5).

Employer	1
Self-employed or own account worker	2
High and middle level manager (supervises people who have subordinates)	3
Low level manager i.e. foreman (supervises people who have no subordinates)	4
Employee (without control over anyone)	5

H9 What kind of organisation do (did) you work for [IN THE JOB DESCRIBED ABOVE]? SHOW CARD #17

State sector	1
Private sector	2
Works for self	3
Other	4

SECTION J: WORK SITUATION

J1. INTERVIEWER CHECK BACK TO QUESTION H6a. Is the respondent currently in paid work (code 1 at H6a) or not (all other codes at H6a)?

Currently in paid work	1
Not currently in paid work	2

ASK ALL CURRENTLY IN PAID WORK (code 1 at J1). OTHERS NOT CURRENTLY IN WORK (code 2 AT J1) GO TO SECTION K ON MARITAL STATUS

J2 What chance do you think there is that you will lose your present job within the next year?

definitely will	1
high chance	2
fifty-fifty	3
low chance	4
no chance at all	5
(Don't know)	8

J3a) Assuming that you did want promotion, how high do you think your chances are of getting a significant promotion within your present organisation?

definitely will	1
high chance	2
fifty-fifty	3
low chance	4
no chance at all	5
Will go on a pension in the next year	6
(Don't know)	8

IF NO CHANCE (code 5 AT a) ASK b) AND THEN c). OTHERS (codes 1 to 4 at a) GO STRAIGHT TO c)

	yes	no	DK
b) Is this because you are already in the highest type of job for people who do your sort of work?	1	2	8

	yes	no	DK
c) Thinking about getting promotion or going up a career ladder, is your present job a part of a recognized career or promotion ladder within your organisation?	1	2	8

J4	yes	no	DK
Are you on a salary scale with automatic salary increases for each year of service, up to some maximum? CODE NO IF THE RESPONDENT ONLY RECEIVES COST OF LIVING INCREASES.	1	2	8

J5	Yes, at the usual rate	Yes, at a reduced rate	no
a) If you are away from work because of sickness, do you continue to be paid ?	1	2	3
b) If you are away from work because you're having a child do you continue to be paid ?	1	2	3

IF NO (code 3 at a), GO TO J8. IF YES (code 1 or 2 at a), ASK :
c) For how long does your employer continue to pay you?

	1) sickness	2) children
Less than one week	1	1
One to four weeks	2	2
More than four weeks	3	3
(Don't know)	8	8

J6	yes	no
Do you at present have another paid job in addition to your main job?	1	2

ASK J9 and J10 IF RESPONDENT HAS ANOTHER PAID JOB (code 1 at J8). IF RESPONDENT DOES NOT HAVE ANOTHER PAID JOB (code 2 at J8) GO TO SECTION K ON MARITAL STATUS

J7

- a) **What is the title of your second job?** IF MORE THAN ONE OTHER JOB, ASK ABOUT THE ONE WHICH IS USUALLY WORKED THE MOST HOURS
- b) **Can you please describe the exact nature and content of the job.** GET AS MUCH DETAIL AS POSSIBLE. PROBE FULLY.
- c) **How many hours a week do you usually work in this job?** CODE NUMBER OF HOURS

Czech; Poland; Moldova: no j7a; j7b

J8 Which of the descriptions on this list best describes the position you have at work in your second job?

SHOW CARD #16 CODE ONE ONLY; IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST
(PEASANTS WHO PRIMARILY WORK THEIR OWN LAND SHOULD BE CODED 2. PEASANTS WHO PRIMARILY WORK ON A COLLECTIVE FARM SHOULD BE CODED 5)

Employer	1
Self-employed or own account worker	2
High and middle level manager (supervises people who have subordinates)	3
Low level manager i.e. foreman (supervises people who have no subordinates)	4
Employee (without control over anyone)	5

SECTION K: MARITAL STATUS

K1 What is your marital status?

married	1
living as married/cohabiting	2
single	3
separated	4
divorced	5
widowed	6

ASK ALL MARRIED RESPONDENTS OR LIVING AS MARRIED (codes 1 and 2 at K1). OTHERS GO TO SECTION L ON THE HOUSEHOLD

K2) Does your partner think of himself (herself) as belonging to any particular religion? Which one?

[Code from country-specific list]

Majority religion	1
Religion B	2
Religion C	3

Religion D	4
Jewish
Other	...
Not religious	98
NA/DK	99

Belarus:

1 russian orthodox church
2 other orthodox church
3 moslem
4 catholic
5 judaic
6 other

Bulgaria:

1 orthodoxy
2 catholic
4 mohammedan
6 other

Czech:

1 roman catholic
2 greco-catholic, orthodox
3 protestant, evangelical
4 czechoslovak hussite church
5 other protestant denominations
7 other

Estonia:

1 lutheran
2 orthodoxy
3 catholic
4 other protestant
5 judaist
6 other

Hungary

1 roman catholic
2 greek catholic
3 protestant
4 lutheran, evangelical church
6 other protestants

Latvia

1 protestant
2 catholic
3 orthodox
6 other

Lithuania:

1 catholic
2 orthodox
6 other

Moldova

1 orthodox moldovian metropolitan
2 orthodox bassarabian metropolitan
3 catholic
4 baptist
10 jahovas witnesses
11 seventh day adventist

Poland

1 roman catholic
2 greek church (orthodox)
3 orthodox
4 lutheran or protestant
6 other

Slovakia

1 kirk roman catholic
2 kirk graeco - roman
4 silesian kirk evangelic a.v.
6 other

Romania

1 greek-orthodox
2 roman-catholic
3 greek-catholic (uniates)
4 reformed christian
5 mosaic/judaism
6 other religion

Russia

1 russian orthodox church
2 other orthodox church
3 moslem
4 catholic
5 judaic
6 other

Ukraine

1 orthodox (moskow patriarchy)
2 orthodox (kyiv patriarchy)
3 autocephalous ortodox church
4 ukrainian greak catholich church
5 ukrainian roman catholic church
6 jewish (judaism)
7 islam
8 other

K3 Here is a list of ethnic groups in [country] today. SHOW CARD #10. [country-specific code frame]

To which one does your partner consider that he (she) belongs?

Majority ethnic group	1
Group B	2
Group C	3
Group D	4
Jewish	...
Other	...
Refused	98
DK	99

Belarus:
 1 byelorussian
 2 russian
 3 pole
 4 ukrainian
 5 jew
 6 other

Bulgaria:
 1 bulgarian
 2 turk
 3 gipsy
 6 other
 Hungary
 1 hungarian
 4 romanian
 5 gypsy
 8 other ethnic group

Czech:
 1 czech
 2 moravian
 3 slovak
 4 polish
 6 silesian
 7 romany
 8 hungarian
 10 russian

Estonia
 1 estonian
 2 russian
 3 ukrainian
 4 belarusian
 5 finnish
 6 jew
 7 other

Ukraine
 1 ukrainians
 2 russians
 3 belarusians
 4 modavians
 5 jews
 6 other

Latvia
 1 latvians
 2 rusians
 3 byelorussians
 4 ukrainians
 5 jewish
 6 other

Lithuania
 1 lithuanian
 2 russian
 3 polish

Moldova
 1 moldovan
 2 romanian
 3 russian
 4 ukrainean
 5 gagauzian
 6 belarussian
 8 polish

Poland
 1 poles
 2 germans
 3 ukrainians
 6 other

Romania
 1 romanian
 2 hungarian
 3 gypsy/rroma
 4 german
 5 jewish
 6 other ethnic group

Russia
 1 russian
 2 tatar
 3 ukrainian
 4 bashkir
 5 jew
 6 other

Slovakia
 1 slovak
 2 hungarian
 3 romany
 4 czech
 5 ruthenian
 6 ukrainian
 8 polish
 10 other

K4 Please look at the list of qualifications on this card. SHOW CARD #14 Which is the highest qualification which your partner has passed? Code from country-specific list, eg.

Degree	1
Technical/vocational post-school	2
Advanced level School certificate	3
Ordinary level School certificate	4
Lower qualification	5
No qualification	6
Never went to school	7
Don't know	8

Bulgaria

- 1 tertiary (iscd 5a,6)
- 2 tertiary (iscd 5b)
- 3 vocational training: upper secondary vocational (iscd 3-4)
- 4 general training: upper secondary, post-secondary (iscd 3-4)
- 5 lower secondary (iscd 2)
- 6 primary education
- 7 illiterate or incomplete primary education

Estonia

- 1 less than elementary education
- 2 elementary education
- 3 primary school
- 4 vocational school, without secondary education
- 5 secondary school
- 6 vocational school, with secondary education
- 7 higher education
- 8 dk

Latvia

- 1 doctoral degree
- 2 higher
- 3 secondary vocational/professional
- 4 secondary general
- 5 basic
- 6 no qualification
- 7 never went to school
- 8 don't know

Poland

- 1 higher education
- 2 uncompleted higher education
- 3 postsecondary education
- 4 secondary education

Czech

- 1 complete university education
- 2 higher qualification education
- 3 secondary universal education with leaving examination
- 4 secondary education - qualification
- 5 vocational without leaving examination
- 6 basic education
- 7 has not finished the basic education

Hungary

- 1 university
- 2 college
- 3 gymnasium, matura
- 4 sec. technical+matura
- 5 vocational+maturity
- 6 vocational
- 7 8 years elementary
- 8 less than primary
- 9 no formal schooling
- 98 refused
- 99 do not know

Moldova

- 1 never went to school
- 2 no qualification, incomplete studies
- 3 ordinary level school certificate
- 4 technical/vocational post-school
- 5 high school
- 6 post high school, college
- 7 ungraduated university
- 8 university degree
- 9 master, doctorat degree
- 10 dnk

Romania

- 1 university degree
- 2 post-high school (but no college/university)
- 3 high school
- 4 vocational school

5 uncompleted secondary education
 6 vocational school
 7 uncompleted vocational school
 8 primary education
 9 uncompleted primary education
 11 never went to school
 12 hard to say

5 general education (8 or 10 years)
 6 primary school (4 years)
 7 no school
 8 don't know/no answer

Russia
 2 higher education
 3 secondary-level special education
 4 secondary-level education
 5 unfinished secondary-level education
 8 don't know

Slovakia
 1 university degree
 2 secondary with exams
 3 secondary without exams
 4 basic
 8 do not know

K5a) Which of the descriptions on this card applies best to your partner's current situation?

SHOW CARD #15 CODE ONE ONLY. IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST.

in paid work (including self-employment)	1
in full-time education	2
in military service	3
unemployed	4
permanently sick or disabled	5
wholly retired from work	6
looking after the home	7
other	8
NA	9

Hungary: K5a:
 3 maternity leave

IF CODE 1 AT K6a, GO TO K7a. IF CODES 2 TO 8 AT K6a, ASK:

	Yes	No	(Don't know)
b) Has your partner ever had a paid job?	1	2	8

K6a) What is (was) the title of your partner's current (last) job? IF MORE THAN ONE CURRENT JOB, ASK ABOUT MAIN JOB. IF IN MILITARY OR CIVIL SERVICE ASK ABOUT DETAILS OF RANK.

b) Can you please describe the exact nature and content of the job. GET AS MUCH DETAIL AS POSSIBLE. PROBE FULLY.

c) How many hours a week does (did) your partner usually work in this job? CODE NUMBER OF HOURS

Czech; Poland; Moldova: no k6a, k6b

K7 Which of the descriptions on this list best describes the position your partner has (had) at work?

SHOW CARD #16 CODE ONE ONLY; IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST

(PEASANTS WHO PRIMARILY WORK THEIR OWN LAND SHOULD BE CODED 2. PEASANTS WHO PRIMARILY WORK ON A COLLECTIVE FARM SHOULD BE CODED 5)

Employer	1
Self-employed or own account worker	2
High and middle level manager (supervises people who have subordinates)	3
Low level manager i.e. foreman (supervises people who have no subordinates)	4
Employee (without control over anyone)	5
(Don't know)	8

K8 What kind of organisation does (did) your partner work for? SHOW CARD #17

State sector	1
Private sector	2
Works for self	3
Other	4

K9	yes	no	(don't know)
Does your partner at present have another paid job in addition to his (her) main job?	1	2	8

Section L: Current Family Circumstances

L1

a) How many people are in your household? WRITE IN NUMBER I__I__I

b) How many of them are children under the age of 16? WRITE IN NUMBER I__I__I

L2	yes	no
a) Have you ever worked abroad?	1	2
b) Do you have any family members living abroad? FAMILY MEMBERS REFERS TO SPOUSE, PARENTS, IN-LAWS, SON, DAUGHTER	1	2
c) Do you receive any money from this person/these people?	1	2

L3a) What kind of accommodation does your household live in?

single family dwelling	1
flat	2
communal flat	3
dormitory	4
other	5

Hungary: L3a:

1 urban block of flats (build after 1945)

2 non-detached terraced house

3 multi-storey condominium with garden

- 4 family house (for one or two family)
- 5 old urban housing development (one storey)
- 6 other

b) Is your accommodation

state owned	1
owned by local council	2
owned by your employer	3
cooperatively owned	4
privately owned by you or another member of your household	5
privately owned by someone else	6
Other	7

Hungary: L3b:

- 1 owner
- 2 marital owner
- 3 companion owner
- 4 usufructuary
- 5 (joint) lessee
- 6 joint tenant
- 8 family member
- 10 by courtesy
- 11 roomer
- 12 other
- 98 refused

L4

a) How many rooms does your household have for its exclusive use? CODE NUMBER	
b) How many square meters does your household have for its exclusive use?	

L5_1) How would you appraise your housing circumstances on the whole, as: /READ OUT/

- 1 Very good
- 2 Good
- 3 Average
- 4 Poor
- 5 Very bad
- 8 Hard to tell /DO NOT READ/

15_2) In your neighbourhood, how much of a problem is/are...

	Problems	Very big problem	Fairly big problem	Not a very big problem	Not a problem at all	It happens but it's not a problem	Don't know
a	Crime	1	2	3	4	5	8
b	people being drunk or rowdy	1	2	3	4	5	8
c	vandalism, graffiti and	1	2	3	4	5	8

	other deliberate damage to property or vehicles						
d	pollution, grime or other environmental problems caused by traffic or industry	1	2	3	4	5	8
e	people using or dealing drugs	1	2	3	4	5	8
f	rubbish or litter lying around	1	2	3	4	5	8
g	troublesome neighbours	1	2	3	4	5	8

3) Does your household own any of the following items? CODE ALL THAT APPLY

	yes	no
a) Car	1	2
b) Washing machine	1	2
c) Land (other than plot attached to main residence)	1	2
d) Shares	1	2
e) Second home or dacha	1	2
f) Subscribe TV (cable, satellite)	1	2
g) Telephone	1	2
h) mobile phone	1	2
i) Home Cinema	1	2
j) Computer	1	2
k) High-Speed (Broadband/Cable) Internet	1	2

L6.

a) Can you tell me please what is your own monthly income before taxes from your work, pension and any other sources of income, such as child benefit, family allowances, etc that you may have?

b) Next, please think about the other people in your household and what sources of income they have. Can you tell me how much is their total income before taxes? [Code from country-specific for L6a and L6b

Belarus:

- 1 no income
- 2 less than 60 000 rub
- 3 610 000 -120 000.
- 4 121 000 - 250 000.
- 5 251 000- 300 000
- 6 301 000 - 350 000
- 7 351000 - 400000
- 8 401 000-500 000
- 9 501 000 - 600 000
- 10 601 000 -700 000
- 11 701 000-800 000
- 12 801 000 - 1000 000
- 13 1001 000-1300 000
- 14 1301 000-1700 000
- 15 over 1700 000
- 98 do not know
- 99 refuse

Bulgaria

- 1 \leq 100 $\text{\text{€}}$.
- 2 101-200 $\text{\text{€}}$.
- 3 201-300 $\text{\text{€}}$.
- 4 301-400 $\text{\text{€}}$.
- 5 401-600 $\text{\text{€}}$.
- 6 601-800 $\text{\text{€}}$.
- 7 801-1000 $\text{\text{€}}$.
- 8 1001-1200 $\text{\text{€}}$.
- 9 1201- 1400 $\text{\text{€}}$.
- 10 more than 1400
- 98 DK
- 99 Refuse

Czech

- 1 less than 6 000 czk
- 2 6 000 - 9 999 |czk
- 3 10 000 - 14 999 czk
- 4 15 000 - 19 999 czk
- 5 20 000 - 24 999 czk
- 6 25 000 - 29 999 czk
- 7 30 000 - 34 999 czk
- 8 35 000 - 39 999 czk
- 9 40 000 - 49 999 czk
- 10 50 000 - 59 999 czk
- 11 60 000 - 69 999 czk
- 12 70 000 - 79 999 czk
- 13 80 000 and more czk
- 98 do not know
- 9 no answer

Estonia:

- 1 up to 1000kr
- 2 2001-3000kr
- 3 3001-5000kr
- 4 5001-7000kr
- 5 7001-10000kr
- 6 10001-13000kr
- 7 13001-17000kr
- 8 17001-21000kr
- 9 21001-25000kr
- 10 25001-30000kr
- 11 31001-40000kr
- 12 over 40000kr
- 97 no income
- 98 dk/na
- 99 refused

Latvia

- 1 up to 50 ls
- 2 51 - 70 ls
- 3 71 - 90 ls
- 4 91 - 100 ls
- 5 101 - 120 ls
- 6 121 - 140 ls
- 7 141 - 160 ls
- 8 161 - 180 ls
- 9 181 - 200 ls
- 10 201 - 235 ls
- 11 236 - 270 ls
- 12 271 - 305 ls
- 13 306 - 375 ls
- 14 376 - 410 ls
- 15 411 - 480 ls
- 16 481 - 550 ls
- 17 551 - 620 ls
- 18 621 - 699 ls
- 19 700 ls and up
- 98 don't know
- 99 refused

Lithuania

- 1 no income
- 2 up to 400 ltl
- 3 401-700 ltl
- 4 701-1000 ltl
- 5 1001-1300 ltl
- 6 1301-1600 ltl
- 7 1601-1900 ltl
- 8 1901-2200 ltl
- 9 2201-2500 ltl
- 10 more than 2501 ltl
- 98 hard to say
- 99 refused

Poland

- 1 below 1000 zloty
- 2 between 1000 and 2000 zloty
- 3 between 2001 and 3000 zloty
- 4 between 3001 and 4000 zloty
- 5 between 4001 and 5000 zloty
- 6 5000 and more
- 9 refusal

Russia

- 1 no income
- 2 less than 1000 rur
- 3 1000- 2499
- 4 2500- 3499
- 5 3500- 4999
- 6 5000- 7499
- 7 7500- 9999
- 8 10000-14999
- 9 15000-19999
- 10 20000-24999
- 11 25000-29999
- 12 30000-39999
- 13 40000-49999
- 17 over 100000
- 98 do not know
- 99 refuse

Slovakia

- 1 more than 50 000 skk
- 2 45 001 - 50 000 skk
- 3 40 001 - 45 000 skk
- 4 35 001 - 40 000 skk
- 5 30 001 - 35 000 skk
- 6 25 001 - 30 000 skk
- 7 20 001 - 25 000 skk
- 8 15 001 - 20 000 skk
- 9 10 001 - 15 000 skk
- 10 7 001 - 10 000 skk
- 11 5 001 - 7 000 skk
- 12 less than 5 000 skk
- 98 do not know
- 99 refusal

Ukraine

- 1 i don't have any income
- 2 to 100 hrn.
- 3 100-300 hrn.
- 4 301-500 hrn.
- 5 501-700 hrn.
- 6 701-1000 hrn.
- 7 1001-1500 hrn.
- 8 1501-3000 hrn.
- 9 more than 3000 hrn.
- 10 [for 16b – “I live alone”]
- 99 refuse answer

c) Which of these is the main source of income for you (and your partner) at present? SHOW CARD #18. CODE ONE ONLY

	1) Own	2) Partner's
Earnings from employment (own or partner's)	1	1
Pensions and benefits	2	2
Student stipend	3	3
Other state benefit	4	4
Interest from savings or property	5	5
Dependent on family/relatives	6	6

Moldova: l6c1; l6c2:
8 do not have incomes
9 dna

	yes	no
d) Is any part of your household's income paid in foreign currency?	1	2

	yes	no
e) Does your household have any savings?	1	2

f) Compared with five years ago, has your household's standard of living fallen a great deal, fallen a little, stayed about the same, risen a little, or has it risen a lot?

fallen a great deal	1
fallen a little	2
stayed about the same	3
risen a little	4
risen a lot	5
(Don't know)	8

g) And looking ahead over the next five years, do you think that your household's standard of living will fall a great deal from its current level, fall a little, stay about the same as it is now, rise a little, or rise a lot from its current level?

will fall a great deal	1
will fall a little	2
will stay about the same	3
will rise a little	4
will rise a lot	5
(Don't know)	8

L7

a) Thinking now of the country as a whole, do you think that compared with five years ago, standards of living have fallen a great deal, fallen a little, stayed about the same, risen a little, or risen a lot?

fallen a great deal	1
fallen a little	2
stayed about the same	3
risen a little	4
risen a lot	5
(Don't know)	8

b) And looking ahead over the next five years, do you think that standards of living will fall a great deal from their current level, fall a little, stay about the same as now, rise a little, or rise a lot from their current level?

will fall a great deal	1
will fall a little	2
will stay about the same	3
will rise a little	4
will rise a lot	5
(Don't know)	8

c) Look at the card and tell which of the following statements best describes your household's financial circumstances SHOW CARD #

We do not have enough money even to buy food	1
We have enough money to buy food but we cannot afford to buy clothes and shoes	2
We have enough money to buy food, clothes and shoes and have some savings but not enough to buy more expensive goods such as a TV set and fridge	3
We can buy some expensive goods such as a TV set and fridge but we cannot afford all things we would want	4
We can afford everything that we would want	5
Do not know	8

d) In your household, do you have enough money to ...

	Yes	No
1) Buy the medicine you need?	1	2
2) Pay the monthly utility bills of your home?	1	2

e) Now please compare your household's standard of living with an average standard of living in the country as a whole. Would you say that your household's standard of living is...

Well below average	1
Below average	2
Somewhat below average	3
Average	4
Somewhat above average	5
Above average	6
Well above average	7
Do not know	9

f) Now, please compare your household's access to health care with the average access in the country as a whole? Would you say that your household's health care access is ...

Well below average	1
Below average	2
Somewhat below average	3
Average	4
Somewhat above average	5
Above average	6
Well above average	7
Do not know	9

g) Now, please compare your household's access to education with the average access in the country as a whole? Would you say that your household's access to education is ...

Well below average	1
Below average	2
Somewhat below average	3
Average	4
Somewhat above average	5
Above average	6
Well above average	7
Do not know	9

h) Now, please compare your household's access to cultural goods (books, internet, theatre etc) with the average access in the country as a whole? Would you say that your household's cultural goods is

Well below average	1
Below average	2
Somewhat below average	3
Average	4
Somewhat above average	5
Above average	6
Well above average	7
Do not know	9

L8) Of the options on this card, which is most likely to increase your standard of living?

Please choose one of the options on this list. SHOW CARD #19

starting your own business	1
moving to another area	2
moving to another country	3
getting promotion	4
working longer hours	5
getting a new job	6
getting a new qualification or skill	7
continuing with what you are doing now	8
no way of increasing standard of living	9

SECTION M: HEALTH

Now I would like to ask you a few questions about your health.

M1. How would you describe your health in general?

Excellent	1
Good	2
Average	3
Poor	4
Very poor	5

M2. Some people suffer from chronic or long-term health problems. By long-term we mean something that has troubled you over a period of time or is likely to affect you over a period of time. Do you have any long-term health problems, illness, disability or infirmity?

Yes	1
No	2

M3. For the past six months at least, to what extent have you been limited in your everyday activities because of a health problem?

Severely limited	1
Limited but not severely	2
Not limited	3

M4. What would you say best describes your smoking behaviour?

I have never smoked	1
I used to smoke but I no longer smoke	2
I smoke occasionally but not every week	3
I smoke at least one day a week	4
I smoke daily but no more than half a pack	5
I smoke more than half a pack every day	6

M5. During the last month, how often did you have an alcohol drink of any kind?

Not at all, I do not drink	1
Not at all, I used to drink but I no longer drink alcohol	2
One to three times per month	3
One to three times per week	4
Almost every day	5

M6. Please think about the day in the last month on which you drank the most. How many of these alcoholic drinks did you have?

a. Bottle of beer (330 ml)	
b. Bottle of beer (500 ml)	
c. Alcopops (Bacardi Breezer, Smirnoff-ice) and alcoholic cocktails (glass 150 ml)	
d. Wine including home made wine and champagne (glass 150 ml)	
e. Vermouth (Cinzano, Martini), sherry and port (glass 100 ml)	
f. Vodka	
g. Spirits or liqueurs or home made spirits (vodka, whisky, brandy/cognac, gin, rum) (glass 50ml)	

M7. What is your height? I ___ I ___ I ___ I WRITE IN CENTIMETRES

M8. What is your weight? I ___ I ___ I ___ I WRITE IN KILOGRAMS

SECTION N: FAMILY BACKGROUND

N1. When you were growing up, about the age of 14, what was the language of the home?
[Country-specific code frame]

Majority language	1
Language B	2
Language C	3
Language D	4
Language E	...
Other	...
DK	99

Belarus:
1 byelorussian
2 russian
3 polish
4 ukrainian
5 jewish
6 trosyanka
7 other

Bulgaria
1 bulgarian
2 turkish
3 gipsy
5 french
6 german
7 russian
8 other

Czech
1 czech
2 slovakian
3 polish
4 german
5 romany
6 hungarian
7 other

Estonia
1 estonian
2 russian
3 ukrainian
4 belarusian
5 finnish
6 other

Hungary
1 hungarian
2 german
3 slovakian
5 gypsy
8 other language

Latvia
1 latvian
2 russian
3 ukrainian
4 polish
5 lithuanian
6 other

Lithuania
1 lithuanian
2 russian
3 polish
6 other

Moldova
1 moldovian
2 romanian
3 russian
4 ukrainian
5 gagauzian
6 bulgarian
7 czech

Poland
1 polish
2 german
6 other

Ukraine
1 ukrainian
2 russian
4 crimean-tatar language
5 moldavian
6 other

Romania
1 romanian
2 hungarian
3 gypsy/rroma
4 german
5 other language

Russia
1 russian
2 tartarian
3 ukrainian
4 bashkirian
6 chuvash
7 other

Slovakia
1 slovak language
2 hungarian language
3 romany - cuts language
4 czech language
5 ruthenian language
6 ukrainian language
7 german language
8 other

N2 Also when you were growing up, about the age of 14, was your father living at home with you, or perhaps he was away or had died? Which of these descriptions applies best to your father at that time? SHOW CARD #20

Father at home	1
Father away at work	2
Father away on military service	3
Father divorced, separated and not at home	4
Father dead when you were growing up	5
No information about father	6

ASK IF FATHER AT HOME OR AWAY ON WORK OR MILITARY SERVICE (codes 1, 2 or 3 at M2). OTHERS (codes 4 to 6 at M2) GO TO M9 ON MOTHER.

N3. Did your father think of himself as belonging to any particular religion? Which one?

Code from country-specific list, eg.

Majority religion	1
Religion B	2
Religion C	3
Religion D	4
Jewish	...
Other	
Not religious	98
NA/DK	99

Belarus:

- 1 russian orthodox church
- 2 other orthodox church
- 3 moslem
- 4 catholic
- 5 judaic
- 6 other

Bulgaria

- 1 orthodoxy
- 2 catholic
- 4 mohammedan
- 5 judaic
- 6 other

Czech

- 1 roman catholic
- 2 greco-catholic, orthodox
- 3 protestant, evangelical
- 4 czechoslovak hussite church
- 5 other protestant denominations
- 6 jewish
- 7 other

Estonia

- 1 lutheran
- 2 orthodoxy
- 3 catholic
- 4 other protestant
- 5 judaist
- 6 other

Hungary

- 1 roman catholic
- 2 greek catholic
- 3 protestant
- 4 lutheran, evangelical church
- 6 other protestants

Latvia

- 1 protestant
- 2 catholic
- 3 orthodox
- 6 other

Lithuania

- 1 catholic
- 2 orthodox
- 6 other

Moldova

- 1 orthodox moldovian metropolitan
- 2 orthodox bassarabian metropolitan
- 3 catholic
- 4 baptist

Poland

- 1 roman catholic
- 3 orthodox
- 4 lutheran or protestant
- 5 jewish
- 6 other

Romania
 1 greek-orthodox
 2 roman-catholic
 3 greek-catholic (uniates)
 4 reformed christian
 5 mosaic/judaism
 6 other religion

Russia
 1 russian orthodox church
 2 other orthodox church
 3 moslem
 4 catholic
 6 other

Slovakia
 1 kirk roman catholic
 2 kirk graeco - roman
 3 orthodox kirk
 4 silesian kirk evangelic a.v.
 5 jewish religion
 6 other

Ukraine
 1 orthodox (moskow
 patriarchy)
 2 orthodox (kyiv patriarchy)
 3 autocephalous ortodox
 church
 4 ukrainian greak catholich
 church

5 ukrainian roman catholic
 church
 6 jewish (judaism)
 7 islam
 8 other

N4 Here is a list of ethnic groups in [country] today. SHOW CARD #10. [country-specific code frame]

To which one did your father consider that he belonged?

Majority ethnic group	1
Group B	2
Group C	3
Group D	4
Jewish	...
Other	...
Refused	98
DK	99

Belarus:
 1 byelorussian
 2 russian
 3 pole
 4 ukrainian
 5 jew
 6 other

Bulgaria
 1 bulgarian
 2 turk
 3 gipsy
 4 armenian
 5 israelite
 6 other

Czech
 1 czech
 2 moravian
 3 slovak
 4 polish
 5 german
 6 silesian
 7 romany
 8 hungarian
 10 russian

Estonia
 1 estonian
 2 russian
 3 ukrainian
 4 belarusian
 5 finnish
 6 jew
 7 other

Hungary
 1 hungarian
 2 german
 3 slovakian
 5 gypsy
 8 other ethnic group

Latvia
 1 latvians
 2 rusians
 3 byelorussians
 4 ukrainians
 5 jewish
 6 other

Lithuania
 1 lithuanian
 2 russian
 3 polish
 6 other

Moldova
 1 moldovan
 2 romanian
 3 russian
 4 ukrainean

Poland
 1 poles
 2 germans
 3 ukrainians
 4 belarusians

Ukraine
 1 ukrainians
 2 russians
 3 belarusians
 4 modavians
 5 jews
 6 other

5 gagauzian
 6 belarussian
 7 bulgarian
 8 polish
 9 german
 10 gipsy

6 other

Romania
 1 romanian
 2 hungarian
 3 gypsy/rroma
 4 german
 5 jewish
 6 other

Russia
 1 russian
 2 tatar
 3 ukrainian
 4 bashkir
 5 jew
 6 other

Slovakia
 1 slovak
 2 hungarian
 3 romany
 4 czech
 5 ruthenian
 6 ukrainian
 7 german

N5 Please look at the list of qualifications on this card. SHOW CARD #14. Which is the highest qualification which your father passed? [Code from country-specific list]

Degree	1
Technical/vocational post-school	2
Advanced level School certificate	3
Ordinary level School certificate	4
Lower qualification	5
No qualification	6
Never went to school	7
(Don't know)	8

Bulgaria
 1 tertiary (iscd 5a,6)
 2 tertiary (iscd 5b)
 3 vocational training: upper secondary vocational (iscd 3-4)
 4 general training: upper secondary, post-secondary (iscd 3-4)
 5 lower secondary (iscd 2)
 6 primary education
 7 illiterate or incomplete primary education
 8 don't know

Czech
 1 complete iniversity education
 2 higher qualification education
 3 secondary universal education with leaving examination
 4 secondary education -qualification
 5 vocational without leaving examination
 6 basic education
 7 has not finished the basic education
 8 never went to school

Estonia:
 0 no education
 1 less than elementary education
 2 elementary education
 3 primary school
 4 vocational school, without secondary education
 5 secondary school
 6 vocational school, with secondary education

Hungary
 1 university
 2 college
 3 gymnasium, matura
 4 sec. technical+matura
 5 vocational+maturity
 6 vocational
 7 8 years elementary
 8 less than primary
 9 no formal schooling

7 higher education
8 DK

98 refused
99 do not know

Latvia

1 doctoral degree
2 higher
3 secondary vocational/professional
4 secondary general
5 basic
6 no qualification
7 never went to school
8 don't know

Moldova

1 never went to school
2 no qualification, incomplete studies
3 ordinary level school certificate
4 technical/vocational post-school
5 high school
6 post high school, college
7 ungraduated univeristy
8 university degree
9 master, doctorat degree
10 dnk

Poland

1 higher education
2 uncompleted higher education
3 postsecondary education
4 sedondary education
5 uncompleted secondary education
6 vocational school
7 uncompleted vocational school
8 primary education
9 uncompleted primary education
10 other
11 never went to school
12 hard to say

Romania

1 university degree
2 post-high school (but no college/university)
3 high school
4 vocational school
5 general education (8 or 10 years)
6 primary school (4 years)
7 no school
8 don't know/no answer

Russia

2 higher education
3 secondary-level special education
4 secondary-level education
5 unfinished secondary-level education
6 no qualification
7 never went to school
8 don't know

Slovakia

1 university degree
2 secondary with exams
3 secondary without exams
4 basic
5 basic not finished
8 do not know

N6	yes	no	DK
a) When you were growing up, about the age of 14, did your father have a paid job?	1	2	8

IF NO (CODE 2 AT a) GO TO M9. IF YES (CODE 1 AT a), ASK:

b)What was the title of your father's job at the time when you were growing up? IF FATHER HAD MORE THAN JOB, ASK ABOUT MAIN JOB. IF IN MILITARY OR CIVIL SERVICE ASK ABOUT DETAILS OF RANK.

c)Can you please describe the exact nature and content of the job. GET AS MUCH DETAIL AS POSSIBLE. PROBE FULLY.

Czech; Poland; Moldova: no n6b; n6c

Estonia: no n6b

N7 Which of the descriptions on this list best describes the position your father had at work? SHOW CARD #16 CODE ONE ONLY; IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST (PEASANTS WHO PRIMARILY WORK THEIR OWN LAND SHOULD BE CODED 2. PEASANTS WHO PRIMARILY WORK ON A COLLECTIVE FARM SHOULD BE CODED 5)

Employer	1
Self-employed or own account worker	2
High and middle level manager (supervises people who have subordinates)	3
Low level manager i.e. foreman (supervises people who have no subordinates)	4
Employee (without control over anyone)	5
(Don't know)	8

N8 Now a few questions about your mother. When you were growing up (when you were aged about 14), was your mother living at home with you, or perhaps she was away or had died? Which of these descriptions applies best to your mother at that time? SHOW CARD #21

Mother at home	1
Mother away at work	2
Mother away on military service	3
Mother divorced, separated and not at home	4
Mother dead when you were growing up	5
No information about mother	6

IF CODES 4,5 OR 6, GO TO SECTION N. IF MOTHER AT HOME OR AWAY ON WORK OR MILITARY SERVICE (codes 1, 2 or 3 at M9), ASK:

N9. Did your mother think of herself as belonging to any particular religion? Which one? [Country-specific list]

Majority religion	1
Religion B	2
Religion C	3
Religion D	4
Jewish	...
Other	...
Not religious	98
NA/DK	99

Belarus:

- 1 russian orthodox church
- 2 other orthodox church
- 3 moslem
- 4 catholic
- 5 judaic
- 6 other

Bulgaria

- 1 orthodoxy
- 2 catholic
- 3 protestant
- 4 mohammedan
- 5 judaic
- 6 other

Czech

- 1 roman catholic
- 2 greco-catholic, orthodox
- 3 protestant, evangelical
- 4 czechoslovak hussite church
- 5 other protestant denominations
- 7 other

Estonia

- 1 lutheran
- 2 orthodoxy

Hungary

- 1 roman catholic
- 2 greek catholic

Latvia

- 1 protestant
- 2 catholic

3 catholic
4 other protestant
5 judaist
6 other

Lithuania
1 catholic
2 orthodox
6 other

Romania
1 greek-orthodox
2 roman-catholic
3 greek-catholic (uniates)
4 reformed christian
5 mosaic/judaism
6 other religion

Ukraine
1 orthodox (moskow
patriarchy)
2 orthodox (kyiv patriarchy)
3 autocephalous ortodox
church
4 ukrainian greak catholich
church
5 ukrainian roman catholic
church
6 jewish (judaism)
7 islam
8 other

3 protestant
4 lutheran, evangelical
church
5 jewish
6 other protestants

Moldova
1 russian orthodox church
2 other orthodox church
3 moslem
4 catholic
5 judaic

Russia
1 russian orthodox church
2 other orthodox church
3 moslem
4 catholic
6 other

3 orthodox
6 other

Poland
1 roman catholic
2 greek church (orthodox)
3 orthodox
4 lutheran or protestant
6 other

Slovakia
1 kirk roman catholic
2 kirk graeco - roman
3 orthodox kirk
4 silesian kirk evangelic a.v.
5 jewish religion
6 other

N10 Here is a list of ethnic groups in [country] today. SHOW CARD #10 [country-specific code frame]

To which one did your mother consider that she belonged?

Majority ethnic group	1
Group B	2
Group C	3
Group D	4
Jewish	...
Other	...
Refused	98
DK	99

Belarus:
1 byelorussian
2 russian
3 pole
4 ukrainian
5 jew
6 other

Bulgaria
1 bulgarian
2 turk
3 gipsy
4 armenian
5 israelite
6 other

Czech
1 czech
2 moravian
3 slovak
4 polish
5 german
6 silesian

Poland	Russia	7 romany
1 poles	1 russian	8 hungarian
2 germans	2 tatar	9 russian
3 ukrainians	3 ukrainian	10 ukrainian
4 belarusians	4 bashkir	11 croatian
6 other	5 jew	12 serbian-croatian
	6 other	
Estonia	Hungary	Latvia
1 estonian	1 hungarian	1 latvians
2 russian	2 german	2 rusians
3 ukrainian	4 romanian	3 byelorussians
4 belarusian	5 gypsy	4 ukrainians
5 finnish	6 jewish	5 jewish
6 jew	8 other ethnic group	6 other
7 other		
Lithuania	Moldova	Slovakia
1 lithuanian	1 moldovan	1 slovak
2 russian	2 romanian	2 hungarian
3 polish	3 russian	3 romany
6 other	4 ukrainean	4 czech
	5 gagauzian	5 ruthenian
Ukraine	6 belarussian	6 ukrainian
1 ukrainians	7 bulgarian	9 jewish
2 russians	9 german	
3 belarusians		Romania
4 modavians		1 romanian
5 jews		2 hungarian
6 other		3 gypsy/rroma
		4 german
		5 jewish
		6 other

N11 Please look at the list of qualifications on this card. SHOW CARD #14. Which is the highest qualification which your mother passed? [Code from country-specific list]

Degree	1
Technical/vocational post-school	2
Advanced level School certificate	3
Ordinary level School certificate	4
Lower qualification	5
No qualification	6
Never went to school	7
(Don't know)	8

Bulgaria
 1 tertiary (isced 5a,6)
 2 tertiary (isced 5b)
 3 vocational training: upper secondary vocational (isced 3-4)
 4 general training: upper secondary, post-

Czech
 1 complete iniversity education
 2 higher qualification education
 3 secondary universal education with leaving examination
 4 seconadry education - qualification

secondary (isced 3-4)
5 lower secondary (isced 2)
6 primary education
7 illiterate or incomplete primary education
8 don't know

Estonia
0 no education
1 less than elementary education
2 elementary education
3 primary school
4 vocational school, without secondary education
5 secondary school
6 vocational school, with secondary education
7 higher education
8 dk

Latvia
1 doctoral degree
2 higher
3 secondary vocational/professional
4 secondary general
5 basic
6 no qualification
7 never went to school
8 don't know

Poland
1 higher education
2 uncompleted higher education
3 postsecondary education
4 secondary education
5 uncompleted secondary education
6 vocational school
7 uncompleted vocational school
8 primary education
9 uncompleted primary education
10 other
11 never went to school
12 hard to say

Russia
2 higher education
3 secondary-level special
4 secondary-level education
5 unfinished secondary-level education
6 no qualification
7 never went to school
8 don't know

5 vocational without leaving examination
6 basic education
7 has not finished the basic education
8 never went to school
98 don't know

Hungary
1 university
2 college
3 gymnasium, matura
4 sec. technical+matura
5 vocational+maturity
6 vocational
7 8 years elementary
8 less than primary
9 no formal schooling
98 refused
99 do not know

Moldova
1 never went to school
2 no qualification, incomplete studies
3 ordinary level school certificate
4 technical/vocational post-school
5 high school
6 post high school, college
7 ungraduated university
8 university degree
9 master, doctorat degree
10 dnk, dna

Romania
1 university degree
2 post-high school (but no college/university)
3 high school
4 vocational school
5 general education (8 or 10 years)
6 primary school (4 years)
7 no school

Slovakia
1 university degree
2 secondary with exams
3 secondary without exams
4 basic
5 basic not finished
8 do not know

N12	yes	no	DK
a) When you were growing up, about the age of 14, did your mother have a paid job?	1	2	8

IF NO (CODE 2 AT a) GO TO N1. IF YES (CODE 1 AT a), ASK:

b) What was the title of your mother's job at the time when you were growing up? IF MOTHER HAD MORE THAN ONE JOB, ASK ABOUT MAIN JOB. IF IN MILITARY OR CIVIL SERVICE ASK ABOUT DETAILS OF RANK.

c) Can you please describe the exact nature and content of the job. GET AS MUCH DETAIL AS POSSIBLE. PROBE FULLY.

Romania; Czech; Estonia; Poland; Moldova: no n12b

Romania; Czech; Poland; Moldova: no n12c

N13 Which of the descriptions on this list best describes the position your mother had at work?

SHOW CARD #16 CODE ONE ONLY; IF MORE THAN ONE APPLIES, CODE THE HIGHEST ON THE LIST. (PEASANTS WHO PRIMARILY WORK THEIR OWN LAND SHOULD BE CODED 2. PEASANTS WHO PRIMARILY WORK ON A COLLECTIVE FARM SHOULD BE CODED 5)

Employer	1
Self-employed or own account worker	2
High and middle level manager (supervises people who have subordinates)	3
Low level manager i.e. foreman (supervises people who have no subordinates)	4
Employee (without control over anyone)	5
(Don't know)	8

Romania: no n15

SECTION O

O1

How old are you ? WRITE IN	
----------------------------	--

Romania: no o1

O2	male	female
CODE SEX OF RESPONDENT	1	2

Romania: no o2

Romania: no ocma

ocres1: occupation/respondent/1st job

ocres2: occupation/respondent/2nd job

ocpart: occupation/partner

ocfa: occupation/father

ocma: occupation/mother

Belarus, Bulgaria: no ocres1; ocres2; ocpart; ocfa; ocma

3 Priedas. Kokybinio interviu gairės

Laba diena, aš atlieku tyrimą apie Vokietijoje gyvenančius Rytų ir Vidurio europiečius ir norėčiau pasikalbėti apie Jūsų darbo ir gyvenimo patirtį šioje šalyje.

IVADINIAI KLAUSIMAI

- Kada atvykote į Vokietiją?
- Ar Vokietija pirmoji užsienio šalis, kurioje gyvenate ilgesnį laiką? Jei ne pirmoji, palyginkite skirtumus.
- Prašau pasakykite, kokį darbą dirbate Vokietijoje? Kuo dar užsiimate (*studijuojate, auginate vaikus*)?

BENDRAS DEMOKRATIJOS, RINKOS EKONOMIKOS IR VALSTYBĖS VAIDMENS VERTINIMAS

- Kiek domitės Vokietijos politiniu gyvenimu? (*Žiūríte žinias, dalyvaujate rinkimuose...*)
- Kiek domitės savo gimtosios šalies politiniu gyvenimu? (*Žiūríte žinias, dalyvaujate rinkimuose...*)
- Lygindamas savo gimtąją šalį su Vokietija, kokius politinio valdymo skirtumus pastebite?
- Ką manote apie šiuos skirtumus gimtojoje šalyje ir Vokietijoje?
- Ar Vokietijoje teko susidurti su privataus verslo kūrimu/ licencijos savarankiškam darbui gavimu? Papasakokite, kaip sekėsi: ar gavote paramą iš valstybės ir pan.
- Ar [gimtojoje šalyje] teko susidurti su privataus verslo kūrimu/ licencijos savarankiškam darbui gavimu? Papasakokite, kaip sekėsi: ar gavote paramą iš valstybės ir pan.
- Kokius skirtumus tarp Vokietijos ir gimtosios šalies šiose srityse pastebėjote? Ką apie tai manote?
- Lygindamas savo gimtąją šalį su Vokietija, palyginkite, kaip valstybė kasdieniniame gyvenime rūpinasi paprastais piliečiais? Kur asmeniškai pastebite tą rūpestį?
- O kaip, Jūsų manymu, yra jūsų gimtojoje šalyje? (*Kodėl, Jūsų manymu, egzistuoja šie skirtumai?*)

VALSTYBĖS VAIDMUO IR ASMENINĖ INICIATYVA

- Kaip manote, už kokias socialinio gyvenimo sritis valstybė turėtų būti atsakinga?
Užuominoms:

- *Kaip manote, kas turėtų būti atsakingas, kad senyvo amžiaus žmonės gautų pensijas?*
- *Kaip manote, ar reikalingos socialines pašalpas nedarbo/skurdo/ligos/motinystės ir pan. atvejais?*
- *Socialinis būstas skurstantiems?*
- *Ar valstybė turėtų garantuoti darbo vietą kiekvienam norinčiam dirbti?*
- *Garantuoti sveikatos draudimą?*
- *Kas turėtų būti už jas atsakingas? Kokiais atvejais žmonės jas turėtų gauti?*
- Ar esate pasinaudojęs (-usi) socialinėmis pašalpomis (išmokomis)/socialinėmis paslaugomis Vokietijoje? Kokiomis?
- O gimtojoje šalyje? Palyginkite pašalpų/paslaugų gavimo sąlygas ir tvarką.
- Prisimindamas savo patirtį Vokietijoje, pasakykite, kokie dalykai Jums buvo (yra) svarbūs norint kažko pasiekti gyvenime? Kas buvo svarbu, kad pasiektumėte tokį darbą, kokį dabar turite?
- O kas yra svarbu, norint kažko pasiekti gyvenime, Jūsų gimtojoje šalyje? Papasakokite, kas Jums buvo svarbu, kaip Jums sekėsi.

SOCIALINĖ NELYGYBĖ IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS VISUOMENĖJE

- Vertindamas savo gimtąją šalį iš gyvenimo Vokietijoje perspektyvos, kokias socialinės nelygybės formas (apraškas) matote savo gimtojoje šalyje? *Užuominoms:*
 - *Kokius pajamų skirtumus pastebite Vokietijoje/Lietuvoje?*
 - *Kodėl, Jūsų nuomone, tokie skirtumai egzistuoja?*
 - *Ką manote apie pajamų skirtumų egzistavimą apskritai (turi būti, ar ne)?*
 - *Ką reikėtų daryti LT, kad skirtumai būtų mažesni?*
 - *Skirtumai švietimo srityje?*
 - *Skirtumai sveikatos apsaugos srityje?*
 - *Skirtumai šeimos politikos srityje? (Būsto įsigijimas, parama šeimoms, auginančioms vaikams, etc.)*
 - *Nedarbo draudimo/mažinimo srityje?*
- Kaip manote, kodėl Jūsų įvardintos socialinės nelygybės formos egzistuoja [gimtojoje šalyje]?
- Ką reikėtų daryti, kad socialiniai skirtumai Lietuvos visuomenėje taptų mažesni?
- O kas lemia iškritimą iš visuomenės [gimtojoje šalyje]?
- Ar lengva tapti atskirtam nuo visuomenės? Palyginkite Vokietiją su [gimtąja šalimi].
 - Kokios socialinės grupės, Jūsų manymu, yra socialiai atskirtos [gimtojoje šalyje]? O kaip yra Vokietijoje?

4 priedas. Informantų socialinės-demografinės charakteristikos

Nr.	Vardas	Gimtoji šalis	Lytis (vyras – V, moteris – M)	Amžius (metai)	Išsilavinimas	Dabartinis užsiėmimas	Šeiminė padėtis	Darbo patirtis kitoje užsienio šalyje	Gyvenimo trukmė Vokietijoje
1.	Erika	Lietuva	M	28	Nebaigtas aukštasis	Studijuoja; dirba ne pilną darbo dieną	Netekėjusi	-	6 metai
2.	Austėja	Lietuva	M	30	Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Netekėjusi, turi partnerį	-	6,5 metų
3.	Ignas	Lietuva	V	42	Aukštesnysis	Dirba (savarankiškai dirbantis)	Išsiskyręs, antra partnerystė	Buvo grįžęs į Lietuvą metams (1997-1998)	20 metų
4.	Ilona	Lietuva	M	31	Vidurinis	Dirba (pilną darbo dieną)	Ištekėjusi, antra santuoka	-	7 metai
5.	Wanesa	Lenkija	M	37	Aukštasis	Nedirba (globoja neįgalią dukra; socialinės pašalpos gavėja)	Ištekėjusi	-	10 metų
6.	Anton	Lenkija	V	32	Aukštasis	Dirba (savarankiškai dirbantis)	Vedęs	-	13 metų
7.	Angelika	Lenkija	M	30	Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Netekėjusi	-	8 metai
8.	Oleg	Lenkija	V	33	Aukštasis	Dirba (interviu metu - tėvystės atostogose)	Vedęs	-	10 metų
9.	Ynesa	Lenkija	M	35	Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Netekėjusi	Izraelis (6 mėn.)	23 metai
10.	Anna	Lenkija	M	29	Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Ištekėjusi	Austrija (studijos)	11 metų
11.	Nora	Lenkija	M	30	Aukštasis	Dirba; studijuoja	Ištekėjusi	-	15 metų
12.	Argus	Vengrija	V	35	Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Nevedęs	-	10 metų
13.	Rebeka	Vengrija	M	21	Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Ištekėjusi	-	21 metai
14.	Udita	Vengrija	M	34	Aukštasis	Dirba (ne pilną darbo dieną)	Netekėjusi	-	2 metai
15.	Laslo	Vengrija	V		Aukštasis	Dirba (pilną darbo dieną)	Nevedęs, turi partnerę	Didžioji Britanija	3 metai

Socialinės nelygybės lygis * rinkos ekonomikos vertinimas2 Crosstabulation								
			rinkos ekonomikos vertinimas2					Viso
			1	2	3	4	5	
socialinės nelygybės lygis	1	N	4	13	13	27	4	61
		%	0,9%	0,7%	1,0%	1,2%	3,4%	1,0%
	2	N	10	45	33	71	10	169
		%	2,3%	2,6%	2,5%	3,2%	8,5%	2,9%
	3	N	44	256	278	830	53	1461
		%	10,1%	14,6%	20,7%	37,6%	44,9%	24,9%
	4	N	377	1445	1018	1282	51	4173
		%	86,7%	82,1%	75,9%	58,0%	43,2%	71,2%
Viso		N	435	1759	1342	2210	118	5864
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

socialinės nelygybės lygis * korupcijos lygis Crosstabulation							
			korupcijos lygis				Viso
			1	2	3	4	
socialinės nelygybės lygis	1	N	5	10	24	15	54
		%	5,9%	1,9%	0,9%	0,6%	0,9%
	2	N	4	38	70	52	164
		%	4,7%	7,1%	2,5%	2,2%	2,9%
	3	N	41	233	755	325	1354
		%	48,2%	43,3%	27,4%	13,9%	23,7%
	4	N	35	257	1907	1951	4150
		%	41,2%	47,8%	69,2%	83,3%	72,5%
Viso		N	85	538	2756	2343	5722
		%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

socialinės nelygybės lygis * religinių apeigų lankymas2 Crosstabulation									
			religinių apeigų lankymas2					Viso	
			0	1	2	3	4		
socialinės nelygybės lygis	1	N	13	10	17	5	14	59	
		%	1,2%	1,7%	1,4%	0,8%	1,3%	1,3%	
	2	N	22	18	44	20	30	134	
		%	2,1%	3,0%	3,6%	3,0%	2,9%	2,9%	
	3	N	211	123	261	159	255	1009	
		%	20,1%	20,4%	21,2%	23,9%	24,5%	22,0%	
	4	N	803	452	912	482	741	3390	
		%	76,5%	75,0%	73,9%	72,4%	71,2%	73,8%	
	Viso		N	1049	603	1234	666	1040	4592
			%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Priklausomo kintamojo pasiskirstymas tarp nominalių kintamųjų kategorijų

Partnerystės statusas

Ranks				
	Turi partnerį	N	Mean Rank	Sum of Ranks
socialinės nelygybės lygis	0	2822	3279,88	9255818,00
	1	3801	3335,85	12679558,00
	Viso	6623		

Test Statistics^a	
	socialinės nelygybės lygis
Mann-Whitney U	5272565,000
Wilcoxon W	9255818,000
Z	-1,504
Asymp. Sig. (2-tailed)	,133

a. Grouping Variable: turi partnerį

Socialinė grupė

Ranks				
	Socialinė grupė	N	Mean Rank	Sum of Ranks
socialinės nelygybės lygis	0	4504	3416,18	15386473,00
	1	2119	3090,56	6548903,00
	Viso	6623		

Test Statistics^a	
	socialinės nelygybės lygis
Mann-Whitney U	4302763,000
Wilcoxon W	6548903,000
Z	-8,254
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: socialinė grupė

Lytis

Ranks				
	lytis	N	Mean Rank	Sum of Ranks
socialinēs nelygybēs lygis	0	3104	3261,01	10122179,00
	1	3515	3353,26	11786711,00
	Viso	6619		

Test Statistics^a	
	socialinēs nelygybēs lygis
Mann-Whitney U	5303219,000
Wilcoxon W	10122179,000
Z	-2,503
Asymp. Sig. (2-tailed)	,012

a. Grouping Variable: lytis

Darbas užsienyje

Ranks				
	Dirbo užsienyje	N	Mean Rank	Sum of Ranks
socialinēs nelygybēs lygis	0	5877	3326,13	19547677,50
	1	722	3087,29	2229022,50
	Viso	6599		

Test Statistics^a	
	socialinēs nelygybēs lygis
Mann-Whitney U	1968019,500
Wilcoxon W	2229022,500
Z	-4,060
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. Grouping Variable: dirbo užsienyje

Priklausomo kintamojo reikšmių pasiskirstymas

Visos tiriamos Rytų ir Vidurio Europos šalys

socialinės nelygybės lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	64	1,0	1,0	1,0
	2	177	2,7	2,8	3,8
	3	1544	23,5	24,3	28,1
	4	4567	69,4	71,9	100,0
	Viso	6352	96,5	100,0	
Missing	System	230	3,5		
Viso		6582	100,0		

Estija

socialinės nelygybės lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	16	1.5	1.5	1.5
	2	19	1.8	1.9	3.4
	3	300	28.4	30.0	33.4
	4	667	63.1	66.6	100.0
	Viso	1002	94.8	100.0	
Missing	System	55	5.2		
Viso		1057	100.0		

Latvija

socialines nelygybes lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	4	.4	.5	.5
	2	43	4.3	4.4	4.8
	3	240	24.0	24.4	29.2
	4	696	69.5	70.8	100.0
	Viso	983	98.2	100.0	
Missing	System	18	1.8		
Viso		1001	100.0		

Lietuva

socialines nelygybes lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	10	1.0	1.1	1.1
	2	24	2.4	2.6	3.7
	3	184	18.4	19.5	23.2
	4	725	72.4	76.8	100.0
	Viso	944	94.2	100.0	
Missing	System	58	5.8		
Viso		1002	100.0		

Lenkija

socialines nelygybes lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	29	1.9	2.0	2.0
	2	56	3.7	3.9	5.9
	3	400	26.7	28.0	33.9
	4	944	63.0	66.1	100.0
	Viso	1429	95.4	100.0	
Missing	System	69	4.6		
Viso		1498	100.0		

Vengrija

socialinés nelygybés lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	4	.4	.4	.4
	2	11	1.1	1.1	1.5
	3	123	11.9	12.2	13.7
	4	873	84.8	86.3	100.0
	Viso	1012	98.2	100.0	
Missing	System	18	1.8		
Viso		1030	100.0		

Čekija

socialinés nelygybés lygis					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	1	.1	.1	.1
	2	24	2.4	2.4	2.5
	3	297	29.9	30.2	32.7
	4	661	66.5	67.3	100.0
	Viso	982	98.8	100.0	
Missing	System	12	1.2		
Viso		994	100.0		

6 priedas. Regresijos modelių sudarymo prielaidos ir tikimo duomenims tikrinimas

ESTIJA. Pagrindinių modelio prielaidų ir modelio tikimo duomenims tikrinimas. Paralelių tiesių testo rezultatai rodo, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra atmestina, tačiau šiuo atveju, kaip jau aptarta sudarant bendrą modelį visoms šešioms tiriamoms Rytų ir Vidurio Europos šalims, gauto rezultato nelaikysime didele problema sudarant modelį Estijai.

Lentelė. Modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai Estijai ($\alpha=0,05$)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi –kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	396.134			
Bendrai	385.804	10.330	4	.035

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Patikrinę, ar mūsų sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (žr. eilutę „Final“) padeda geriau nuspėti respondento socialinės nelygybės lygio vertinimą, negu modelis tik su konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų) pagal priklausomojo kintamojo rangų pasiskirstymą (rangų proporcijas) (žr. eilutę „Intercept Only“), matome, kad šis testas mūsų modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėliojimus pagal konstantą – vidurkį, nes p-reikšmė (Sig.) $<0,005$.

Lentelė. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$) (Estijos modelis)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	564.177			
Final	396.134	168.044	4	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (angl. *GoF* arba *goodness of fit*) duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*,

tiek *Deviance* – nesiremsime, kaip jau aptarėme sudarydami bendrą Rytų ir Vidurio Europos šalių modelį.

Lentelė. Estijos modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	434.107	248	.000
Deviance	264.577	248	.224

Šaltinis: autorės skaičiavimai

LATVIJA. Pagrindinių modelio prielaidų ir modelio tikimo duomenims tikrinimas. Pagrindinės modelio prielaidos – paralelių tiesių testo rezultatai rodo, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra priimtina.

Lentelė. Latvijos modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha=0,05$).

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi –kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	1075.834			
Bendrai	1064.784	11.050	5	.050

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Įvertinus, ar sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (žr. eilutę „Final“) padeda geriau nuspėti respondento socialinės nelygybės lygio vertinimą, negu modelis tik su konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų) pagal priklausomojo kintamojo rangų, matome, kad šis testas mūsų modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėliojimus pagal konstantą – vidurkį, nes p reikšmė (Sig.) <0,005.

Lentelė. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$) (Latvijos modelis)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	1182.807			
Final	1075.834	106.973	5	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (angl. *GoF arba goodness of fit*) duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*, tiek *Deviance* – nesiremsime.

Lentelė. Latvijos modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	1409.426	1429	.639
Deviance	1002.867	1429	1.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

LIETUVA. Pagrindinių modelio prielaidų ir modelio tikimo duomenims tikrinimas. Patikrinus pagrindinę modelio prielaidą – paralelių tiesių testą – matome, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra priimtina ($p > 0,05$).

Lentelė. Lietuvos modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha = 0,05$).

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	741.274			
Bendrai	733.445	7.829	4	.098

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Taip pat įvertiname, ar sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (žr. eilutę „Final“) padeda geriau nuspėti respondento socialinės nelygybės lygio (kiekio) vertinimą, negu modelis tik su konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų) pagal priklausomojo kintamojo rangų pasiskirstymą (rangų proporcijas) (žr. eilutę „Intercept Only“). Rezultatai rodo, kad šis testas mūsų modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėliojimus pagal konstantą-vidurkį, nes p reikšmė (Sig.) $< 0,005$.

Lentelė. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha = 0,005$) (Lietuvos modelis)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	935.090			
Final	741.274	193.815	4	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (angl. *GoF* arba *goodness of fit*) duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*, tiek *Deviance* – nesiremsime.

Lentelė. Lietuvos modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	1775.015	1028	.000
Deviance	607.709	1028	1.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

LENKIJA. Pagrindinės modelio prielaidos ir modelio tikimo duomenims tikrinimas. Pagrindinės modelio prielaidos – paralelių tiesių testo – rezultatai rodo, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra atmestina, tačiau šiuo atveju, kaip jau aptarta sudarant bendrąjį Rytų ir Vidurio Europos šalių modelį, šio rezultato nelaikysime didele problema sudarant modelį Lenkijai.

Lentelė. Lenkijos modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha=0,05$).

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	1699.870			
Bendrai	1668.595	31.275	6	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Toliau įvertinsime, ar sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (žr. eilutę „Final“) padeda geriau nuspėti respondento socialinės nelygybės lygio (kiekio) vertinimą, negu modelis tik su konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų) pagal priklausomojo kintamojo rangų pasiskirstymą (rangų proporcijas) (tai yra, pagal tikimybes (tai yra, konstantą – vidurkį) matomas iš paprastos priklausomo kintamojo dažnių lentelės) (žr. eilutę „Intercept Only“). Šis testas modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėliojimus pagal konstantą-vidurkį, nes p reikšmė (Sig.) $<0,005$.

Lentelė. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$) (Lenkijos modelis)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	1830.070			
Final	1699.870	130.200	6	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (*angl. GoF arba goodness of fit*) duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*, tiek *Deviance* – nesiremsime, nes į modelį yra įtraukti nemažai kategorinių (nominalių ir ranginių) kintamųjų, o tokiu atveju šių testų rezultatai ir reikšmė tampa nesvarbi.

Lentelė. Lenkijos modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	2414.539	2208	.001
Deviance	1658.668	2208	1.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

ČEKIJA. Pagrindinių modelio prielaidų ir modelio tikimo duomenims tikrinimas. Pagrindinės modelio prielaidos – paralelių tiesių testo – rezultatai rodo, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra atmestina, tačiau šiuo atveju, kaip jau aptarta sudarant bendrąjį modelį, šio rezultato nelaikysime didele problema sudarant modelį Čekijai.

Lentelė. Čekijos modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha=0,05$).

Modelis	Testo reikšmė (- 2 Log Likelihood)	Chi –kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	540.361			
Bendrai	528.384	11.977	5	.035

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Įvertinsime, ar sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (*žr. eilutę „Final“*) padeda geriau nuspėti respondento socialinės nelygybės lygio vertinimą, negu modelis tik su konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų) pagal priklausomojo kintamojo rangų pasiskirstymą (rangų proporcijas) (*žr. eilutę „Intercept Only“*). Matome, jog šis testas mūsų modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėliojimus pagal konstantą-vidurkį, nes p reikšmė (Sig.) <0,005.

Lentelė. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$) (Čekijos modelis)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	939.915			
Final	540.361	399.553	5	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (*angl. GoF arba goodness of fit*) duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*, tiek *Deviance* – dėl jau anksčiau aptartų priežasčių nesiremsime.

Lentelė. Čekijos modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	846.430	595	.000
Deviance	413.681	595	1.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

VENGRIJA. Pagrindinių modelio prielaidų ir modelio tikimo duomenims tikrinimas. Pagrindinės modelio prielaidos – paralelių tiesių testo – rezultatai rodo, kad hipotezė, jog duomenims galioja paralelių tiesių prielaida yra atmestina. Tačiau dėl anksčiau aptartų priežasčių šio rezultato nelaikysime didele problema sudarant modelį Vengrijai.

Lentelė. Vengrijos modelio paralelių tiesių prielaidos testo rezultatai ($\alpha=0,05$).

Modelis	Testo reikšmė (- 2 Log Likelihood)	Chi –kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Nulinė hipotezė	372.421			
Bendrai	367.781	4.640	4	.326

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Toliau įvertinsime, ar sudarytas modelis ir į jį įtraukti paaiškinantys kintamieji (žr. eilutę „Final“) padeda geriau nuspėti respondento socialinės nelygybės lygio vertinimą, negu modelis tik su konstanta (be paaiškinamųjų kintamųjų) pagal priklausomojo kintamojo rangų pasiskirstymą (rangų proporcijas) (žr. eilutę „Intercept Only“). Gauti rezultatai rodo, kad šis testas

modelį pripažįsta reikšmingai geresniu negu spėliojimus pagal konstantą-vidurkį, nes p reikšmė (Sig.) <0,005.

Lentelė. Chi-kvadrato testo statistikos rezultatai ($\alpha=0,005$) (Vengrijos modelis)

Modelis	Testo reikšmė (-2 Log Likelihood)	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Intercept Only	529.961			
Final	372.421	157.540	4	.000

Šaltinis: autorės skaičiavimai

Modelio gerumo statistika (*angl. GoF arba goodness of fit*) duoda nesuderintus ir nereikšmingus, kraštutinius rezultatus, todėl ja – tiek *Pearson*, tiek *Deviance* – dėl anksčiau aptartų priežasčių nesiremsime.

Lentelė. Vengrijos modelio gerumo testų rezultatai

Modelio gerumo statistika	Chi – kvadratas	Laisvės laipsniai	p-reikšmė
Pearson	565.175	356	.000
Deviance	276.566	356	.999

Šaltinis: autorės skaičiavimai

7 priedas. Faktorinės analizės lentelės

Lentelė. Koreliacinė matrica

	Turtinga šeima	Išsimokslinę tėvai	Sunkus darbas	Ambicijos	Prigimtiniai sugebėjimai	Ryšiai (reikalingi žmonės)	Politiniai ryšiai	Tautinė grupė	Religija	Gyvenamoji vietovė	Gimti vyru ar moterimi	Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	Amžius	Darbas užsienyje	Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	Pajamų skirtumų vertinimas	Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	Gerų pelnų neribojamas didina gyvenimo lygį	
KORELIACIJOS	Turtinga šeima	1,000	,542	-,018	,137	,137	,355	,340	,207	,186	,222	,263	,237	,244	,257	-,019	,129	,071	-,003	-,066	-,080
	Išsimokslinę tėvai	,542	1,000	,126	,167	,187	,219	,256	,177	,210	,179	,182	,230	,223	,222	-,009	,079	,073	,042	,023	-,001
	Sunkus darbas	-,018	,126	1,000	,430	,291	-,013	-,085	,033	,076	,122	,109	,091	,092	,098	,037	-,057	-,089	,100	,115	,074
	Ambicijos	,137	,167	,430	1,000	,408	,170	,093	,067	,110	,149	,177	,178	,178	,157	,027	,006	-,052	,068	,097	-,022
	Prigimtiniai sugebėjimai	,137	,187	,291	,408	1,000	,220	,140	,078	,121	,148	,175	,151	,241	,154	,047	,045	-,001	,061	,043	,021
	Ryšiai (reikalingi žmonės)	,355	,219	-,013	,170	,220	1,000	,584	,203	,140	,213	,236	,255	,276	,230	,013	,101	,039	-,023	-,073	-,048
Politiniai ryšiai	,340	,256	-,085	,093	,140	,584	1,000	,308	,194	,214	,262	,262	,256	,218	,009	,112	,056	-,069	-,095	-,058	

Tautinė grupė	,207	,177	,033	,067	,078	,203	,308	1,000	,411	,302	,329	,266	,234	,174	-,003	,027	,020	,005	-,059	-,018
Religija	,186	,210	,076	,110	,121	,140	,194	,411	1,000	,319	,304	,289	,166	,210	,027	-,015	,041	,107	,041	,005
Gyvenamoji vietovė	,222	,179	,122	,149	,148	,213	,214	,302	,319	1,000	,425	,411	,371	,290	-,015	,060	,012	-,004	,000	-,029
Gimti vyru ar moterimi	,263	,182	,109	,177	,175	,236	,262	,329	,304	,425	1,000	,512	,444	,318	,000	,044	,010	,040	-,007	-,041
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,237	,230	,091	,178	,151	,255	,262	,266	,289	,411	,512	1,000	,442	,362	-,017	,077	,043	-,011	-,015	-,045
Amžius	,244	,223	,092	,178	,241	,276	,256	,234	,166	,371	,444	,442	1,000	,354	,003	,093	,062	-,025	-,032	-,085
Darbas užsienyje	,257	,222	,098	,157	,154	,230	,218	,174	,210	,290	,318	,362	,354	1,000	-,004	,038	,012	,042	,018	,013
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	-,019	-,009	,037	,027	,047	,013	,009	-,003	,027	-,015	,000	-,017	,003	-,004	1,000	-,118	-,158	,258	,174	,170
Pajamų skirtumų vertinimas	,129	,079	-,057	,006	,045	,101	,112	,027	-,015	,060	,044	,077	,093	,038	-,118	1,000	,265	-,279	-,236	-,207
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	,071	,073	-,089	-,052	-,001	,039	,056	,020	,041	,012	,010	,043	,062	,012	-,158	,265	1,000	-,247	-,191	-,188
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	-,003	,042	,100	,068	,061	-,023	-,069	,005	,107	-,004	,040	-,011	-,025	,042	,258	-,279	-,247	1,000	,298	,409
Rinkos ekonomika gerina paprastų	-,066	,023	,115	,097	,043	-,073	-,095	-,059	,041	,000	-,007	-,015	-,032	,018	,174	-,236	-,191	,298	1,000	,289

	žmonių gyvenimą Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	-,080	-,001	,074	-,022	,021	-,048	-,058	-,018	,005	-,029	-,041	-,045	-,085	,013	,170	-,207	-,188	,409	,289	1,000
SIG. (1-TAILED)	Turtinga šeima		,000	,130	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,116	,000	,000	,418	,000	,000
	Išsimokslinę tėvai	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,282	,000	,000	,004	,078	,482
	Sunkus darbas	,130	,000		,000	,000	,201	,000	,021	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,010	,000	,000	,000	,000	,000
	Ambicijos	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,047	,346	,001	,000	,000	,083
	Prigimtiniai sugebėjimai	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,002	,003	,472	,000	,004	,099
	Ryšiai (reikalingi žmonės)	,000	,000	,201	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,207	,000	,007	,072	,000	,001
	Politiniai ryšiai	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,298	,000	,000	,000	,000	,000
	Tautinė grupė	,000	,000	,021	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,000	,430	,044	,103	,388	,000	,131
	Religija	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,046	,180	,006	,000	,006	,374
	Gyvenamoji vietovė	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,171	,000	,233	,407	,491	,034
	Gimti vyru ar moterimi	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,000	,490	,003	,259	,006	,339	,006
	Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000		,000	,000	,143	,000	,004	,240	,176	,003

Amžius	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,423	,000	,000	,062	,023	,000
Darbas užsienyje	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,404	,009	,229	,005	,134	,202
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	,116	,282	,010	,047	,002	,207	,298	,430	,046	,171	,490	,143	,423	,404		,000	,000	,000	,000	,000
Pajamų skirtumų vertinimas	,000	,000	,000	,346	,003	,000	,000	,044	,180	,000	,003	,000	,000	,009	,000		,000	,000	,000	,000
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	,000	,000	,000	,001	,472	,007	,000	,103	,006	,233	,259	,004	,000	,229	,000	,000		,000	,000	,000
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	,418	,004	,000	,000	,000	,072	,000	,388	,000	,407	,006	,240	,062	,005	,000	,000	,000		,000	,000
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	,000	,078	,000	,000	,004	,000	,000	,000	,006	,491	,339	,176	,023	,134	,000	,000	,000	,000		,000
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	,000	,482	,000	,083	,099	,001	,000	,131	,374	,034	,006	,003	,000	,202	,000	,000	,000	,000	,000	,000

ESTIJA

Lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai (Estija)

	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	,667
Išsimokslinę tėvai	1,000	,473
Sunkus darbas	1,000	,691
Ambicijos	1,000	,657
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	,566
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	,699
Politiniai ryšiai	1,000	,669
Tautinė grupė	1,000	,666
Religija	1,000	,536
Gyvenamoji vietovė	1,000	,666
Gimti vyru ar moterimi	1,000	,626
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	,611
Amžius	1,000	,674
Darbas užsienyje	1,000	,418
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	,468
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	,529
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	,459
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	,579
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	,576
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	,452

LATVIJA

Lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai (Latvija)

	Automatinis faktorių išskyrimas		5 faktorių išskyrimas	
	Pradinė reikšmė	Bendrumai	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	,521	1,000	,491
Išsimokslinę tėvai	1,000	,571	1,000	,564
Sunkus darbas	1,000	,619	1,000	,594
Ambicijos	1,000	,462	1,000	,350
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	,535	1,000	,529

	Automatinis faktorių išskyrimas		5 faktorių išskyrimas	
	Pradinė reikšmė 1,000	Bendrumai	Pradinė reikšmė 1,000	Bendrumai
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	,648	1,000	,647
Politiniai ryšiai	1,000	,636	1,000	,636
Tautinė grupė	1,000	,560	1,000	,537
Religija	1,000	,621	1,000	,499
Gyvenamoji vietovė	1,000	,459	1,000	,459
Gimti vyru ar moterimi	1,000	,504	1,000	,503
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	,505	1,000	,489
Amžius	1,000	,484	1,000	,483
Darbas užsienyje	1,000	,434	1,000	,359
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	,668	1,000	,336
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	,402	1,000	,297
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	,435	1,000	,431
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	,574	1,000	,519
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	,414	1,000	,390
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	,554	1,000	,386

LIETUVA

Lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai (Lietuva)

	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	,728
Išsimokslinę tėvai	1,000	,716
Sunkus darbas	1,000	,636
Ambicijos	1,000	,751
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	,533
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	,753
Politiniai ryšiai	1,000	,760
Tautinė grupė	1,000	,617
Religija	1,000	,709
Gyvenamoji vietovė	1,000	,509

	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Gimti vyru ar moterimi	1,000	,579
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	,494
Amžius	1,000	,665
Darbas užsienyje	1,000	,532
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	,475
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	,419
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	,339
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	,624
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	,442
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	,428

LENKIJA

Lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai (Lenkija)

	Automatinis faktorių išskyrimas		5 faktorių išskyrimas	
	Pradinė reikšmė	Bendrumai	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	,741	1,000	,609
Išsimokslinę tėvai	1,000	,667	1,000	,561
Sunkus darbas	1,000	,627	1,000	,605
Ambicijos	1,000	,654	1,000	,649
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	,691	1,000	,384
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	,567	1,000	,550
Politiniai ryšiai	1,000	,581	1,000	,575
Tautinė grupė	1,000	,703	1,000	,702
Religija	1,000	,746	1,000	,734
Gyvenamoji vietovė	1,000	,524	1,000	,495
Gimti vyru ar moterimi	1,000	,550	1,000	,550
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	,560	1,000	,546
Amžius	1,000	,590	1,000	,516
Darbas užsienyje	1,000	,421	1,000	,420
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	,443	1,000	,273
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	,408	1,000	,350

Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	,416	1,000	,373
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	,515	1,000	,500
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	,338	1,000	,291
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	,506	1,000	,497

VENGRIJA

Lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai (Vengrija)

	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	,534
Išsimokslinę tėvai	1,000	,551
Sunkus darbas	1,000	,672
Ambicijos	1,000	,729
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	,551
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	,728
Politiniai ryšiai	1,000	,713
Tautinė grupė	1,000	,540
Religija	1,000	,670
Gyvenamoji vietovė	1,000	,522
Gimti vyru ar moterimi	1,000	,654
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	,669
Amžius	1,000	,592
Darbas užsienyje	1,000	,630
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	,400
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	,312
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	,521
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	,534
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	,340
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	,607

ČEKIJA

Lentelė. Pradinių kintamųjų bendrumai (Čekija)

	Pradinė reikšmė	Bendrumai
Turtinga šeima	1,000	,706
Išsimokslinę tėvai	1,000	,792
Sunkus darbas	1,000	,712
Ambicijos	1,000	,730
Prigimtiniai sugebėjimai	1,000	,669
Ryšiai (reikalingi žmonės)	1,000	,754
Politiniai ryšiai	1,000	,734
Tautinė grupė	1,000	,632
Religija	1,000	,707
Gyvenamoji vietovė	1,000	,479
Gimti vyru ar moterimi	1,000	,637
Darbas privačiame ar valstybiniame sektoriuje	1,000	,659
Amžius	1,000	,635
Darbas užsienyje	1,000	,376
Pajamų skirtumai motyvuoja dirbti	1,000	,388
Pajamų skirtumų vertinimas	1,000	,462
Vyriausybė turi mažinti pajamų skirtumus	1,000	,430
Pajamų skirtumai būtini šalies gerovei	1,000	,625
Rinkos ekonomika gerina paprastų žmonių gyvenimą	1,000	,533
Gerų pelnų neribojimas didina gyvenimo lygį	1,000	,520